

1. R. M. K. I.

1636.

1. pold. (teljes)

60.

Biblioth. Hungar. Janlowich.
S. ord. 12.

1636

B. L. Script. Med.

P A X
CORPORIS,

Az-az:

Az emberi Test Nyavalyáinak
Okairól, Fészkeiről, 's azoknak Or-
voslásának módgyáról való

T R A C T A.

Mellyet mind élő Tudós Tanítóinak szájokból,
mind a' Régieknek tudós Irásokból, 's mind pedig ma-
ga fok Betegek körül való Tapasztalásiból summáson
össze-fzedett, és fok ügye-fogyott szegényeknek
hasznokra, mennyire lehetett, értelmesen 's vi-
lágosan Magyar nyelven ki-adott:

Ez harmadszori ki-adással pedig fok helyeken, utól
nevezet szerint a' *Nyóltzadik egész Könyv-*
vel bővített

PÁPAI PARIZ FERENCZ;

M. D. *Helvétiaában azon Facultashan Hites Af-*
essor, az Enyedi Collegiumban egyik Tanító.

i. Ján. III. N. 18.

Tselekedettel és valósággal.

L Ó T S É N,

Nyomtattatott 1701. Esztendőben.

dupl. Sub. Cont. 1.

ELŐL-JARO BESZÉD.

Természet titkait tanuló OLVASO,

Alamint-hogy minden közbe-vetés és ide'stova való kapdosás nélkül Istenhez kell folyamodni egyedül, ott, a' hol a' rendes eszköz megfogyatkozik, és a' nyavalya szokatlan, és az Istennek rendkívül való oltora; (minémű vala a' Dávid idejebéli Pestis; és az Abimélek Házában, a' Sára elragadtatása miatt, ama' minden méhnek bézároltatása, hogy sem nem fogadhatna fenki méhében, sem a' ki már azelőtt fogadott volt, nem szülhetne:) úgy bizony ellenben mind Isten késértőnek, 's mind maga veszedelmének akarva való okának méltán mondhattuk azt, a' ki azt fel-tévén, hogy az Isten egyedül elégséges lévén minden nyavalyáknak gyógyítására, arra nézve az eszközöket, melyekre szert tehetne, vakmerőképen elmulattya.

Meg-kell annak éhel halni, a' ki nem akar dolgozni; ahoz bizván, hogy az ő munkája és szorgalmatossága nélkül-is a' Isten, a' ki az

égi-madarakat táplálja, és az mezőnek lili-
omit ruházza, gondot viselhet ő róla. Azt
mondotta régen *Héfiodus*, hogy: *A jó szántó-
vető embernek, mikor Istennek könyörög, a' keze
az eke szarvát tartja.*

Ördög tanátsa ez: *Ha Istennek fia vagy, e-
reszkedgyél-le a' Templomról, 's meg őriznek az
Angyalok.* A' kinek esze vagyon, ahoz való
biztában, garádjtsot vagy lajtorját keres.

A' kitsuda-tétel által való orvosoltatást vár
akkor, mikor keze között vagy keze ügyé-
ben vagyon a' rendes és szabados eszköz, vét-
kezik az Istentől mutatott bölts rend ellen.
Nevettyük a' pogányokat, a' kik minden nya-
valyához különkülön-való gyógyító Istent
szabtának: melly miatt az Orvosoknak nem
völt mit mivelniük.

Afa Királyt ha emlited: nem abban vétke-
zett ő, hogy az Orvosokhoz folyamodott be-
tegségében; hanem abban, hogy úgy ragasz-
kodott azokhoz, hogy azokhoz való biztá-
ban Istentől elfelejtkezett, és az Istent nyava-
lyájában tellyeséggel meg-nem kereste. Tu-
lajdonítani kell a' jó Orvosnak fokat: lehet bíz-
ni tudományához, hűségéhez, jámborságá-
hoz; illik-is az ilyenben megnyugodni, mint
Nagy Sándor Philippusban; de azonbā munkájá-
nak jó végét 's gyümölsét, egyedül az Orvost
és or-

és orvoslást mennyből kormányozó bölts I-
stentől kell várni.

Bizonyos dolog az, hogy azok a' külső esz-
közök, mellyekkel Isten élt sokszor a' tsuda-
tétellel való orvoslásokban, magok természe-
ti erejekkel nem munkálódtanak; de legalább
nem-is ellenkeztenek természetek szerint a'
nyavalyának orvoslásával: egy szóval, nem
völtanak kártévő eszközök. Mert azokkal
való élés ugyan tsak meg-felelt a' jó végnek;
ha szintén azt olly hathatósan és készen nem
segíthették-is, mint maga az Isteni tsudatétel
és erő.

Igy természeti szerint-is völt orvosló erő
ama' fában, mellyet Isten Mozesnek mutata a'
Mára vizeinek meg-orvoslására. Sóval or-
vosoltaték-meg tsudálatoson a' Jérikónak sós
kártévő vize is Eliseus által; de nem termé-
zet ellen: mint a' Szakáts-is az igen sós hal-
nak savát sós vízzel szokta ki-vontatni termé-
zetnek úttyán. Ha pedig sós nem völt-is az
a' viz, (a' mint némelleyek itélik:) hanem e-
gyéb poshatt bűdösségével ártott; úgy-is ter-
mészeti rendes eszközt vött-fel a' tsuda-tétel-
re Eliseus: mert ma-is a' rozsz vizű kútakat a'
sóval szoktuk orvosolni.

A' puszttában a' kigyó-marás ellen Isten értz
kigyót emeltete-fel. Tudgyuk pedig hogy

ELŐL-JÁRO

az értzben természeti erő is vagyon a' mérges marások ellen. Ma-is jónak tarttyuk a' gyakor feredést a' belpoklofság és egyéb afféle bőrön el-terjedő nyavalyák ellen, kiváltképen pedig a' vizek örvényében való mosódást. Ezt adá pedig tanátsúl a' Proféta-is a' belpoklos Naamánnak.

A' fűgéből tsinált flastrom, a' minéműt Efiástótt vala a' Ezekiás Király mirigyére, melly hafznos légyen minden egyéb kelevényeknek-is estályogoknak lágyítására és ki-fokasztására, ma-is szemeinkkel láttuk.

A' Christus ama' vakon született embert akarván gyógyítani, nem kapa akarmi sárt elő; hanem a' maga nyálával tsinála porból sárt, 's azzal kené-meg annak szemeit. Igaz dolog, hogy ennek lelki értelme-is vólt, jelentvén, hogy a' lelki szemnek vaklágában nintsen jobb szem gyógyító ír a' Christus szájából ki-jövő beszédnél. De az-is való dolog, hogy az ember éh-nyála igen jó a' szemnek fok nyavalyáiban.

Az olajjal való meg-kenése a' betegnek, (mellyről emlekezet vagyon Sz. Márknál a' VI. és Sz. Jakabnál az V. Részben:) úgy vagyon, hogy fellyebb-is mutat természeti erejénél: De a' ki meggondollya az olajnak természetű fok hafznát, azokban a' betegekben nem

B E S Z É D.

nem rekesztheti-ki ennek-is testi gyógyító hathatóságát. Nem hozhatni bezzeg e' rendbe és karba már a' Sz. Péter árnyékát és a' Sz. Pál keszkenőjét; mellyeknek-is hafznát tapasztalták abban az időben fok betegek.

Elég az, hogy mikor Isten a' tsuda-tétellel való gyógyításokban a' külső testi dolgokat symbolumúl vagy jelentő jegyúl néha fel-vőtte, megbizonyította azzal, hogy a' rend fzerint való gyógyításokban a' természetből vött eszközöknek annál inkább vagyon helye. Mert most már meg-szűnven a' gyógyításbéli ajándék, mellyel az Ekklesiának kezdetit Isten ékesgeti vala, és a' mellyet maga-is Jakab Apostol elmulatni tilt vala, megszűnven már a' mi időnkben a' nyelvek tudásának és profétálásnak ajándékával együtt; szűkfég, hogy valamint az idegen nyelvet munkával tanúlluk, és az Írás magyarázásban Tanítóinktól épü-lünk: úgy a' testi nyavalyáknak gyógyításában-is fákhoz és fűvekhez nyúllunk.

De ha szintén Isten a' tsuda-tétellel való gyógyításokban a' nyavalyákkal ellenkező eszközökkel élt vólna-is, mutatni akarván, hogy eszközök nélkül nem szűkölködik, midőn valamit művel, és hogy mind élhet azokkal, mind nálok nélkül el-is lehet: de ugyan nem következnek abból, hogy mi ma az eszközö-

ket meg-vetvén tsak tsudatételtől és Istennek rend-kivül való hatalmától várjunk. A' mint-hogy az Isten negyven esztendőig Mannával tartotta a' pusztában a' Sidókat; arra nézve nem kell ma feladnunk a' szántáson's vetésen.

Hogy pedig az Orvos Doctörök némelly nyavalyának meg-gyógyításában elő nem mehetnek, sőt ki sem tanulhatták a' nyavalya mivoltát; abból-is nem következik az, hogy egy nyavalya-is nem volna gyógyítható, természetből vött eszközökkel. Amaz hófzszas vér-folyásban való aszfzonnyal, kit elő-hoz az Evangelista, semmit nem tehetének az Orvosok; mert Istennek titkos gondviseléséből, ama'nagy Orvosra bízott vala annak orvoslása: mind akkor pedig, mind ma, a' természet rendin-is orvosolható nyavalya ez. Hanem, az ilyen példák tsak arra tanítanak, hogy szélesebben kiterjedett az ember nyavalyásága, mint az Orvosok tudománya: és hogy az Orvosok az ő munkájokban nem tsalhatatlanok; hanem minden ő fáradozóknak hathatósága Istentől biratik, hogy az ő munkájoknak gyümölsét magoknak ne tulajdonítsák: ne-is itéllyenek magok felől egyebet, hanem hogy ők az ő munkáokban az Istennek és a' Természetnek szó-fogadó

gadó szolgai. Menny-kő úté agyon magát *Æsculapiust* régen, hogy az ő szerentsés orvoslásiért isteni tisztelettel engedte magát illetni. Ama' bolond *Menecrátés*-is (ki *Siracusai Orvos* vala, és minden beteget ingyen gyógyít vala, nem kívánván egyéb bért azoktól, a' kiket meg-gyógyított, hanem hogy őtet esmérnék *Jupiter Istennek*, és Uroknak) jelesen jára egyszer *Filep Királlyal*; mert midőn ez királyi vendégféget készítettne, *Menecrátés*-is elhivatá, és számára a' több vendégektől külön asztalt tétete az ebédlő palotában, mellyre nem fogának semmi ételt; hanem tsak temjenező és jó illat-tételre való szerzások valának rajta, 's ahhoz ülteté egyedül. *Menecrátés* először igen örül vala e' nagy tiszteffeg-tételnek: de midőn látná, hogy a' több vendégek vigan ennének 's innának a' Király asztalánál, ő a' jó illatok között meg-éhezvén megjelenté magát embernek lenni. Így játszottaték-meg a' Királytól kevély bolondsága.

Meg-tsallyák magokat, a' kik azt mondják, hogy tsak az egy *Syrách Könyvében* vagyon a' testi orvoslásról való parantsolat; mert *Christus Urunk*-is azt mondgya, hogy: *A betegek szűkölködnek Orvos nélkül.* Maga-is szüntelen betegeket gyógyított, míg e' földön az emberek között élt. A' LXXXVIII.

Sóltárban Dávid a' holtakat ellenkező értelemmel gyógyítóknak, *Refaimoknak* (az-az, magokkal jól-tehetetleneknek) hija; fel-tévén azzal-is az élők között az orvoslásnak hasznát. Móses II. Könyv. XXI. Rész. illyentörvényt ad-ki, hogy: *A' ki mást meg-sebesít, tartozik annak meg-gyógyítására költséget adni.* Jósef felől-is azt írja ugyan Móses, I. Könyv. L. Rész. hogy néki Udvari orvos Doctori voltának, 's azokkal rakatá-meg, akkori szokás szerint, drága szerfszámokkal a' Jákób holt testét. Salamon sok szép Könyveket irt vala az orvosi dolgokról. Az-is téfzen e' materiában valamit, a' minémű szolásnak formájával él Jérémiás a' VIII. Részben, pirongatván a' népet: *Nintsen-é Balsamum olaj Galaádban? Nintsen-é ott Orvos? Miért nem gyógyítottat meg az én népem Leánya?* Maga Sz. Lukás Orvos volt. Ugyan Sz. Lukásnál a' X. Részben, a' sebes Samaritanus példájának alkalmazásával iratik-le ama' borból és fa-olajból álló seb-gyógyító orvosság, mellyet ma-is Christus irének hínak.

A' Christus a' maga példájára hozza-elő a-maz, emberek szájában abban az időben-is fenn forgó mondást: *Orvos, gyógyítsd meg te magadat!* Nem, mintha az lehetetlen volna hogy valaki magának segítsen; mert mind maga

maga teste állását és hajlandóságait tudhattya, mind pedig illendő orvosságokkal használhat magának: ha pedig maga magát, 's maga javát el-mulattya, 's mással jól téven magát szántszándékkal 's rendeletlen életével el-ront-tya, az nem az Orvosi tudomány fogyatkozása. Noha meg-esik az-is, hogy értelmes és hasznos lehet az Orvos más beteg körül, de maga aránt nem elég tanács sem segéd; hanem ő-is más véle való dajkálkodása nélkül szűkölködik. Mint Dávid Profétához, mikor vakoskodnék bűnében, más Proféta, a' Náthán küldeték, ki szemeit meg-nyissa.

Ez ha nyomna itt valamit, hogy el-vagyon ember életének bizonyos vége és tüzlyá határozva, mellyet sem meg-nem előz, sem által nem hág. De ha meggondoljuk, szintén ez az indító ok arra, hogy valameddig szabados úton lehet, ne hadgyuk betegségekben magunkat; mert nem urai, hanem szám-adó őrizői vagyunk világi életünknek. Es így, mivel nem tudgyuk nyavalyánknek kimenetelit, életre lépzen-é vagy halálra; tisztünk ez, hogy e' bizontalanságban el-kövefsünk mindent, valamit életünk meg-marasztására illendőnek és szabadosnak ítélünk lenni. Kimenetelit bizván az életünkkel bíró 's életünk szabados Urának gondviselésére, áldására.

Ezek

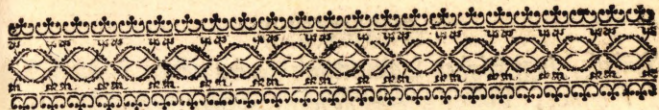

ELŐL-JÁRO BESZÉD.

Ezek a' gondolatok viseltének engemet, és indítottanak arra, hogy rend szerint való dolgaim között e' Könyvet irjam, tudtomra e' materiáról való Irás a' mi nyelvünkön nem lévén. Nem akartam én itt az ebben Tudó-foknak értelmeket meg-fogni, nem-is azoknak irom; hanem a' házi tselédes Gazdáknek 's Gazdaszfzonyoknak, és az ügye-fogyott szegényeknek, kiknek nintsen mindenkor kezek ügyébé értelmes Orvos; kíváltképen falukon, a' hol hamarébb talál segédet a' beteg barom, mint a' beteg ember. E' Könyvből pedig szűkfégéhez képest olvashat; vagy ha maga nem tud, olvastathat mással nyavalyájáról a' beteg. E' fok külömbkülömbféle orvosságok között, ha egyiket nem, megszerezheti a' másikat; ha maga házánál nem, feltalállya másénál; ha egytől nem, öszve szerezheti többtől. Nem-is igazítok mind Patikára; hanē nagy részünt házunknál fel-található szereket igyekeztem a' Szegényeknek kedvéért elő-számlálni. Adgya isten, hogy e' Munka szolgállyon és használlyon az én tölem feltöltött szent végre, Istennek ditsóságére, sok keservesen nyögő el-hagyattatott betegeknek vigasztalásokra: AMEN.

Irta N. ENYEDEN. *Szent Jakab*
Havának 24. napján. 1687. siralmas
Eszkendőben.

PÁPAI PARIZ FERENCZ.

Ez hasznos Munkának Tiszteltes Tudós

AUTHORANAK, &c. érdemlett betsületire.

REgi igaz Mondás: Sokan fokot tudnak;
Magát pedig senki nem isméri annak

Kitsoda: maga felől többet

Altván, avagy kevesebbet.

Mellynek része foly az Elme dagályából:

'S része annak tsekély alaronságából:

Mindenik a' jó Itelettel

Ellenkezik, 's az okos Eszéssel.

Mellynek törvénye ez: Ismérd-meg magadat,

Egyenes mértékbe vedged dolgaidat;

Ismeretes lévén másoknál,

Hogy ne légy idegen magadnál.

Melly a' mint Embernek főbb gondgya élteben,

Ugy kevésb munkája nem látszik, mint ebben;

Elégnek tartván, más dolgokkal

Hogyha élhet kívül-valókkal.

Imét van, sokaknak Nemesebb részekre,

Igen kevés gondgyok, vagy semmi, Lelkekre,

De azoknál ez nem nagy tsuda;

Nem tudván, a' Lélek mitsoda.

Nagyobb tsuda talám, hogy minden a' Testet

Tudgya, 's isméri e' földi épületer;

Még-is sokan annak hasznára

Nem vigyáznak, avagy kárára.

A' melly, bizony dolog, elég balgatság,

'S az emberi rendhez nem illő bolonság:

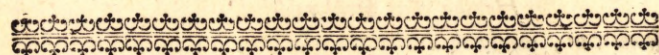
De minthogy a' Lélek a' Testet

Felnyúl-múllyá, mint Eg a' Földet;

Szükség, hogy főképen Lelkednek javára
 Vigyázz, Testednek-is ne légy rontására:
 Így boldogul juthatsz a' tzelhoz,
 Kit a' jó élet magával hoz.
 Betsüld azért, a' Ki Lelked békeféséget
 Munkálkodgya, 's azzal Tested egészéjét;
 Hogy ne legyen fogyatkozásod,
 Ha mi jóra vagon vágyásod.
 Ritka dolog, Lélek és Test orvoslását
 Együtt fel-találni; de itt leled másfát:
 Mert im egy Orvosnál, Lelkednek
 Orvosságot találsz, 's Testednek.
 A' Kit inkább betsüilly, hogy mit más titokban
 Tart, jódra ki-adta nagy világosságban:
 Kivánván, hasznos munkájáért
 Végyen menyeyi jutalmat, 's bért.
 Igaz indulatnak bizonság-tételével írta
 SZ. NEMETHI SAMUEL;
 Kolosvári Reform. Professor.

E' KÖNYV AUTHORAHOZ, betsületre méltó
 jó Collegájához való szeretetének jeléül
 AZ Emberi Testnek ezer nyavalyái,
 Porrá válásának sok kínos módgyai,
 E' világ fel-fordultságának jelei,
 Földre bünért mondott átok czéegerei.
 Atkozott az Ember, 's érette Föld, Tűz, Viz;
 Méreg az eledel; epévé lött a' méz;
 Mint ellenségére, minden állat úgy néz
 Emberre, 's Istenért boszszút állani kész.

A Föld

A Föld az ő hátán kéntelen hordozza,
 Bünsnek szolgálni jó kedvre nem tarttya;
 Azért leg-kedvesebb falattját ha nyújttya,
 Az Atkot 's az Halált azzal együtt adgya.
 Isten Átok után még-is Áldást monda,
 Romlott Világ helyre-állásáról szóla,
 Kegyes munkáinak időt 's rendet szaba;
 Hasznos erőt Kőben, Fűben, Fában hagyta.
 Es így, Természetnek mind jobb 's mind bal kezét
 Meg-raká, egyikbe Nyavalyák sok nemét;
 Másikba kötötte orvosló seregét,
 Tűznek, Víznek, Földnek, 's az Egnek erejét.
 Innen van, hogy noha nem az Halál ellen,
 De hogy sok kínbódást szenvedned ne kellyen,
 Meg-térésedre-is időd bővebb légyen;
 Találsz orvosságot Patikában 's kertben.
 Az Orvoslás Isten áldásának neme,
 A' Christuson fundált kegyelem gyümöltse,
 Bünöst meg-térésre hívó 's váró kedve;
 Tsak magad meg-ne vesd, 's viszsza ne ély véle.
 Imé! Te a' bünért mérget eszel 's iszol,
 Minden átok reád Földből árad 's omol;
 Viszont azon Földnek gyümöltsetül oszol,
 Kőnek, Fűnek, Fának ereje orvosol.
 Nem kistsíny okavon pedig, hogy azokkal
 Orvosol az Isten, nem tsak erős szóval:
 Azt mutattya véle, hogy kegyelem áltál
 Teljes békeféségünk lesz még e' Világgal.
 El-vész ártalomnak 's nyavalyáknak híre,
 Leszen az egész Föld Paraditsom kerte,
 Velünk és az Eggel kaptsolódik öszve,
 Elet és öröm lesz fák 's fűvek gyümöltse.

Mind

Mind Erős 's mind Beteg adgy hálát Istennek,
 Ki zálogát hagyta ebben kegyelmének:
 Ne vesztél el hirtelen; javára lelkednek
 Vigyázz, 's orvosságot nyújt romlott testednek.
 Ismérd-meg Ahoz-is körelességedet,
 Ki illy szépen nyitnya homályos szemedet,
 Hogy magad meg-ismérd, 's mutattya, testedet
 Mint tartsd épen, vagymint építsd, ha meg-veszett.
 Nagy jót közöl veled e' Könyvnek Authora,
 Ki a' mint született 's készült köz haszonra,
 Más 's ez munkában-is igyekezik arra,
 Ekesse, 's vigye Nemzetét fok jóra.
 Nem írta e' Könyvet Orvos Doktoroknak,
 (Más nyelven és formán kész szólni azoknak)
 Kivánt itt használni ügye-fogyottaknak:
 Mondgy jót azért hasznos, jó Haza-Fiának.

Írta ENYEDI ISTVAN;
 N. Enyedi Colleg. Theol. Professor.

E' szükséges Könyvnek Tiszteletes és Tu-
 dós AUTHORANAK érdemlett tiszteffégére

AZ Egről a' Nap Földre nem szállhat:
 A' Föld az Egbe soha nem hághat:
 A' Tűzzel a' Viz meg-nem maradhat:
 Lélektől a' Test illy meszsze maradt.

Léleknek vagyon nagy szabadsága,
 Ertelemmel bölts az akarathba,
 Eget és Földet mind öfzve-járja:
 Ugy tetszik, hogy ő világnak Ura.

Ismér magában szép tehetséget,
 Minden dolgokról hoz ítéletet,
 Számban ki-fzedi a' Tenger vizét,
 A' Tsillagokkal a' Pornak nevét.

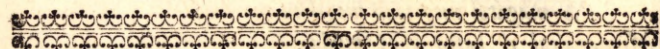
A' maga létét tudgya keresni,
 Nem elsőséget böltsen isméri,
 Semmiséget-is nem rejtegeti,
 Örökké-való Urát tiszteli.
 Noha a' Test-is semmiből-való;
 De nemessége mindenben alsó,
 Változván gyakran, hirtelen romló,
 'S magától még-tsak meg-fem mozduló.
 Mindazáltal e' kettő közt tsuda,
 'S az örök Urnak titkos tanátssa,
 Hogy e' két dolgot egybe-plántállya,
 Férjül a' Testnek a' Lelket adgya.
 Testnek a' Lelken semmi ereje,
 Lélektől a' Test függjön mindenbe:
 A' Lélek nézzen maga tisztire;
 A' Test vigyázzon bölts Vezérére.
 Minden akadályt jól el-kerüljön,
 Az ő várára Tábor ne üfson;
 E' két szeretet hogy meg-ne hülljön,
 A' fris épület és le-ne düljön.
 Ha a' viz miá kezd hanyatlani,
 Más-felől tüztől széllyel öfzlatni;
 Ellenek tudgyon böltsen állani,
 Egyenes fontba mind kettőt tenni.
 Tsudáld hát Lélek természetet,
 Tsudálhadd a' te eredetedet,
 Tsudálhadd méltán böltseségedet,
 'S magad Testeden szabad erödet.
 De tsudálhatod mind ezek felett,
 Hogy egy Lélek más Lelket següthet,
 Az egész, 's romlott Testrel jól-tehet,
 Maga kül másnak orvosa lehet.

Mind a két dolgot e' bölts Elmében,
 Renddel találjuk itt Könyveiben;
 Tested és Lelked békeféjében,
 Mert fárad, véle hogy juthafs Mennyben.

Aranyfűi ismeretből tölte-fel
 CSEPREGI T. HIHALY;
 Kolosvári Orthod. Professor.

E' Könyvnek hasznos voltának, betsültre
 méltó SZERZŐJENEK nagy ditséretivel,
 elő-adása.

Látzik ebben Isten igazsága,
 (Öt ingerlő bűnnel ez mind földgya:)
 Gond tudni csak Nemeit,
 Nyavalyánk sok Rendit.

Testünk mihelyt világra köszönt-bé,
 Ottan gyűlnék Nyavalyák seregbe:
 Ostromlani serények,
 Rést tsinálni mind készek,

De más-felől lásd irgalmaságát,
 Teremtőnek bölts hatalmaságát:
 Több-fele az orvosság.
 Az Elme már olly fel-hág.

Ez egy ellen hármát négyet állít;
 Ha egy nem jó, majd másokat szólít:
 Ha egy nem, 's más, használhat
 A' többi, és helyt állhat.

Nints olly Barom, Madár, Vad, Kő, Fű, Fa,
 A' minek test (egy szóval) állattya,
 Mellyből orvosi erő
 Nem hozathatnék elő.

De ne véllyed, hogy köz dolog volna;
 Nagy böltseség mind ennek tudása.
 Ritka, a' ki meg-nyerte
 Ez ajándékot vötte.

Sok Praxisfal míg emnyire mentek,
 Elmet sokká futtatták a' Böltsék,
 Lélek sorvatt Hajlékát
 Kik gyámolgatták Házát.

Mellyből hasznot 's betsületet várván,
 E' Tudományt tartották titokban;
 Ugy alítván, másként hogy
 Mindenikben sok le-fogy.

Magyar Nemzet, leg-alább, nem látott
 Maga nyelvén Orvos-könyvet: sőt ott
 Mestere-is szűk: melly ok,
 Hogy a' finló beteg sok.

E' nagy hibát látván, nem állhatta
 E' bölts Mester, magáját le-hagyta;
 Közönséges jót nézett,
 Hogy e' Munkához kezdett.

Már ezelőtt, a' mit hamarjába
 Készüherett, adta volt világra:
 Melly-is elég hasznort rött,
 'S kedveséget nagyot vött.

De minthogy az hiányos volt, lévén
 Hátra még sok Nyavalyák nemiben,
 Mellyek ellen nem talált.
 A' beteg ott orvoslást;

Imé már most tökéletességre
 (Időt nyervén magának,) Ezt vitte:
 Hogy ezaránt ne volna
 Valaki mit kívánna.

Kivált (a' mit itt még minden ditsért,)

Bóldogtalan Kisdedek kedvéért

Szükséges és hasznos, itt

A' mint, 's a' miket le-irt.

Ök szegények sirással jelentik

Fájdalmokat; egy-tsepnye sem értik

Nemét, okát, 's szükségét

Orvoslásnak eszközit.

Mi van hátra? hanem: E' nagy jóért

Legelsőben Istenedet ditsérd:

A' ki illy sok 's nagy erőt

A' természetbe öntött.

Azután Azt áldás kívánással

Tiszteljed, Ki adakozásával

E' köz jót segítetté,

Es úttját készítette.

Betsüld végre, jót kívánván Annak,

Ki az egész Orvos-tudománynak

Értésére juttatott,

'S hasznára méltóztatott.

Meg-betsüld, ha betsüld Könyvét,

Tartván azt úgy, mint Tárházad kintsét:

Mint Biblia Lelkednek,

Ollyatén Ez Testednek.

Nem mindenkor kaphatsz Orvos Doctort,

Nem-is adhatsz, te szegény, aranyt 's bort;

E' Könyv, ha Egészség kell,

Szükségednek meg-selel.

Szerezhető Szerekre Ez mutat

Többire, és könnyű módra oktat;

Pénznek 's munkának kedvez.

Mond velem: Áldott Könyv ez!

A' valóságot valósággal itélvén, tartozott
arról bizonyosságot tenni

M. TOTTFALUSI KIS MIKLOS;

Kolofvári Typographus.

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL

ELSŐ KÖNYV.

A' Főnek Nyavalyáirúl.

ELSŐ RÉSZ.

A' Fő-fajásról.

Kü-
lönbsé-
gei. **A'** Fő-fajásnak egynéhány
nemei vannak; mert az vagy belső,
vagy külső: vagy egészen fogja-el a' fe-
jet, vagy csak egy részét. Es ísmét, vagy nyilaltat-
tya a' fejét; vagy nehéz miatta a' fő, mintha tereh fe-
kűnnék reá; vagy feszíti; vagy ugyan fel-vér a' fáj-
dalom, és dobog, mint a' *Pulsus*.

FÉSZKEI: A' belső és mély Fő-fajásnak fészke
vagy az agyvelőt bétakaró hártáiban, melyet agy-
kérnek-is hínak; (mert ugyan-is az agyvelő maga,
minthogy érzékenység nélkül való, nem fáj soha:)
ez illyen fájdalom a' szem gyökerére nyilallik. A'
külső Fő-fajás embernek a' feje bőrit járja; és ha tsak
mozgattyák-is a' haját, mindjárt inkább fáj; sőt
nem-is tapogathatni.

OKAI: A' főnek nyilalló fájdalma akkor esik, mi-
kor

kor vagy vérben való epe-fár; vagy pedig a' gyomorból felgőzölő párák az agykért érdeklík és rágják. A' terehnek érzése a' főben attól vagy on, 's akkor, mikor a' *phlegmás* hideg nedveffég az agyvelőt eláraszttya. A' felfűtés leginkább vagy on a' megrekedett *fluxusok*-tól, vagy párából lött fzelektől. A' dobogó fájdalom, az élő-erekben vagy *arteriákban*, a' bőség miatt meg-tolyúlt igen meleg vértől.

JELEI és JELENTÉSEI: A' Fő-fájás maga meg-jelenti magát. A' *Jelentései* pedig fok-félék.

A' külső Fő-fájás nem olly veszedelmes.

A' belső, a' hirtelen fogó forró-Hideglelésben, gyakrabban bolond-Hagymázt jelent. Ha nagy betegségben hirtelen nagy Fő-fájás támad, 's meg olly hirtelen minden ok nélkül megszűnik, igen veszedelmes dolog. Ha minden forróság nélkül valakinek feje fokáig fáj, füle zúg és tseng, hallása nehezűl, tagai lankadnak; az a' Gutta-űtéstől félyen, és az ellen való Orvosságokkal jó idején éllyen. Ha a' forró nyavalyában a' hánkodás miatt Fő-fájás következik; vagy az orra vére folyása, vagy pedig hányás következik utánna.

ORVOSSÁGAI: Ha külső a' fájdalom, tsak párlással-is eleit vehetni illyen módon: *Majoránát*, vagy *Bétónicát*, melyet *Seb-fűnek* hínak, vagy *Szék-fűvet*, vagy *Köményt*, vagy *Spikinárdot*; vagy mindenikből, vagy a' mellyiket közzűlők hirtelen kaphatni, egy-egy keveset főzzenek-meg *Ertetben*, hæv új téglára tsorgalsák, 's a' fejét ruhával bé-borítván, annak párájával párollyák mindennap egynéhányszor.

Ísmét: *Szőlő-venyikét* égessenek-meg, annak a' *hamvából* tsinállyanak jó *párlógot*, azzal mofsák gyakorta a' fejét.

jét. Ha hévséggel vagy on; jobbléfszen a' *Káposzta-tor-sának* a' *hamvából* tsináltt *lág*.

Ha a' belső Fő-fájás forrósággal vagy on; *Katáng-kórót*, vagy *Basarósa-tövet*, vagy *Szapora-fűvet*, a' mellyiket hamarébb kaphatod, rontsd-meg jól, és kösd-bé véle.

Ha egyfzer 's mind nem-is alhatol: Egy-keves *Salátát*, vagy *Mákot*, (jobb a' *fejét*), vagy *El-fzőlöt* törj valamellyikkel azok közzűl öszve; 's úgy kösd-bé a' fejét, hogy mind homlokát 's mind vakfzemeit el-lepje.

Vagy így: Refzelly *Álmát*, *Tyukmony-fzúki*vel és *lág Sóval* tördöszve, *Sáfrányozd-meg*, ruhára kenvén kösd-bé véle a' fejét.

Legjobb a' Fő-fájásban a' *vad-fzőlő virága*, akar nyersen, akar *afszún*, főzd-meg *Ertetben*, törd-meg flastrom formán, rakd ruhára, kösd-bé véle.

Vagy: Nyers *Szapora-fűvet* törj-meg *savanyú Kovászfzal*, 's ha kaphatsz egy kevés *Rósa-olajjal*, vagy *Rósa-vízzel* öszve, kösd flastrom formán a' fejére.

Ha nagy hévséggel a' Fő-fájás: Nyers *Ruta levelet*, *reszelt Retket*, *lág Sót*, *savanyú Kovászt*, erős *Ertetet*, törj erősen öszve, mint a' pépet, ruhára kenvén a' talpaikat kösd-bé véle, igen hafznosan fűjja alá-felé. Ha megszárad rajta, mindjárt újítsad.

Mind ezek mellett igen jó léfszen elsőben-is valami fárt felyűl hánytató Orvossággal (*vomitoriummal*) élni, ahöz értő emberrel kézfűttetvén.

A' homlok eret-is meg-váogatni igen hafznos a' forróságban. Ísmét: Hojagot-is annak módgya szerint a' lágán vagy egyébűtt fűztatni. A' Köppolyözés-is azon végekre jól segít.

Ha ugyan fel-vér a' fájdalom és dobog, 's nagy a' forróság, ha lehet mindjárt eret kell váogatni, vagy

Mediát, vagy *Cephalicát*, vagy a' homlokán; hogy a' meg-tolyúltt vér szabadúllyon.

Ha a' fájdalom valamennyire szűnik, *Vomitorium*-mal élhet, addig nem; mert az erőltetésben el-szenvedhetetlen fájdalom következnek, vagy ér szakadna, vagy a' szem homályosodnék-meg.

Ísmét: *Éb-szölőnek*, *Fül-sűnek*, és *Dísznő-töknek leveleivel*, akár külön-külön a' mellyiket kaphatni, vagy mindenikből egy részt vévén, 's őszve elegyítvén, mosni kell a' homlokát, vak szemeit, fellyül *fejér Fűznek leveleit* kötvén reá. Kitsíny gyermeknek tsak *Uti-fű gyökerét* kösd a' nyakába, az-is használ.

Jó ezen haszonra a' fájdalmas részt akár *Pópiommal*, akár *fejér Irral* a' hévség oltására bé-kötni.

Ugyan ezen okon, hogy a' hévség alá-felé szívódyék, mosni kell gyakorta a' fejét fájlaló embernek lábait, ilyen láb-vizzel: *fejér-Mákot*, *fejér-Fűz leveleit* és *Salátát*, főzzenek-meg *Vizben*, 's azzal mofsák. Télben, jó a' *Fűz* és *Káposzta torsa* hamvából tsináltt párlúgban-is mosni. Vagy gyenge *Fűz-ágakat* rontsanak-meg, főzzenek *láb-vizet* véle.

A' mosás után, refzelly *fekete-Retket*, *Sóval*, *Erzettel* gyúrd őszve, 's kösd-bé a' talpait véle.

Mikor annak ideje, ez-is jó: A' *Szölő* gyenge *fáját* megtörvén, levét ki-fatsarván, azzal *Arpa lisztből* gyúrjanak lágy *pogácsát*, 's kössék a' fájdalmas részre.

Ha nehéz a' fő a' fájás miá, mintha valami terhet hordozna benne, akkor nem kell *hívesíteni*, hanem *melegíteni* inkább; mert az, nagyobbára a' hideg *phlegmás* nedvességektől vagy on. Hásonlóképen ha a' ízél járja és fefzíti.

Jó itt: *Gyanta olajjal* orra allyát, vak-szemeit, és fejé lágyát

je lágyát gyakorta kenni. Jó a' *Spikinárd-is*. Ísmét: *Gyanta porral* gyakran a' fejét füstöltni.

Baratzk-magot törj-meg télben, *Szapora-fű* vizzel c-refzd-fel, fejét kösd-bé véle. Nyárban rontsd-meg a' *Baratzk leveleit*, meg-annyi *Szapora-fű leveleivel* együtt, főzd-meg *Borban*, kösd bé a' fejét véle.

Egy edényben, *Szapora-fű* vizet *Spiritus vitrioli*-val favenyítsanak-meg, egy-egy kalánnal igyék-meg belőle gyakorta.

Kitsíny gyermeknek ha a' feje nehéz, mellyet meg-esmérhetni a' fzeme tsipázásából, tsak a' meleg ruhával való dörgölés-is használ.

Ísmét: *Kölest* és *apró Sót*, melegíts jól őszve egy serpenyőben, melegen tedd egy ruhafatskóba, kösd az ilyen Fő-fájó ember fejére, gyakorta újítván ha meg-hűl.

Az ilyen Fő-fájásban, az ér-vágás nem igen szűk-féges. Jobb valami *phlegma* tisztító *Purgatio*-val, vagy *vomitoriummal*, vagy valami *laxáló Sacculust* *Borba* tévén, arról innya; mellyet ahoz értők meg-kézfzitenek.

Prűszkölterő porokkal a' nedvesség szívásra jó ilyenkor élni. Mindennap egy-egy mogyorónyi *Terjéket* bé-venni.

Ísmét: *Indiai Tárkony gyökeret*, mellyet *Pyrethrum*-nak hínak, vagy nálunk termőnek *gyökerét* rágja gyakorta, a' bő nedvességet igen szíjja, és a' bő nyál folyással kevesíti.

II. R É S Z.

A Fő-fzédelgésről.

A' Fő-fzédelgés efik abból gyakrabban, mikoron a' gyenge gyomorból a' fok gőzölgécék, néha ugyan

széllel vagy szellővel öszve-elegyedett párák az agyvelőbe fel-takarodnak; és ott azokat a *spiritusokat*, melyek által érzünk, mozgunk, magokkal öszve-keverik, és az agyvelőnek rejtekeiben vagy kamaráiban együtt kerengenek. Innen vagyon, hogy olyankor a' izemünkkel-is nem látunk egyencsen; hanem minden forogni látszik előttünk.

FÉSZKEI: E' nyavalya azért ritkán vagyon igen, a' gyomor egészségtelensége nélkül; mert ugyan-is nem tagadhatni, hogy az agyvelőben magában-is a' *phlegmás* nedvességekből teremhetnek szédelgést szerző gözőlgések; de ez ritkább dolog.

OKAI: E' nyavalyának külső okai mind azok, valamelyek a' gyomrot erőlténíthetik, és abban fok nyers emésztetken nedvességeket gyűjthetnek. Illyen a' fok rendeletlen étel, ital, dobzódás, kiváltképen az éjjeli, a' mikor egyéb-arántis az *Aer* mind hidegebb, mind vastagabb: a' nehéz emésztő, szelet tsináló nyers ételek, ugymint, a' Gyümölsők, Répa, Retek, Hagymák, 's egyéb minden vastag, és a' gyomorban fokáig heverő ételek. Néha ugyan esésből, útésből, egyéb-ből-is meg-esik; de ez nem tzélomra való.

JELEI: Jeleit e' nyavalyának nem kell számlálni; maga jel magának: hanem inkább Okainak és Fészkeinek jeleire kell vigyázni.

Ha magában az agyvelőben a' Fészke; a' szédelgés mellett ott vagyon a' Fő-fájás, főnek nehézsége, szemnek homályossága, fül-zúgás, nehezen-hallás, és többek effélék; azonban meg-lehet, hogy affelől ugyan jól emésztzen a' gyomor. Mind ezek pedig az agyvelőben vagy a' vérnek, vagy *bilis*nek, vagy *phlegmá*-nak, vagy fekete sárnak bőségtől esnek; melyek között

közzül kit-kit az ő tulajdon Jele ki-mutat.

Ha a' gyomortól vagyon, és egyéb alsó részekről, ugymint léptől, májtól, az Afzszonyokban a' nádrának bontakozásától 's meg-veszésétől, az-is a' reá-vigyázás által ki-tetfzik, az Orvosságot-is a' nyavalyának Fészkéhez és eredetihez kell alkalmaztatni.

JELENTÉSEI: A' mi a' Jelentéseket illeti: Ha a' szédülés nem régi, és ritkán jó az emberre; nem olly veszedelmes, és könnyebben orvosolható, mint ha régi és szüntelen való.

Ísmét: Nehezebben gyógyúl, ha a' véneken és a' hideg *phlegmás* nedvességtől esik, mint sem ha az ifjabbakon, és az bő vértől.

Ha a' szédülés annyira vagyon, hogy az embert meg-tántoríttya, és ugyan a' földhöz-is üti; kevesebb felőle a' reménység; mert hamar Kórság következik, vagy pedig Gutta-ütés belőle.

ORVOSSÁGAI: Ha a' vérnek bőségét vészi ember eszébe; mindjárt elsőben-is vágasson eret. Azután végyen *Purgatiót*-bé, melly jobb léfzen fatskó formában ha készítik, 's arról iszik vagy egy hétig a' főszédelő ember; úgy hogy az, mind a' rosz nedvességeket tisztítsa, mind pedig az agyvelőt erősítse.

E' mellett segítse az agyvelő tisztítását, *ptrüszköltető porokat* szíván-fel; vagy pedig még jobb, ha ptrüszfszentés nélkül tisztíttya; mivel az agyvelőnek nem használ olyankor a' rázódás: Refzellyenek azért *veres-Tzéklat*, farsarják-ki a' levét, abba tegyenek *Majoránát*, főzzék-meg, és azután szűrjék-meg; a' beteg vegye teli a' száját *tiszta vízzel*, 's abból a' *Tzékla-levből* szíjjon-fel az orrába; ez minden erőltetés nélkül a' rosz nedvességeket bővön tisztíttya, így tselekedvén gyakorta.

Hójjagot-is

Hőjagot-is a' nyaka vápájában, vagy a' füle tövében fíz-tatni, annak mestersége szerint, a' hofzfzas szédelgés-ben, igen hafznos.

De minthogy e' nyavalya kiváltképen jó *Dieta* által fokott gyógyúlni, arra kell igen szorgalmatofon vi-gyázni.

Azért sem *étel*, sem *ital*, sem *álm* felettébb ne légyen. Ha lehet az *étel* olyan légyen, melly keménysége miatt fokáig a' gyenge gyomorban ne heverjen; hogy ott füstölögvén 's gőzölögvén a' szédelgésnek *materiát* ne adgyon.

Szerezze e' végre *Cubium magot*, mellyet a' Patikában *Cubebének* hínak, hatott vagy hetet törj-meg benne, jó erős *Bort* egy keveset tölts reá melegen, és idd-meg éjomra: azután mindjárt vagy két egész *magot* rágj-meg utánna, 's fogd-bé szádat, orrodát, mindjárt utánna, a' míg állhatod; hadd járja-el az ereje a' feje-det. Igy tégy egy darabig minden reggel.

Avagy: *Zöld Pápa-füvet* meg-aszalván törj-meg ap-rón, 's minden reggel egy kés hegyin egy kalán *meleg Borban* végy-bé belőle.

Avagy: Piríts *Kenyeret*, öntözd-meg azt jó *Borral*, hintsd-meg vagy *Cubimnak*, vagy *Coriandromnak*, vagy *vad Köménynek*, vagy *Szeretsen-dió virágnak* a' porával, 's ugy edd-meg éjomra, mint hogy ezek a' *porok* e' nyavalyában leg-jobbak.

Sőt ugyan e' nyavalyában *feleltököm* nélkül, ha tsak két vagy három falat lész-en-is az, nem jó lenni, mert az üres gyenge gyomorban mindjárt meg-kefersednek a' nedvességek, és keferű 's rágó gőzölgefeket botsá-tanak-fel az agyvelőre.

Igyék szüntelen *Sályáról*, vagy *Betonicáról*, vagy pe-dig

dig szüretkor ezekkel tsináltt *Bort*, ha tsak egy italtis, ebédgyét 's vatsoráját végezvén.

Minden ételle után rágjon egy keveset a' fellyebb di-tsértt *magokból*. Vagy pedig két vagy három *Mondolá-val*, vagy *sültt Kortvélyel*, vagy *Birs-almával* végezze-el ételét. A' szegény ember vegyen *Tömjént*, éjomra 's minden ételle után egy-egy borsfönyt nyelleyen-el be-lőle; még jobb a' *Máslix*.

Minden éjelre *meleg ruhával* dörgöllyék a' nyakától fogva a' fartsokáig minden tagait alá; de a' fejét nem kell dörgölni: mert a' meleg dörgölés a' nedvességeket az agyvelőben hígíttya, és azokból gőzölgéft tá-maszt, melly itt veszedelmes.

Minden fel-háborodástól, elme-bufulástól, ha-ragtól, 's egyéb indúlatoskodástól ojjá igen, mint a' tüztől, nagy kárával-is az ilyen ember magát.

III. R É S Z.

A' *Reszketegességről és a' kéz, láb, nyelv, 's egyéb tag El-eséséről*.

Felf- A' *Reszketegesség* vagon vagy egy részben, kei. ugymint vagy Főben, vagy Kézben; vagy pe-dig többekben egyfzer 's mind. Ennek oka, a' tag-nak erőtelensége, az erőtlenségnek pedig oka, az erőt adó *Spiritusoknak*, mellyek a' vérnek lelkei, a' vérben, és az által a' tagokban megkevesedése, vagy leg-alább valami okon elrekedése, hogy a' tagokra ne oízolhaf-fanak. Mert ugyan-is nem lehet egyéb ok; hanem vagy a' *Spiritusok* kevesek; vagy pedig az inak, mel-lyek a' *Spiritusoknak* tsatornái, dugúlnak-meg.

OKAI: Mind ezek pedig gyakrabban a' rosz, hi-deg, nyálas vértől esnek. Noha mikor oíztán annyi-ra vagy

ra vagy meg-fogyatkoznak, vagy az inak megdugulása miatt elrekednek valamely tagtól a *Spiritusok*, annak a tagnak nem csak Reszketése, hanem ugyan Elcsése-is szokott következni; úgy hogy azt se fel, se alá ne mozdíthassa ember.

Ezeknek közönségesen külsőképen azon egy-féle Okai lehetnek, ugymint a' hideg *Aer*; a' melly-is sokára el-fogyattya a' tagban a' belső, éltető és mozgató meleget. Ismét: A' hidegítő vastag elefések, a' dobzódó részeges élet: mert valamint hogy a' rendes bor-ital ugyan újíttya és eleveníti a' vérnek lelkeit a' vagy *Spiritusokat*; úgy ellenben a' mód nélkül való tompíttya és el-öli azonokat. Ismét: A' vénfégi hideg erőtlenség; vagy néha, mint az Ötvösökben és Bányászokban, kiváltképen a' Reszketésnek nagy okai, a' kén-esős és egyéb ártalmas bé-fzívott mérges párák 's gőzölgések.

KÜLÖMBSEGEI: A' tagnak Elefése kétképé szokott lenni. 1. Midőn a' tag nem mozog ugyan, de érez. 2. Midőn sem nem mozog, sem nem érez. Mert az inak-is kétfélék, vagy a' tagok mozgatására, vagy pedig érzésre szolgálók: néha egyik, néha másik, néha mind kettő erőtlenedik.

Ez az Erőtlenedés pedig, noha gyakrabban a' hideg *phlegm* nedvességektől vagy onnan; de néha meg-ezik a' farga Sártól-is, ugymint példának okáért, a' Kólyikában. Az ilyen *bilis*től pedig vagy Sártól a' melly tag el-akar esni, elébb rettenetes rágó fájdalmat szenved; nem úgy mint a' *phlegm*ától: mivel a' *bilis* erős, évő, és rágó; de a' *phlegma* nem.

E' nyavalya a' Főnek nyavalyái közzé számláltatik; mivel gyakrabban a' Főből le-fzivárkozó nedvességektől

től véssen eredetet, mellyek az agyvelőből alá származó apró inakat, vagy *nervusokat* el-árasztják 's erőtlénítik.

JELEI és JELENTÉSEI: E' nyavalyák mint-hogy természetekben egyeznek, úgy Jelekben-is és Jelentésekben; mellyekben kiváltképen im ezekre kell vigyázni:

A' melly tag reszketni kezd, jele gyakrabban, hogy azon tag el-akar esni. Ellenben pedig, ha az el-előtt tagra reszketés következik, jó jel; mert a' vérnek és annak lelkeinek a' meg-rekedéstől való fel-zabadulását jelenti a' tagban.

Ha valamely tag reszketése öreg korban esik, többire holtig úgy marad, és vagy Gutta-ütésnek, vagy leg-alább valamely tag el-esésének elől-járó postája.

Ha valamely el-esett tag egyszer 's mind száradni-is kezd, semmi reménység nintsen annak gyógyulása felől.

A' Kólyikában való tag el-esés, noha fájdalmasabb; de minthogy meleg nedvességtől vagy onnan eredeti, könnyebben gyógyul, mint sem ha a' bő *phlegm* nedvesség adna okot rája. Innét, ha a' taga el-esett embernek Hideglelési forrósága vagy onnan-is, nem kell meg-ijjedni; mivel ellenben inkább az a' hévség ofzlattya és emészti a' *phlegm* materiát.

Ha ütés vagy vágás miatt In szakad, 's úgy esik-el valamely tag; nem várhatni annak gyógyulását egyebűnnen, hanem a' sebnek gyógyulásából; noha úgy-is nem mindenkor.

ORVOSSAGAI: Hogyha vérrel bővölködik az ember, és valami pefgést érez még az el-esett részben, annál inkább mindjárt vágassa-meg az erőtlen részből a' *Cephalica* eret: de ne vegyenek fok vért, mivel az ér-vágás

vágás hivesít; e' nyavalyában pedig melegíteni kell inkább.

Meleg házban legyen, kiváltképen elsőben, bár csak tizen-ötöd napig. Étel-béli *Diatája-is* ahoz képest legyen; száraz eleféggel élyen inkább, mint leveffel; fűlttel inkább, mint főttel; könnyű emésztőkkel, a' hol ki-telik, két hétig nyavalyája kezdetiben, légyen minden étete fűlt *vad-hús*, vagy *madár*, leg jobbat a' *vad-galamb*, mivel igen száraztó: sőt csak az erő engedgye, igen hasznos gyakorta, ugyan minden ételtől-is meg-tűrtetni magát. *Hal* és *dísznö-hús* étel igen ártalmas.

Itala hasonlóképen szűkön legyen: élyen, ha lehet *sálys* vagy *ürmös Borral*: a' *Méh-ser-is* hasznos; mivel ez mindenik száraztó erejű. Nappal tellyeséggel ne alugyék.

Az izzadás a' bő nedvefféget, melly az agyvelőt és inakat el-hatotta, igen szépen kevesíti: mellyre nézve hasznos a' gőz-feredőis. Egy summában: Akarmelley tagja effék-el, ha járhat, járjon a' mint járhat, és ingassa testét; ha nem járhat, hordoztassa, és meleg ruhákkal keménnyen dörgöltesse testét, mert mind ezek-is kevesítik a' *phlegmát*.

Itt pedig azt meg kell engedni, midőn az ilyen tagok El-esésében, az ember ábrázattyában hirtelen meg nem vész, és ortzája bé nem esik; jele, hogy hátul a' nyakánál a' háta-geréntzi velein száll alá a' nedveffég: mikor pedig az ábrázat el-változik, elé-felé fíet az agyvelőből a' *phlegmás matéria*. Azért az Orvofágokat-is a' fzerint kellek alkalmaztatni.

Ha hátra fíet, vettetés köppölyt a' nyakadra két felől. Ifimét: *Mustár magot* főzz-meg *Borban*, a' meg-főtt

főtt *magot* tórd-meg jól, mint a' pépet, kend egy garasnyi kerek ruhára, kösd a' nyakad középire, hadd szíjja ott mind addig, míg meg-veresedik, vagy ugyan ki-sebesedik: az után *nyers Káposzta levelet* fonnyaltsz-meg a' tűznél, és azzal raggassd míg bé-gyógyul.

Ifimét: Tsinálly ilyen kenetet, mellyel kenessed és dörgöltesd jó erősen az erőtlen tagokat, mindennap kétzer: Végy a' Patikában *Euphorbiumot*, *Pyrethrumot*, mindeniket egy lótot, tórd-meg, és szítáld-meg, tégy hozzá fél lótot törtt *Borsot*, és *lúgy Sót*; mind ezeket tedd *Fa-olajba*, melegíts-meg, tégy egy kevés *Viaszfazat-is* belé, hogy valamennyire keményítse-meg, 's ezzel a' mint mondtam keneld. Ha *Euphorbiumot* és *Pyrethrumot* nem kaphatsz, azok helyébe tégy törtt *Mustár magot*, az-is jó.

Igen jól fegíti a' *Kő-olaj-is* az erőtlen tagokat, ha véle gyakorta dörgölik. Ez haszonra való a' *Rókának*, *vad-Matskának*, *Borznak*, *Medvének hájja*; mivel ezek mind melegítő, mind pedig erőt adó kövérfégek. Jó a' *Laurus-olaj-is*. A' mellyiket ezek közzül kaphatni, mindgyárt élni véle, jó meleg házban meleg ruhával mindenkor a' kenés előtt meg-dörgölvén a' tagokat.

Jó leg-közelebb a' *hízi Rézre sirja-is* mind a' reszketésben, mind pedig ugyan a' tag El-esésben. Mellynek nagyobb erőt ilyen formán adhat: A' jó *kövér Rézét* meg-melyleftvén, vedd ki a' bélit, a' béli helyét töltsd meg aprón őszve-vagdaltt *Sályával*, *Majornával* és *Szurok-füvel*, (mellyet *Szű-fünek* és *fekete Gyopárnak-is* hínak,) vard-bé, hogy a' füvek ki ne hullyanak, vond nyársra, és szép lassan süffed, minden le-tsepegő *sirját* egy edénybe szedvén; ahoz meg-annyi jó erős *Értetet* tölt, forrald-fel mind együtt, 's azzal az *Értetes sirral* jó

tűz előtt kenegessd a' refzkető, vagy ugyan el-esett tagokat is mindennap kétszer, háromszor.

Könnyen szerezhető, de nagy erejű Orvosság ez is a' gyenge tagoknak: Ássanak *Tsalyán gyökeret*, törjék őszve jól *Szék-füvel*, *Köménnyel* és *Sállával* együtt, töltsék rá a' beteg embernek a' maga vizelletit, azután főzzék-meg jól mind együtt, és jó melegen, a' mint el-állhat-tya, azzal mosassa gyakorta a' gyenge tagokat; éjjelre pedig mártisanak ruhát-meg belé, és igen jó melegen tekerjék-bé a' tagokat véle éjjelre, hállyon úgy.

Igy is meg-lehet: *Gyanta* és *Szék-fü* olajat, *Róka*, vad-*Matska* és *Medve-háj* sűrrel olvaszsz őszve, 's azzal ken-nyed.

Avagy így: Dörgöltesd-meg erősen a' gyenge tago-kat meleg ruhával, úgy hogy ugyan megveresd-gyenek; azután vagy *Fenyő-mag*, vagy *Spikinárd*, vagy *Terpentina* olajjal kenésd-meg.

Még jobb ha előbb *Kő-olajjal* kenik-meg 's úgy dör-gölik, és azután ez olajokkal újobban bé-kenik.

Ha csak a' nyelve esik-el 's egyéb tagja épp, mindjárt kerecsenek *Mustárt*, 's azt rágja 's forgassa szájában. Jobb ennél-is három négy tsepp *Anis-mag* olajat a' nyel-vére tseppenteni mindennap kétszer. Jó azon for-mán az erős *fekete Tseresznye Spiritusa*, vagy a' mint a' köz nép hívja, kétszer-vött *Eget bora*.

Avagy: Végy a' Patikában egy kevés *Euphorbiomot*, tórd-meg, egy tsűn füdd a' nyelve gyökerére; igen fok nyálat szív-ki kevés idő alatt: mivel ez mindenik-nél erősebb, és így könnyebbíti a' meg-kötött nyel-vet.

Ismét: Tsinálly ilyen Száj-vizet: *Pyrethrumot*, vagy a' helyén *bázi-Tárkony* tövet, *Sállát*, *Isopot*, főzz-meg *Borban*,

Borban, 's azzal mossa gyakorta a' száját. A' meleg feredő-*Bánya-is* (minémű a' Gyógyi nálunk, Váradi, Bu-dai, 's a' többi) igen jól emészti az ő szárazító crejével a' bő-nyálas nedvességeknek a' testben el-emésztését. Vagy, a' hol afféle közel nintsen, mesterféggel helyet-te illyent tsinálhatni: *Bő Gáliz-követ*, *Büdös-követ*, *Tím-sót* és közönséges *Sót*, *Vízben* főzz-meg erősen, úgy hogy a' *Víznek* harmad része elapadgyon, 's abban fe-refszed, ugyan azon feredőt gyakorta melegítvén 's újítván.

IV. R É S Z.

A' Kórságról, vagy nehéz: Beteg-ségről és Nyavalya kirontásról.

Fész- A' Kórságis, vagy Nyavalya-rontás a' Főnek ke. nyavalyái közzé számláltatik, mellynek Fész-ke az agyvelőt bétakaró hártában van: Mert ugyan-is noha ember eszébe nem vészi, de abban a' Kórságos rázódásban elsőben-is az a' hártya indul-meg, melly megindulván, őszve-rázódnak's rángatódnak minden, mind mozgásra, mind érzékenységre rendeltetett inak vagy *nervusok* mindenütt az egész testben; mivel-hogy ezek, mint valami az egész testre minden-felé ki-nyúlt köteletskéek, úgy származnak-ki e' hártyából vagy agykérből, 's annak *materiájából* valók: úgy hogy az Agy-kér valami ötöt érdeklő terhes októl meg-rán-dulván, ezeknek-is szűkfégesképen meg kell mozdúl-niok, és keményen rángatódniok. Innen vagy on, hogy olyankor minden érzékenysége, látása, hallása, érzése, &c. elvész az embernek.

KÜLÖMSÉGEI: Ez néha az egész agy-kért el-fogja, 's olyankor az egész testet tőri a' Kórság; né-ha pedig

ha pedig egy részét, 's akkor csak bizonyos tagot győttör, vagy kezét, vagy lábát, vagy szeme héját, vagy néha épen fele részét.

OKAI: Közelebb való oka ennek ez, mikor a' nedvesség és párák vagy bőflegekkel terhelik és fefzítik; vagy pedig erős évő és ragó erejekkel érdeklik az agy-kért, melly miá ennek rázódása és őszve-verődése közetkezik.

Azok a' nedvességek és párák pedig, vagy magában az agyvelőben léfznak és teremnek, vagy az alsó részekből származnak, és gőzölögnek fel-felé; ugymint a' gyomorból, a' bélekben termett gelesztákból, az Afzizony-embereknek a' Nádráról, egyéb akarmelley részekről. Az ereknek úttjánis takarodnak néha fel-felé mintegy hideg szellő formában; úgy hogy ugyá megérzi maga az ember. 's ottá olyankor rajta esik a' Kórság.

JELEI és JELENTÉSEI: Minekelőtte e' nyavalya az emberen esnék, femmi bizonyos jelből meg nem tudhatni annak el-következését egézf bizonyossággal. A' kire pedig reá szokik, az mind maga inkább megérzi, mind más inkább észébe-vézi, mikor akar reá-jöni; noha bizony gyakrabban ezeken is minden jelentődés nélkül csak véletlen esik-meg.

Azt pedig meg kell tudni, hogyha az agyvelőben magában vagyon e' nyavalyának szerző oka, 's ott teremnek-meg ez erős nedvességek és párák; nintsen olly jel, mellyről észébe-vehetné az ember, hogy a' Kórság valakire reá akar jöni. Ha pedig az alsó részekből származik, úgy mind inkább esik valami jele: Vagy a' gyomor szokott olyankor fel-émelyedni, vagy szeme világa homályosodni, és néha, a' mint mondám, mintegy hideg szellő, úgy mendegél fel-felé

felé a' tagokon, füle bédugul, tseng: Ha a' Nádrától; szédülések, ájulások, lélegzetnek nehezen való vétele, 's egyéb affélék szoktak jelentődni: Ha a' Gelesztától, annak tulajdon jelei, orra vízketése, szája büdősége, gyomor émelygése 's dagadása ki-mutatták.

A' kiket e' nyavalya háborgat, a' Hóldnak egy forma változására, vagy ujságra, vagy fogytára, igen reá szokott tartani.

A' melly Kórság véle születik emberrel, úgy hogy Szüléi-is Kórságosok vóltanak, haláláig el-tart rajta. Másképen-is ha hufzonót esztendő koráig ki nem tisztul belőle; azután ne-is próbállyák.

Ha a' Kórságos emberre negyed-napi Hideg-lelés esik, és az fokáig tart rajta, a' Hideg-lelésből kitisztulván többire azzal együtt a' Kórságból-is meggyógyul, mert a' Kórság szerző rosz nedvességet a' hofzítás Hideg-lelés az ő tüzével lassan-lassan el-émészti.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyával való bánás két időre való. 1. Mikor már rajta vagyon: 2. Mikor fel-szabadul tőle.

Mihelyt azért a' Nyavalya valakit ki akar rontani, mindjárt helyhezteffék világos helyre, *fa lapotzkát* megtekervén gyenge ruhával, mártsák-meg *Gyöngy-virág* vagy *Rósa-vízben*, vessék-bé a' fogai közzé, hogy a' nyelvét vagy ajakát meg ne sértse: A' fejét magafsztallyák jól fel: a' két inait 's szárait, *posztó szíllel* vagy valami *keskeny ruhával* jól szorítsák-meg; kiváltképen ha a' fellyebb említett hideg szellőt fel-felé menni érzette magában: dörgöllyék jó erősen *meleg ruhával* a' farától fogva a' lábait alá-felé: Szólítsák nagy szóval nevén, orrát és ujjait szorongassák, főt valami jó erős *ptrűsz költető port* nem árt olyankor az orrába fujni: A' szájába töl-

tsenek egy kis *Aranyszereget*, vagy valami jó erős fekete tse-
resznye vizet, vagy pedig két vagy három tsep *Gyanta o-
lajat*, vagy ha egyéb nintsen, jó erős *Etzetet*: Ron-
tsanak igen hamar *Rutát* meg, öntözzék-meg *Etzettel*,
dörgöllyék az orrát véle, vagy *Gyanta olajjal*, vagy *Fé-
nyő-mag olajjal*, vagy valami jó szagú vízzel. Füstöl-
lyék-meg *Gyantával*, vagy ama' kék virágú *Szent László
fűrével*, mellyet *Gentiana* minornak hínak. Ha *Afzszony*,
's a' méhétől vagy on, égessenek *collat* meg, 's annak bü-
dös füstöt tartsák az orrához; leg-jobb a' *Fogoly-madár
zolla*: a' szájába *Fodor-ménta* vizet töltés olajával együtt,
ha kaphat. Azután a' háta gerentzét alá kenneyék-
meg erősen, *Gyöngy-virág*, vagy *Fodor-ménta*, vagy *Gyan-
ta olajjal*.

A' Gyermekből csak azzal-is fokszor ki-állott
hirtelen, a' *Tubák füstöt* fűtték egynéhányszor a' szájába.
Jó a' *Gyanta füst-is*.

A' derekas és fundamentomos orvoslás pedig ak-
korra való, mikor rajta nintsen a' nyavalya. Ha vé-
res tagos ember, vágasson eret a' karján. Ahoz értő
embertől végyen minden holnapban Hóld-fogytára
valami *phlegma tisztító Purgatiót* bé, vagy *Pillula*, vagy e-
gyéb formában, bár csak három vagy négy holnapig.
Ha olly embert nem kaphat, áffanak *Borza-fának* gyen-
getőreit, mossák-meg, főzzék-meg *Téjben* vagy *Borban*
erősen, mindennap egy darabig egy két kalámmal igyék
meg éjomra, a' míg érzi hogy jól meg-tisztult.

Hogy pedig újjobban a' rosz nedvességek meg ne
gyarapodgyanak a' testben, az utolsó negyedben
Hóld-fogytára, *Salsaparilla* gyökerét, mellyet a' köz nép
Szártsa gyökernek hív, főzzenek-meg forrás vízben, 's azt
igya szomjúságtól-is, vagy négy holnapban így tse-
leked-

lekedvén; igen emészti a' felettébb-való *phlegmás* ned-
vességet. Némellyek ezen okon a' nyakok vápájában
cauteriumot viselvé, a' Kórságból épen kigyógyultanak.

Ha, akár Öregnek, akár Gyermekeknek e' nyavalyá-
ban a' hafa meg-szorúlt, meg-kell leg-elsőben-is vala-
mi mesterféggel szabadítani, addig csak héjába egyéb
orvoslás.

Eleitől fogva e' rettenetes nyavalyát fokféle orvos-
lásokkal próbálták megelőzni és gyógyzni fokban, mel-
lyek közzül a' híresebbekben és hasznosabbakban egy-
néhányat elő-számlálok.

A' vizek közzül a' fekete *Tserefsznye* viz, kiváltképen ha
mind magostól őszve-törvén meg-poshafztyák, és mint
a' *Szilvából Spiritust* vagy *Egettort*, kétszer háromszor
megtisztálván vesznek belőle, 's ebből mindennap reg-
gel egy-egy kalánkával meg-íszik ember.

Ílmét: a' *Gyöngy-virág*, *Szent György* vagy *Kása virág*,
Hársfa-virág és *Basa-rósa* vize; és mind ezek jobb erejü-
ek lesznek, ha *Fetske* vagy *Szarka fiakat* elevenen őszve-
vágdalván, és a' víz védő-fazékban a' virág közzé vet-
vén, együtt vészik vizét. Ez illyen vizeknek itala a'
Kórság el-kerülésére igen fok példákából ditsértetik.

Igy még jobb tselekedni: *Basa-rósa* magot és *Tölgy-fán
termő gyöngynek* a' levelét meg-afzalván, törd-őszve apró
porrá, abból egy kés hegyin vévén, és ezek közzül
valamellyik vízbe elegyítvén, igyameg ember, kivált
Hóld-fogytán, mindennap éjomra éllyen véle.

Szoglasképen-is az agyvelőt ekképen erősítheti:
Basa-rósa mag és *Tölgy-fa* gyöngy porát, mindeniket négy-
négy fusták nyomót, *Szeretsen-dionak*, annak virágának,
és *Szék-fünek*, mindeniknek aprón törtt porát, két-két
fusták nyomót: meg-törtt *aszfú Rutát* és *Isópat*, min-

deniket hat-hat póltura nyomót, őszve-elegyítvén, varrják karmasfin szín gyenge materiába, viselleye nyakában és gyakorta szagóllya.

Az *olajok* között a' *Gyanta-olaj*, de sokkal jobb a' fejeér *Gyanta olaj*, ismét a' *Puszpáng olaj* és *Büdöskő olaj* leg-ditséretesebbek: ezekből akar külön-külön a' mellyiket kaphatni, akar egyaránt őszve-elegyítvén valamelyik oda-fel megirtt *vizbe*, őt hat tseppet éjomra és este le-fektekör meg-innya igen jó. Kis gyermeknek-is bé-adhatni egy's két tseppet valamellyik *vizbe* elegyítvén, és *Nád-mézzel* meg-édesítvén.

Ismét, ilyen flastromot akar nagynak akar kitsínynek ragaszthatni a' lágyára, melly a' helyét megveresíti ugyan; de azonba a' kár-tévő nedvességeket igen hatalmason szíjja ki-felé:

Borsot, *Mustár-magot* és *Galamb-ganéjt* mindeniket jól porrá törvén, mindenikből végy két fusták nyomót: *Basa-rósa tövét*, *Tölgy-sa gyöngyöt*, *Basa-rósa magot*, mindeniket meg-afzalván és törvén, mindeniknek porából három-három fusták nyomót: *Kő-olajat*, *Viaszszat* és *Szurkot* a' mennyi elég lészen, tsináld-őszve a' tűznél flastrom formára, kenny a' ruhára vagy irhára belőle, mennyi a' lágyát bé-fogja, 's állyon rajta mind addig, míg el-szenvedheti. A' nyakára-is ha egyfzer 's mind ragasztafz, annál jobban meg-szíjja.

Ha a' Gelefsztától vagy on e' nyavalya mind nagyban kitsínyben; Gelefszta ellen az ide-alább meg-mondandó Orvosságokkal kell élni:

Némelly Orvosságok vannak, mellyek noha nem láttatnak el-venni a' nyavalyának okát; de ugyan kiváltképen való titkos erővel hafználak e' nyavalyában, minden babona nélkül.

Igy:

Igy: Ha a' Martiusban a' fészkekből sedfz két vagy három *Holló-fiat*, új fazékban kementzében porrá égeted, és abból a' porból napjában kétszer háromszor vagy *Borban*, vagy valamelly felyebb említett *Vizben* bé-vézen, igen ditsértetik. Hasonló erejű a' *vad-Kannak hójaga-is*, ha kementzében igen meg-száraztod, meg-töröd, és ilyen formán élfz ezzel-is. Azonképen élhetfz a' *Róka májjával-is*, ha meg-afzalod és töröd. Ezeket ha Afzszony-embernek adod, add *Fodorménta vizben*; de ennél-is jobb az *Isten-fája vize*.

Ismét: A' *Nyúl*nak *oltóját* vagy *gyomrát* afzald-meg, törd-meg, egy kés hegyin egy-egy keveset *Basa rósa vizben* adgy-bé napjában háromszor, e' legnagyobb erejű.

Ilyen Orvosságok többekis száma nélkül ditsértetnek; a' fok között ezek híresebbek.

De mivel e' nyavalya az apró Gyermekeken uralkodik inkább, kik között sokakat ugyan halálíg gyötör: ezekkel való bánásnak rendi ez:

Mivel ők az Orvosság vételre alkalmatlanok, 's azonban szoptató Dajkák tejét követi egészegek, mint-hogy azzal kell élniek; a' Dajka dolgát-is jó karba kell venni.

Azért mivel még az Annyok méhében-is rútság gyűlt a' gyomrokba, mellytől e' nyavalya igen hamar kirontya, születések után őt hat napi-koroktól fogva 's elebb-is, így kell tselekedni: Tisztá *Nádmézet* *szép új Mondola olajjal* elegyítsenek-őszve, 's a' szájába kenyenek belőle a' kis Gyermeknek, hogy nyaldogallya: ez szépen minden erő nélkül kivifzi a' gyomorból, a' mi nem oda való; ha ilyen *olaj* nintsen, jó lészen *írós vajba-is* elegyíteni. Annál inkább ha már ki-törte egyfzer a' nyavalya, szűkfég hogy a' hafa mindenkor tág légyen

légyen. Ha a' gyomra van roszszúl, meg-ésmérzik abból; mertalutt-tejet hány-ki, 's akkor hástrommal 's kenéssel a' gyomrára-is gondot kell viselni, a' fze-rint, a' mint annak helyén le-irom.

A' szopató Dajka azért se ételben, se italban ne zabálódgyék: kiváltkepen a' fok bortól el-kell tiltani; mert ha azt igen iszfa; lehetetlen hogy e' nyavalyát elkerülje a' szopó Gyermeke: mivel az ollyannak teje igen meleg, és hamar megkeferedik a' gyomorban, a' honnan fel-származó keserű párák, az agyvelőt keservesen érdeklik, és e' nyavalyát siette-tik. Éllyen inkább jó *Serrel*, étele-is légyen illendő, nappal ne hagygyák alunni. A' Gyermekeket pedig néha-néha fereszfizek *Borban*, mellyben *Castoreumot* vagy *Basa-rósa* gyökeret főzzenek jól meg: kenegessék *Ruta* vagy *Geleszta* olajjal: Néha egykeves *Gyöngy-virág*, vagy *Hárs-fa* virág vizet adgyanak szomjúságtól innya, vagy *Basa-rósából* tsináltt *Julepet* kennyenek a' szájába, hogy nyalogassa. Reszellyék-meg a' *Basa-rósa* tövét, kössék gyenge ruhába, tegyék a' nyakába, hogy a' szaga hassa a' fejét.

Egy szóval már, a' mi a' *Dietat-is* illeti, mind ételben italban, nagynak kitsínynek, árt a' mértékletlenség; kiváltkepen a' részegeskedés, melly ennek a' nyavalyá-nak merő szülő Anyja. A' Gyermekekben, kinek a-zon-kivül-is meleg a' természeti, 's gyengék az inai, mellyeket a' Bor eláraszt annál-is inkább, és meg-e-rőtelenít. Minden erős, évő nedvességet gyűjtő ele-del ártalmas, hagyma, retek, igen fős, etzetes és fű-szerzfámos étkek. A' Fűrj hús titkos erejével ártal-masnak tartatik, e' nyavalyára hajlandó embernek éte-lére; mivel gyakran Zászpával szokott élni.

V. R E S Z.

V. R É S Z.

A' Gutta-ütésről.

A' Gutta-ütésnek mind eredete, természet'e 's okai ugyan tsak azok, a' mellyeket oda-fel a' tag Elesé-sében elő-számláltam: Tsak annyiban különböznek, hogy ez az egész testet, imez pedig valamellyik bizo-nyos részt fogja-el.

E' nyavalya találván az embert, annak mind moz-gását, mind érzését, mind elméjét elvéfzi épen, az egy lélegzet vételen kívül; noha az-is mindenkor meg-bántódik, néha inkább, néha pedig kevésbé.

FÉSZKE és OKAI: E' nyavalyának oka gyakrab-ban a' bő hideg nedvesség, melly az agyvelő kamaráit és a' hát-geréntz velejét épen el-áraszttya. Ez pedig vagy hirtelen esik-meg, vagy pedig későbbre, a' mint a' nedvesség vagy vékonyabb és folyóbb, vagy vast-gabb és nyúlóbb: noha néha a' bő vértől 's annak meg rekedésétől-is meg-esik. Külső okai mind azok, va-lamellyek a' hideg nedvességet gyűjtik, hideg ételek, hideg aer, éjjeli dobzódás, gyakor részegeskedés, kiváltkepen az éjomra való bor ital bizonyoson kézfí-ti e' nyavalyára a' testet.

JELEI: Jele ennek a' nyavalyának a' hirtelen és nagy hortyogással való le-rogygyanás, mellyben gya-korta az ábrázat-is elfordul, könyvei embernek aka-rattya ellen folynak, szája el-rátódik, szeme vagy bé-hunyva, vagy pedig kinyitva marad, gyakorta tajték tús: noha mikor igen nagy *gradusban* vagy on, néha minden tajték és hortyogás nélkül előltya az embert.

E' nyavalyára hajlandók azok, kik fejeknek nehéz-ségét fok időkik érzik, azonban álomra igé hajlandók, fejek

fejek gyakorta szédeleg, egész testekben nagy tunyaság, szemek-fénye minden ok nélkül gyakran megtompúl, szemek s' ábrázattyok puffadoz, feledékenyek és mindenkor kedvetlenek; 's a' t.

JELENTÉSEI: E' nyavalyában mennél jobb a' lélegzet, annál jobb a' reménség; ellenben pedig, valóba vékony. Néha ugyan olly kitsíny a' lélegzet, hogy ember épen holt számban vagyon; akkor így próbáld-meg ha él-é: Tégy vizet a' mellére egy edényben; ha a' víz ingadoz; jele hogy még, ha gyengén-is, vészzen lélegzetet. Vagy tarts egy tükört a' szájához, ha lélegzetet vészzen, meg-hőmályosodik a' tükör.

E' nyavalyán, ha nagy mértékben vagyon, soha semmi orvoslás erőt nem vehet. De akarminémű légyen, ha az ember szinte ki-épül-is belőle, soha nem marad valamelly tagja félzségtség nélkül.

E' nyavalyát hét napnál tovább nem viheti ember; hanemha mindjárt elein, míg valami ereje van embernek, forró Hideg leli-el, mert ez a' Gutta-ütésnek *materiáját* az ő forró tűzével emészteni és oszlatni kezdi 's a' nyavalyát könnyíti. De ha a' Gutta-ütés után igen izzad, veszedelmes; mivel az, a' mi kevés erő megmaradott, azt-is el-vészi.

ORVOSSÁGAI: Mivel e' nyavalya igen nagy, hamar el-vegezi az embert; azért sietteti-is a' segítség. E' nyavalyában, mihelyt megefik, mindjárt rázni és ingatni kell erősen a' beteget: dörgöllyék erősen kezeit, lábait, és mindjárt jó idején a' gyengébb részen a' *mediát* vágják-meg, nem kell sok vért venni, csak szintén hogy a' vér jobb mozgást vehessen magának; de ha ifjú erőben véres tagos az ember, jótskán ki-

kivehetni a' vérben. Ha igen öreg, erőtelen, nem kell eret vágatni; hanem tsinállyanak jó erős évő tsapot, melyet *Suppositoriumnak*-is hínak, *Mézből*, *Szappanból*, *Aloeól*, és *Sóból*: ezeket öszve-főzven, tegyék-bé a' vég-bélbe, hogy alá-felé szíjja a' *materiát*; vagy pedig jó erős eszközökből főzzenek *Kristályt*, 's adgyák-bé azt: Erős *ptrüszköltető port* kell fujni az orrába, a' szájába pedig jó erős *Mustárt* kennyenek: Töltsenek a' szájába jó erős *Fa-héj vizet*, hogy jól melegedgyék néki a' teste: Hevítsenek egy vas serpenyőt meg, 's annak az üregit tartsák közel a' fejéhez, hogy haffa és pirítsa-meg jól, így tselekedvén gyakorta. Némellyek azt-is nagy halzonnal tselekedték: a' fejét a' Gutta-ütöttnek meg-borotválták, jó erős *Égett-borral* meg mosták, és rajta meg-gyújtották, mellynek hévségétől szépen ébredett a' beteg. De jobb lészén e-gészzen *Gyanta-olajjal* bé-kenni.

Füstöllyék menten a' Gutta-ütöttet *Gyantával*, 's ugyan annak *olajával* kennyék orra allyát, vak-szemeit, fejelágyát: Közbe-közbe *Sállya-vizben* két három tsep *Gyanta-olajat*, vagy jó erős *fekete Tseresznye vizet* töltsenek a' szájába: Kössék-meg erősen az inait: Es ha a' lélegzet-vétel engedné, nem ártana valami fellyúl hánytató Orvoslágot-is bé-adni, hogy a' fojtogató *phlegmát* ki-veffe; de ha nehezen lehell, nem kell tselekedni, mert meg-fojtaná. Ha egyéb nintsen, *Ketske szarvát* vagy *szörít* égeffenek-meg, annak *füstit* bortsáffák az orrába, jó serkentő eszköz, kiváltképen az Afzszony-emberben; vagy pedig csak hév téglára tölött erős *Erzet* páráját: A' talpait igen *sós Erzettel* kennyék-meg, és nyalassák egy *Ketskével*, kinek éles nyelvétől ébredgyé a' beteg. Utólyára vessenek egy-néhány köppölyt épen a' fejére. Ha

Ha valamit tágúl a' nyavalya, tsináltaffon *cauteriumot* a' karján, és tellyes életében vífellye. Es ha fel-lábbadozhat, hogy ujjobban rajta ne essék, az elő-fzámláltt és egyéb az aránt használható hathatós Or-vosságokat ne tágítsa. Vannak a' Patikákban igen erős vizek, mellyeket tudós *Medicuskok* hagytanak és ad-tanak közönséges haszonra, *Aqua Apoplectica* titulusa alatt, mellyekkel gyakorta éllyen, egy-egy kalánká-val megiván belőlök. Jó a' *Spikinárd viz-is*, és valami azzal és *Sállával* készülhet. *Kubiom magot* (*cucubét*) vagy *Pyrethrum gyökeret* a' nyál kitisztítására gyakorta rágjon, avagy tsak közönséges *Tárkony gyökeret*. Néha-néha iz-zasztó ezközzel-is éllyen, ugymint egy mogyorónyi *Terjéket Borza vizben* elolvasztván, meg-iván, és jól bé-takaróztván utánna, kiváltképen éjjelre. Minden esz-tendőben kétfzer *phlegma* tisztító *Purgatioval* éllyen.

A' mi a' *Diatát* illeti, szűkfég hogy szüntelen meleg-ben tartsa magát Télben Nyárban; mivel e' nyava-lyát semmi hamarébb meg nem újítja, mint a' hideg. Keveset egyék, mennyit a' gyenge gyomor megbir-jon; az pedig légyen könnyű emészto, *Sállya*, *Majó-vánna*, *Rosmarin*, *Isóp*, *Tsombord* hasznosok az ételben. A' *Mustár* mindennapi légyen. *Borral*, hanemha viz-zel elegyíti, ne éllyen; jobb a' *Méh-ser* és *fött-viz Fa-héjjal*. Nappal ne alugyék, süveg nélkül ne hállyon, azt-is elébb *Gyanta füsttel* megfűstőlván, ugy nyomja a' fejébe. Meleg ruhával tagait gyakorta dörgöltesse.

VI. R É S Z.

A' bolond Hagymázról.

A' Bolond-Hagymáz épen ellenkező nyavalya a' Gutta-ütéssel; mert ez a' hideg nedveffégektől va-gyon;

gyon; imez pedig a' heves fárral (*biliffel*) fel-forró és buzgó nedveffégektől: ez az egész testet mély álom-ba meríti-el; imez pedig vigyázó nyughatatlanlágok-kal kínozza.

FÉSZKE: E' nyavalyának fészke kiváltképen va-gyon az agyvelőt bétakaró hártyában, melly a' hév-ség miatt tűzes kelevénnyel kél-meg, és a' beteget szüntelen bolondoskodással és forrósággal gyöttri. E' pedig hol nagyobb, hol kisebb mértékben: a' mint hogy az ilyen Hagymáz-is nem mindenkor egyaránt szokott lenni; mivel a' vér-is hol inkább, hol alább gyúl és ég-meg.

OKAI: Ennek külső oka mind az, valami az agy-velőt vagy egy vagy más-képen neki gyúlaszthattya, és a' vért megindíthattya; hogy az ő forrósága miatt az erekben ne férjen, hanem onnan ki-űsse magát. Az Afzfzonyokban gyakorta a' hó-számnak megreke-dése, 's nem rendes folyása, és a' gyermek-ágyban a' ki-tisztítulandó nedveffégeknek fenn akadása.

JELEI: Mikor e' nyavalya emberre reá akar jöni, ilyen Jelei vannak: Az alatlansággal való nyughatat-lankodás, háborgó álmodozások, fok héjába való be-fűd, főnek nagy hévfége, a' vizelleti előfzör zavaros, azután hova tovább mind tisztább és vékonyabb. Melly hévfégből gyakorta más nyavalyák-is esnek: oldal fájások, nyilallások, torok-fájások, és egyebek: szemci embernek fényefek: ez után mikor oltán va-lóba rajta vagyon, nagy a' szomjúság, nehéz a' lehel-lés, szárad a' ízáj és nyelv. Noha néha meg-esik, hogy a' rettenetes hévségben-is nintsen szomjúság: a' melly igen veszedelmes; mivel ollyankor az elme igen bán-tódik.

JELEN.

JELENTÉSEI: Veszedelmes jelentések e' nyavalyában: Ha kezei refzketnek, fogait tsikorgattya, annál inkább ha a' nyavalya kirontya, pelyheket szedget, az emésztése és vizelleti fejt, mert ez jelenti hogy a' sárga sár (*bilis*) fel az agyvelőre takarodott.

Jó ellenben, ha ereje igen el nem fogyatkozik, és ha a' hévlegek után vagy nagy izzadás, vagy orra vére folyása, vagy pedig has-menés következik a' természetnek munkálkodásából.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában mindenek felett a' meg-indultt vért kell vigyázni, miképen tsendefegyék: mindenek előtt azért itt az ér-vágás szűkféges: noha (a' mint gyakran meg-esik) ha a' hafa egyszer's mind szorult, jobb először valami jó erős Krístélyt bé-adni, és azzal tágitást téven, először a' karján, az után másod nap a' nyelve alatt az eret meg-vágni, és a' mint az erős és hévség lészén, vagy több, vagy kevesebb vért ki-venni. Ha az hó-szám rekedett-meg, a' lába fején jobb eret vágni azután harmad nappal; ha még sem tágul a' hévség, a' keze hüvelykénél a' *cephalicát* vágják-meg. Ha ér-vágás nem lehet; alsó's felső részeit, nyakát, inát, szarát köppölyözzék-meg.

Az ér-vágás után ha álma nem jó, minden mesterséggel álmot kell hozni néki. *Saláta vizzel, Tök és Dinnye magból és mondola belből* tsinállyanak *Mondolatejet*, 's azt igya. A' *vad-Mák vizéből* ottan-ottan egy-egy kalánnal innya még annál jobb; meg-is lehet adni akarkinek minden ártalom nélkül. *Nyers Káposzta levelet* fonnyasztanak-meg a' tűznél, kennyenek *Pópiomot* reá, a' homlokát és vak szemeit köffék-bé véle. Vagy: *Eb-szölőt* rontsanak erősen őszve mindenestől, rakják ruhára, homlokát, kezein a' *pulsusokat* és a' talpait azzal köffék

köffék-bé. Ismét: *Rósa olajat, Rósa etzetet, Rósa vizet, Tyukmony fejérvél* együtt jól köpülly-őszve, sáfrányozd-meg, tűrj ruhát negy vagy öt rét őszve, 's kösd-bé a' fejét véle. Ez mindenek felett tsudálatos erejű efféle bolondoskodás tsendesítésére: *Fatsard-ki a' Salátának levét*, tégy meg-annyi *Aszfzony-ember tejét*, és *Rósa olajt* hozzá, keverd őszve jól, 's azzal kennyed homlokát, vak-szemeit.

Jók e' nyavalyábā belsőképē-is minden hivesítők: *Főtt vizet, Rósa, Tengeri-szőlő, vagy Sóska: Juleppel* őszve-timporálván igyék; hogy jobban hivesítsen, tegyenek *Saletromot-is* belé. Ismét: *Főtt vizet Citrommal*, vagy *spiritus Vitriolival* meg-savanyítván innya, igen jó hivesítő. Ha pedig tsak tiizta vizet iszik, az, hogy ne ártson, igy tselekedgyél: Vess *Kenyeret a' Vizbe*, forrald-fel, de ne főzd tovább, mert ízetlenné lészén; hűts és szűrd-meg, 's azt igya. A' szívet szüntelen mossák *Sáfrányos Rósa etzettel*; vagy mártsanak belé darab *Skarlátot*, 's azt tegyék reá.

Utóllýára ha tér a' hévség, meg-kell szűnni az illyé igen hivesítőkötől, mert ebből veszedelmes mély álkomba eshetik a' beteg: hanem egyszer's mind őszlatni-is kell a' *materiát* a' hivesítők közzé melegítőköt-is elegyítvén. Így, fokszori nagy hasznáról ditséretes ez: Gyűjtsd-meg a' *Cámphort*, és óltsd *Rósa vizbe*; így tselekedvén mind addig, míg jól meghattya erejével a' *Rósa vizet*, azzal mossad a' fejét.

Avagy: Főzd-meg a' *Köményt* (jobb a' gyenge új) és *Szék-füvet* erősen, jól őszve-törvén mindeniket, és ruhára rakván, köffék azzal a' fejét. Ismét: *Szék-fü* vagy *Kömény-olajjal* kennyék homlokát, vak szemeit. E' nyavalyának pedig gyógyítását, mikor már annyira

kezd épülni a' beteg, ha magában a' természet azt meg nem miveli, valami jó *Rhabarbarumból* készített *Purgatio-val* végezze.

A' mi a' *Diatat* illeti: Elsőben-is a' ház, melyben a' beteg léfzen, sem igen meleg, sem hideg ne légyen, hanem csak közép aránt. Némelly az igen világosan bolondoskodik inkább; némelly pedig ha sötétes vagy: azért azt meg-vigyázzván, ahhoz kell alkalmaztatni a' dolgot. Minden mesterfeggel alutni kell, a' mint oda-fel mondtam; melyre nézve valamely állatnak tüdejét kivévén, azon melegen legelsőben-is kössék a' feje-tetejére, meg mást ha meg-hűl. Bizott baráti és esmérői legyenek körülötte; és igen távoztatni kell, hogy valamin meg ne busúllyon. Ha arra vészti magát, enni adgyanak valami jó hivesítőkkel és savanyúkkal készítettetted eledelt; mert mennél üresebb a' gyomra, annál inkább háborog a' feje: igen jó a' *Saláta*, *Egres*, *Sóska*. A' hasára kell vigyázni, hogy az meg ne szorúllyon; tsappal 's kristéllyel segítsék: mert az ilyen beteg magától semmit nem örölködik, nem-is vizellik, a' honnan az-is fel-akad: melyre nézve adgyanak *Turbolya-víz*et innya, 's az ágyékát kennyék *Skorpio-olajjal*, 's nyomogassák alá-felé a' hójaga táját.

Annakfelette e' nyavalyához illenek mind azok, melyeket oda-fel az I. Részben a' hévfégtől való Főfájásról mondtam.

VII. R É S Z.

A' Nátháról, és egyéb az Agyvelőről való Folyásokról.

Félsz- A' Nátha, közönséges természetibé nem egyéb, ke. hanem a' haszontalan nedvességeknek a' főről az alább

az alább való részekre alá-takarodása. Mint-hogy nagy lévén minden állatok felett az ember agya veleje, melyre táplálásnak okáért számtalan erek szolgálnak; nem győzi-el mind azokat az ereken oda szállott tápláló nedvességeket magában megemészteni: hanem azoknak nagy része, mintegy töltésén, az orra és szájra visszontag alá-takarodik mindennap rend-szerint mértékletesen: mikor pedig mód nélkül vagy, nyavalya következik belőle, melyet Náthának hívunk.

OKAI: E' pedig meg-esik mind akkor, mikor az agyvelő rendi felett hideg; mind pedig mikor mód nélkül meleg. Mikor hideg, a' nedvességek benne roszszúl oszolnak és főződnek, és vizes nyállá válván le-szívárkoznak: Ha igen meleg, fok gőzt tsinál a' nedvességek főzése-közben, melyek-is el nem oszlohatván, ismét vízzé és nyállá válnak.

Külső Okai derekasban ezek: Mikor ember mód nélkül fok étellel, itallal terheli magát; vagy pedig vastag fok szelet és párát tsináló eledelével. Azon kívül az alsó részek, gyomor, máj, lép, mikor vagy igen hevek, vagy hidegek; és külsőképen valami az agyvelőt vagy igen meg-hűtheti, vagy meg-hevítheti hirtelen: Mint példának okáért: Nyárban valaki a' melegen fokot járván meg-hevül és izzad, mennyen hives helyre, hideg bótba vagy pintzébe, vegye-le a' süveget; hirtelen meghűlvén a' feje, ottan megnátházik, a' külső hives aertől szoríttatván és nyomattatván a' fok nedvességu agyvelő, mint mikor a' spondiából ki-nyomjuk a' vizet. Ez az oka, hogy Ófszfel olly bő a' náthás ember; mert a' hosszszas nyári melegekben meg-nyilatkozott részek, hirtelen meg-rekednek,

és szorúlván ki-nyomják a' nedveffégeket magokból, valamely úton lehet.

A' mi a' részeket illeti, a' melyekre reá szivárkoznak felyül a' nedveffégek, meg-kell tudni, hogy az ilyen nedveffégek mindenkor az erőtlenebb részre fítenek alá: mint, ha a' tudó senyvett, a' tudóre; ha a' gyomor hideg, a' gyomorra, 's a' többi. Kiváltképe pedig három nevezetes helyek vagon, a' melyekre ülepednek, az ember mellyére, torkára, 's orrára; honnan néha nagy Rekedezések szoktak származni. Noha egyéb részeken-is le-takarodnak az ereken a' petsenyék között, a' válla közin, vállain, karjain alá, melly-is olyankor nagy lankadsággal mutatya-ki magát; mellyet köz nével a' Magyarok tsömrörnek hí-nak. Hasonlatosképen letakarodnak néha a' szemek-re, fogakra, 's a' többi: honnan Szem-könyvezés, nagy Fog-fájások, forró lassú Hideg-lelések, és néha mintegy Köszvényi fájdalmai-is a' tagoknak, követ-keznek.

Némelly Nátha olly erős és fős nedveffégekből áll, hogy a' tudóre szállván azt ki-rágja, sebesíti, és hofz-fzas Hurutot (*Phibist*) szerez. Némelly ugyan a' tudóre szállván, ott vastagsága miatt annak lyukaiban meg-reked, és az embert szörnyen fojtogatya.

JELEI: A' kire a' Nátha akar jöni, nehéz a' feje, és minden érzékenységei tompák, teste tunya, puha, álombantelhetetlen, fokat ptrűszköl, nyála foly, 's a' t. Ha hideg Nátha vagon emberen, jelei ezek: Hamar meg-fázik, fárgul, a' *phlegma*, melly le-szivárkozik; édes ízű a' szájában, savanyú bőfögések jönnek a' torkára; és egézf teste a' *phlegmától* el-vagyon áradva. Ha ellenben meleg a' Nátha, piros (szokása kívül) az embernek ortzája

ortzája, nagy a' fjomjúsága, fős izű a' szájában a' nyála, hevülnek a' részei, mellyeket a' Nátha áll, ugymint, fzei, vak-fzei, 's a' t. Az ilyen többet ptrűszköl, keveset alhatik.

JELENTÉSEI: Jelentései a' Náthának, kiváltképen ezek: Minden Nátha nehezebben gyógyuló és szívenedhető a' Vénen mint a' Isjan, mivel a' Vénnek természeti hidege-is azt hozza magával. Ha a' szájra, torokra, 's onnan a' tudóre szivárogo a' nedveffég, fokkal veszedelmesebb, mintha csak az orrán foly.

ORVOSSAGAI: Az orvoslásban vigyázni kell a' Nátha eredetire, 's okára: hogy azt orvosoljuk, a' részt a' honnan szivárogo, erősítsük, a' fok nedvefféget szárazfuszuk; ha veszedelmes helyre, ugymint tudóre fíet, onnan el-fogjuk.

A' fejét mind azokkal erősíthetni, mellyeket a' hideg Fő-fájásban és Gutta ütésben elő-számláltam: füstöllye magát, füvegben hállyon, mind füvegét pedig, mind magát füstöllye ilyen formán:

Gyantát, Tömjént, aszszú veres Rósat, fejér Mák magvát, mindeniket egyaránt törjön őfzve, mind füvegét, mellyben hál, mind fejét, hogy az orrába-is hasson, azzal füstöllye; kiváltképen éjelre. Avagy jó Rósa etzetet tsepegeffen hév téglára, fejét beborítván, fejét, orrát, száját, azzal párollyá. Avagy így: Korpát, Kölest, apró sót pergellyenek őfzve vas serpenyőbe, jó melegen két jó vastag de lágy ruha közé rakják, 's fejét köstek-bé véle, gyakorta újtván ha meg-hül. Aszszú Sállyát, 's Majorámmátis igé jó közibe tēni. Avagy pedig, Tömjennel és Gyantával füstöllyenek ruhát, 's azzal jó melegen dörgölván a' fejét, ottan-ottan meg-füstölván a' ruhát.

Es mivel akarmelly nyavalya-is úgy gyógyul jól, ha

annak az okát el-fogjuk 's kevesíttyük; azért, ha e' nyavalya hofzszas talál lenni, élyen a' Náthás ember minden harmad-nap estve le-fektekora arra rendeltett jó *Pilulákkal*, minéműek: *Pilula de Succino*, de *Cynoglossa*, &c. melyeket a' Patikákban szerezhethet, módgyát-is azokkal való élésnek meg-értheti. Avagy: Végy két fusták nyomó *Bolus-Armenust*, egy fusták nyomó *Cámphort*, meg-annyi *Büdös-követ*, tórd-meg igen aprón, és szítáld meg azután egy fültt *Birs-almának*, vagy öreg *Körtvélynek* a' húsával tórd ujjolag őszve, vagy *Czukkert*, vagy *nád-Mézet*, vagy tsak *szén-mézet* tégy bővön belé, vatsora után le-fektekora egy mogyorónyit egyék-meg belőle; ha éjfélkor fel-serken, akkor-is; hasonlóképen reggel-is. Jó *Terjékkel*-is azonképen élhet.

Ísmét: Reggel-reggel éjomra egy borsónyi *Tömjént*, vagy *Máslixot*, vagy *Cámphort* nyelleyen-el; mind az agyvelőt, mind a' gyomrot erősíti, 's a' Nátha *materiáját* kevesíti.

Ísmét: Szeretsen-diót, *Máslixot* vagy *Tömjént*, *Gummi Arabicumot* mindeniket egyaránt, tórj őszve jól, egy-kevé *Rósa-vizzel* elegyítsd őszve téfztává, formáld apró pogátsákba mintegy pénz, szárazd-meg jól, egyet-egy azok közzül rágogás, hogy a' nyálat fűrtse, kevesítse, 's a' melyedtől el-fogja. Vannak a' Patikákban egyéb Nátha és Hurut ellen való mind *sejér* 's mind *fekete Pogátsák*; melyekkel-is élhetni hasznoson.

A' szegény ember ha egyebet nem kaphat, rágja a' *Tabák levelét* gyakorta, a' nedvesléget, melyet kiszív, pökje; így a' Náthát szépen enyhíti.

Es mivel legjobb a' Nátha *materiáját* az orrára szítatni; jó ptrűszköltető porokat szíjjon, ilyen formán:

Gyöngy-

Gyöngy-virágot, *Spikínárdot*, egy kevés *fekete Zászpát*, vagy a' helyén *Tabákot* és *nád-Mézet* tórj őszve, azt szíjjad; igen szépen tisztít.

Vagy ilyen formán: Refzely veres *Tzéklát*, fatsardki a' levét, *Majoránna* vagy *Spikínárd* vizzel elegyítsd őszve, forrald-fel, és meghűtvén szídd-fel a' markodból az orrodra; minden erőltetés nélkül igen jól tisztította az agyvelőt.

Községesen a' Náthában, kiváltképen gyermeknek, ez a' forma igen alkalmas és hathatós: Tórj apron *Gyantát*, kösd gyenge ruhába, egy mázos edénybe tölts *Égett-bort* reá, és főzd-meg gyenge tűznél, hogy meg-ne gyűllyon, tseppents tíz tizenkét tsepp *Gyanta olajat*-is belé; azzal mossad gyakorta a' lágyát, vak szemeit, orrát.

Ha el-akarod a' Náthát fogni, hogy alá ne takarodgyék, mikor a' vak-szemeidnél érzéd le-takarodni a' nedveségeket, melyet a' fájdalom ki-mutat; így tselekedgyél: *Erzetet*: *Bolus-Armenust* és *Tyukmony-feréj* jó fűrűn keverj őszve, ruhára kenven azzal raggassad. Avagy így, mely fokkal hathatóbb: Fatsardki a' *Tsalánnak* a' levét, *Liszt-lángból* tsinály *Téftát* véle, 's azt flastrom formán tedd a' vak-szemeidre.

A' mi a' *Diatát* illeti: Benn üllőn, szélen, hidegen ne járjon. Száraz légyen inkább, mint sem leves, az elesége; sült, mint sem főtt. A' vatsora kiváltképen vékony légyen; mivel természet szerint-is éjjelre szoktanak meg-indulni a' testben a' nedveségek: mert az éjj kiváltképen tizenkét órakorig, olyan, mint az *Eszkendőben* az *Ősz*. Keveset igyék, az légyen *Fahéjjal* és *Árpával* főtt víz: a' fős ételt igen távoztassa: kiváltképen hamar a' fősra ne igyék.

A' Meg-nyomásról vagy Lüdértzről.

E' nyavalya nem egyéb, hanem olly meg-nehezéde-
fe a' testnek, mellyet alvás közben érezvén, a' kép-
zelő elme vagy egy vagy más állatnak rajta fekvését és
annak terhes nyomását képzei; úgy hogy alig vehet
lélegzetet-is miatta: noha ez a' nyomás nem a' kép-
zelt állattól, hanem a' nyers és még a' természetöl-
léggé meg-nem főződött 's kézfíttetett bő nedvesség-
től vagyon. Innen vagyon, hogy ezt az ember ak-
kor szenvedi inkább mikor elő-álombā mélyen elalu-
szik, és kiváltképen mikor hanyottá talál fekünni,
megnyomatván mind a' hátának mindé erei a' hanyot-
tá fekvéstől, mind pedig belől a' háta gerintzin le-me-
nő erek a' teli béleknek rajtok fekvésétől. Hasonló-
képen az ilyen állapotban, a' gyomorból fel-gőzölgő
nyers párák el-fogják és nyomják az agyvelőt, az em-
ber mellyét, abban a' szüvet és tüdöket: innen vagyó,
hogy az ilyenek mintha majd meg-fuladnának: úgy
tettzik.

Ennek külső Oka gyakrabban a' mértéketlen rosz
Diaeta. Ennek azért orvoslására mind jó, a' mi a' rosz
nedvességeket a' testben kevesíti, és a' vért meg-frisse-
li: minémű a' jó *Purgatio*; kiváltképen ha *purgáló Sats-*
korolizsik vagy két hétig, annak módgya szerint, az il-
lyen ember. Vagy pedig *Pápa-füvel*, *Ürömmel* élylen,
Borba hányván és róla iván sok ideig. Ejtszaka, éjfé-
l tájban, kétszer háromszor egy hétben egyék-meg egy-
egy mogyorónyi *Terjéket*, az le-nyomja az ollyan, agy-
velőt háborító nyers párákat. Gyakran mosassa lábait,
melly-is alá-felé vonnya az ollyan *materiát*. Jó a' meleg ru-
bakkal

bakkal való gyakor dörgölés-is ugyan-azonoknak ofz-
latására- Köppölyt-is hányasson a' lába száraitra és a'
vállai közzé. Étele után rágjon vagy *Gyömbért*, vagy
Cubebét, vagy *vad kömény magot*, vagy *Fa-héjjat*, vagy pe-
dig (ha ki-telik) a' mit a' patikában hínak *Tabula Aro-*
matica Rosacea, egyet-egyet 's többet-is egyék-meg köz-
be-közbe belőle.

Néha-néha élylen *ptrüszkölterő porokkal-is*. Fejét tartsa
melegben éjtzakára. Háló-süvegét füstöllye meg *Gyá-*
ra porral, 's úgy nyomja fejébe. Vagy tsináltasson, a'
kitől ki-telik, agyvelőt erőfító ezközökkel meg-ra-
kott és tűzött sapkát, 's azt viselje. Mellyét 's győ-
rát kenyeék *Birs-alma* vagy *Máslis olajjal*; vagy aprón
törtt *aszfzú Sállyát* és *Fenyőmagot* *Vajba* elegyítvén, ken-
nyék véle, meleg ruhakkal bé-rakván a' kenés után.

Minthogy pedig a' mértékletlenségtől efik e' nyava-
lya inkább, el-kell azt távoztatni mind az ételben,
mind az italban. A' vatsorától, nevezet szerint, tar-
tóztaffa-meg az ilyen ember magát. Ellyen, ha lehet,
könnyű emészttökkel; ne ollyanokkal, mellyek a' gyo-
morban sokáig heverjenek. A' Bor-ital az ilyeneknek
agya-velejét hamar meg-zavarja: a' Viz és Szalad-ser
gyomrokat fel-fújja, puffaszttya. Mindenek felett *com-*
*mendat*atik ezeknek a' Méh-ser.

Az illyen nyavalyára hajlandó ember ha véres, hafz-
noson eret vágathat magán. Azonban az illyent,
mihelyt mélyen kezd alunni, fel-kell
költetni, és az oldalára fek-
tetni.

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL MASODIK KÖNYV.

A' Fő némelly részeinek ,
Szemnek, Fülnek, Orrnak, Nyelv-
nek, Fogoknak, Inynek és Torok-
nak Nyavalyáiról.

ELŐ RÉSZ.

A' Szem-fájásról.

NEM lévén e' munkában szándékom, hogy a' Nyavalyáknak minden nemeiről szóllyak; hanem csak a' közönségebbekről, mellyek gyakrabban forognak az emberek között, és a' mellyek hosszúsas, munkás hozzá való készüllet és gyakorlott kézi mesterfég nélkül orvosolhatók; mert amazokra tudós Orvosnak jelen-léte kívántatik, ki ez én írásom nélkül nem szükkölködik: Itt-is azért a' ritkábban eső, és munkásabb orvoslású nyavalyákat, mellyek e' Részekben lenni szoktanak, mind elő nem számlálom.

Mert minthogy a' Szem a' több részei között embernek, majd leg-bőltsebb teremtese Istennek, ugyan-
mint

A' Szem-fájásról.

39

mint melly egynéhány hártyákból, (mellyek közül ki vastagabb ki vékonyabb) és azok között a' hártyák között bé-rekesztetett nedvességekből (mellyek között is ki hígabb, ki sűrűbb) mesterfégesen ferkesztetett őszve: úgy annak mindeniknek eshetik nyavalyája, mellyben ki orvosolható, ki nem; a' melly pedig orvosolható-is, mind inkább Borbély kezét, munkás és mesterséges hozzá-készületet, tőt, vagdalást, 's a' t. mint sem Doctori italt vagy kötést kíván.

FÉSZKEI: A' mi azért a' Szem-fájást illeti, ez esik a' szem külső fejeir hártyájának akarmi okon való meggyűladasától: melly miatt hol egéfszen, hol pedig csak rész-szerint el-borította a' szemet a' vér-is; néha pedig ugyan ki-is dagad, 's akkor körülötte az ér-is keményé vér-fel.

OKAI: Gyakorta a' fő-kaponyát bé-borító hártyától véfszen eredetet e' nyavalya, mellyen igen fok erek terjednek-el; azoknak az ereknek pedig apró ágai a' fül tövénel jövénel, a' szemnek külső hártyájára oszolnak. Néha ez könnyvezéssel vagy on, néha nagy vízfzetéssel, néha nagy szurdalással, mintha tőt vernének belé. Végre fok rútság, tsipa szokott ki-takarodni és meg-rakodni a' szem szégeletein, melly néha a' szemet-is bé-tapasztja.

E' nyavalyának hol az agyvelőből le-szívargó hidegebb nedvesség, a' *phlegma*; hol a' hevebb, a' *bilis* az oka: a' minthogy a' hévség-is hol nagyobb, hol kisebb. Ha *bilis*, az évő természetű, és szúrja; ha *phlegma*, több a' tsipa, 's nem olly nagy a' hévfég, a' szem-is nem olly igen veres.

Ha a' főnek belső részeiből származik; Fő-fájással jár, és a' szem gyökerén kezdődik a' Szem-fájás. Ha a' külső

a' külső kaponyát bé-takaró hártyáról száll-le, dagadtak léfznek a' homlok és vak-fzem erek, 's a' t. Mind ezek pedig léfznek közönségesen a' vérnek a' testben való igen bővölködésétől, melly vérben néha a' *phlegma*, néha a' *bilis* több. E' bővölködő vért pedig fok külső okok zavarhattyák-fel, hogy az a' szemeken üsse-ki magát. Néha annak oka az időnek vagy heves, vagy széles és száraz volta. Néha az ételben italban való dobzódás, részegeskedés, ütés, füst, és egyéb effélék. Így a' *Hippocrates* tanítása szerint, ha a' Tél száraz dérrrel és szelekkel mégyen véghez, a' Tavasz pedig utánna nedves, és Déli-szelekkel léfzen; azon a' Nyáron igen fog uralkodni az embereken a' Szem-fájás.

JELEI és JELENTÉSEI: A' mi a' jeleket és Jelentéseket illeti: Mentől kün ülőbbek valakinek a' fzeimei, annál hamarébb esik e' nyavalyába. A' főnek belső részéből származó veszedelmesebb; mert hamar Hályog követheti: mellytől annál inkább félhetni, mennél nagyobb hévféggel, rágással és szurdalással vagy on. Ha a' hafa megindul a' Szemfájó embernek; fze-me könnyebbülését várja utánna.

ORVÓSSAGAI: Minthogy e' nyavalyát a' has rekedés felette segíti, azt kell meglátni mindenekelőtt, hogy a' hafa könnyen menyen; mivel mihelyt az megfzorul; a' felgőzelgő párák a' fájós szemet annál szörnyebb fájdalommal feszítik és hevítik, E' végre élyen gyenge has lágyító eszközökkel, főtt aszszú hú-sos-Szilvával; Bor-köves tehén-hús lével; és ha a' szűkség hozza, ezeknél erősebbekkel.

Minthogy pedig másodszor, a' vérnek bőfégétől esik a' nyavalya, melly bőfég hol feljebb, hol alább, a' mint az ő jeleiből meglátszik, ér-vágással élyé a' beteg, melly a' hévféget-

hévféget is igen hatalmasson óltani fogja: vágják-meg a' *Cephalicát*; és jó bővön vegyenek vért belőle, a' mint mindazáltal a' betegnek mivolta engedi. Azután pedig harmad nappal a' nedveségeknak a' szemről való vízfza szíratására, nem árt a' nyakát és válla közit meg-köppölyözni.

De a' mint oda-fel meg-irtam, mivel a' szemnek külső hártyájára szolgáló erek a' fül tövén ofzolnak-el a' szem felé; igen hasznos léfzen a' két füle tövére hójag szírató flastromot tenni, a' kár tévő erős, fős nedveségeknak a' szemről az ereken való vízfza-szíratására. Mellyet igen-hamar így kézfíthetfz-el:

Vég hat vagy hét *Körös sérget*, fejeit 's lábait azoknak veid-el, a' többit törd-meg jó aprón egy mosárban, keverd egy diónyi *savanyu Kovászba* egy kevés *Eget-borral* együtt, kend egy egy negyed rész tallérnyi irhára vagy ruhára, ragaszd a' két füle tövére, ályon rajta egy nap, vagy egy éjjel; fár-vízzel teli hójag szivódik alattok, mellyet fakaszsz-meg, és ragasz egy darabotska *nyers Káposzta-levelet* reá, hogy így lassan-lassan szivárogdogallyon belőle a' rútság.

Bort ne igyék, ha nagy a' forrósága, hanem *mezei Sósának* a' gyökerével tsinállyanak *Fött-vizet*, 's azt igya; igen jó hivesítő.

Hogy pedig még-is a' hév nedveség a' szemekre ne rohannyon, A' *Tsalánnak* a' levét fatsard-ki, *Búza lisztből* tsinálly jó lágy *Tézfát* véle, flastrom formán vond ruhára, 's köfd-bé a' vak-fzemeit és homlokát véle; ennek igen kiváltképen-való jó szorító ereje vagy on arra.

Avagy így: *Tömjént*, *Mistixot*, mindenikből egyaránt vévén, törd-meg aprón, *Tyukmony-fejéjével* habard-

bard-őszve erősen, márt ruhát belé, kőfd-bé a' homlokát és vak szemeit véle, azon ereje vagyon.

Avagy így azon végre: *Máslxor, Tömjént, Myrhát*, mindenikből hat-hat pótura nyomót; *Bolus-Arménust, Bablisztet*, egy-egy lótot; *Sáfrányt* négy pénz nyomót: tórd aprón ezeket, *Tyukmony fejeivel, Rósa vízzel*, 's egy kevés *Eztet* habard őszve jó hígan, márt ruhát belé, tedd a' homlokára 's vak szemeire. Mind ezeket pedig gyakorta újítván, mivel hamar meg-melegül.

Ha egyéb nints: *Utri-füvet, veres-Rósát*, ronts őszve erősen *Eztetben*, elegyíts és tórj őszve egy *Tyukmony szék* véle, kőfd-bé a' homlokát 's vak-szemeit.

Télben pedig ha egyebet nem kaphatsz, Tórj-meg egy marok *Disznó-babot* mosárban, tórj egy lótot *Tömjént* hozzá, szitáld-meg, *Tyukmony fejeivel* és jó *Eztet*tel kőpöld őszve, márt ruhát belé, 's azon módon tseledgyél.

A' nagy fájdalom enyhítésére, Egy édes *Almát* süs-meg jól paráfa alatt, annak a' *lág* húsát vedd külön, felényi *fejér Tzipó* bellet: egy *Tyukmony szék*ivel, 's egy kevés *Sáfránnyal* 's *Tsets-téjjel* tórd őszve erősen, tiszta ruhára kenven azzal kőfd-bé a' fájdalmas szemet; igen jó.

Avagy így: Vedd a' *sült Almának a' húsát*, tégy *Cámfort, Sáfrányt* egy-egy pótura nyomót belé, *Rósa-vízzel* 's *Tsets-téjjel* kőpöld őszve jól, tiszta ruhára téven kőfd a' fájdalmas szemedre.

Avagy így: Egy kevés *fejér Tzipó* belet, *Rósa* vizet és *Tsets-tejet* őszve elegyítvén, abban áfztasd-meg, kőfd-bé a' szemet véle.

Vagy így hamarjában: Akkor nyúzott marhából, tehénből, avagy berbétsből, vagy bárányból mész egy szeletetske *hust*, azon jó melegen kőfd a' fájós szemedre; igen enyhíti.

Vagy

Vagy pedig: Mikor annak ideje vagyon, új édes *lág Sajt*ot kőfs reá.

Ha pedig ugyan nem szünnék ezekkel: Ha módod vagyon benne, végy a' Patikában Szem-fájástól való *Opiummal* tsinált *fejér Trociscust* vagy fél lótot, *Eufrásia, Rósa*, vagy *Borza-virág* vízben, vagy őszve habart *Tyukmony-fejérinek* a' le-eresztkedett *vízében* olvaszd-el, ottan-ottá egy két tseppet ereszsz a' fájdalmas szembe belőle.

Mind a' hévfég óltására, mind a' fájdalom enyhítésére, igen jó a' *vén Borza* fának az oldalán vagy tövén termő *Gomba*, melyet *Rósa*, vagy *Eufrásia* vízben meg-áztatván kőfs a' szemedre; gyakran újítsd.

Vagy így, hogy a' vértől-is tisztítsa a' szemet: Főzz-meg egy *Tyukmony*at keményen, vedd-ki a' *szék*it egélfé, a' *fejér*it pedig hintsd-meg égetett meg-tórt *Gálitz-kővel*, tórtt *Gyömbérrel* és *Szegfűvel*, állyon úgy egy darabig; azután tiszta ruha által mind azoknak *levét* fatsard-ki, ereszsz egy két tseppet belőle a' szembe.

Igen jól tisztítja a' véreségtől a' *Galambnak* meleg *véré*-is, ha tseppenként belé-eresztked; kiváltképen ha a' jobb szárnya alatt meg-férted, 's onnan botsátasz melegen belé.

Ez-is igen jó: Végy a' Patikában egy lótot *Crocus Metallorumot*, vagy *Eufrásia*, vagy *Kömény* vizet tölts reá, 's annak a' higgatt *vízével* mosladd a' szemeidet.

Vagy így: Végy *fejér* vagy *Római Gálitz-követ*, abból négy pénz nyomónyit meg-tórvén, nyóltz lótot nyomó *Rósa* vízben (melly mintegy fél ejtelnek negyed részét téfzi:) a' tűznél egy mázos edényben olvaszsz-el; 's abból ereszsz gyakorta a' véres és fájós szembe.

A' kinek szemeit gyakorta járja e' nyavalya: Végyé a' Patikában *Apátza* itet, vagy *Ungventum de Tutia*, 's abból

abból kennyen egy-egy lentse szemnyit minden éjjelre a' szeme szégetibe.

Igen jó ez-is a' véretség ofzlatására: *Aszszú Szurokfűvet, Majoránát, Pólt, Borza-fa virágát* rontsolly és vagdally aprón öszve, tégy egy kevés *Sáfránt* hozzá, tsinálly gyenge ruhából annyi apró fatskókat, melyek a' szemet bé-lepjék, töltsd teli mindeniket ezekkel, és erős *Borban* forrald-fel, jó melegen végy-ki kettőt, és egy kevésbé ki-fatsarván, a' mint el-állhatod a' melegét, kösd a' szemedre; ha meg-hűl, ismét mást 's a' t. Így jól meg-párolván mindennap négy-szer, szépen színi és tisztítani fogja a' szemet.

Mikor hirtelen egyebet nem kaphatsz: Főzz-meg keményen egy *Tyukmonyat*, hasítsd ketté, azon melegen a' mint el-állhatod, kösd a' szemedre.

Tsak a' tiszta *Bor-is* egy kis *Nádmézzel* együtt, szépen tisztíttya a' szemet.

Ismét: *Kömény vizet* meg annyi *savanyú borral* elegyíts öszve, azzal mosd a' szemeidet.

Ez igen ditsértetik: Egy marok *tiszta Búzát*, és fél marok *lúgy Sót* tégy egy réz edénybe, tölts tiszta *sejér Bort* reá, hogy a' *Bor* két újnyival ezeken fellyül légyé; fedd-bé, állyon úgy vagy egy hétig, mindennap felkevervén tiszta lapotzkával: ez meg-zöldül szépen: szürd-le a' *levét* sűrű ruhán vagy szürke papiroson átal, abbá egy-egy tseppet erefztvén a' szembe, mind a' vért ofzlattya, mind pedig egyéb rútságoktól tisztíttya, és enyhíti a' szemet.

Ez-is jó: Mihelyt új levele jó Tavaszszal a' *Birsalmának* szedd-meg, tedd-el jó helyre, hogy por és füst ne érje. Akarmikor (ha fűkség) végy-elé benne, és főzd-meg *tiszta forrás vizben*; annak a' *levével* mosd a' szemeidet.

Ha rú-

Ha rútúl tsipázik, mint a' gyermekeknek és öregeknek-is néha: Tépj igen szép gyengén *tiszta Gyapottat*, abból az ujjaiddal annyit, mennyi szemedet bé-éri, szépen öszve nyomván, kösd éjjelre a' szemedre; azon éjjel ki-folyó rútságot szépen fel-szíjja 's szárazíttya, tsak gyakran élyl így véle.

II. R É S Z.

A Szem-könyvezésről.

Okai. A' Szemnek könyvezése-is mind ugyan-azon okoktól származhatik, mely-is néha melegebb, néha hidegebb nedvességeknek a' főről való leizállásokból ered; melyet meg-kell jól vigyázni.

Néha a' szemek minden fájdalom nélkül könyveznek; néha a' könyvezés mellett nagy a' fájdalom-is, szemnek szurása, évése, 's együtt jár néha a' Náthával.

Valamelyeket azért fellyebb az Első Részben a' bő nedvességeknek kevesítésére, és a' szemről való vízfiztatására mondtam, mind élhetni e' nyavalyában-is azokkal.

ORVOSSÁGAI: Annakfelette a' hol ugyan semmi nem használ, és hoszfás e' nyavalya, hójag fizató flastrommal, elébb meg-beretváln, az egész feje tetejét fedesse-bé, 's úgy fizatassa a' sár-vizet; de elébb gyengébbel kell próbálni, ilyen formán:

Főzd-meg a' *Tyukmonyat* keményen, vedd-ki a' székít, annak a' helyét töltsd-meg égetett *sejér Gálitz-kővel*; azután tedd ismét öszve, és tekerd-meg tzeránval, a' pintzében egy tiszta edényre keresztül apró vefzfűzőket rakván tedd reá; hogy meg-olvadván benne a' *Gálitz-kő* tsepegjen az edénybe: azt erefzszed mindennap kétfézer 's többször-is a' szemedbe, meg-annyi

E

Rész

Rósa vagy *Uti-sü* vízzel öfzve elegyítván azt a' le-folyt *le-
vet*. Jó ezzel élni az új Hályogban is.

Ísmét: Egy-egy Tyukomony hajban mennyi férne, annyi *Uti-sü*, *Rósa*, *Eufrázia* és *Kömény* vizeket tölts öfzve, abba vés *égetett Témót* és *égetett Gálitz-követ*, mindeniket két-két póltura nyomót, forrald-fel őket, egy-kevé *Nád-mézet*-is vetvén belé; ha meg-hűl, azzal mosd könyvező szemeidet. Ha mindenik *víz*et nem kaphatod; a' mellyikét kaphatod, azokban 's abban főzzed.

A' homlokát, vak-szemeit, a' fellyebb-való Részben le-irt szorító flastromokkal e'nyavalyában-is használatos léfzen bé-kötni.

Egy summában azért, hogy mindent ide elő ne hordjak: Mikor osztán a' szem mind könyvtől mind vértől annyira tisztul, és vagy jelét látod, vagy félsz, hogy Hályog ne erefzkedgyék; ilyen formán orvold a' szemet mind végig:

Az *Antimoniumot*, mellyet az Ötvesek *Piskóltznak* hí-
nak, hevítsd-meg a' tűzben, és óltsd-meg vagy *Eufrázia*, vagy *Kömény*, vagy *Vére hulló sü*, vagy *Borza vi-
rág vízben*, egynéhányszor meg-hevítvén és belé-ólt-
ván, igen szépen szűrd-meg sűrű ruhán egynéhány
izben, tiszta tépett ruhát márts belé, és köfd a' szeme-
idre éjjelre.

Ha pedig ugyan homályos a' szemed, és mint-egy
szitán által úgy látsz; azon *vízbe* egy kevés *fejér Gálitz-
követ*, és *tiszta Salétromot* csefesz, 's azt csefeszed a' sze-
medbe, és tépett ruhát meg-áfsztatván benne, felyül
azzal köffed-bé. De ha ugyan még sem szűnik, sőt
mintegy pók-háló formán Hályog látszik; ugyan a-
zokhoz tégy még egy-kevé *Szalamiákot*, és így az
új Há-

új Hályog szépen le-rágódik, azon formában élvén
ezzel-is.

III. R É S Z.

A Fül-zúgásról.

Fesz- A' Fül-zúgás esik akkor, midőn a' főnek belső
ke. részeire, 's azon az agyvelőre menő szorofs ú-
tak 's apró likatskák valami okon bé-dugúlnak, és a'
benn rekedt *aer* ki-kiváncozván, ott-benn fok féle
formában való zúgást, vagy a' bé-dugult útakon ki-
űtvén magát, külömb-külob-féle hangot és sipolást
szerez; mint a' szél a' házak héjján meg-rekedvén, és
valamelly szorofs úton ki-menekedvén, szokott si-
polni néha.

OKAI: Ezek pedig meg-rekednek és dugúlnak,
néha az agyvelőről oda szálló sűrű enyves nedvessé-
gektől meg-rakodván; néha húfotska nővén benne;
néha pedig valami külső októl vagy ütéstől, vagy e-
gyéb oda hulló 's ott meg-rakodó gasztól. Néha min-
den rekedés és dugulás nélkül-is meg-esik ez, kivált-
képen a' Heves és Hagymázos betegségekben a' vér-
nek meg-gyuladásától, és az agyvelőn el-ofzlott apró
erekben való forrásától és pefgésétől. Néha pedig a'
nedvességekből benn a' fülben lótt *flatusok*tól vagy gő-
zölő páráktól.

Ez fülbe való zengés pedig az ötet szerző okok sze-
rint igen fok-féle formán mutatgya magát; néha sipo-
lás, néha dobolás, néha süvöltés, 's a' t. formán.

ORVOSSAGAI: A' mi e' nyavalyának orvoslását
illeti: Minekelőtte a' fülhöz hozzá nyúlnál, meg-kell
vizgálni, ha vagy a' vérnek vagy *bilis*nek sárnak, vagy
phlegmának bőfége nem hozta-é azt; és azt meg-tud-
ván,

ván, vagy ér-vágással, vagy ahoz illendő purgatioval kell azokat elébb a' testben kevesíteni. A' phlegmának vagy nyálas nedveségeknek bőfégétől lévén pedig ez gyakrabban; igen hasznos léfzen ezeket izzasztó és vizellet indító orvóságokkal-is száraztani. Melly aránt igen jó a' *Lignum-sanctummal*, *Sassafrásst* és *Salsaparillával* (mellyet *Szártsa* gyökérnek-is hínak) készített *fort* Vizzel egy darabig élni.

Azután készíts gyenge ruhából apró fatskókat, melyek a' fület bé-lepjék; azokat töltsd-meg ezekkel: *Bérónikalevet*, *Rútát*, *Sállát*, *Majoránát*, *Póler*, *Köményt*, *Bál-fü magot*, *Szék-füvet*, vagy mind, vagy a' mellyiket ezek közül kaphatod, öfzve-vagdalván és törvén; azután a' teli fatskókat főzd-meg erős *Borban*, 's ki-fatsarván, jó melegen egyiket a' másik után, mihelyt hűl, változtatván kösd a' fülre, 's úgy párolyad mindennap. Vagy: Mártts e' *Borba* spondiát, 's ki-fatsarván, jó-melegen, a' mint el-állhatod, kösd a' füledre.

A' párlás után, vagy tsak *Fa-olajat*, vagy *Mondola*, vagy *Baratzk-mag*, vagy *Rúta olajat* meg-annyi *Égett-borral* és egy kevés *Tében*-epével (leg-jobb a' *Tsuka-epe*) öfzve elegyítvén, egy két tseppenként eresz a' fülbe.

Vagy: *Veres-hagymának* ki-fatsartt levét, *Égett-borral* 's egy kevés *Terjékkél* timporálly öfzve, 's azt bortsáfd a' füledbe tseppenként.

Vagy: *Törtt Borfot*, *Szeg-füvet*, *Veres-hagyma* ki-fatsartt levében főzz-meg, és megfűrvén azt eresz a' fülbe.

Vagy: A' *Veres-hagymának* belső rétyeit ki-vévén abba tölts *Mondola*, *Rúta*, vagy *Baratzk-mag olajat*, vagy *községes Fa-olajat*, vizes tsepebe takarván süsd-meg a' paráfa alatt, fatsard-ki úgy az *olajat* levestől, 's azt eresz a' fülbe.

Vagy

Vagy így: Varj annyi spondiát kerekén öfzve, hogy mint a' füveget vonhasd a' fejedbe: melegítsd-meg a' *Bánya-feredő* természetű meleg *Vizet*, 's azt töltsd egy edényből szüntelen a' fejedre vontt spondiára jó melegen; úgy töltögessék egy óráig, meleg házban, mindennap háromszor, az agyvelőben való gőzölgéseknek öfzlátására. Ha olyan *Vizet* nem kaphatni: A' fellyebb említett fatskónak való egyetmásokból tsinálly *lúgot*, abban feredgy, és melegen a' fejedre töltsd azon formán.

Ismét: Főzd-meg az *Ürmöt* és *Szapora-füvet* *Téjben*, és annak meleg páráját töltseren bortsáfd a' füleidbe; úgy párolyad mindennap egynéhányszor.

Vagy pedig: Egy *Tzipót* ki-vévén a' kementzéből, azon melegen mesd-el a' fenekét, öntözd-meg erős *Égett-borral*, annak gőzével párold a' füleidet.

IV. R É S Z.

A' belső Fül-fájásról, mellyet másképen Főben és Fülben való Kelésnek-is hínak.

I Gen nehéz nyavalya ez, és veszedelmes, 's gyakorta forró Hideg-lelés következik miatta.

FÉSZKE, 's *ÖKAI*: Ez gyakrabban a' vérnek forró hévfégétől vagyon, melly benn a' fülben Keléssel vagy Fokadékkal üti-ki magát; melly miá rettenetes Nyilallások következnek, mint ha belé lőnének. Melly mikor öfztán meg-érvén meg-fokad, néha tsak magában-is meg-fzokott gyógyúlni, ki-folyván a' fok rút-ság belőle.

JELENTÉSEI: E' nyavalya az Ifjabbakat járja inkább, kikben melegebb és könnyebben gyúladó a' vér. Ha e' nyavalya pedig fokáig tart, (mert rendszerint heted napig el-válík dolga:) és fok ideig mind

szivárogdogal a' genyetség; jele hogy a' tsont-is benn a' fulben meg-vezett, és ott kevés reménség vagyon a' gyógyulás felől.

ORVOSSAGAI: E' nyavalyában mindjárt meg-kell vágni a' *Cephalica* eret onnan-felől, a' honnan a' fájdalom. A' Köppölyözés-is igen hafznos, főképen a' ful tövén. Sőt nadállal-is, annak módgya szerint, a' vért a' füle tövén szitatni, nagy könnyebbfégére vólna.

Az meg-lévén, mindjárt kereffenek *nyers Tabák levelet*, s' köfsék-bé bé-borítván a' fület véle. Ha nyersfet nem kaphatni, a' *száraz Tabák levelet* áztassák meg *Borban*, s' köfsék reá.

Avagy: Sülsék-meg hamu alatt a' *Veres hagymát*, rontsák-őszve, mint a' pépet, *Szék-fü*, *Kömény*, vagy *Barratzk-mag olajjal*, vagy mindenikből vévén egy keveset, tegyenek egy kevés *új Vajat* és törtt jó *Sáfránt* hozzá, flastrom formán ruhára kenven, a' fület s' füle tájékát köfsék-bé véle; mind érleli, mind a' fájdalmat igen enyhíti.

Azonban: Egy vagy két tsepp *Rúta* vagy *keserű Mondola olajat* erefszzenek belé.

Vagy: *Tyukmony-sejérinek* a' vizét, melly a' meg-habaras vagy sodrás után erefszkeedik, meg-annyi *tsets-Téjjel* elegyits őszve, és tseppenként erefszd a' fülbe.

Ha el nem ofzol, hanem ki akar fakadni, (melly meg tetfzik ebből, hogy a' fájdalom nevededik, ugyan felvér a' fájdalom; s' a' hévfég-is nagyobb) segíteni kell a' természetet, és érleltetni a' Kelést, ilyen módokon:

Föld-meg *édes Tejben* a' *sejér Kenyer belet*, mint a' pépet, vagy két *Tyukmony-szekivel* s' egy kevés *jó-féle Sáfránnyal* törd-őszve jól; jó melegen ruhára kenven köfd-be a' füledet véle, újtván ha meg-hül.

Vagy

Vagy így: A' sültt *Veres-hagymát* egy kevés *új Vajjal*, *Szék-fü* vagy *Rósa olajjal* vagy mindenikkel, és törtt *Sáfránnyal* törd őszve jól pép formán, melegítsd-meg egy edényben, és jó melegen ruhára kenven köfd-bé véle; ezt-is újtván ha meg-hül.

Ha meg-fokad és folyini kezd; arra a' fülére fekügyék a' beteg, hogy jobban ki-folyhasson.

Akkor ofztán, hogy a' seb tisztúlyon és gyógyúlyon, így tselekedgyél.

Föld-meg erősen az *Árpa-kását*, annak *sűrű levét* elegyítsd-őszve *Rósa-mézzel*, s' azt erefszd a' fülbe.

Azután *Ífópot* főzz-meg *Borban* erősen, szürd-le a' *levét*, vefs *Mézet* belé, forrald-fel, elhányván tajtékát; s' azt erefszgefd a' fülbe.

Valamikor pedig belé akarfsz erefszteni, egy vefszőre vagy tollra tekerj gyapottat, s' tisztítsd-meg a' fület véle.

Ha ezek nem hafználnak: *Tömjént*, *Myrhát*, *Alóet*, egy-keves *Grispánt* főzz-meg *borban*, szürd-meg, és a' mint mondam mézeld-meg; s' úgy erefszd belé.

Vagy ha egyéb nints: Egy-keves *égetett témsót* elegyíts *meleg Borba*, s' erefszd belé; igen szépen szárasztja.

Jó ezen végre *Myrhát* és *Tömjént* őszve-elegyíteni és meg-törni, s' azzal füstolni gyakorta töltésén által; igen szépen száraszttya.

Ha ugyan a' fülnek belső sebes Kelevénye másképen gyógyúlni nem akar; ez a' *Galenus* tanátja: A' *vasnak salakját*, mellyet a' Kovátsok kihánynak, törd-meg aprón és szitáld-meg, föld-meg *erős Etzetben* mind addig, míg el-szárad az Etzet róla, és újobban törd-meg; így főzzed és törjed hét izben: azután szép *szín Mézzel* erefszd-fel, s' azt botsáfd a' fülbe.

De azért a' fülnek nem minden folyását kell így szárazítani, kiváltképen a' nedves természetű gyermekekben 's ifjakban, kiknek gyakorta nagy hafznokkal szokott a' bő nedveffég fülökből ki-folyni.

Néha a' férgek-is meg-teremnek a' fülben, a' főből ki-szivárkozó bő nedveffégeknél ott meg-vefzéséből. Ezeknek ki-vefztésére, ha kaphatni, igen jó a' *Szegfű olaj*, (*oleum Caryophyllorum*) egynéhány tseppet egy-kevé *Tyúk hájjal* elegyíts-őszve, 's erefzd-belé gyakorta tseppenként. Vagy pedig *Tyúk-hájjal* oltsd-el a' *Kénésőt*, meg-olvasztván, erefzd-belé tseppenként; bizonyoson ki-vefzti.

Ki-vefzti az *Ürömnék*, vagy *Fötl-épejének*, vagy *Huynornak* ki-fatsartt leveis, ha belé-erefzted. Vagy pedig főzd-meg *Borban* ezeket, és mossad véle. Törd-meg a' fűrtös *Viola magot*, elegyítsd-fel *Borral*, 's erefzd-belé. Vagy: *Sár-tököt*, vagy *Zászpárt* főzz-meg *Borban*, erefzd-belé; meg-öli és ki-vefzti. Vagy, akarmelly *Epét eget borral* elegyítvén, erefzsd-belé.

A' *Diatában*, mind étele itala légyen hívesítő.

V. R E S Z.

A' Fül töve meg-dagadásáról.

Félsze. **M**egdagad néha az embernek Füle töve csak **Külömb-** magában mindé előljáró nyavalya nélkül, **ségei.** a' bővölködő rosz nedveffégeket arra takarítván-ki a' természet, a' hol a' fül tövén természet szerint lenni szokott mirigy forma hús, mint a' spondia a' vizet, magába bé-szíjja a' nedveffégeket. Néha pedig a' Forró-betegségekben és Hideg-lelésekben. E' pedig, vagy mindjárt a' nyavalyának elein esik, vagy pedig vége felé a' nyavalya már tágulván, 's annak

nak *materiája* arra ofzolván.

E' dagadás néha rettenetes fájdalommal kínozz; néha pedig nem annyira: a' mint az oda folyó *materia-is* néha igen forró hév nedveffég; néha pedig hideg *phlegmas*.

ORVOSSÁGAI: Ha nagy hévféggel és fájdalommal vagyon, leg-első gond légyen ez, hogy a' jobb karján vágjanak eret; de ha más-féle, az nem szűk-féges.

Az után próbálni kell, ha eloszolna; de hívesítőkkel nem kell vízfűza-vern, mert annak mérge az agyvelőre hatna, és meg-ölné a' beteget.

Azért: *Fejér Kenyér-belet Téjben* főzzenek-meg, jó *Sáfránnyal*, *Tyukmony* székivel és *Szék-fü olajjal* törjék-őszve, mint a' pépet, kennyék melegen ruhára, 's azzal kösfék. Azon kívül, vagy *Szék-fü*, vagy *Kömény-olajba* gyengé tollat mártván, azzal kenegessék.

Ha ofzolni nem akar; hanem nő mind a' fájdalom, mind a' daganat; érlelni kell. Azért:

Fejér Málva és *fejér Liliom* tövet, 's egy vagy két *Figét* törjenek-őszve erősen, egy-kevé *Fa olajat* erefztvén közibe 's egy-kevé *Sáfrányt*, ruhára kenvén azzal ragassák.

Ha mind nem kaphatni, akarmellyiket azok közzül főzzék-meg *Sáfrányos Téjben*, törjék-meg, 's azzal ragassák.

Vagy így: *Árpa-kását*, *Len magot* törj-meg aprón, és fzitáld-meg: főzd-meg külön a' szederjes *Viola* levelet, *Szék-füvet* és *fejér Málva* tövet: ezeknek a' levébe tedd azt a' két-féle *Lisztet*, és vagy két *Fügét*, 's egy-darab *díszná-hájjal*, főzd és törd-őszve, mint a' pépet, melegen ruhára kenvén azzal kössed.

Mihelyt annyira érik és lágyúl, nem kell fokáig várakozni, hanem ottan vágasd-ki, hadd folyon a rúttság: mellyet, mint egyéb sebet, tisztogasson és gyógytson az ő mesterfége szerint a' Borbély.

VI. R E S Z.

A' Süketsegről és nehezen-Hallásról.

Fesz- A' Süketseg néha az emberrel véle születik, mel-
kei. lyel együtt jár a' Némaság-is; és a' mesterfég erejével nem gyógyúlható: Gyakorta pedig meg-eszik azután-is, mind a' fellyebb való Részekben elő-fzámláltt okokból, mind egyebekből, mellyis nem mindenkör enged az orvoslásnak, kiváltképen ha meg-rögzött a' nyavalya, és ha a' Véneken esik. Egyéb Süketseg pedig, melly a' fülnek a' sűrű sült nedvességektől való el-áradásában szokott következni, minémű a' Hagymázban-is esik, könnyebben gyógyúlható.

Nem számlálok azért itt sem okára, sem külömbfégére nézve semmit elé; mivel ide ahoz értő Orvos Doctornak jelenléte és bajos munka kívántatik. Egynéhány orvosságokat mindazáltal a' közönségefebbekből és könnyebben szerezhetőkből, meg-émlíték.

ORVOSSÁGAI: Mindazáltal itt-is igen reá kell vigyázni, minémű legyen egészen a' Testnek állapattya; mertha vagy *phlegmával*, vagy *bilissel* bővös, és vagy a' vérnek buzgó forrásától, vagy pedig sűrű nyálalagától véfzen eredetet, a' szerint kell elsőben az egész testet azoktól meg-tisztítani és üresíteni, és úgy kell osztán a' nehezen halló fülhöz nyúlni, ilyen formákban:

Itt e' nyavalyában mind azok hafznoson elő-vétethetnek, mellyeket fellyebb a' III. Részben meg-irtam. Igen-jó

Igen-jó ezaránt az ofzlató füstölés és párlás. E' végre, a' fű-szerszám *Szeg-fűvet* megtörvén vésd eleven szénre, és annak a' *füstivel* töltsér által füstöllyed gyakorta a' füledet.

Mindjárt az ilyen füstölés után, *Ruta*, vagy *keserű Mondola*, vagy *Baratzk* mag olajat melegen cressz a' fülbe, 's úgy feküdjél-le.

Annál hathatófabb leszén, ha ez olajba vagy *Rosmarin*, vagy *Majoránna*, vagy *Sállya*, vagy *Kömény*, vagy *Spikinárd* vagy *Szeg fű* olajat egy vagy két tseppet tseppentesz.

Ha ezeket nem kaphatod: Törd-meg a' *Zászpát*, *Égett-borban* ásztafd-meg, 's azt cressz a' fülbe.

Igen ditsértetik a' *nyers Körös-fának-is leve*, mellyet ilyen módon végy: Egynéhány darab *nyers Körös-fár* rakja' tűzre, 's a' végén belőle ki-tsepegő vizet szedd egy üvegbe, és abból egy-két tseppet mindennap kétfér a' párlás vagy füstölés után cressz a' fülbe. Ha erősebben akarod, meg-annyi *égett borral* e' *Víz* elegyítsd-meg, és hathatófabb leszén.

A' kinek módgya vagyon benne, a' Patikában végyen *Terpentina spiritust*, azt cressze e' mód szerint a' fülébe: alig lehet ennél jobb.

A' párlást pedig, ha egyéb nintsen, így kövesd-el: Főzd-meg *Vízben* a' *díznó-Babot*, szürd-le a' levét, 's a' párájával töltséren által gyakran párollyad a' füledet.

Vagy pedig: *Fenyő-magot* és *fű-Cziprust* (mellyet *Sabinának* hínak) levelét főzd-meg *Borban*, 's annak a' párájával párold, 's úgy cressz-belé valamit.

Vagy: A' *Kenyeret* a' mint a' kementzéből kifzedik, azon-melegen szeld-meg, erős *Égett borjal* öntözd-meg, 's azzal párold.

A' fülbe ezeketis cresszthetni, a' mint mellyiket kaphattya

hattyu az ember: A' Nyúl, Ketske, Fogoly-madár, vagy Tsuka epéjét, egy-kevé Mézzel és Veres-hagyma ki-fatsartt levélvel, 's meg-annyi Égett-borral egy edényben habard és melegítsd őszve, 's azt erefsz belé.

Ditsérik ezt-is: A' Hangya-tojást rontsd-meg, Veres-hagyma ki-fatsartt levélvel elegyítsd őszve, és ruhán-áttal fatsard-ki, azt erefsz a' fülbe.

Mindenkor étele után rágjon Coriándromot, kerti a-vagy vad-Kömény magot.

VII. R E S Z.

Az Orr vére járásáról.

AZ Orrnak sok nyavalyái vannak; ugymint: Annak belől ki-sebeffedése: belső bűdös meg-veszése: benne való rosz húsnak növése, 's a' miatt rekedése, mellyet Sülynek-is hínak. De mind ezekben-is valami Borbélyi kezet és mesterféget kíván, szántszándékkal el-mulatom.

KÜLÖMSÉGEI: Az Orr vére folyása azért, a' minthogy sok okokból meg-eshetik; úgy hol hasznos a' testnek, hol pediglen káros. Ugyan-is némelyekre bizonyos időbe ugyan reá tart, testeknek nagy könnyebbségekkel: néha pedig hoszszas betegségeket végez-el, mellyekben mesterféges ér-vágás gyanánt esik, és szemlátomást használ.

De ha mód nélkül való, igen meg-erőtleníti a' testet; sőt néha ugyan elis fogyattya az életet.

OKAI: Akarhogy esék e' Vér-folyás, vagy ez vagy a' vérnek nagy bőfégétől, melly akkor, mint a' bufultt bor a' hordóbúl, ki-űti magát az érből, megszakasztván azt: vagy a' vérnek főságától, melly miatt ki-rágódik az ér: vagy a' nagy testbéli erőtlenség-melly-

mellyben az érnek-is réttyei meg-rágúlnak, és így a' vér folyton-foly; ha egy kevéssé szűnik-is, de ottan hamar meg-indul.

JELEI: Ha azért az Orr-vér folyás a' vérnek bőfégétől vagy on, Jelei ezek: Veres az embernek mind ortzája 's mind szemei. Ha a' gyengéfégtől; sokáig tart a' Vér-folyás, sárga embernek ábrázattya, és az egész testben nagy az erőtlenség. Ha az Aszfzonyokban a' méhektől vagy on; a' hó számnak egynéhány holnapokon való meg-rekedése jelenti. Ha Crisiben, az-az, a' Forró nyavalya valamellyik heted napon változván; nagy könnyebbedést fog érezni utánna a' beteg. Ha az orr-likaiban való erekből foly; szorító orvosságoknak fel-fzívásával mindjárt szűnik. Ha pedig az agyvelőről, vagy a' főnek valamelly részéről származik; az orrodba fel-fzitt orvosság keveset használ.

Mikor megakar eredni, ilyen Jelei vannak: Az ember mind veressé álmodozik, és mind ollyakat képez: feje 's nyaka fájása ottan-ottan meg-indul: vak-szemeiben nehézség, és az ér benne igen vér: gyakran tsendül a' fül: kaprozik a' szem: veres mind szeme 's ortzája: lélegzetet nehezen vész: víszket az orra: foly a' könyve: és mintha valami járna mindenkor a' szemei előtt, úgy tetszik; 's a' t.

JELENTÉSEI: Ha mindjárt valamelly nagy nyavalyának elein foly az orr-vér, rosz jel; mivel a' természetnek igen-nagy meg-erőtletését jelenti.

Ha a' vér onnan-felől való orr-likból foly, a' honnan a' fájdalom vagy on; jobb, mint-sem ha másfelől: Így a' Máj nyavalyájában ha bal felől foly, roszfűl esik.

A' hosz-

A' hofzfaz Orr-vér folyás, gyakrá Vizkorsággá válik hasonlóképé a' hofzfaz negyed-napi Hideglelésbenis.

ORVOSSÁGAI, A' mi az orvoslást illeti: A' mint mondám, nem minden Orr-vér folyást jó meg-állítani; mert fokszor hafzonra vagy on. A' káros Vér-folyást pedig ottan annak rendi szzerint szüntetni kell.

Az orvoslásban pedig igen reá kell vigyázni e' nyavalyának Okára, honnan ered; hogy vagy a' vérnek más útra való vonását, vagy pedig szorítással való megszüntetését a' szzerint alkalmaztathassá ember.

Az ér-vágás ezaránt, kiváltképen a' véres emberekben, igen hathatós efzköz. Az ellenben való eret kell pedig meg-vágni; úgy hogy ha a' bal orra likán foly, az ér-vágás légyen a' jobb-karján.

Hafznál a' tagoknak - is karjainak és tzombjainak szoros meg-kötése; mert ez a' meg-szorítás, az orr felé fiető vért úttyában meg-gátollya 's el-fogja.

Ha ezek-is el-nem foghatták; jó öreg köppölyt tsak úgy szárazon vagdalás nélkül a' jobb vékonyára vessenek, az a' fel-feléfiető busúltt vért igen tartóztatya. Néha az embernek lábaira vetett köppölyök-is, midön egyéb nem hafznál, hatalmason meg-állítoták az ilyen Vér-folyást.

Ezeken kezdvén e' nyavalyának orvoslását, úgy kell ofztán a' vért szorító efzközökkel gátolni: mert más-képé, hamindgyárt szorítani kezdyük, a' megbúsúltt forro vér hirtelen megtolyulván valahol valamely érnek meg-szakasztásával ki-üti magát; mellyből Nehéz lélegzet-vétel és Fuladozás, Gutta-ütés, és fokára Vizkorságis következhetik. Annak idejébe azért gy kell tselekedni:

Bolus-Armenust, Sárkány vért, Tömjént, Masixot és Aloér,
minde-

mindenikből egy-aránt törj-öfzve, *Liszt-lánggal* és aprón vagdaltt *Nyúl apró pelyhes szörivel*, egy *Tyukmony fejériben*: és vagy *Uti-fü*, vagy pedig *Eb-szölő ki-fatsart levében* mind ezeket keverd jól öfzve; és ruhára kenvén, 's ottan-ottan, ha meg-hül, újítván, kösd-bé a' homlokát és vak-fzemeit véle.

Vagy hamarjában: *Bolus-Armenust*, vagy a' helyén, a' tűzhelyben vereffé égett *Aszszu agyagot* meg-törvén, erős *Erzettel* és *Tyukmony fejériver* keverd jól öfzve, 's hasonlóképen tselekedgyél véle.

Igen jó ez-is: Törd-meg aprón a' *Gelétet*, keverd erős *Erzetbe*, 's jó vastagon ruhára kenvén azzal kösd-bé hasonló formában. Némellyek a' mód nélkül való Vér-folyásban a' háló süveget egészen ezekben meg-mártván, és *levét* ki-fatsarván, az újonnan meg-beret-váltt főre ezt vonnyák.

Jó néha tsak ez-is: Hirtelen, efzébe nem vevén, öntsék artzúl jó hideg *Vizzel*; attól való meg-ijedés meg-hüti a' testet, és a' vért meg-állítja: ugyan-is itt akar-melleg meg-ijesztés hafznos.

Vagy: *Hideg Vízbe* mártsanak *ruhát*, vak-fzemeit 's homlokát kössék-bé véle, gyakorta újítván ha megmelegszik. Néha jobb, ha vagy *Uti-fünek*, vagy *Ports-fünek*, vagy *Tál mosó fünek*, vagy *Pap-erszénye* nevű *fünek levét* ki-fatsarván, 's azt *Erzettel* öfzve-elegyítvén, abba ruhát mártanak, 's azzal kötik-bé. Sőt tsak *tiszta Erzetbe-is* spondiát mártani, 's ki-fatsarván, homlokát 's vak-fzemeit azzal bé-kötni, igen jó. Ugyan azon úttal egy darab spondiát *Erzetbe* mártván, dugják az orra likába.

Nem tsak a' homlokát pedig, hanem néha a' nyakát-is igen hafznos e' nyavalyában *hideg Erzetbe* mártott ruhával

hával bé-tekerni; és gyakran, ha meg-melegszik, újítani.

Hafznos ez-is: Ha ember az *Erzetes* vizet szájában tarttva, 's gyakorta újította; mert leg-alább a' vért, hogy a' torkán alá ne mennyen, el-fogja.

Igen jó a' vérnek az orrtúl való el-fogására ez-is: Ha a' felől a' melly felől foly, egynéhány tsepp erős *Erzetes* tseppentenek a' fülébe.

Ezt-is hafznoson mivelik: Egy *Babot* hofzfára kérté hasítanak, 's az orr gyökerére az ott meg-dagatt érre a' két szemöldök közzé azt kötik, erősen által-fzorítván: vagy a' helyén egy *ezüst pénzt*, annál jobb ha azon fellyül geletes *Tyukmony sejérit* len tsepüre takarván, reá kötik.

Ismét: Hevíts-meg egy nagy *vasat*, tseppentsd reá az erős *Erzetet*, 's annak gőzét szíjjad az orrodba: vagy pedig a' tenyeredbe tölts afzszú égett *Agyaggal* őszve-e legyített *Erzetet*, 's azt szíjjad az orrodba.

Ha az orr likaiban való erekből foly a' vér, azt mind-gyárt szorító eszközökkel kell illenni: Hamarjában azért ha egyebet nem kaphatsz, a' *pamutos* vagy *gyapottas Téntából* végy-ki egy-darab *gyapottat*, a' *téntát* ki-fatsarván belőle, kéro' formán dugd az orrod likába, meg-áll véle; mivel mind a' Galles mind a' Gálitz-kő szorító erejű.

Ez-is noha nem tsinos, de igen hatható erejű a' vér meg-állításában: Az új *Disznó ganéjt* erős *Erzettel* elegyítsd-őszve, 's azt szagollya.

Vagy így: *Tömjént*, *Aloét*, *Sárkány vért*, *Liszt-lángot*, *Pók-hálót*, és apró *Nyúl szőrt* törjenek és vagdallyanak jól őszve, *Uti-fünek* kifatsartt levél fel-erésztvén, gyapottból tsinállyanak kéro't, 's azt belé-mártván, tegye az orra likába.

Vagy így

Vagy így: A' *Tyukmony héjját*, 's *Papirosat* égetd-meg, 's azoknak a' *hamvát* fűjják az orra likába; de akkor teli vegye a' száját hideg vízzel, hogy a' por belé ne hasson.

Igen ditséretes a' mint mindenféle Vér-folyásban, úgy ebben-is a' *Tsalán*, mind maga, mind töve: fatsardki a' levét, 's igyál-meg két vagy három kalánnal belőle. Ugyan azt az orrodbais hafznoson szíhatod. Vagy: Főzz *tiszta Vízet* a' gyökerével, 's azt igyad. Ha tsak a' szádban tartod-is a' gyökerét, hafznál. A' ki-fatsartt levél gyúrj *Lisztből Tésztát*, 's kösd-bé a' homlokodat véle.

Ugyan azon *Tsalán* levét *Szamár ganéval* elegyítsd őszve, szárazd-meg, törd porrá, tedd-el; 's mikor orrod vére indul, szíj-fel benne az orrodba.

Igen ditsértetik ez-is e' nyavalyának szüntetésére: A' *Spikénárdot* törd-meg igen-aprón, 's mindennap reggel egy kés hegyin vévén belőle, vedd egy kalán *Uti-fü* vizbe, 's idd-meg.

A' *Mumia*-is igen jó, ha egy öreg borsfőnyit belőle meleg *Borban* meg-íszol.

Mindeneket itt elő nem számlállok, mellyek e' nyavalyában ditsértetnek: ezek lévén a' nevezetesebbek.

A' kin el-hatalmazik, itala légyen *Tsalán* tövével és egy kevés *tiszta Salétrommal* főtt víz; ez mind hivesítvén, mind a' vért sűrítvén és szorítván-is, igen hafznál. Vagy pedig: Hevítsen-meg egy-darab *vasat*, 's azt fűsfe az italba, 's úgy igya.

Száraz és vastag, hivesítő és egy-keveffé szorító ezzel ellyen, sülttel inkább, mint főttel: minémű minden *Egrefes*, *Czitromos*, mindenféle *Sóska*, 's egyebek.

F

VIII. RESZ.

Az Orrnak egyéb nyavalyáiról.

AZ Orrban fok fogyatkozások eshetnek, a' mint oda-felis irtam, de nagyobbára Borbély kezét kívánunk.

Néha a' szaglása épen el-vész: melly kiváltképen esik a' bő *phlegmás* nedvességektől el-áradván a' szagló részek. Mellyektől e' nyavalyában egészen annak módgya szerint meg-kell szabadítani a' testet. Azután az orrát kell tisztítani ptrűszkölőkkel, a' mint a' Főnek nyavalyáiban meg-irtam. Mindenek felett ditsértetik a' *Majoránnának* patikai mesterféggel tsináltt *sava*, azt ugyan *Majoránna* vizben el-olvasztván, 's gyakorta abból felfzíván. Jó a' *Majoránna olaj* is, ha amazt nem kaphatni, ezzel gyakorta kenvén az orrát 's vak-fzemeit. Mind *savát*, *olaját*, reggel 's este egy-egy kálán meleg *Borban* igya azon kívül: Sokan ezzel ki-épültenek belőle. Néha-néha ptrűszköltetéssel is élyen.

Néha az orrban rút bűdös gombás hús nő; melly miatt szüntelen rút bűdösségbé vagon az ember. Ez, minthogy a' rosz nedvességekkel elegyedert vértől vagon, a' testet, minekelőtte ahoz nyúlnál, meg-kell tisztítani ahoz illendő *Purgatió*kkal; azután száraztó vagy évő eszközökkel kell illetni, hogy el-emésztdgyek; és ha külömben nem, Borbély kézzel-is, sütéssel, vágással hozzá kell nyúlni.

E' nyavalyában fő eszköz ez: *Öreg Gentiana* gyökérből, mellyet *Szent László* füvének-is hínak, faragi annyit *tsapokat*, hogy az orr likába jól belé-férjenek; tégy az orrodba egyet, megkenvén e' kenettel: *Lúd hajat* fészer *Málva* gyökerével erősen törj-őszve, főzd őszve, és ruhán

ruhán által szűrven azzal kend-meg. Vagy ezzel: *Új Vajat*, *Kappan hajat*, *Fa-olajat*, egy kevés *Viaszfazat* melegits és olvaszsz őszve; kenet léfzen belőle, mellyel a' gyökérből való *tsapot* meg-kennyed, 's úgy tedd az orrodba, gyakorta újítván, és éjjel-nappal benne tartván.

Ha ez nem használ; étető 's azután száraztó *mercúriumos*, és egyéb eszközökhöz kell nyúlni; de azokról nem írok, mivel ahoz értő ember jelen-léte nélkül azok kártévők, nem hasznosok.

Ez orvoslásokkal pedig a' Hóldnak fogytán az utolsó negyedben kell élni; mivel akkor kissébb a' daganat, 's könnyebben emésztddik.

Néha minden daganat és ki-növés nélkül, az orr belől kivész és meg-fekélyesedik; melly néha meg-varafodik, de ottan ismét ki-újúl. Ezzel így kell bánni:

Ha kemény a' vara; lágyítsd-meg, *Lúd* vagy *Tyúk hájjal*, vagy *Mondola olajjal*, vagy pedig egy-keves *új Vajjal* meg-kenvén. Ha a' vara el-esik; tisztító és gyógyító eszközök ezek:

Rósa olajat, vagy *Tyukmony olajat* ón-tálban jól megkópulvén azzal kennyed. Vagy: Főzd-meg erőfen az *Árpa-kását*, annak *sűrű levét* jól mézeld-meg, 's azzal mossad.

Ezek pedig leg-hathatósabbak: *Dulcis mercurius* végy a' Patikában, *Új-fü* vizben egy-keveset belőle olvaszsz-el, azzal mossad. Vagy pedig azzal, a' mit *Zöld-víznek* szoktanak híni; mellyet így készits:

Végy egy süsták nyomó *Grispánt*, másfél süsták nyomó *Arany-sárga* nevű *festéket*, törd-meg ezeket igen-apró porrá, főzd-meg nyóltz lótot nyomó *Borban*, addig főzvén míg fele el-apad a' Bornak. Ha meg-hűl, F 2

tölts *Rósa* és *Eb-szölővizet* hozzá, mindenikből négy lótot, ruha kérőt e' vízbe mártván, azt tedd-belé, gyakran újítván.

IX. R É S Z.

A' Nyelvnek Békájáról, és egyéb Dagadásáról.

Fész-ke. A' Nyelvnek Békája esik a' nyelv alatt. Így hivattatik: mert ez a' Dagadás olyan formában düllyed-ki, és közepi iránt kétfelé vagy on válvá, mint a' békának az utólya.

JELENTÉSEI: Nehéz nyavalya, noha nem igen veszedelmes, csak lássanak hozzá: kiváltképen az apró gyermekekben ferényen kell hozzá látni, hogy meg-ne fulassza.

ÖRVOSSAGAI: Azért leg-elsőben is így nyúlly hozzája: *Pomagránát héjját, aszszú Isópor, Sót*, mindenikből két két fusták nyomót vévén törj őszve apró porrá, 's ezzel dörgöld a' nyelve allyát mindennap egynéhányszor. Még-jobb, kiváltképen a' nagyokban, ha a' *Só* helyébe annyi *Szalamiákot* törsz.

Azon kívül: *Pomagránát héjját, Témsót és Gallest*, mindenikből egyaránt vévén főzz-meg *Borban*, 's azzal mossad a' száját: Minden vagdalás nélkül csak ezzel-is sokszor meg-gyógyúlt e' nyavalya.

Tiszta forrás *Vízbe* hánnyon *Borza-fa Gombáját*, 's arról igyék.

Ha ezeknek nem enged és meg-nem fakad, vágja-ki a' Borbély, jó nagyotska légyen a' lyuk, hogy az a' sűrű *materia*, mellyel teli, ki-jöheffen rajra; mind a' két felén pedig hofszára hasítsa a' Daganatot, hogy a' *materia* egyfzersmind nyomódgyék-ki belőle. Az-után

után mossá *Rósa-mézes Borral*, vagy *mézes Erzetet*tel, a' míg szépen meg-tisztúl. Ha pedig meg-tisztúl, mossá *témsős Borral*; ez a' sebet szépen bé-állítja.

Ha ugyan ezeknek sem engedne, (melly ritka dolog) *Büdös-kő olajjal* érteffed illyen formán: Öt tsepp *Rósa vízhez* egy tsepp *olaj* elég leszén, 's azzal mossad.

Egyéb *Dagadása*-is esik a' nyelvnek, a' testben való bő nedvességeknek el-áradása, és az agyvelőből oda a' nyelvre való le-szállása miatt.

Ekkor a' testet, *phlegmát* tisztító *Purgatioval* kell meg-tisztítani; nyakát 's vállá közit köppölyözni: hójagot-is füle tövén nem árt szíratni; az után a' száját illyen formákban mosni:

Ha a' *Dagadás* hévféggel vagy on: *Fatsard-ki a' Salátának és Szederjnek a' levét*, ezeket őszve-elegyítvén mossad vélek gyakorta.

Vagy: *Szurok-füvet* (fekete Gyopárt) és *Tárkonyt* főzz meg *mézes vízben*, 's azzal mossad, ez inkább lohaszt-tya.

Másképen így: *Mézeld-meg az Erzetet*, vés törtt *Gyömbért és Szalamiákot* belé, 's azzal mossad; meg-is fokaszttya ez, meg-is gyógyította.

Czitrom, *Pomagránát lev*, *Sóska* és *Uti-fü* ki-fatsartt leve, itt mind jó ennek mosására. Ha ugyan nem enged semminek; vagy ér-vágó vassal kell meg-vagdaltatni, vagy nádalyakkal meg-szíratni.

X. R É S Z.

A' Fog-fájásról.

Fész-kei. A' Fogak egyéb minden tsontoktól ebben kü-lömböznek, hogy ők hártzával bé nem borítatnak mint egyebek; még-is mindazáltal érzés va-gyon

gyon benne. Oka ez, mert ha külső részekkel érzene, a' tsiklandás és fájdalom miá vélek nem rághatnánk; hogy pedig éreznek, oka ez, mert belől az ő gyökereken a' mint az apró eretskék és élet eretskék, úgy a' vékony inatskák-is (*nervusok*) beléjek béhatnak.

Minthogy azért femminémű érzés fem fájdalom nintsen femmi részben, mellyben inatskák nem ágazódtanak volna el, (ugyan-is akarmint vagdálnák az agyvelőt, tüdőt, májjat; nem fájna) úgy itt-is minden fájdalom a' benne való inatskáktól függ.

OKAI: Melly inatskákat (*nervusokat*) hol hév, hol hideg, hol fős, hol savanyú, évő és erős nedveffégek, mellyek az agyvelőről 's egyébűnne-is rájok folynak; hol pedig a' fogban való rothatt nedveffégekől termett férgek keservesen érdeklík, és ki-beszélhetetlenül kínozzák; a' mint a' mindennapi példa taníttya.

Mind ezeket pedig külső okok-is szokták felgerjeszteni: a' fzelek: hol hév, hol hideg idők: mind ételben italban való mértékletlenségek: igen hév vagy fűszerfzamos ételek: hév ételre hirtelen igen hideg italok, 's egyéb effélék.

JELEI: Ha meleg nedveffégektől vagyon, hirtelenebb és élesebb a' fájdalom; ha hidegtől pedig, hoszfzafabb. Hogy fereg légyen a' fogban, annak udvassága, rothatt bűdösleége, a' fájdalomnak-is ottan-ottan meg-fzűnése, és vízfzontag meg-eredése, alkalmasint bizonyíttyák.

Ha a' foga-fájó embernek ortzája dagad, jele, hogy a' fogba fzállott fertő nedveffég, a' fogról a' külső részekre ofzol; és így a' fájdalom-is fzűnik.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában nem nézhetünk arra,

arra, mint egyéb nyavalyákban szoktunk tselekedni, hogy a' fájdalomnak szerző okát fogjuk elsőben el; ér-vágással, *Purgatióval*, 's több effélékkel, 's azután úgy enyhítsük ofztán a' fájdalmat; mert itt a' fájdalomnak nagy volta miatt, elsőben-is annak enyhítéséhez kell nyúlunk; és azután, hogy azon fájdalom ísmét meg-ne újüllyon, ennek szerző okának kigyomlálásáról kell gondolkodnunk.

Ha azért módgya vagyon benne, annyira tágulván fájdalma, mennyen gőz-feredőbe, ott izzadgyon, és köppölyöztesse-meg magát nyakán 's vállán.

Ísmét hogy a' fogra menő *materiát* valamennyire onnan vontathassa: Szítasson hójagot a' két füle tövén; ez a' fogra rohanó évő nedvefféget magához szíjja.

A' homlokát pedig azon nedveffégeknek még útyokban való el-fogására, ilyen formán kösse-bé:

A' *fekete Nadálynak gyökerét* törjék-őszve erősen, mint a' pépet, 's azt kössék a' homlokára 's még nyakára-is, ruhára kenvén flastrom formában.

Hathatósabb ugyan ennél az a' flastrom (ha kaphatni) mellyet a' Patikában hínak, *Emplastrum Stiicticum Crollii*, azon módon ruhára vonván, és vele élven.

Vagy ez: *Témsót* és *Gallest* törj apró porrá, *szűrt Szurokkal* melegítsd és elegyítsd őszve, vond ruhára flastrom formán, 's azzal kössed.

Minthogy a' fülekben el-ofzlott ereknek és inatskáknak (*nervusoknak*) nagy meg-egyezések vagyon a' fogra menő erekkel; azért igen rendesen tselekefsznek, a' kik a' Fog-fájást a' fül által-is orvosolják.

Azért a' melly felől a' fog fáj, ereszfzenek abba a' fülbe *keserű Mondola olajat*. Vagy pedig: A' *Fokhagymának ki-fatsartt levét jó Terjéssel* őszve-elegyítvén; azt ereszf-

szék a' fülébe. Vagy tsak hamarjában egy fokát a' *Fok-hagymának* tisztítsák-meg jól, 's azt dugják a' fülébe. Vagy *Polet*, avagy *Szurok-füvet* főzzenek-meg *Etzetben*, 's annak *párját* jó melegen botsáffák a' fülébe.

Ha hévféggel vagy on, tsak *hideg Etzetet* töltsenek a' fülébe, a' melly felől a' fog fáj. Vagy így: *Szent György virágának* (*Primula veris*) a' tövét ki-ásván, mosd és afzald-meg: azt *Etzetben* áztassad, és azt az *Etzetet* a' markodbul szídd-fel az orrod likába, a' melly felől a' fogad fáj.

A' melly eszközőkkel pedig a' nagy fájdalom enyhítésére a' fogat szokták illetni, kiváltképen ezek:

Egy-kis *gyapotba* tseppents jó erős *spiritus Virriolit*, av. *fűszerzám Szegfü*, vagy *Fa-héj olajat*, tedd a' fájó fogad-ra, 's meg-állíttya.

Igen jó hathatós erejű, azon formán élven véle, (ha kaphatni) a' *Cámfor olaj-is*. Ismét, a' *Puszpáng és Mogyoró-fa olaj*, mellyet *oleum Heracleum*nak hínak; mert ez a' férget-is, ha vagy on a' fogban, meg-öli, 's a' nedvességeket belőle igen szíja.

Ha egyebet nem kaphatsz: *Belénd* vagy *Bolondító-fü gyökeret* és *Tárkony gyökeret* főzz-meg *Borban*, jó-melegen annak levét szádba véven, azt tartsd a' fogadon.

Ez mindenek felett ólttya a' fájdalmat: Törd-meg aprón a' *Petreselyem magot*, elegyítsd-öszve *Opiummal* 's egy-kevé *Viaszfal*, formáld egy lentse szemnyi golyóbifotskákba; azt tedd a' fogadra, vagy fogadba, ha udvas.

Hirtelen tsak ez-is jó: *Meleg tejet* vagy *meleg Vízet* végy a' szádba, 's tartsd a' fogadon: annál jobb, ha a' *Vízben Lignum sanctumot* főzsz, 's azzal érteted melegen. Ha udvas a' fog, tégy *Pyrethrum gyökeret* vagy *Szegfűvet* belé:

belé: azután *Gallest* főzz-meg *Etzetben*, 's azzal mosd a' fogaidat.

Vagy így: *Rósa és Uti-fü viz* közzé tölts egy-kevé *Etzetet*, 's azzal mosd. Avagy: *Veres Borban* főzz öt levelű *füvet* vagy *Tormentillát*, *veres Füz* gyenge ágat és *Gallest*, mosd véle: szorító erejével a' fogakra rohanó *fluxust* vízfzsa-veri.

Hójagot-is a' füle tövén szíztatni, igen jó a' *fluxusnak* el-vonására.

Ezek után olyanokkal kell élni, mellyek ofzlató erejekkel-is enyhítsék a' fájdalmat:

Fül-fünek 's *Eb-szölőnek* a' levét fatsard-ki, tölts három annyi *édes Tejet* hozzá, azokhoz egy-kevé *Szék-fü olajat*, vagy *Rósa olajat*, abba *Belénd-fü* ki-fatsartt levét egy keveset, jó-fele *Sáfránt* egy-keveset: timporáld-öszve jól ezeket, 's ruhát belé mártván, kösd-bé az álla-kap-tzáját, a' melly felől fáj, véle, gyakorta újítván.

Vagy így: A' *Borza-fának* belső zöld héjját faragd-le, főzd-meg *édes Tejben*; azt a' *Tejet* tartsa a' szájában gyakorta.

Vagy így: *Főtt* vagy *sültt Almának* a' kásás belét, *etzetes Korpát*, egy-kevé *Rósa* vagy *Fa-olajat*, *Sáfránt*, *Belénd-fünek* levét, öszve-elegyítván, flastrom formán kend ruhára, 's azzal kössd a' fájó ortzáját.

Vagy így, hogy inkább ofzlassa: *Két Tyukmonynak* a' fejérit köpüld-meg erősen *Rósa vízben*, töltsd szépen gyenge len-tsepiüre, törtt *Borssal* felyül hintsd-meg jól, az egész ortzáját a' fájdalom felől borítsd-bé véle.

Mindazáltal itt reá kell vigyázni, ha tüzefféggel vagy on az ortza-dagadás, efféle hivesítőkkel nem kell hirtelen értetni; mert a' tüzet a' torkára vízfzsa-vervén, nagy gonofz jöne belőle. Jobb akkor az ortzá-

ját egy kevés *Szék-fü olajjal* kenegetni, 's felyül (ha kap-hatni) *Emplastrum de Meliloto* reá tenni. Ha nem kap-hatni, tsak *Égett-boros meleg ruhát* tegyen reá a' kenés után.

A' fájdalom 's nyavalya tágulván, hogy hamar íf-mét meg-ne újjúlyon, tífztán tartsad a' szádat, fogai-dat, 's ínyedet, ilyen formán: Az *aszfzú Komlót* főzd-meg *etzetes Vízben*, mindennap kétfzer-három-szor azzal mossad a' szádat.

Vagy így: Egy pohár *Vízet spiritus Vitriolival* sava-nyítsanak-meg, 's azzal mossad. Vagy: A' *Tser-fának belső veres héjját* főzd-meg *Borban*, mossad azzal.

Ez mindeneknél hathatósabb, mellyel a' fájdalom idején-is élhetni: A' *Hunyor levelét*, a' *Belénd-fü gyökeré-nek le-hántott héjját*, mindenikből egyaránt vevén, főzd-meg *Rósa etzetben*, 's annak a' *levélével* mossad a' szádat.

Ha féreg benne: Egy-keves *Aloét és Cásfort* *Egett borban* olvaszfz-el, gyapottat belé-mártván, dugd az udvába; meg-öli.

Ha roszt a' fog, vonasf-d ki. Itt pedig meg-vigyázd, hogy nem ollyankor kell ki-vonni, mikor a' fájdalom nagy mértékben vagy on; hanem mikor valamit szű-nik. Akkor sem jó, mikor nagy a' dagadás. Nem-is kell egyfzersmind egy vonással; hanem logassa-meg. Ki-vonván, nyomja jól bé a' helyét: *etzetes vizet* for-gasson a' szájában: hideg szélre véle mindjárt ki ne mennyen. Ha vére meg nem akar állani; *tépert ruhát* golyóbis formán tsinálván, azt tartsd rajta az ujjoddal keményen egy oráig: vagy *égett Gállitz-követ* nyomj o-da felyül, *etzetes tépért ruhát* nyomván reá az ujjoddal. Vagy pedig: A' *Gelétet* aprón meg-törvén, keverd *Tyakmony sejeribe*, 's azt tedd reá.

A' ki

A' ki a' Borbély kéztől irtózik, a' *kissebbik-féle Záfz-pának*, mellyet *Helleborasiernek* hínak, *levelét* rontsollyá őszve, azzal dörgöllye-meg a' fogát, a' mellyet ki-akar vészteni, ki-vész magában; de a' többbit oltalmazza tőle.

Avagy: *Eb-téjnek* *levében* aprón törtt *Tömjént* elegyít-sen egy-keves *Keményítövel* együtt, hogy apró golyó-bisba formálhassa, 's azt tegye a' foga udvába; 's ki-vész.

A' dagatt ortzádra tégy ilyen flastromot: *Figét, se-jér Kenyer* belét, *Tsalán tövet* törj-őszve erősen, főzd-meg *sáfrányos Téjben*, ruhára kenvén kösd-bé véle.

Ha a' fogaidat tífztán akarod tartani: Nintsen arra jobb, mint a' *Büdös-kő spiritusa*; savanyíts vizet véle, 's azzal mossad mindennap.

Jó az *égett Tabáknak* *hamva*-is, ha gyakran dörgölöd véle.

XI. RÉSZ

A' Száj Bűdösségéről.

A' Száj Bűdössége nehezebb másnak, mint magának a' kin vagy on. Nem-is minden ollyan, mint ama' Római nagy embernek *Duilliusnak* a' felesége: mert midőn e' nagy ember vőtte volna eszébe, hogy irtóz-nak a' több nagy Rendek mellette űlni a' Tanátsban, mondgya otthon a' feleségének: miért nem mondot-ta volna meg eddig, hogy az ő szája bűdös? Imez azt feleli, hogy azt feleli, hogy ő azt elméjére sem vőtte volna; mivel azt gondolta, hogy minden Férfiúnak ollyannak kell lenni a' szájának.

Ez sokféle októl meg-esík, néha tsak a' fogak kö-zött maradt eledelnek-is meg-vészéjétől; néha a' száj-rotha-

rothadástól; néha a' gyomor szájának meg-rágulásától, melly miá a' bélek doha felhat a' szájra; néha egyéb belső vesztettségétől.

Ezszerint hát, az orvoslásban, illik e' nyavalyának okára vigyázni 's azt el-hárítani, ha ki-tanúlhatni. Tartsa tisztán az ilyen ember száját, fogait: minden nap dörgöllye sós vízzel, vagy etzetes vízzel, vagy *spiritus Vitriolival savanyított Vízzel*. Ha rosz a' fog, és ürege vagyon, vonnyák ki onnan; mert semmi hasznót ott nem téfszen. Ha a' gyomortól vagyon, élyen illendő *Purgatioval*, *Aloéból* készített *Pilulákkal*; mellyek mind a' belső rothadást gyógyíttják, mind jó illatot szereznek a' szájnak. Igyék *Ürömrül*; mert az *Üröm* is azon erejű az *Aloéval*: igen el-is veri a' szájnak dohát. *Angelica* gyökeret gyakran rágjon, *Cubebét*, *Anist*, *Fa-héjat*. Reggel-reggel egynéhány szem *Mastixot* nyeljen el; ez is igen hasznos. Vagyon egy *Liktáriumnak* neme, mellynek neve a' Patikában, *Tryphera magna*; abból minden nap vehet bé kétszer egy-egy mogyorónyit: jó szagot, ízt és színt szerez embernek, minden orvosfágok felett. A' kitől ki-telik, *Moschus* és *Ambrával* készített jó szagú *Rotulák*, *Pogátsátskákká* szüntelen legyenek nála, mellyekből egyet-egyet vegyen a' szájába. A' kinek egyéb nintsen, tsak a' *Czitrom* héja is jó, *Viola* gyökér, *Örmény* gyökér, ha rágia gyakorta. Jó egy-egy tsepp *Fa-héj* olajat egy kalán *Borban*, vagy *Rósa vízben*, azon végre, bé-innya. Mikor ételét végzi, hogy a' gyomor száját bé-szorítsa, sültt *Birs-almát*, vagy *Körvélyt* egyék.

XII. R E S Z.

Az Inynek vagy Fog-húsának nyavalyáiról.

AZ

Okai. **A**Z ember ínye ki-vélz néha és ki-évódik, a' testben uralkodó, és ott magát ki-verő sós erős nedvességek miatt kiváltképen.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában igen használ ahoz illendő fatskóval való *Purgatio*, melly *Borba* tévén, igyék róla mindennap a' beteg: és így szép gyengén tisztulván, az egész vér-is meg-szabadul a' sós évd nedvességektől; mellyek így az ínyekről-is vízfeszítvődván, azok szépen helyre állanak.

E' mellett az ínyét-is hozzá illendő szűkféges orvosfágokkal értetni kell, ilyen formákban:

Tölgy-maknak a' tokját, *Gallest*, *Pómagránátot*, mindenikből két lótot törj-meg daraboson, tölts reá veres savanyú *Bort* és két-annyi vizet, mellybe süs bév tüzes atzélts elsőben, hogy annál szorítóbb légyen, vés egy-keves *Témsót* belé, főzd-őszve jól; 's azzal mosd mindennap egynéhányszor.

Vagy így: *Aszszu Harang-virág* levelét, *Sállját*, *Rutát*, *Szeretsen-diót*, egy-keves *Témsót* végy, törd és szitáld-meg mind ezeket, keverd annyi szép *szín-Mézbe*, hogy mint *liktárium* vagy híg kenet olyan légyen; 's ezzel kennyed ottan-ottan az ínyedet.

Vagy így: *Rósa mézet* olvaszsz-el *riszta vízben*, savanyítsd-meg egynéhány tsepp *Gálitz-kő* vagy *Büdös-kő* *spiritussal*; 's azzal dörgöllyed.

Vagy így, melly mind hasznos, mind pedig kedves léfzen: *Czukkert*, és jó-féle *Myrhát*, mindenikből egyaránt vévén, törj-őszve; egy vagy két *Tyukmonyat* keményen meg-főzvé, hofszára hasítsd ketté; vedd ki mind a' székit, 's töltsd-meg a' helyét e' *porral*; tedd-őszve, és tzernával őszve-körtvé, annál fogva akafizd-fel a' pintzében; meg-olvadván benne a' *por*, tsepegjen

jen egy tiszta üveg edénybe: azzal, mint hathatós és szép *Balsamommal*, az ínyedet napjában gyakorta dörögöllyed.

Vagy így: *Veres Rósat, Uti-füvet, Rutát, Sállyát* vagdally-öszve; egy-egy fusták nyomó *Griffánt, Tömjént, Mastixot, Témst* törj-öszve, míg fele a' viznek el-apad; azután a' levét le-szűrven, olvaszsz-el benne két lórt *Rósa-mézet*; igen hathatós ez.

Mind ezekkel, a' Szájnak ki-veszésében-is és rothadásában, hasznoson élhetni.

XIII. R É S Z.

A' Nyelv tsapja le-eséséről.

Félsze, A' Nyelv tsapja le-esik; vagy igazábban, meg-
's Okai. nő és le-tsügg az ember torkára, mintha mindenkor valamit kellene le-nyelni, az agyvelőből oda szivárkozó *phlegmás* nedveslégek miá; mellyeket e' puha rész, mint valami spongia, magába bé-szív.

ORVOSSÁGAI: Itt közönségesen az agyvelőre nézve, mind jók azok, a' mellyeket az I. Könyvben a' Náthának alkalmatosságával, az ilyen *phlegmának* a' testben való meg-kevesítéséről mondtunk. A' mi pedig a' többit illeri: az ebben áll, hogy a' nyelv-tsapot, szárasztó és szorító efzközökkel értefsük ottan.

Azért: *Isópot, Sállyát, Pómagránát* hejját főzzenek-meg *etzeres vízben*, 's azzal gargarizálja torkát.

Azután *Pómagránát* hejját meg-törven, szitálván, és egy-kevés *tört Borsot* közébe elegyítven, nyomd-fel véle a' nyelv tsapját.

A' lágyát pedig a' fejének, kösd-bé ilyen módon: Föld-meg keményen a' *Tyukmonyat*, hasítsd ketté; 's azzal olly melegen, a' mint el-állhattya, kösd-bé, 's
tartsa

tartsa rajta fokáig; jól használ ez minden Torok-fájásban, kiváltképen a' gyermekeknek.

Fel-nyomhatni tsak *lág Sóval-is és törtt Borsal*; öfve-elegyítven ezeket, végyen az ujjá-hegyire belőle, 's nyomja-fel véle. Jobb a' közönséges Borsnál a' *boszszú Bors*, mellyet a' Patikában találhatni; törd-meg azt, és meg-annyi *lág Sót* és *törtt Témst* elegyíts-hozzá, nyomd-fel véle; ez mindeneknél hathatós, száraztöbb és szorítóbb.

XIV. R É S Z.

A' Torok-fájásról és Torok-gyékről.

Okai. A' Torok-fájás mindenkor inkább hévféggel
vagyon, hol nagyobb, hol kissebbel, a' vérnek buzgó forrásától, és ugyan a' vérben meg-szaporodott 's az agyvelőből az ő úttyain a' torokra le-szálló bő nedveslégektől: mellyek miá hol tsak kívül rakodik-meg embernek a' nyaka, 's torka allya, futozó mirigyekkel; hol pedig belől-is a' torka két mondolája meg-dagad két felől: és ilyenkor benn érzik a' fájdalom, 's nehezen nyelhetni miatta.

A' mondolák dagadását, mind szemével meg láttya ember belől, belé-nézven a' torkába; mind pedig tapogatván kezével meg-érzi kívül, két-felől az álla alatt.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában-is igen ditséretes a' fellyebb-való XI-dik Részben ditsért fatskó által való *Purgatio*. Azonkívül pedig: ha külső mirigyekkel vagyon rakva, tsak kenni és dörgölni kell *Skorpio* vagy *Gyék-olajjal*, mellyben ha egy-kevés *aprón törtt Szalamia*kat elegyít, annál hathatósabb leszén. Használó kenettel kell élni a' mondolák dagadásában is.

A' dör-

A' dörgölés után kölsék-bé ilyen formán: Egy *Fetske* *fészket* törj és szítály-meg, főzd-meg *sáfrányos tejben*, kend ruhára, 's azzal kösd-bé; ottan újítván, ha meg-hül.

Vagy: *Málva* - rósát, *fejér Málva* gyökerének a' héját, főzd-meg *Borban*; de ha nagy a' fájdalom, ezt-is *sáfrányos Tejben*, mint a' pépet: kend ruhára, 's kösd-bé véle; újítván, ha meg hül, jó-meleggel.

Vagy így: Faragj-meg egy darab *Szappant*, egy öfzve-marok *Len-maggal* hánd *sáfrányos Tejbe*, főzd-meg, és péppé válik; hasonló formában élly ezzel-is.

Belsőképpen pedig *Uri-füvizben*, vagy pedig tsak *tízta forrás vizben* elegyítsenek *Diamoromot* egy-kevé *tíztitott Salétromot* együtt, (mellyek neve a' Patikában, *Sal Prunella*;) 's azzal *gargarizálly* a' torkát.

Ha egyebet nem kaphatfz: Olvassz *tízta vizben Salétromot* el, ereszfz egy-kevé *Czitrom* levét belé, 's azzal *gargarizáld*. Ha ki-fokad: *Rósa mézes vízzel gargarizáld*; szépen meg-tízttíttya 's gyógyíttya.

FÉSZKE: A' mia' Torok-gyékot illeti: az nem egyéb; hanem a' torok felső részeinek, kiváltképen pedig a' nyeldeköl körül való apró petyenyéknek tüzesen való meg-dagadása; melly miatt ember többire se lélegzetet nem vehet, sem semmit le nem nyelhet.

JELENTÉSEI: Ez veszedelmes nyavalya, mert a' testi életnek minden úttyát el-fogja: azon-kivül az embert igen hirtelen fogja; mellyből vagy hamar megfordúl, vagy pedig hamar el-vész benne a' beteg.

KÜLÖMBSEGEI: Ez néha a' toroknak belső részeit fogja-el, 's az veszedelmesebb-is; néha a' külsőt, melly ugyan kívül meg-is látszik, mert nagy tüzefféggel üti-ki magát: de a' belső nem mindjárt; mindenik pedig

pedig forrózó Hideg-leléssel, hol nagyobb, hol gyengébbel jár együtt.

A' belsőben nehezebb mind lélegzet-vétel, mind nyelés, mind szólás; de a' külsőben könnyebb min-denik.

OKAI: E' nyavalya rend-szerint az ifjabb idejű embereken esik-meg, mind a' vérnek bőségétől, mind pedig a' *bilis*nek; melly miatt-is a' vér, mint a' hordóban a' bor, fel-forr, és útát keres, a' hol ki-üsse magát: ki-üti pedig a' torokban könnyebben magát; mivel tág, és puha húfokkal rakva.

E' vér forrásának pedig és *bilis* szaporodásának, okot szolgáltat gyakrabban a' mértékletlen élet, a' fű-szerfzámokokkal és erős borokkal való élés, kiváltképen embernek azzal való magát erőltetése: italtól való meg-melegülés után erős hidegen való járás, 's többek effélék.

JELENTÉSEI: A' belső gyúlasztó dagadás miatt való Torok-gyéknek harmad nap alatt el-válik dolga. Mellyben kevés a' reménség, ha mind hévség, mind fájdalom igen nagy, nyelvé ki-veti, szemei elfordúlnak, semmi olly tüzeffég és dagadás azonban magát ki-felé verni nem tetszik, száján tajtékot tőr, itala az orrán jő-ki, nyughatatlankodik, ajaka szederjefedik; mert az ilyen nehezen marad-meg, hogy meg-ne fúladgyon. Jobb reménség mindjárt, bártsak valamennyire üsse-ki magát a' tüzeffég és daganat. Jó jel ez-is, ha hamar és könnyen pökhet; de ha enyves, vastag és kevés a' pökése, veszedelmes. Igen veszedelmes jel az-is, ha a' daganat és tüzeffég hirtelen minden észre vehető ok nélkül el-vész.

ORVOSSÁGAI: Mivel ez igen hirtelen fogó 's hirtelen

hirtelen egy-felé el-váló nyavalya, leg-első gond-is az, hogy a *Media eret* meg-vágják, sem idejére, sem nemére 's állapattyára né nézven semmit; mivel semmi nintsen, a' mi azt a' buzgó és forró vért úgy tsendesítse, és a' testet hivesítse, mint ez. Bövön erefszzenek vért. Ha egyszeri nem tágit, másodszor-is vágasson; a' mint a' szűkfég meg-tanít.

Igen jó a' karján való ér-vágás után más nap, vagy ha ugyan azon napon-is, a' nyelve alatt-is eret vágatni; mivel ez közelebből vonfsza a' forró vért. Jó igen, és fokakban tágitást tört, kiváltképen a' lélegzetvételre nézve a' köppölyözés, ha mind nyakára, mind pedig elől az álla alatt a' torkára vettet két-felől.

A' mi az egyéb orvosságokat illeti: Kivül belől ottan ostromlani kell e' nyavalyát azokkal-is; belől hivesítőkkal kell a' hévfeget üzni ki-felé; kívül pedig melegítő eszközökkel szíratni és oszlatni.

Pómagránát levében elegyítsenek-el *Diamoromot*, egy-kevé *Sal Prunellat*, vagy pedig tsak *Salétromot*, azzal *garizállyá*; ha pedig ez a' torkában való rotyogtatás nem lehet, löjjék-bé fetskendővel; vagy pedig hanyottá feküvén, tartsa a' torkában a' míg lehet, az után pökje-ki; ezzel pedig gyakorta kell élni.

Vagy tsak *Pómagránát* levébe erefszzenek *Salétromot*, azzal-is meg-lehet.

Vagy pedig *Sónak*, vagy *Büdös-kőnek* vagy *Gáltz-kőnek* *spiritusával* faványítsanak *tiszta Vízre*, azzal mossa gyakorta torkát: mikor annyira tágul, ihattya-is ugyan azt.

Vagy így: *Uti-fű*, vagy *Rósa-vízbe* erefsz *Viola julepet* vagy *sirupot*, faványítsd-meg *Czitrom* levével, hogy édes tsipós legyen, 's azzal mossad a' le-irtt mód-szerint.

A' ki

A' ki egyebet nem kaphat: Főzzön *Szederjet* meg *tiszta vízben*, vagy aszszú *Kökényt*, vagy *Barkóztát*, vagy *fű-fóskát*, vagy *tengeri-Szölőt*, vagy *mezei-Sóskát*; a' levébe tegyen *Salétromot*, *Rósa-mézet* vagy pedig tsak *tiszta-Mézet*, 's azzal mossa.

Kivül-is mindjárt bé kell a' torkát kötni, ilyen formákban: *Szék-fű*, *fejér Liliom* és *Mondola olajat*, minde-nikből két lótot: *Tyúk hájját* 's új *Vajat*, mindenikből három lótot, és egy-kevé *Sáfrányt* öszve-elegyítvén, gyenge tűznél; töltsd egy-darab *gyapjúra* melegen, és köld-bé az egész torkát véle.

Vagy így: A' *Fetske fészket* egészen tollastól, gazostól főzd-meg *Fa-olajban*; vagy *Petz olajban*, vagy új *Vajban*, (jobb, ha annyira-valót kaphatni, *Szék-fű* vagy *fejér Liliom olajban*), meg-főzven, szítán törd által, az *Ebnek* *fejér aszszú ganéját* meg-törvén elegyítsd-belé, jó-melegen, mint valami pépet, hirtelen kend ruhára, 's köld-bé egészen a' torkát véle; ha meg-hűl, újítsd-meg.

Vagy így: *Fetske fészket*, *fejér Liliom tövet*, *fejér Málya tövet*, egynéhány *Füget* főzz-meg *Vízben* erősen, szítán mind ezeket verd-által, mint valami pépet; az után *Tyúk hájjal*, *Vajjal*, *Sáfránnyal* elegyítsd és melegítsd öszve, és jó-melegen ruhára kenven, köld-bé a' torkát véle.

Azokkal-is mind jó kötni, mellyeket fellyebb ezen Részben a' Torok-fájásról irtam.

Tsak így-is meg-lehet: Az *Ebnek* *fejér aszszú ganéját* törd-meg, azt *Fetskének* meg-égetett *hamvával* *Mézbe* 's ó *hájba* elegyítsd-el, kend ruhára, melegen köld-bé véle.

Mihelyt annyira tágul a' nyavalya, hogy könnyebben lehell és nyel, ilyen formán mossa a' torkát: *Isopot*, *Uti-füvet*, édes *Gyökeret*, *Füget*, *Arpa-kását*, *veres Rósat*

főzz-őszve erősen, fatsard-ki jól tisztaruhán általa' levét, mellybe tégy *Rósa-mézet*; 's azzal mossá a' torkát.

Kivül pedig mind-egyre kell kötni.

Ha meg-fokad: Főzz *Arpa-kását* meg, annak *sűrű le-vebe* elegyíts *Rósa-mézet*, azzal mossad. Azután hogy bé-gyógyullyon, *Témsós Mehserrel* értesfed.

Ha a' nagy hévfégben meg-szárad 's el-feketedik a' nyelve, a' mint gyakran meg-esik: Szép vékonyon 's lapossan szellyen *kövér Szalonnát*, ezt tartsa rajta, szépen meg-tisztíttya. Vagy: Hántsd-meg a' külső héjjától a' *Bab levelü fünek*, vagy *Fül-fünek*, vagy *kövér Portsinnak le-velét*, hánd *Rósa vízbe*, egyet egyet tarts a' nyelveden belőle.

Ha a' nyelv ki-vész és sebefedik: *Salétromos Rósa-méz-zel* kell mosni.

E' *Víz* pedig mind nyelvnek, szájnak, toroknak se-bét szépen tisztíttya 's gyógyíttya:

Egy lusták nyomó *Cámfort erős Egett borba* vervén és egy éjjel rajta tartván, olvaszsz-el benne, bé-tsinál-ván jól az edény száját. Másnap, *Témsót*, *Tömjént*, *Máslizot*, jó-féle *Myrhát*, mindeniket egy lótot főzz-meg egy mezfízely *Borban* jól: mellyet a' tűztől ki-vévén töltsd hozzá a' *Cámforos Egett-bort*, és újobban forrald-fel jól; azután szűrd egy üvegbe, 's azzal mossad gya-korta.

A' mia' *Diatat* illeti e' szorgos nyavalyában, így vi-sellye magát: Benn légyen, a' szél ne érje; mert ve-szedelmefebben el-fojlódik. *Arpa kásának a' levét*, mellyet *Czitrom lével* meg-savanyíthatni, hörpögeffe. *Higan sült Tyukmonyat*, *Korpa-tzibrét*, *Egreses levét* melly-ben *Bor-köis* légyen, 's egyéb ehez hasonlókat egyék

olztán

olztán, ha nyelhet, el-távoztatván minden fü-szerfzámot igen. Bort ne igyék; hanem *Arpá-val 's Fügevél főtt Vízet*, *Tamarindussal-is* igen jó főtt *Vízet* savanyú izűt főzhetni; ezt a' *Patiká-ban* találhatni. A' hasára igen vigyázzon, meg-ne szorúlljon az; mert annál veszedelmefebb hévfég követi miatta. Mellyre nézve igen jó minden *Bor-kövel savanyított leves étel*.

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL HARMADIK KÖNYV.

A' Melynek, abban a' Tüdő-
nek és Szűnek nyavalyáiról.

ELSŐ RESZ.

A' Hurutról és Rekedésről.

Félsz- GYakran szokott esni szorulás a' Tüdőnek fok-
ke. felé ágazó ereiben; az pedig külömb-kü-
lömb-féle okokból, úgymint az enyves sűrű *phlegmá-*
tól, apró mirígyes tsomóktól, a' tüdőre szálló lós,
savanyú, erős és évő nedvességektől. Mellyek miá
következnek külömbkülömb-féle nyavalyák, Hurút,
nehéz lélegzet-vétel, Száraz-betegség, mellyet *Phthi-*
*sis*nek hínak, 's több effélék.

JELENTÉSEI: A' Tüdőnek nyavalyái közzül,
a' Hurútnál semmi gyakrabban meg nem esik, sem en-
nél bajosabb nintsen, sem pedig a' melly tovább tar-
tson. Melly miatt, kíváltképen mikor felettébb e-
röltet, ér-fzakadások, a' Tüdőnek ki-sebesséde, és
fokszor meg-fojlódás-is szokott következni.

OKAI: Minden Hurut a' természetnek erőltetése,
mellyben valamit, a' mi a' természetnek nehéz, igyc-
kezik

A' Hurutról és Rekedésről.

83

kezik ki-vetni. Ez olyan munkája a' természetnek a'
Tüdőben, minémű a' Püszfzentés a' Főben. Ebben
elsőben a' Tüdő fel-fúvódik, azután ismét hirtelen
meg-lohad; és a' hasat a' melytől által rekefztő hár-
tya-is (*Diagramma*) fel's alá verődik. Innen vagy on,
hogy a' hurút miá a' vékonyában fájdalmat érez az em-
ber; mellyet a' Magyarok köz-szóval, Hurut meg-
szaggatásának, Sérvés fel-indulásának szoktanak hí-
ni. Ugyan-is az erős Hurutban, mind máj, mind
lég őszve-verődik: mert ezek az által-rekefztő hártya
alatt vannak 's hozzá ragadnak; de ugyan a' tulajdon
fészke a' Tüdőben vagy on.

Közönségesen a' Hurútnak oka, a' tüdőre szállott
's azt érdeklő nedvesség: melly ha igen bővön rohan
oda, fuladozást-is tsinál egyszersmind. E' nedvesség
hol vastagabb, hol vékonyab; hol lós, hol édes, hol
savanyú, 's a' többi. Melly nedvességek hogy a' test-
ben meg-indúlhassanak, és az agyvelőből oda-alá szál-
lyanak, segít az időnek mivolta-is, mind mikor felet-
te nedves és csős; mind midőn igen meleg és száraz;
mind pedig a' hideg idő: A' hideg bé-szorítván a' ned-
vességeket az agyvelőre, melly miatt nem gőzölöghet-
ki az ő után: A' meleg pedig azon nedvességeket
meg-vékonyítván igen, és a' testben a' széllyel el-fo-
lyásra alkalmatossá tévén. Art ezen okon igen me-
legről hirtelen hidegre menni, és hirtelen hivesedni.
A' Hurútot szerzi az igen-meleg házban való lakás-is;
mert a' minden nedvességet, mellyet a' testben talál,
meg-indít, hígít, és széllyel folytat.

Ide járul az étel ital-is, ha a' rendeletlen: az éjjeli
dobzódás, mellyet követ reggeli hákogás, hurutás.
A' Hurútot segíti minden savanyú, igen lós és erős fü-
szerfá-

szerszámos eledel, a' hideg ital, 's többek effélék: Iſmét fűstnek, pornak, 's egyéb efféléknek bé-szívása.

Minthogy pedig a' Lép az embernek olly része, melly az emberben való vért mintegy meg-szűri, kiváltképen a' fekete sártól; meg-esik az néha, hogy a' Lépnek erei meg-dugúlnak, mellyet Lép-rekedésnek hírnak; melly miatt egy rövid éren, melly a' gyomor fenekére szolgál, a' fekete sár a' gyomorba takarodik: melly sár mivel savanyú, annak fel-gőzölgő erős évő párája érdekelvén a' tündöt, hofzszas és mélyen-való Hurutot szerez. Ez ilyen emberek pedig rend-szerint fok étel kívánók; de roszszúl eméztők.

KÜLÖMBSEGEI: A' Hurut némelly száraz; némellyben pedig fok *phlegmát* hánynak az ember. A' száraz meg-esik csak a' lélegzet-vévő sípnak-is daraboságától, a' *phlegmának* a' hévleg miatt a' Melyben való őszve-sülésétől; néha pedig attól, hogy a' Hurútnak oka nem ki-hányható *phlegma*, hanem erős vagy keferű és fős fel-gőzölgő pára.

Ha a' Hurut miá ember nem alhatik, roszsz; mert a' testet igen erőtlentíti, ételi kívánságát el-vézi, az eméztést gátollya, el-hűlvén miatta a' gyomor. A' hofzszas, akar száraz akar nedves Hurut, gyakortább Száraz-betegségen végezódik, vagy az erőltetés miatt ért szakaszt, mellyből Vér-pökés következik. Igen veszedelmes, ha a' nedves Hurut hirtelen szárazzá válik, kiváltképen ha a' Melyében nehézséget, mintegy terhet, érez ember.

ORVOSSÁGAI: A' mi a' Hurutnak orvoslását illeti, igen meg-kell abban vigyázni okait: mert ha vékony fős nedvességektől vagon, azokat meg-kell állítani, hogy a' Melyre ne rohannyanak; vagy pedig el-kell

el-kell oszlatni. Ha sűrű, azt vékonyítani kell; ha őszve-sültt enyves, azt áfztatni 's lágyítani, és a' könnyebben való ki-hányásra készíteni. Azon kívül a' Hurutban többire mind azok, mellyeket az I. Könyvben a' Nátháról elő számláltam, hafznoson elő-vehetők.

Igen jó orvosság telik, kiváltképen az erős, fős nedvességeknak a' tündöre alá-szállásában, illy formán:

Főzd-meg a' *Répat* (jobb a' *karó-Répa*, mert édefebb) a' levét szűrd-le; és abba tégy *Malosza* szőlőt, *édes Gyökeret*, *Viola gyökeret* vagy *kék Liliom gyökeret*; főzd-meg erősen mind együtt. Ennek-is a' levét szűrd-le, és tégy bővön *nád-Mézet* vagy szép tisztáltt *szín Mézet* belé, 's főzd meg jól újabban; estve 's reggel jó melegen igyék belőle az ember.

Ha a' Melyet és Tündöt enyves sültt *phlegma* töltötte el, így kell el-szagatni: *Büdös-kő spiritusát*, *Véronica*, vagy *marti Lapu*, vagy földi *Borostyán*, vagy *Isóp vízbe* tseppentvén, hogy a' víz valamennyire meg-savanyodgyék tőle, abból igyék-meg gyakorta egy-egy kalánnal. Ha a' *phlegma* szakadozni kezd: *Terpentina spiritust* négy öt tseppet vegyen-bé *Isóp vízben* reggel-reggel; mert ez a' *Terpentina spiritus*, ha valami benna a' melyben meg-szakadt és veszni tért-is, szépen meg-tisztítja 's gyógyítja. A' ki *Büdös-kő spiritusra* szert nem tehet, *Erzetes izibré*t hörpögeffen gyakorta; de elsőben *Tárkonyt* és *Sáallyát* kell meg-főzni benne, 's meg-szűrvén úgy kell osztán fel-forralni *Mézzel*, és véle élni.

Vagy pedig *Liktáriom* formában illyet készíts, mellyből reggel 's estve egy mogyorónyit egyél-meg: Végy négy löt *Örmény gyökeret*, fél font *sejér Málva gyökeret*, mindeniket meg-afzalván törd apró porrá: tégy öt

vagy hat öreg *Birs-almának* a' húsát hozzá, főzd-meg jól *marti Lapu* vagy *Isóp* vizben, tórd-által a' szűrő szitán; 's ebből egy fontot téven, tégy hozzá két font *szép tisztá Mézet*, főzd-meg jól ezeket új mázos edényben. Azután a' tűztől ki-véven, tedd ismét im ezeket belé: Egy fusták nyomó *Bétsi törtt Sáfrányt*, egy ló aprón törtt és szitáltt *édes Gyökeret*, hat póltura nyomó *törtt Büdös-követ*, (jobb léfzen a' *Büdös-kő virága*) egynéhány tsepp *A-nis* és *Kömény olajat*, és ha ki-telik, *Fa-héj olajat*-is; ha olajokat ezeknek nem kaphatod, tórd magokat apró porrá, szitáld-meg, és keverd-belé; hogy pedig egy-kis savanyúsága érezzék, ha kaphatsz, ereszsz egynéhány tsepp *Büdös-kő spiritust*-is belé; de ez ki-maradhat. Mind ezeket erősen keverd és elegyítsd-őszve; 's azután főzzed ismét addig, míg meg-sűrűdik mint-egy *Terjék* formán: azután tedd más vagy mázos, vagy üveg edénybe, és mindennap élly véle: Igen hathatós kiváltképpen-való fő orvosság ez minden Hurutban.

Vagy így rövideden: *Edes-gyökeret*, *Örmény gyökeret*, *kék Liliom gyökeret*, mindenikből egyaránt véven tórj és szitáld-meg, *Liktáriom* formán keverd tiszta *szén-Mézbe*, főzzed egy-keveffé, estve 's reggel élly azon módra véle.

Az apró gyermekeknek, *Viola* és *Edes-gyökér sirupot* elegyíts-őszve, 's azt kennyed gyakorta a' szájokba. Ismét: *Czukkert*, vagy ha az nintsen, *Nádmézet* tórjmeg, higan sültt *Tjukmonyba* kevervén, azt add enniek. Tsetsemőnek pedig *Czukkert* vagy *Nád-mézet* olvaszsz-el *tsets Tejben*, azt add innya kalánból.

Külsőképen: *Kappan*, vagy *Tyúk hájjat* tórj-őszve *Fokhagymával*, 's a' tenyerét és talpát azzal kennyed a' tűz előtt. A' Melyét, *Fenyő-mag*, vagy *Mondola*, vagy *Liliom*

Liliom olajjal, vagy apron törtt és szitáltt *Fenyő-magot* régi *Kappan hájba* elegyíts, 's azzal kennyed.

Igen jó a' *Terjékkel* való élés-is a' Hurutban: mert mind a' gyomrot melegítvén, azt étel kívánásra 's annak jó meg-főzésére segéli; mind a' fel-gőzölgő párákat pedig és a' főről alá-szálló nedvességeket, sűrítő erejével el-fogja.

Aszszú veres Rósát, *Szék-füvet*, *Spikimárdot*, és *serpenyőben meg-pergett Korpát*, kettős gyenge ruha közt köls a' fejeletére, kiváltképen éjjel, minthogy a' Hurut akkor uralkodik inkább, úgy hállyon.

A' fejér *Liliom tövet* és *Veres-hagymát* tűzes hamu alatt süfd-meg, tórd-őszve *Vajjal* erősen, mint a' pépet; kend ruhára, mint a' flastromot, jó-melegen, 's kösd-bé a' Melyét véle.

Jó a' Hurut ellen a' *Füge*, *Szent János kenyere*, *Malosa*, *Edes gyékér*, és a' mellyek ezekből készítettnek; némelylek *Egett-bort* töltenek reá, meg-gyújtják rajta, 's úgy észik; nem-is ok nélkül.

Igen hasznos ez-is, mellyel a' *Németek* igen élnek: Meg-sűtni a' *Veres-hagymát*, és jó *Nád-mézes új Vajba* hányni, 's azon jó-melegen meg-enni.

Vagy így: A' *Veres hagymának* (jobb a' *fejér*) *belső réteit* ki-véven, tégy jó *Terjéket* belé, 's úgy süfd-meg hamu alatt, előbb vizes szőszbe takarván, fatsard-ki mindeneztől úgy a' levét, *Czukkert* vagy *Nád-mézet* olvaszsz-el benne, egy kalánból azt nyalogassd-bé.

Ez mind Huruttól mind Rekedéstől igen jó: A' *nyakas Töknek virágát* szedd-meg, száraszd-meg, *Borban* főzd-meg, 's azt igyad. Jó azon haszonra az *Örmény gyökere* *Bor*-is. Vagy: *Fenyő-magot* vékony *Borban* főzz-meg, 's melegen igyad. Annál jobb ha *Ka-uk süv* és *Isopos*-is téfesz hozzá. A' for-

A' forraltt Tejet sáfrányozd és nádmézeld jól meg, 's melegen azt igyad. Igen jó a' *Veronica* viz-is, ha meg-nádmézeled, 's úgy iszod.

Jó igen a' rekedezéssel való Hurutban a' kövér portsinak (*Portulacának*) levele, ha meg-főzöd, nádmézeled, 's úgy eszed.

Jó a' *Cubium-is* vagy *Cubebe*, kiváltképen ha a' hidegtől vagy on, ha *Malosa* szőlővel öszve-töröd, és eszed.

Mikor pedig ember Huruttól való orvossággal él, hanyattá feküdjék; mert úgy könnyebben a' Tüdőre hat.

Jó az *Arpával*, *Fügevél*, *Malosával*, és *Kömény* gyökérrel főtt *Víz*, ha azzal él szomjúságtól. Rágjon gyakran *Anis* és *Kömény* magot, *Edes* gyökeret. Távoztasson minden savanyú és erős eleséget. Távoztassa a' déli álmot-is; mivel a' *phlegmát* igen bővíti.

II. R E S Z.

A' Fuladozásról.

Külömb- A' Fuladozásnak vagy nehezen-való lehellésegei. nek, egynéhány grábitsokban való nemei vannak. Néha az ember nehezen, de szaporán lehell és piheg, de minden nagy hallatos zúgás és hergés nélkül. Néha igen hereg és zúg; és ezt híják tulajdonképen *Astmának*. Néha annyira vagy on, hogy hanemha fenn ülve és nyakát egyenesen tartván, másképen lélegzetet nem vehet ember, minthogy a' fekvésben minden részei a' Melynek inkább egymásra erezkednek és nyomúlnak: melly miatt inkább zúg természet szerint is feküve az ember, mint ülve vagy állva. Mind ezek a' Fuladozások pedig, forróság nélkül szoktak lenni.

FÉSZKE:

FÉSZKEI: E' nyavalyának fészke a' Tüdőben vagy on; mellyet segít a' Melyet a' Hasból el-rekesztő hártjának-is (*Diagramának*) állapattya. Meg-esik pedig emberen e' nyavalya, mikor a' Tüdőben való erek és fok-felé ágazó utak meg-dugúlnak, vagy az ott meg-gyülekezett sűrű, öszve-sültt, enyves *phlegmától*; vagy valami dagadáستól; vagy a' vérnek bőségétől és sűrűségétől, mellynek minthogy a' Tüdőn kell által-szűrődni, ott meg-tolyúl; vagy pedig néha a' Melynek üregiben meg-gyúltt fenylvett víztől; néha a' Melynek üregiben való széltől, melly a' Tüdőt feszíti és nyomja. Néha, a' mint mondam, az által-rekesztő hártjának-is állapattjától, mikor azt az alatta fekvő vagy Gyomor, vagy Lép, vagy Máj meg-dagadván, feltollja, melly miatt, mint a' rendes lehellésben természet szerint kellene lenni, fel's alá az a' hártja szabadon nem mozdúlhat. Ez az oka, hogy a' kiket a' Víz-kórság igen el-ér, nehezen vesznek lélegzetet; mert a' viz ezt a' hártját fel-felé tollja, melly miatt szabadon nem járhat.

OKAI: Leg-közönségesebben a' Fuladozás esik, a' Tüdő fok hólyagos lyukainak bé-dugulásától; de meg-esik néha a' roszsz vagy sűrű, égett vagy nyálás vérnek, a' Tüdő ereiben való meg-tolyulásától: és akkor a' betegnek vizelleti-is zavaros igen és vastag, zúgása-is és hergése a' torkában nintsen: de midőn a' Tüdőnek hólyagos lyukai bé-dugúlnak, nem lehet nagy hergés nélkül a' lélegzet-vétel. Innen vagy on, hogy a' hergés nélkül való Fuladozásban igen használnak mindjárt az ér-vágás. Azonban a' kik ilyen okon fuladozók, dagadnak-is egyszersmind vagy lábokban, vagy egyébütt, melly jele a' roszsz poshatt vérnek.

JELEI:

JELEI: A' Jeleken ezekre kell főképpen vigyázni: Ha a' Fuladozás az enyves *phlegmától* vagyon, mellyel a' Tüdőnek lyukai meg-rakodtanak, gráditsonként fzikott ott nevedkedni a' Fuladozás, azonban Huruttal 's hergőffel vagyon; és ha valami *phlegmát* ki-vethet, szűnik mindjárt a' Fuladás. Ha a' főről száll alá a' *phlegma*, a' Fuladással együtt Nátha-is vagyon.

JELENTÉSEI: A' Fuladozás hoszfzas nyavalya fzikott lenni, és végre Viz-kórsággá válik, ha eleit nem veszik. A' vénekben e' nyavalya ritkán gyógyul-meg. A' kik nevedékény korokban az erős Hurut vagy Fuladozás miá meg-görbülnek, halálos. Ha a' Fuladozást forrósággal való Oldal-nyilallás követi, az-is halálos dolog.

ORVOSSÁGAI: A' mi e' nyavalyának orvoslását illeti; ha a' bő vértől vagyon, melly az ő tulajdon jelebből ki-tetfzik, eret kell vágatni; másképen nem. Hanem a' mint a' Hurutról, és az I. Könyvben a' Nátháról mondtam, a' bő nedvefféget azon az úton mind az agyvelőben kell fogyatni; mind a' Tüdőről, hogy az meg ne rakodgyék, el-kell fogni. *phlegmát purgáló* gyenge orvossággal élhetni egynéhányszor, leg-alább egy holnapban kétfzer; hogy így minden erőltetés nélkül lassan-lassan a' roszsz nedveffég takarodgyék a' testből.

Igen hathatóson szaggattya és hányattya a' *Tabák levele* az őszve-sültt enyves *phlegmát*, mellyet így készíts: Fatsard-ki a' *nyers Tabáknak* a' levét, két-annyi *Nád-méz*et vagy tiszta *szín-Méz*et hozzá tévén főzd-meg, egy kalánkával vegyen belőle minden harmadnap reggel. Ha *nyers*et nem kaphatni, főzd-meg az *aszszú Tabák levét*, hasonlóképen bányál a' *levél*.

Avagy:

Avagy: A' *kék Liliom Tövet* meg-törvén, levét fatsard-ki, hasonlóképen két-annyi *Mézzel* készítsd-el, és ily véle. Azon jó hasznú a' *Retek*-is: ha meg-refzelvén 's levét ki-fatsarván jó nádmézefen kalánnal ifzod; de mindennap újítani kell, mert ha áll, igen bűdös.

Vagy így: Végy *Fa hej vizet*, igyál-meg minden reggel 's estve egy kalánnal. Hogy pedig izaggtatóbb és áfztatóbb legyen, tégy *Viola Julepet*, vagy tsak *Nádméz*et belé, tsipőson lavanyítsd-meg egy-kevé *Bűdös-kő spiritussal*, vagy ha az nintsen, *Etzettel*, 's úgy ily véle egy-egy kalánnal bé-vévén.

Vagy: *Sállya*, *Rosmárint* vagy *Anis olajat* jó-félét, négy vagy öt tseppet, minden reggel 's estve egy kalán meleg *Borban* vegyen-bé. Jó tsak a' *sáfrányos meleg Bor*-is e' nyavalyában.

Vagy így: *Isopot*, *földi-Borostyánt*, *kék Liliom tövet* főzz-meg erősen *Vízben*, míg mintegy fele el-apad, fatsard-ki jól ruhán által a' levét, tégy két-annyi *Méz*et hozzá jobb a' *Nád-méz*) főzd-meg újabban tajtékát el hányván, míg mint a' sűrű szilva lév olyan leszén; minden nap reggel 's estve egy-egy kalánnal végy-bé.

Igen hathatós ezen nyavalyában a' *Bűdös-kőnek* mind *spiritusa*, mind *olaja*, mind *balsamója*, mind *teje*, mellyeket fel-találhatni a' Patikákban; ha öt vagy hat tseppet ezekből vagy *Egett-Borban*, vagy *meleg-Borban*, vagy *Isóp vízben* bé-vélsen ember.

Igen ditsérik a' *Körösa olajat*-is, ha egy fusták nyomót bé-vélsen ember belőle reggel-reggel *Isóp-vízben*. Jó igen az *új Mondóla olaj*-is ha ember meg nád-mézeli, és fél kalánnal bé-vélsen belőle.

Jó e' nyavalyában a' *földi Töknek* ki-fatsartt *leve*-is, nádmézeld-meg, tseppents egynéhány tsepp *Galitzkő* vagy

vagy *Büdös-kő spiritust* belé; reggel 's estve egy-egy kálánnal belőle végy-bé. Azon módon és haszonnal kell bánni az *Örmény gyökérrel-is*.

Jó igen a *Veres Káposzta-is*, fatsard-ki a' levét, két annyi nád-Mézzel, vagy tiszta szén-Mézzel főzd-meg, 's élly vele reggel 's estve.

Vagy így: Isóp vizet és vékony fejér Bort elegyits-őszve, olvaszsz-el Szalamiákok benne, 's abból igyál; szemlátomást használ.

Kivül a' Melyét kennyék ilyen formán: Szék-fü olajat, Liliom olajat, Mondola olajat, Tyúk hájat, fejér Málva gyökérnek és kek Liliom gyökérnek a' porát elegyítsd-őszve, olvaszsz egy-kevé *Viaszat-is* közébe, 's azzal kennyed. Ha egyéb nintsen: Törd-meg aprón a' Len magot, és az aszszú fejér Málva gyökeret, főzd-meg Vajban, 's azzal kennyed. A' Patikában kéfzen találni chez a' nyavalyához való kenetet, mellyet hínak *Ungventum Agrippae*, 's azzal kenne a' Melyét.

Hideg szélén ne járjon. Enyves nehezen emészto eledellel ne éljen. Isópról vagy Sállyárról, vagy Pápa-fürről igyék. Etzetes Mézes Czibrért gyakran egyék, mellyben Tárkonyt kell elébb jól meg-főzni. A' déli álmod távoztassa, mivel fok phlegmát gyűjt a' testben.

III. R E S Z.

Az Oldal-nyilallásról.

*Jelen-
rései.* AZ Oldal-nyilallás, mellyet *Pleuritisnek* hí-
nak a' Medicus Doctorok, leg-nehezebb,
veszedelmesebb, és ijjesztőbb, a' Melynek nyavalyái
közzül. Ez az embernek életét igen szorgoson ostromol-
mollya, vagy hirtelen meg-öl, vagy hamar tágul; har-
mad nap alatt alkalmasint el-válik ki-menetele.

FESZKE:

FESZKE: E' nyavalya nem egyéb, hanem a' Mely-
nek belső bőltözzatyát kárpit módra bé-vonó hártyá-
nak, vagy pedig az oldal-tsontok között való petse-
nyés húsnak, olyan meg-hevülése, melly miatt azon,
vagy egy vagy más felől, Kelés fokadék kél vagy pat-
tan: mellynek tüze miatt forró Hideglelés; szaporán,
de nehezen lehellés; száraz Hurut; rettenetes sebes
Oldal-nyilallás, melly alól fel a' hónallyára, onnan
meg-ismét alá lövellik, szokott ottan következni.

OKAI: E' nyavalyának oka mind az, valami a' vért
vagy hevesen fel-forrasztván, vagy hideggel igen meg-
szorítván meg-búsította, és hogy utat keresen 's ma-
gát ki-üsse, arra készíti; a' mint ezt a' Vér-pökésről va-
ló Részben meg-láthatni bővebben.

KÜLÖMBSEGEI: Ez a' nyilalló fájdalom hol a-
lá-felé üti magát az oldal-tsontok alá, hol pedig fel-fe-
lé lövellik, melly esik a' hártyának a' dagadás miatt va-
ló feszítésétől. Szapora és nehéz a' lélegzés; mert a'
fájdalom miá szabadoson nem mozdúlhatnak a' léleg-
ző részek. Száraz a' Hurut, de az nem tart sokáig; ha-
nem mihelyt a' kelevény meg-fokad, fokfele materiát
hány, elsőben tiszta vérest, azután tiszta genyetségest.
E' nyavalyában könnyebben fekhetik a' fájó felén a'
beteg; mert ha a' más felére fekszik, a' Tüdő magá-
val vonnya a' fájós Oldal hártyáit, melly miá rettenc-
tes fuladás és fájdalom következik; de ugyan ha lehet,
jobb hanyattá fekünni.

JELEI: E' nyavalya éjjelre nehezedik inkább.
Mikor a' Kelevény érne kezd, akkor leg-nehezebben
a' beteg; tüze és forrósága sebesebb; fájdalom kőno-
fabb; lélegzete nehezebb, melly másod vagy harmad
napra szokott meg-esni: azért nem kell ezen megij-
jedni,

H

jedni, mivel ez a' Kelevény meg-éréfének jó jele, melyet követ a' genyetséges *materiának* ki-hányása; noha néha magában is útát keresvén magának e' Kelevénynek *materiája*, vagy a' vizeletten, vagy a' béleken tsudálatoson szépen el-ofzol, minden a' száján való ki-hányás nélkül; és meg-könnyebbedik a' beteg. Néha vagy az ágyékán, vagy füle tövén, vagy torkán, vagy egyébütt fokad e' *materia* ki; úgy tágul e' nyavalya a' betegen.

Vagyon más ehez hasonlító, de nem ilyen veszedelmes, nem-is ezen okból származó Oldal-fájás-is, melyet *Spuria Pleuritis*nek hínak: ebben noha kínosa' nyilalló fájdalom, de nintsen forróság, sem Hurut rend-szerint; e' pedig efik a' ben rekedt széltől, mely ide 's tova üti magát, és nagy nyilalló fájdalmokat szerez.

JELENTÉSEI: Ha a' *Pulsus* lassú és gyenge e' nyavalyában, veszedelmes dolog. Ha semmit nem pökhet-ki, vagy ha pökni kezdi ugyan a' rosz *materiát*, de azonban csak hamar meg-szűnik a' pökés, azonban meg-vagyon a' fájdalom és nagy terhelés a' Melyében; ez-is rosz dolog. Ha zöldes, vagy fekete a' mit pök; az-is veszedelmes. Ha tizenötöd napig ki nem tisztul a' pökés által, vagy Has-folyás követi; azis rosz. Ha vagy hoszszas nyavalya után következik, vagy Véneken efik ez ilyen Oldalfájás; kevés reménység a' gyógyulás felől. Mentől erősebb, izmosabb, és munkához szokottabb embereken efik e' nyavalya, annál nehezebben lábollyák-meg.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyának orvoslásában, elsőbenis a' Melyre rohanó forró vért kell onnan minden mesterféggel el-fogni. Melyre nézve mindjárt e' nya-

e' nyavalyának kezdetin az ér-vágás mindenek felett szükséges, válogatás nélkül, ifjan, vénen, éjjel vagy nappal, akarmelly részében effék az esztendőnek, férfian, és aszszonyi nemen, ha szintén terhes vagy havi állapotban volna-is, a' felől való karján, mely felől a' fájdalom vagyon. A' vért pedig bővön kell botsátani, ha el-ájúlna-is belé, annál jobb; mert ezt a' tüzet semmi inkább nem enyhíti és nem ölttya ennél. Ha pedig a' nyavalya elein el-múlt az ér-vágás, azonban Isten 's a' természet segítségéből meg-indult a' száján a' fekélyes *materiának* tisztulása, nem kell eret-vágni; mert így a' természet meg-gátolódna.

E' mellett mindjárt kézen legyenek a' hívesítő *Julepek*: Végy mezei *Mak*, vagy *Uti-sü*, vagy *Saláta*, vagy *Cichoria* vizet, ereszsz *Viola* julepet belé, és egy-keves tört *Sal prunellat*: 's azt igya gyakran.

A' ki hirtelen egyebet nem kaphat: Főzessen *Arpával* főrt vizet; annál jobb, ha *Füge*, *Malosa*-szőlő, avagy csak egynéhány szem *aszszú Szilva* lészzen benne; vessen egy marok *Saletromot* belé, 's úgy igya. Nem jó itt semmi savanyúval hívesíteni; mivel a' Hurutot indítja, és a' fájdalmat neveli. A' Bortúl telleyességgel el-kell tiltani.

E' mellett kennyék-meg a' fájó Oldalát, *Szék-sü*, vagy *fejér Liliom*, vagy *Mondola* olajjal, vagy csak *Tyúk hájjal*, vagy új *Vajjal*, fellyül reá fok rét meleg ruhát tévén.

Vagy pedig: Főzd-meg a' *Szék-füvet* és *Somkóró levelet* 's virágát *Ezterbē*, azzal öntözz-meg egy-darab nemezt vagy jó-römött *pokrótzot* annyit mennyi az Oldalát bélepi, azt két *hév új téglá* közzé tegyed, hogy a' leve ki-mennyen, és csak nyirkoson maradgyon; azt jó-melegeten valamint el-állhattya, tedd az Oldalára, 's tarkard-bé jól.

Mihelyt az meg-lészen, mindjárt ez ofzlató és iz-
zafztó italt igya-bé, semmit egyebet utánna nem iván,
sem ki nem takaróznán két vagy három óráig: Négy
Rák örmény törj-meg aprón, tégy meg-annyi aprón
meg-törtt *Tsuka állat* hozzá, keverd egy öreg mogyo-
rónyi *Terjékbe* belé jól; mellyet ofztán mindenestől
olvafsz-el *Pólé*, vagy *Szék-fü*, vagy *Pápa-fü vízben*, tégy
(ha kaphatsz) egy-kevé *Szalamiákot*-is hozzá; igya-
meg mindenestől, 's légyen úgy veszteg a' mint
mondám.

Igen jó a' veres *Mogyoró* belnek le-hántott belső *haja*, ha
meg-töröd aprón, meg-annyi törtt *Tsuka állat* öfzve-
elegyítvén, ha a' meg-irtt *vizek* közzül valamelyikben
bé-ízfza.

Külsőképen nem kell el-hagyni az Oldala melegíté-
sét, ilyen formákban: Föld-meg a' *Somkórót* és *Szék-
füvet Borban*, márts spondiát belé, fatsard-ki jól, hogy
tsak nyirkoson maradgyon; jó-melegen köfd az Ol-
dalára, 's állyon rajta míg meg-hül. Vagy: Meleg
*édes Tej*vel tölts-meg egy *Tebén hójagot*, tedd a' fájós Ol-
dalához, állyon ott vagy két óráig: az után az Oldalát
kend-meg *Dialthea* nevű kenettel, vagy *Tyúk hájjal*: a-
zon-kivül vonny egy darab irhára flastrom formán jó
Terjéket, tedd fellyül reá, 's takard-bé.

Ha sem el nem ofzol, sem meg nem fokad a' Kele-
vény, (mellyet meg-tudhatz abból, hogy semmit ki
nem vét, azonban mind fájdalom mind a' tereh meg-va-
gyon a' Melyben) így tégy: A' *fejér Liliom tövet* ó-hájjal
törd-öfzve erősen, mint a' pépet, kend ruhára, köfd-
bé az oldalát véle; ez meg-fokaszttya.

Hogy a' fájdalmat is enyhítse: *Fejér Málva gyökeret*,
fejér Liliom tövet, *Viola levelet*, *Szék-fü virágot*, *Borza-fa vi-
rágot*,

rágot, és *Len magot*, törj-öfzve erősen; azután hányd
fáfrányos édes Tejbe, 's föld-meg jól, rakjad ruhára, és a'
fájós Oldalát jó-melegen köfd-bé véle. Vagy pedig
a' *levér* le-szűrven és jól ki-fatsarván, töltsd *Tebén hójag-
ba*; 's azt jó melegen, a' mint el-állhattya, tedd az Ol-
dalára.

Vagy így: Kend-meg *Dialthea* kenettel, vagy ma-
gával, vagy *édes mondola olajjal* öfzve-elegyítvén, fellyül
hintsd-bé aprón törtt és szitáltt *Kömény maggal*, azon
fellyül tűznél sonnyasztott *nyers Káposzta levelét* tégy, és
takard-bé jól.

Vagy így: A' *Berbétsnek fadgyát* egéfzen vedd-ki,
vagy pedig a' *tüdejét*, 's azon lágy melegen köfd reá; i-
gen enyhíti a' fájdalmat. Hasonló ereje vagy on, ha a'
mint a' *Kenyeret* a' kementzéből ki-veszik, ottan ketté-
szelik, meg-vajazzák, 's az Oldalához téfzik.

Ha a' hevűség miatt semmit nem alhatik: Tsinálly-
nak *Mondola tejet*, *Tök*, *Dinnye*, *Mák*, és *Ugorka maggal* e-
gyütt öfzve-törvén, *Arpával főrt Vizzel* fel-erésztvén,
és vagy *Edes gyökér*, vagy *Viola juleppel*, vagy pedig *Viola
szarbettel*, vagy tsak *Nád-mézzel*, meg-édesítvén.

Hogy a' Hurutás könnyebb légyen, és a' *materia*-is a'
Melyéből jobban takarodgyék, melly gyakrabban ne-
gyed napra magában-is meg-fzokott indulni: Tartson
a' szájában *Czukkert*, vagy Huruttól való *Trocischust*, 's
egyéb *Nád-mézből* tsináltt apró *Pogátsát*, kiváltképen a'
mellyet *Rotula Diaireos*nak hínak. Vagy pedig: *Edes
Almának* a' búsát, *Vajjal*, *Mézzel*, és egy-kevé *Nád-méz-
zel főzzék-öfzve*, 's a' kés hegyin abból vegyen gya-
korta.

Igen jó az új *Mondola olaj*-is, ha meg-nádmézelik, 's
kalánból azt nyalogattya-bé gyakorta. Jó hasonló-
képen

képen *Nád-méz*zel az *új Fa-olaj-is*. A' ki ezt nem akarja: A' *kék Káposztát* törje-meg, annak *ki-fatsart levét Nád-méz*zel főzze-őszve, 's azt nyalogassa.

Ha a' *materia*, melly a' Melyéből ki-takarodik, őszve sültt és vastag: Áztatni és lágyítani kell azt; mellyre igen alkalmas *csfköz a' Mézes víz*: annál inkább a' *Sáhtyával* és *Tárkonnyal* főtt *etzetes Czibre* jól meg-mézelve, vagy nádmézelve. Ismét: A' *Viola serbet*, egy-kevé *Büdos-kő spiritust* ereftvén beleje.

Vannak egyéb közönléges orvosságok-is a' Nyilalástól igen jók; mellyekkel, az alkalmatosság a' mint hozza, élhet ember: Illyen a' *Kan fog* vagy *agyar*, mellyet aprón meg-törvén, egy sütták nyomót igyék-bé *Pápa-fü*, vagy *Szék-fü vízben*. Jó hasonlóképen a' törtt *Kaláris-is*. Ismét: Egy nem igen savanyú *Almának* vágj ki a' közepit, töltsd-meg törtt *Tömjénnel*, süsd-meg szépen, 's egye-meg a' beteg; igyék-meg fellyül reá egy tséze *Pápa-fü vizet*. Vagy pedig azon *vízben* aprón meg-törtt *fényes Kormot* egy sütták nyomót igyék-meg, jól bé-takaróztván utánna.

A' *Diata* e' nyavalyában szoros gondviseeléssel légye; mivel tsak kitsínben igen veszedelmes sőt halálos vétség lehet. Míg e' nyavalya tart, egészen el-kell fogni a' Bortól; elégedgyék-meg az *Arpával*, *Fügevél*, 's a' t. fött *Vizzel*: ihatik *gyenge Meh-fert*, ha a' gyómra álhattya az édest. Közönlégesen pedig a' mit iszik, ne légyen igen hideg; mivel a' Hurutot, melly e' nyavalyában igen kínos, gerjeszti: minden savanyútól azon okon ójja-meg magát. Étele semmi kövér és síros ne légyen; mivel az ollyan hamar gyúlad, és hévféget nemz, azon kívül-is elég-nagy lévén itt a' tűz. *Arpa-kása*, *Tyúknak a' leve*, *Füge*, *Malósa*, *Mondoln*, *aszszu Szilva*, edes *Alma kása*, 's töb-

's többek ezekhez hasonlók meg-engedtetnek. Semmi Tejes nem jó; mivel a' hév gyomorban meg-kefereedik, és forróságot tsinál. Széltől 's hidegtől óltal-mazzák. A' háfára vigyázzanak, hogy meg ne szorúlyon; másképen annál inkább megnevekedik a' hévfég.

IV. R É S Z.

A Vér-pökésről.

Okai. NEM lévén a' vérnek arra úttya, hogy a' szájan folyon; mindenféle Vér-pökés azért, rend kívül és természet ellen való dolog. E' pedig gyakorta meg-esik fok okokból: mind a' nagy hévfégtől, fel-forrván a' vér és meg-ritkúlván, melly miatt útat keres, a' hol valamely ér-szakasztással ki-űsse magát: mind az erős hidegtől, ben szorúlván és meg-busulván a' vér, úgy-is ki-furja magát: mind a' vérnek fős erős nedveffégekkel való meg-elegyedésétől, melly miá az ereken által-rágja magát.

Ezekre pedig alkalmatosságot adhatnak a' melegítő ételek: erős borokkal kiváltképen mértékletlenül való élés: igen melegen való járás: ismét hevülés után hirtelen való meg-hülés, mint mikor ember részegen hidegre és szélre megyen: Télben ágyból fel-kelvén hirtelen öltözet nélkül a' hidegre ki-ménés: munkától vagy egyéb járástól meg-forróztván, jeges víz ivás, 's többek effélék. Néha ismét esés, ütés: kiáltással, fuvással, erős huruttal vagy okádással való erőltetés.

JELEI: és FÉSZKEI: A' mi a' Vér-pökésnek jeleit és fészkeit illeti: Ha a' szájból 's annak részeiből, vagy az agyvelőből fellyül alá-fzivárog, meg-érzi ember a' Torkában, mert tsiklandgya azt, és a' pökéssel mindenkor mégyen: Ha a' Tüdőről jó-fel, tájékos,

és huruttal tisztul: Ha a' Gyomorból és egyéb mellette való részekből, okádással jö-fel a' szájra, és feketé alutt-vér forma: Ha a' vérnek fős vizezfégétől és egyéb rozfszaságától vagy on, meg-tetfzik az embernek ábrázattán; mert farga, zöld színű, 's a' t. Néha meg-esik az Aszfzonyokban a' hó-számnak meg-szorulásától, olyankor-is a' vér fel-felé ki-üti magát. De erről szólunk ide-alább az ő helyén. Néha meg-esik a' Férfiakon-is, az alfeleken való Súlynek, melly azelőtt folyt, meg-szorulásában.

JELENTÉSEI: E' nyavalyában a' jelentések főképen ezek: Ha a' Vér-pökés hévfég nélkül vagy on, több reménfég gyógyulása felől, mint sem ha azzal. Ha Vér-pökés után Genyetség-pökés következik, rozfsz igen; mert az már nagy sebnek jele, és *Phthisis*-fel fenyeget. Ha a' szakatt ér harmad napig öfzve nem forr, hanem a' vér szüntelen foly; azután kevés reménfég forradása felől, hanem sebessen maradván, csak el-száraztattya lassan-lassan az embert.

ORVOSSÁGAI: Fő orvoslása e' nyavalyának ez, ha a' vért arról az útról, mellyet a' száján kerestett magának, más-felé el-fogjuk; melly, ha az embernek ereje engedi, ér-vágással mégyen leg-jobban végbe. Vágjanak eret a' karján, kiváltképen ha valami nehézséget érez azon az oldalán, vagy pedig a' lábán a' bokájánál, vagy a' hüvelykénél, főképen ha a' hó-szám miatt vagy on. Ha a' Súlytól vagy on; nints jobb, mint ha Nadállal szítatttyák-ki annak mesterlége szerint a' vért. Hasznos a' köppölyözés-is a' vállá között. Ismét, ez-is igen tartóztatttya a' rohanó vért: ha csak szárazon jó öreg köppölyt vettett a' vékonyára.

Másod renden való orvosságok azok, mellyek mind hivesí-

hivesítenek, mind a' hig vért sűrítik, és annak évő és rágó erejét el-véfszik. Illyenek kiváltképen ezek:

Erősen öfzve-habartt vagy meg-fodrott *Tyukmony* fejérinek magában erefszkedett vizét két fusták nyomót; *Czukkert*, vagy *Nád-mézet*, vagy *Rósa-mézet*, két lótot; *Keményítöt* három fusták nyomót: elegyítsd-öfzve jól ezeket, és egy kalánból gyakorta bé-nyalogassad.

Vagy: Fatsard-ki a' *kővér* *Portisinnak* vagy *Portulacának* a' levét, két-annyi *Nád-méz*et vagy tisztáltt *Méz*et főzd-öfzve, 's hasonlóképen éllj véle. Ha *Portulacát* nem kaphatsz; jó az *Uti-sü* leve-is.

Vagy így: *Uti-sü* vizet, *mezei Mák* vizet, mindeniket négy lótot; aszfzú veres *Rósa* julepet két lótot; tisztított *Saletromot* egy fusták nyomót, elegyíts és olvaszsfz jól öfzve; 's azt hörpögessed kalánból aprónként.

Vagy így: *Uti-sü* vizet *Gálitz-kő* *spiritussal* savanyíts-meg, igyál-meg egy tséfszével belőle; ez mindjárt állíttya a' Vér-pökést, és a' meg-szakatt eret bévarazza.

Igen jó (a' ki szert tehet reá) a' *Kaláris sirup* vagy julep, mellyet a' Patikákban árúlnak; mindennap reggel 's estve egy-egy kalánnal nyalogasson-bé belőle.

Jó a' *Gyanta olaj*-is, ha két tseppet *Uti-sü* vízben bé-véfszen ember egy kalánból.

A' vizek között leg-jobbak ezek: *Pap-erszénye sü* viz, *Uti-sü* viz, *Portulaca*, *Vad-mák*, és *Szederj* viz.

Igen jó szorító és sűrítő ereje vagy on a' *Tsalán levelé*-nek-is, mellyet *Uti-sü* vízzel meg-öntözvén törj-öfzve jól, levét erősen fatsard-ki, nádmézeld-meg, 's minden reggel éjomra egy tséfszével igyék-meg belőle. Sőt mikor gyenge, *Paréjnak* *Téjjel* meg-főzni 's meg-enni, igen használ e' nyavalyában. Akarmikor-is pedig főzd-meg *Tyúk-fival*, 's hörpöld a' levét.

Hafznosok ezek-is: *Terra-sigillata*, *Bolus Armenus*, *Vér-kő*, akarmellyiket igen apró porrá törjed, mint a' *Liszt-láng*; két póltura nyomót adgy-bé egy kalán *Pomagránát* levben: vagy ha azt nem kaphatod, annyi *Portsin ki-fatsartt levében*, meg-nádmézelve.

Hogy a' vérnek forrósága enyhüllyön, külsőképen arra a' *Vékonyára*, a' hol a' *Máj* fekszik, tegyed ezt: *Rósa*, *Uti-fü*, és *Cichoria* vagy *Katáng* vizet elegyíts-meg *Rósa* erzettel, márts ruhát belé, lágy melegen azt tedd reá. Vagy pedig: Kenesse *Rósa* irralazon *Májja* tájékát, és alá a' háta geréntzit. Vagy: A' *Rósa* ivet, *Rósa* erzettel elegyítsék és melegítsék-őfzve, 'sazzal ken-nyék.

A' *Diatája* ez légyen: Igyék *Arpával* és egy kevés *Ezer,levelü füvel*, és égetett *Szarvas-szarvával* főtt vizet. Bort, kiváltképen elsőben negyed napig, tellyességgel ne igyék; mert a' sebnek forradását meg-gátolná. A' főtt *Vizbe* mindenkor óltsanak vagy háromszor tűzes atzélta meg, hogy szorítóbb légyen. Étele hivesítő: minémű az *Egres, aszszú Medgy*, (ha a' hurut engedi) *Salláta*, *Birs-alma*, *Pomagránát*: marháknek, úgymint *Tebén-nek*, *Difznónak lábai*: mivel az ő enyveffégekkel a' vért súrítik, és fős erejét tompították: e' végre, *Hal*, *Rák*, mind e' nyavalyában. Mindentől, valami a' vért felmelegítheti, úgymint erős járástól, kiáltástól, 's a' t. oltalmazza magát.

V. R E S Z.

A' Száraz-betegségről vagy Phthipsisről.

Fősz-ke. A' Száraz-betegség vagy *Phthipsis* nem egyéb, hanem a' *Tüdőnek* olly sebe és veszettsége, melly miá ember gyenge *Hideglelési* forróságban és huru-

hurutozásban lévén, lassan-lassan idővel el-fzárad, és minden erejében 's testi állapottyában el-fogy.

JELEI: E' nyavalyában szüntelen a' lassú *Hideglelés*; melly étel után, mikoron a' gyomorban derekasban volna a' főzés, leg-inkább forróztattya az embert. E' forrózás pedig a' *Tüdőnek* sebetől vagy on, mellynek rothatt gőzölgéfi a' közel való *Szivet* elhatyák és meg-hevítik; mellyről ofztán a' hévíleg az e-gész testre ki-hat.

OKAI: A' hurutás vagy on a' *Tüdőre* szálló fős nedveffégtől elsőben; de azután az eves *genyetségtől*, melly a' *Tüdőt* rágja: melly *Hurut* noha elsőben száraz; de ha ugyan meg nem tér, azután *genyetséges* pókéffel vagy on együtt.

Szárad e' nyavalyában a' test, mert a' szüntelen forrózás, a' mi nedveffég benne volna, el-emészti: annakfelette, mert e' nyavalyában valók igen gyakran izzadnak; a' fok izzadás pedig, a' testnek merő azon olvasztása 's bágyasztása.

Vége e' nyavalyában nehezen lehellés-is vagy on; mert a' *Tüdő* rothadván, fenyvett *materiával* telik-el a' Melynek belső ürege; melly fenyvett viz, az ott közel való *szivet* fojtogattya, és az által-rekefztő hárttyát (*Diaphragmát*) le-felé nyomja; melly miatt nem lehet szabados a' lélegzés.

A' *Tüdőnek* pedig ki-febesséde, a' mint fellyebb a' *Vér-pókésről* meg irtam, az oda szálló évő *materiától*, vagy egyéb ér-fzakadástól efik.

Külső okait a' mi illeti: tudni való, hogy itt mind a' rendeletlen étel, ital, mozgás, ugrás, esés, ütés, hidegek, 's egyebek, igen erős kéizítő és segítő eszközök lehetnek. Ide járúl az ollyan nyavalyában való emberek-

emberekkel, kiken igen el-hatalmazott, igen közel való tárfalkodás, egy edényből vélek ivás, gyakran való lehelléseknek bé-szivása; mert annak a' fenylvett-ségnek dőgi, bizonyos, hogy az ép Tüdőt-is sokszor meg-hatotta, és benne rothadást indított.

ORVOSSÁGAI: A' mie' nyavalyának orvoslását illeti: ebben mindjárt jó idején kell valamit próbálni; mert ha akkor nem, az után késő. Igen bajoson gyógyul a' Tüdőnek sebe; mert az orvosság oda nehezen hat: a' mit gyógyul-is, azt mindjárt el-bonttya a' Hurút. Ebben az ember sokszor húsz, huszonöt esztendőig-is el-veszódik, fenn jár, 's dolgát téfzi; noha igen erőtlen.

De hogyha forró és hamar fogó nyavalya után következik e' nyavalya, hamar meg-öli az embert. Használóképen: ha a' mit pök igen bűdös, vagy a' hafa igen meg-indúl, nem ehetik, színe el-változott, annál inkább ha a' haja-is kezd hullani; közel ott a' halál. Azért nem igen kell a' *Phthifis*-ben való embernek a' hasát meg-indítani, annál inkább valami erős *Purgatio*-val értetni; mert el-kell veszni miatta.

Azért mindenek felett ételére vigyázzon: ollyeledellel élyen, melly mind nedves, mind hivesítő legyen: azonban a' Tüdőnek sebet ne vesse, hanem inkább tisztítsa. Mindenek felett ditséretes ezaránt: a' *Téj* és minden *Tejes étel*: mert ez, az ő savós részével a' sebet tisztította; turós részével forraszttya és gyógyította; vajas részével pedig a' száratt testet tápláltya. Legalkalmasabb a' *Ketske Téj*. A' *Téjjel* pedig mindjárt mihelyt ki-fejik azon lágy-melegen kell élni, mert akkor több erő vagyon benne; sőt jobb, ha az edényt meg-melegítik, mellybe akarják fejni. Elsőben keveseb-

bet

bet igyék; azután többet-többet, míg hozzá szokik. Hogy pedig meg ne keferedgyék a' gyomorban, egy-keves *Nád-méz*et kell a' *Téjbe* vetni; annál jobb (ha kaphatni) a' *rosás Nád-méz*, (*Saccharum rosarum*) A' *Téj* ital után mindjárt ne aludgyék, se ne egyék; hanem várakozzék, míg a' gyomorban meg-főződik. Két-szer igyék *Tejet* napjában, a' két fejškor. Reá vigyázzon pedig, hogy ha forrósága talál lenni, akkor ne igyék; mert a' hev gyomorban ottan meg-vész a' *Téj*.

Igen jó a' *rosás Nád-méz*, ha közbe-közbe eddegeli ember. A' kinek természeti a' *Téjtől* irtózik, éljen *Rósa Likáriommal*; tsak azzal sok gyógyult-meg.

Ha nehezen lehel és pök: Vagy *Isóp*, vagy *marti Lapu*, vagy *Edes gyökér sirupra* tegyen szert, 's azt nyalogassa-bé.

Vagy pedig: *Földi Borostyánnak* fatsarja-ki a' levét, két-annyit nyomó *Nád-mézzel* főzze-őszve jó-sűrűn, mint a' Szilva lév, 's azt nyalogassa. Annál jobb, ha *Bűdös-kő virágát*, vagy igen aprón törtt és szitáltt *Bűdös-követ* elgyitenek-belé.

Vagy: *Tsengő-fűnek* a' virágát meg-szedvén, *Likáriom* formán főzze-meg tiszta *Mézben*, 's gyakran egye. Vagy: A' *Nádály fűnek* gyökerét meg-aszaltván, törje és izitálttya-meg; *Mézben* vagy *Nádmézben Likáriomnak* meg-főz-vén, egye gyakorta.

Vagy: *Bűdös-kő virágát*, vagy aprón törtt 's szitáltt *Bűdös-követ*, és aprón törtt *Tömjént*, négy pénz nyomót minde-niket, egy szép *Almának* közepit ki-vájván tedd-belé, süsd úgy meg, és meg-nádmézelve edd-meg éjomra.

A' *Mondola Téj*-is igen jó meg-nádmézelve, ha gyakran él ember véle. Hasonló *Tejet* készíthetni *Tök* és *Dinnye*

Dinnye magból-is, és igen hasznoson élhetni véle.

Ezekén kívül élhetni azokkal-is, a' mint a' szűkség fogja kívánni, mellyeket a' Hurutról 's a' Vér-pökésről fellyebb le-irtunk; mivel e' nyavalyában azok-is fel-találtnak.

A' fűstölés-is az ő száraztó erejével használhat: *Töm-jént, Myrhát, Mástixot, Benzoynt* a' Patikában vévén, tördölve, vés eleven szénre benne, fűstöllye véle a' házat, mellyben az ilyen beteg lakik. Töltséren-is szíjja és nyelleye.

Vagy így: *Marti Laput, Isópót* vagdally-őszve, hányd egy új fazékba, *Vizzel* paráhold-meg, tégy hozzá il-lendő fedőt reá, ragaszd-bé körül télesztás ruhával, furj egy lyukat a' fedőn: mikor a' Kenyér fel-sülésében, tedd-bé a' kementzébe; azután ki-vévén bontsd ki a' lyukat, és azon jövő párát erefszed töltséren által a' szádba, 's az orrodon botsáfd ki; hatalmason tisztítja a Tüdőt.

A' Melyét, 's Hátát kenhetni *Salétromos Vajjal*, vagy *Rósa* irrel.

Ételében minden erős, savanyú és fős, veszedelmes; hanem az *édes, Tejes*, mind alkalmatofabb: ismét, gyenge állatoknak *húsi, új Tyukmonyak, alutt hideg étkek*, kiváltképen *Malatzból* és *Halból* valók, *apró halak*, főképen a' *Rákok*, *Ris-kásás* és *Arpa-kásás* levek, *Mondola*, *Füge*, hasznos ételében.

A' Bortól, kiváltképen ha meg-fzokta, telleyeffé-gel el nem tilthatni: igyék azért keveset, *édes kedvűt*; de nagyobb részfent itala légyen *Arpával* és *Malosával*, vagy *aszszú Szilvával* főtt *Viz*, vagy *Mézes-viz*. *Tsengő-füből* és *fejér Málnából* főzzenek *feredőt* tsak lágy-melegen, mint a' nyári viz úgy hadgyák, 's abban gyakran *feredgyék*.

VI. RESZ.

Az El-ájulásról vagy El-halásról.

Külömb-ségei. **AZ** El-ájulás az El-halástól külömböz: im-ez elől jár; ez azután következik: imez nem egyszersmind éri-el; ebben pedig tsak hirtelen le-rogyván az ember: de okaira, féfzkére, és orvos-lására nézve mindegy.

FÉSZKE. E' nyavalyának féfzke kiváltképen a' Szűben vagyon; melly meg-tetfzik tsak abból-is, hogy ebben a' *Pulsus* meg-fogyatkozik, 's a' tagok meg-hűlnék. Oka pedig e' nyavalyának vagy magában a' Szűben vagyon, vagy másunnan származik, 's úgy fojt-tya-el osztán a' Szívet.

JELEI: Jelei ennek ezek az emberen: El-fzedül, színe ábrázattya el-változik, el-hal, külső tagai meg-hűlnék, izzad. Néha minden ok nélkül való bufúláson kezdődik, úgy ájúl osztán el, vagy le-rogyik, semmi tagját nem mozdíthattya. Néha valami rút kép-zeléseken kezdődik tsak hirtelen, szólni akarván szá-va el-fogódik, lélegzetet nem vehet, szíme el-húnyik, *Pulsusa* szűnik.

OKAI: E' nyavalyára fok dolgok adhatnak okot; 's egy szóval mind azok, valamelyek az éltető és elevenítő *spiritusokat* fogyattják, vagy pedig azonokat a' Szűben meg-fojttyák: minémű a' hoszfűzű ideig való alatlanság, izomorúság, nagy félelem, fájdalom, hoszfűzű Hideglelés, éhség, veríték, hányás, has-menés és vér-folyás által való a' testnek nagy meg-üresítése; mellyek miatt a' *spiritusok*-is (mellyek nem egyebek, hanem a' vérnek leg-jobb és vékonyab része) meg-fogyatkoznak. Ismét: okot adhat erre az ütés, esés; melly

melly miá a' Szű hirtelen meg-fzorul és fojlódik. Néha a' gyomorból fel-menő keserű mérges párának fojtó erejek; mellyek a' Szívet érdekelvén, azt elfojtyák: ez meg-esik a' Gelefstáktól-is, kiváltképen a' gyermekekben. Hasonló veszett mérges-gőzölések mennek-fel az afzszonyokban a' méhekről-is, és e' nyavalyát szerzik.

JELENTÉSEI: E' nyavalyában ezeket kell megjegyezni: A' kik gyakorta e' nyavalyába esnek, azok rend-szerint hirtelen halnak-meg. A' ki e' nyavalyában öntözéssel, ptrűszkölő eszközökkel semmit nem akar ébredni, meg-hal. Sőt ha ébred-is; de ha a' *Pulsusa*, színe és melege meg nem jó; veszedelmes dolga. Ha a' Nyaka e' nyavalyában a' Vállára vagy Mellyére szegik és tsügg, *Pulsusa* meg-fzűnik, kékül ortzája; utolsó reménfég.

ORVOSSAGAI: Okaira nézve e' nyavalyának orvoslása-is különbözik. Ha hofzszas etlenlégtől vagy: *Pirított Kenyeret* hánnyon jó *Borba*, 's azt egye; mindgyárt meg-újul tőle. Igen hamar erőt ad a' *Borból*, *Nád-mézből* és *Tyukmony székiből* tsináltt leve-is, mellyet *Bor-fusának* vagy *Lengyel Czibrének* hínak a' konyhánkon: *Fa-héjjal* kell meg-szerfszázmozni. Ha igen melegtől: *Rósa olajjal* kell kenni; 's légyen hives helyen, hogy a' *spiritusok* ben rekedgyenek. Ha az afzszonyokban a' méhekről vagy: arrúl szólunk ide-alább.

Ha valami mérges eszközöktől vagy: mint néha az meg-esik: mindjárt okádtató orvossággal ki-kell hánytatni; és mérges erejét, vagy *Fa-olajnak*, vagy *Mondola olajnak*, vagy új *Vajnak* itálával elöltni, vagy valami egyéb *kővér* lével, *Téjjel*, 's a' többi. Ha a' fok vérnek folyásától vagy: fekteffék ágyra; a' Feje alá tsüggjön;

tsüggjön, Ortzáját, Nyakát mossák *Rósa vizzel*. Egy-keves *Vizzel elegyített Bort* adgyanak innya. Ha a' felettebb-való purgálódástól vagy hányástól vagy: egyék új *Terjéket*, vagy *Birs-alma*, vagy *Dió Likáriomot*, vagy eleven *Gyömbért*. A' Hasát, Gyomrát kennyed ezzel: *Üröm* és *Birs alma olajat* melegíts-őszve *Rósa etzettel*, 's azzal kennyed. Egyék *Borban ázott pirított Kenyeret*. Azonban akar vér-folyás, akar egyéb felettebb-való tisztulástól légyen, ahhoz kell látni annak módgya szerint, a' mint kit-kit az ő helyén le-irunk.

Ha a' fok izzadáástól esik: hivesítőkkel kell azt vizszaver-ni; *hideg Vizzel*, *Rósa vizzel*, *Etzettel* öntözzék az ábrázattyát. Legyezővel hajtsanak szelet reá. Mártsanak ruhát vagy posztót *Boros Rosa vízbe* vagy *Rósa Etzetbe*, 's tegyék a' Szívére. *Fűz ágakat*, *Szőlő leveleket*, vagy annak idejében *Rósat* hánnyanak az ágyába, 's azokon fekügyék. Ha a' vérnek bőségétől vagy ijedéstől esik: vágjanak eret rajta, kétfzer, háromszor-is.

Akarmi okon légyen; mihelyt e' nyavalya reá-következik: jó-éles ruhával dörgöllyék a' testét, a' Nyelvét *Terjékkel*; ptrűszkölő eszközt fujjanak az Orrába; kennyék a' Háta gerintzit alá *Szék-fű*, vagy *fejér Liliom*, vagy *Kömény*, vagy *Kapor olajjal*.

Vannak igen jó Szívet erősítő olajak-is, mellyekből két-három tseppet egy kalán *Borban* beadhatni; ilyen a' *Czitrom-haj olaj*, *Fa-héj olaj*, 's a' többi. Ilyen az *Alkermes*, *Czitrom sirup*, *Confectio de Hyacinto*, *Fa-héj sirup*, *Fa-héj víz*, 's a' t. Hirtelen csak ez-is igen jól használ: *Fejér Czípó belet sáfrányos Borban* főzzenekmeg, jó-melegen flastrom formán ruhára vonván, kössék-bé a' Szívet véle. *Bolus Armenustis* tehetni belé. *Sáfrányos Tejben-is Bolus Armenussal* el-készíthetni.

A Szű-dobogásról.

A' Szű-dobogáson itt érttyük a' Szűnek azt a' felvesztését, melly rendeletlen, és természet ellen van. Fel-vér pedig ilyenképen a' Szű, valamely ötet keservefen érdeklő dolognak onná el-hárítására.

FESZKE: A' Szű ugyan itt a' meg-fértódott rész; de a' nyavalyának oka nem mindenkor a' Szűben van, hanem gyakrabban más-egyéb részekről ered, és úgy származik a' Szűre azt érdekelvén, és a' rendeletlen mozgásra fel-indítván. Melly mozgása a' Szűnek néha oly nagy, hogy ugyan hallatos kopogással verődik-fel; néha a' rajta fekvő öltözetet-is láttatik meg-mozdítani. E' nyavalyában még a' lelegzet-vétel-is gyengébb, és az élet-erek mindenütt a' testben rendeletlenül vernek-fel.

OKAI: E' nyavalyának oka néha a' Szűben van, a' mint mondám; vagy valami a' Szű körül való dagadtól; vagy húsnak a' Szű fülei körül rend kívül növekedéstől; vagy a' *phlegmák*, nyálas és sűrű alut-vérnek a' Szűben való meg-tolyúlásától; vagy a' Szívet körül-véő hártában valami erős, fős és keserű nedvességnek meg-bővülésétől, sőt néha ugyan-abban termett apró férgek-től. Melly okoktól ha van a' Szű-dobogás, hosszas szokott lenni, és ritkán gyógyulható.

Gyakrabban pedig, a' mint mondám, másunnan ered, 's úgy hat osztán a' Szívre; ugymint, a' Gyomorról, Májról, Lépről, a' Bélekben való gelesztákról; kiváltképen pedig igen gyakorta az aszfzonyokban a' méhekről fel-gőzölgő keserű, évs, 's a' Szívet keservefen

fen érdeklő's fojtogató páráktól; vagy a' vért el-ható bő fekete fártól.

JELENTÉSEI: E' nyavalya ha el-tendónél tovább tart, azután-is az emberen igen rajta marad, és ugyan végét-is éri; kiváltképen ha afféle dagadtól, hús növekedéstől van, mellyekhez az orvosságokkal nem férhetni.

ORVOSSÁGAI: Innen láttuk, hogy e' nyavalyának-is orvosságait az ő okai szerint kell ízabni; mellyekről-is az ő tulajdon helyeken szólunk: itt azokat jegyezzük-meg, mellyek közönségesen-is használhatnak.

Igen sokszor e' nyavalyában ditséretesen használt az ér-vágás: azért, ha csak az erő meg-engedi, el nem kell azt mulatni a' Karján, a' belső éren: mellyet *Basilicának* hírnak. Annál inkább, ha vagy a' Súly a' fésében, vagy a' hó szám az aszfzonyban nem foly. Ha a' *phlegmák* bő nedvességtől: ahoz illendő fatskót kell tsinálni, mellyről szüntelen igyék a' beteg, és a' nedvességeket emészte. Ha a' fel-gőzölgő párákhoz van gyanú, melly igen meg-tetstik az étlenség-ből; mind a' Szíve tájára, mind pedig egyéb-bű a' Melyén, vetteffen száraz köppölyt gyakorta.

A' gyermekekben gyakrabban a' Gelesztától van, kikkel így élly: *Aloét*, *Myrhát*, két-két fusták nyomót; *Sáfrányt* négy pénz nyomót, meg-törvén, két fusták nyomó *Cziromlénben*, és egy fusták nyomó *Borban* elegyíts jól el, ruhát belé-mártván tedd a' Szívére.

Ísmét: Három fusták nyomó *aprón törtt Aloét*, két fusták nyomó *Üröm ki-fatsartt levét* elegyíts egy *Ökör epéje* közzé, azzal *Ros lisztből* gyúrj *Pogácsát*, mellyet meg-égett

égettborozván fellyül, köld-bé a' köldökét véle.

Igen hafznos e' nyavalyában a' fekete *Tserefsznye viz*, a' *Borrigo*, *Pápa-fü*, *Buglossa* vagy *Ökör-nyelv fü viz*, ha gyakran ifzik belőle. Annál jobb, ha ezekkel egy-kevés *Alkermest*, vagy *Hyacintina Confectiót* fel-ereszt, 's úgy ifszá. Igen jó a' Szarvasnak meg-ráspolyozott szarvával sütt *Víz-is*, rend-szerint való italára. A' kitől kikelik: három-három Arpa-fzem nyomó *Moschust* és *Ambrát* fél-ejtél *Borba* vetni, 's gyakran egy-egy kálánnal belőle meg-innya.

Ísmét: *Gyöngy-virág olajat*, *Tégla olajat*, meg-annyi *Aquavitával* elegyítsenek-őszve, 's azzal kenneyék a' Szíve aránt.

A' mint minden-féle nyavalyáiban a' Szűnek, úgy itt-is hafznos a' *Bezoár*; vagy annak helyén, a' *Szarvasnak szívében termett tsont*: meg-törvén, és négy pénz nyomó *Borban* vagy fekete *Tserefsznye vizben* meg-iván. Jó a' *Melissa*, az-az, mind kerti mind mezei *Méh-fü viz*, *Hárs-fa virág viz*; kiváltképen ha ezekben vagy *Alkermest*, vagy *Kaláris sirupot* el-olvasztasz, 's úgy ifzod: ísmét, a' *Fa-héj viz*. Hafznál ez-is: *Aszszú Meh-füvel* töltsenek vánkost meg, 's azon fekügyék. Vagy, főzzék-meg erős *Borban*, 's kössék a' Szívére. Ha hévége nagyon: *Sóska vízbe Csitrom julepet* elegyítsen, 's azt igya.

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL NEGVEDIK KÖNYV.

A' Gyomornak és Béleknek Nyavalyáiról.

ELSŐ RESZ.

A' Gyomor erőtleniségéről, Tsömörrel, és Étet nem kívánásról.

Ezek többire mind együtt járnak, és egyik a' másiknak oka; mert a' kinek a' gyomra gyenge, az hamar utál mindent és tsömörlik: efféle gyakor Tsömörles-is pedig, annál inkább erőtleníti visszontaga' Gyomrot.

OKAI: Mind ezeknek a' Gyomor hibáinak oka, hol a' hidegtségben nagyon; ugymint, mikor a' Gyomor a' fok nyálas nedveffégekkel el-telven, meg-hűl: ollyankor kívül-is ha tapasztttyák, hidegnek érzik a' Gyomrot; savanyút bőfög-fel; sem hévség, sem szomjúság nintsen az emberen; és ha jó melegítőt észik vagy ifzik, ottan jobban utánna. Eza' Gyomor hidegége pedig, a' Máj miá-is meg-esik, mikor az igen hev; mellynek hévsége, a' rajta fekvő Gyomornak ha mi kitsíny melege volna-is, azt-is magához von-
nya és

nya és szíja. Azert, vétkeznek a' kik mindjárt, a' Gyomor erőtlén lévén, egéfszen a' Hasát melegítőkkel borították-bé; mert a' Májját annál-is inkább hevít k. Vagy ezeknek oka vagy on a' melegségben és szárazságban: olyankor szüntelen száraz bőfögések vannak, szárad a' száj, és nehéz a' lélegzés; 's a' hivesítő nedves ételek ugyan meg-újították a' beteget. Vagy a' sárga sárban, mellyet *Cholerának* hínak: és olyankor keferű a' száj; a' bőfögés, mint a' tyukmóny székiné a' szaga; szomjúzik; keferűt hány. Vagy a' fekete sárban: és olyankor savanyú fojtós jő-fel az ember torkára: kívánnya és bé-vélzi a' Gyomor az étel; de nem emésztheti-meg.

JELEI: A' Gyomor gyengesége és Étél nem kívánás, a' gyermekekben rozsfzabb jel, mint az öregekben; mert amazoknak, természet szerint-is több melegeknek kell lenni. Ha valaki valamelly nyavalyából gyógyulván szépen ételre kap, 's azonban hirtelen vízontag Étél kívánása el-vész, jele, hogy meg-indúl a' nyavalya újabban rajta.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyának gyógyítását, ha lehet, *purgatió*n kell el-kezdeni; vagy fellyül hányván, vagy alól tisztulván, a' mint a' dolog kívánnya; vagy *phlegma*, vagy sár, vagy fekete sár tisztító *Purgatio*val élven. A' közönségelebbek között igen ditséretesek, a' *Rhabarbarum*, *Folia Sennae*, *Manna*. Ha fellyül akar hányni: jó igen a' *Sal vitrioli* a' nyál ki-tisztítására. Vagy egy fusták nyomó aprón törtt 's szitáltt *Kapotnyak* gyökeret igyék-meg *Borban*.

Ha hidegfégtől vagy on: a' fárt vagy *Pilulákat*, vagy itali *Purgatio*val ki-tisztítván elsőben, azután a' Gyomrot melegíteni 's erősíteni kell. Igen jó itt ezaránt az *Ürömből*

ürömből tsináltt sirup vagy julep, az ürös *Bor*, *ürömmek* vagy *Fodor-méntának* a' sava, *Borban* vagy *Étek* lévben gyakorta egy fusták nyomót bé-véven belöle. Jó a' *Narants-hej* *Étek* lévben, *Fodor-ménta* viz, *Majoránna* viz, *Üröm* viz, éjomra egy-egy keveset meg-iván belölle. Jó a' *Terpentina*-is és *Terpentina* olaj két-három tsepp egy kalán *Égett Borban*, vagy *Fa-hej* vizben: a' *Fa-hej* vízzel való élés magánosonis igen hasznos minden Gyomor gyengeségében. Vagy: *Fa-hej* olajat egy-két tseppet erős meleg *Borban* vagy egy kalán *Égett Borban* estve reggel bé-venni.

Vagy így: Két fusták nyomó *Terpentinát*, két póltura nyomó *Mástitoxot*, négy pénz nyomó *Szeretsen-dió* virágát öszve-törvén, keverj jól öszve, és formálly egy-egy borsónyi *Pilulákat* belölk, étel előtt két órával mindenkor hármat vagy négyet végy-bé.

Vagy: *Balsamom* olajat három tseppet tseppents *Nád* mézbe, 's nyeld-el éjomra. Igen ditséretes a' *Zedoaria* vagy *Czitvar* gyökér, akar meg-törvén és meleg *Borban* meg-iván, akar pedig tsak úgy szárazon minden reggel egy darabot meg-rágván 's el-nyelvén; ennek pedig a' ki hasznát akarja venni, fok ideig élyen véle.

Vagy így: *Alóet*, *Myrbát*, *Mástitoxot*, *Zedoariát* törj-öszve egyaránt; tölts annyi *Égett-bort* reá, hogy három újnyival felette légyen azokon, állyon úgy, és a' higgattyából egy-egy kalánnal reggel-reggel vegyen-bé ember belöle: *Nádmézzel* meg-édesítheti. Ez a' Gyomrot mind szépen tisztította, mind pedig erősíti.

Jó a' *Mástitoxal* és *Calamus aromaticussal* vagy *Anissal* vött *Égett-boris* éjomra, vagy estve le-fektekor. Jó azon módon a' *Terjék*-is vagy maga, vagy *Égett-borral* elegyítve; estve le-fektekor élhet ember véle. Jó az *eleven Gyömber-is*.

Vagy így: Két-három darabbá törvén hét, nyóltz, vagy kilentz szem *Borsot* nyelly - el rágatlan, vagy *Gyömbért* hasonlító formán; ottan meg-melegíti a' gyenge Gyomrot. Vagy pedig: egy sütték nyomó *Borsot*, *Borban* meg-lágyított *Ostyába* aprónként takarván, nyeld-el tsak úgy, ígyál egy ital jó *Bors* reá cseve 's úgy fekügyél-le.

Riverius ezen formán a' *Fokhagymát* javallja, egy vagy két fokot vagy gerezedet tisztíts meg a' külső héjától, hadd rajta a' belső hártyáját, és meg ne sértse azt; mert másképen fel-bőfög, és a' Gyomrot rája: nyeld-el úgy egészen mint a' *Pilulát* szokták, meg-ne rágjad, fekügyél-le véle; tsendesen tarttya azon éjjel a' Gyomrot.

Vagy: A' *Fodor mentát* rántsd meg *Tyukmonyan* 's *Vajban*, mint a' *Sállyát* szokták; 's azzal ély gyakran.

Ismét: Törd meg aprón akár a' kerti akár a' vad *Kömény magot*, apró *Sóval* elegyítsd-öszve, 's azzal főzz higan sült *Tyukmonyat*; azt egyed éjóra.

Ha ezek a' Gyomor erőtlenségei a' felettébb-való telifégtől esnek: a' fellyül való hányás, a' mint fellyebb-is mondám, ottan könnyebbiséget hoz a' Gyomornak. Mellyet tsak így-is véghez vihet: Igyék lágy-meleg *Vízet*, 's nyújtsa-bé a' torkába az ujját. Vagy: *Retket*, *Tzeklát* főzzön meg *Vízben*, annak a' levében igyék jól; az-is meg-indíttya.

Kivül a' Gyomrát ezekkel kennyék: *Üröm*, *Fodor-ménta*, *Spikinárd*, vagy *Birs-alma*, vagy *Szeretsen-dió olajjal*, vagy külön ezekkel, vagy ezekben egynéhányat, a' kit kaphatni, öszve-elegyítvén; és beléjek, hogy sübb légyen, egy-kis *Viaszfát* olvasztván.

Igen jó Kenet ez-is: *Máslax olajat*, és *Szeretsen-dió olajat*,

jat, *Balsamom olajat*, *üröm olajat* elegyíts-öszve.

Crató, a' ki három egymás után következett Császároknak volt *Mediculok* Bétsben, és a' Magyarok között-is sokat próbált volt, felette igen ditséri e' flastromot: Végy a' Patikában *Ladanumot* négy lótót vagy többet, két annyi *Viaszfát* a' tűznél olvaszd-öszve, vond egy darab irhára flastrom formán a' mennyi a' Gyomrodát bé-lepi, tedd és varrasd reá, légyen rajta éjjel nappal harmad napig, azután újítsák; ez a' Gyomor melegét igen segíti, és így az emésztést-is, a' fzelet öszlattya.

Igen jó kenni a' *Laurus* és *Ruta* olaj-is.

Vagy így: *Ürmöt*, *Fodor-méntát*, *Sállyát*, nyersen törj-öszve erősen, hintsd meg *Borral*, 's egy serpenyőben melegítsd meg, jó-melegen ruhára rakván kösd-bé a' Gyomrát véle. Ha nyersét nem kaphatni, ezek afzfűn-is jók; meg kell *Borban* jól főzni, 's azután úgy kell meg-törni.

Vagy így: *Aszfú Mentát*, *Ürmöt*, veres *Rósát*, *Székesü virágot* rontsolly-öszve, pirított *Kenyeret* törj apró porrá, hintsd meg jól véle a' fűveket; azután mind öszve főzd meg jól erős *Borban*, annál jobb ha aprón törtt *Máslaxot* vagy *Tömjént* tézfz közibe, melegen rakd ruhára, kösd-bé véle.

Vagy: *Aszfú Mentát*, *Ürmöt*, *Sállyát* törd és szitáld meg, hasonlóképen a' pirított *Kenyeret* beler; mind ezeket főtt *Birs-almának* vagy közönséges *Almának* a' húsával öszve-törvén, és mint a' sűrű pépet erős *Borban* meg-főzvéen, (annál jobb ha *Gyömbér*-is lész benne:) kend melegen ruhára, 's kösd-bé véle.

E' nyavalyában a' Gyomornak, közönségesen az emberek sokat javallanak, sokat-is tapasztaltanak haf-

nosnak, mellyet ki-ki követhet: én itt mindent elő nem hordok. Hanem az Etelnek módgyát kell igen meg-tartani. Azért a' gyenge gyomrú ember mohón ne egyék, se sokkal egyszer meg ne terhellye magát, hanem csak a' mennyit el-birhat a' gyenge Gyomor. Egyszer éven, azután ne egyék se igyék ha lehet addig, míg az előbbenit jól meg nem emészti a' Gyomor. Könnyen emészttökkel éllyen: arra igen vigyázzon, mitsoda ételt szenved inkább nehézfég nélkül a' Gyomra, 's azzal éllyen: fűstöltt, aszaltt, és sok ételek ártalmak. Ételt fűszerfázamoztassa *Szeretsen-dióval*, annak *virágával*, *Gyömbérrrel*, *Fa-héjjal*. Mindenek felett használ e' nyavalyákban a' természet szerint meleg *fere-dő Búnya*; sőt ugyanitalára-is annak *vize*.

Ha az erőtlenségek a' Gyomornak hévtségétől vának; mindenek előtt, a' mint oda-fel említem, az ételre kell vigyázni, hogy az ember ollyat ne egyék, a' melly a' Gyomorbá hamar megvéfz, rothad és hévstéget szerez: illyen minden kövér eledel, akár húsnak akár Halnak kövére; sőt a' Halé hamarébb meg-véfz. Illyen a' Táj és minden Tejes, Vajas, mellyek a' meleg Gyomorbán ottan meg-keferehetnek: úgy a' Tyukmony-is, kiváltképen rántva, és a' Mézes ételek, mellyek-is a' Gyomor hévstége miatt hamar méreggéválnak: úgy az édes gyümölsők is, Dinnyék, Tseresznyék, Almák; és hamar meg-véfzők, minéműek mindenféle Baratzkok: ismét a' hevítők, minéműek a' Hagymának mindé nemei, kiváltképen nyersen; az igen fű-fszerfázamos eledel, az ért Sajt; 's többek ezekhez hasonlók.

Azért: itt használatosok a' hivesítők, kiváltképen mellyek egyszerismind savanyúkis; mert az ételt kívánta-

vántattyák. Fő ditséretre méltó ezaránt a' természet-szerint *savanyú Víz*; mert mind hivesít, mind a' rofzsz nedvességeket (a' Hafat lágyítván) tisztítja: *nyári 's teli Saláta*, akár maga, akár vize: mindenféle *Sóska*, akár ételben, akár vize italban: minden *Egreeses*, *Olasz gyümölsők*, *Czitrom*, *Narants*, *Pómagránát*. Ha *Bort* iszik, az-is savanyú ízű légyen. Jobb a' *Tamarin-dussal* főtt víz, mellyet a' Patikákban kaphatni; jó savanyú, és has lágyító. Vagy: főtt *Vizet* savanyítsanak *Czitrommal* vagy *julepet* tsinállyanak *Czitrom* vagy *Sóska siruppal*, vagy *Gálicz-kő spiritussal*: E' *spiritust* mindazáltal nem kell adni azoknak, a' kikben sok a' lár, míg attól meg nem tisztúlnak; mert annál nagyobb buzgást forrást tsinál a' gyomorbán: sem gyermeknek, sem afzszony embereknek igen gyakran; mert a' Sóska a' méheknek árt.

Vagyon igen rendeletlen és képtelen Étel kívánás-is, mellyet a' Deákok *Picának* hínak; mellyben ember hol egyet, hol mást igen meg-kíván, ollyat-is, a' melly másképen idegen dolog és irtózásra való.

Ez gyakrabban esik meg a' terhes afzszonyi-állatokban; mindjárt a' második holnapban, és el-tart a' negyedik holaapig, a' mikor osztán magában-is meg-ízünik; mivel addig a' fok okádozással az a' rofz nedvesség, melly e' nyavalyát szerzi, igen ki-tisztúl, azonban magában-is el-apad; mert a' gyermek-is el-szíjja: nem-is fokot eszik az ollyan afzszony ollyankor.

E' nyavalyában igen jó a' *Fa-héj víz*. Jó a' *Narants-héjas Egert-bor-is*. Jó a' *Rák örmény* vagy csak a' *Créta-is*, meg-törvén és *Borban* bé-iván. Jó ez-is igen, ha idején reá gondot viselvén, meg-fzedik a' *Szölő-sálevét*, 's egy-egy kalánnal iszik belőle.

Az Etel ki-hányásról, nem Emésztésről, és Tsuklásról.

Okai. Sokszor meg-esik, hogy a' Gyomor kíván-
Félsze. nya és bé-fogadgya az ételt; de csak hamar
vagy fellyül vagy alól azon nyersen 's emésztetlen ki-
megyen, néha Tsuklással, néha pedig a' nélkül. En-
nek okai mind azok, valamelyek a' Gyomrot meg-
erőtleníthetik, (mellyekről fellyebb az I. Részben szó-
lottunk) kiváltképen a' Gyomornak sok hírván ned-
veffégekkel való telisége, a' miatt el-hülése, ázáfa és
fikulása; melly miá, a' mi benne vagyon, meg nem
tarthattya: néha pedig a' benne való nedveffégeknél
erős évő keferűsege vagy savanyútsága, melly az ő rá-
gásával a' hányásra erőlteti: néha a' Bor italban való
mértékletlenség; vagy valaminek utálva való étele, ita-
la; kövér étek; 's egyebek. E' savanyú és erős ned-
veffégeket pedig ottan fel-indíttya, a' hozzájuk ha-
sonló étel vagy ital; úgymint a' savanyút, a' Bor ital
és Etzetes étek: a' keferű, évő, erős nedvefféget, a'
Hagyma, 's egyéb hasonlók. Néha a' hányásra e-
rőltet az erős Hurut-is.

JELEI: Mind ezek miá ha el-hül a' Gyomor, kö-
vetkezik osztán a' Tsuklás: hogy pedig a' Tsuklás
nagy részént a' Gyomor meg-hüléséből származzék,
meg-tetfzik avagy csak abból, hogy a' kik szoktatás-
ból mindjárt étel után a' késsel fogokat sokáig vájják,
(mint a' parasztok közönségesen szokták) minden ár-
talom nélkül nagyokat szoktanak tsuklani, meg-hül-
vén szájok el-tátása miá a' teli Gyomor; melly ottan
el-múlik, ha bé-fogják szájokat. Noha a' Tsuklás
nem

nem csak a' teliségtől, hanem néha az ürességtől-is
meg-esik, és a' mérges páráktól; mint a' Pestisben, 's
egyéb mérges Hideglelésekben, felettébb erős és e-
rőltető *Purgatio* után, és a' nagy Vér-has után, meg-
szokott történni néha.

JELENTÉSEI: Ha a' hányásra való erőltetés és
nem-emésztés a' teliségtől vagyon, vagy az erős évő
nedveffégektől; hányással gyógyúl-meg, a' mondás
szerint: *Vomitus vomitu curatur.* Ha annak hidegségé-
től, el-ázásától és fikulásától, melegítőkkel és erő-
sítőkkel, minéműekről az I. Részben szoltunk. A'
Tsuklás után ha *Ptűszfzentés* következik; gyakrab-
ban meg-szűnik. De a' mérges bolondozó forró Hi-
degglelésekben a' Tsuklás gyakorta halálos jel.

ORVOSSAGAI: Azért, a' mint aránzza ember,
az I. Részben mondott módok szerint, ha kívántatik,
hányatassa fellyül a' bő roszsz *materiát*; azután erősítse
a' Gyomrot ahoz illendőkkel, *sültt Birs-almával* vagy
Körtvéllyel, *Fa-héjas Nád-mézzel* meg-hintvén annál jobb
léfzen. Vagy: Egynéhány szem *Máslixot* a' hányás
után nyeljen-el; vagy *pirított Kenyeret* egyék, vagy
jó *Terjéket*, vagy *eleven Gyömbért*; kívül bé-kötvén *Ü-
römmel*, *Mentával*, a' mint fellyebb meg-irtam.

Jó igen ezis: A' *Fodorment* a vizet *Pómagránát* lével sava-
nyítsd jól meg, tégy egy-keves *Nád-mézet* belé, 's idd
azt gyakran kalánnal. Jó a' régi veres *Rósa Conserva* vagy
Liktáriomis. Szomjúságtól igyék *arzelos Víz*et vagy *Sóska*
vizet; annál jobb léfzen, ha aprón törtt *Bolus-Armé-
nust* elegyítesz belé.

Jó a' hányás ellen a' *Babnak* vagy *Lemsének* második le-
veis, ha iszod. Annál hathatóbb ez: Reszeld-meg a'
Birs-almát, fatsard - ki a' levét, abból egy vagy két ka-
lánnal igyék; ottan használ.

Gálitz-kő spiritussal savanyíts *Vizet*, 's azt igyad; ellenzi igen a' hányást. Ha ugyan mégis erőltet; annál inkább savanyítsd-meg, úgy igyad. Ha az nintsen, igyál erős *Etzeter*. Annál jobb, ha azon *spiritusból* öt-hat tseppet *Borba* erefszefz, 's azt ifzod éjomra minden nap egy kalánnal. Vagy: Azon *spiritussal* savanyíts *Üröm vizet*, erefsz egy-keves *Fodor-menta* levét belé, azt igyad kalánnal.

Külsőképen, jó a' hányás ellen a' *Cámforus* szaglani. Ismét: A' *Veres-hagymás* vízfűza-veri, ha szaglod. A' mi pedig a' kenést és kötést illeti: mind azokkal élhetni, mellyeket az I. Részben megjegyeztem.

Vagy így: Főzd-meg erős *Etzetben* a' spondiát, fatsardki az *Etzettjét*, tsak úgy nyirkoson jó-melegen, a' mint elállhattya, köfsék a' Gyomrára. Annál jobb, ha az *Etzeter* elsőben *Fodor-mentával* és *Szék-füvel* fel-forralod. Vagy pedig: A' nyers *Fodor-mentának* a' levét fatsardki, tölts meg-annyi *Bort* hozzá, forrald-fel, márts spondiát belé, és kifatsarván, jó-melegen köfd reá.

Vagy így: A' *Birs-almát* hámozd-meg, főzd-meg *Gyömbéres Borban*; azután aprón törtt szitáltt *aszfűz Fodor-mentával* törd újlag, és főzzed-őszve mint a' pépet, melegen kend ruhára, 's köfd-bé a' Gyomrát véle.

Vagy így: *Ürmör*, *Mentát*, *Méh-füvet*, főzz-meg *etzetes Vízben*, melegen köfd a' Gyomrára; meg-újítván, ha meg-hűl.

Vagy így: *Fodor-mentának* a' levét kifatsarván, elegyítsd-meg *Etzettel*, azzal jó-savanyú *Kovács* gyurj-meg, és meg-lágyítván kend ruhára, 's köfd a' Gyomrára.

Tsak ez-is használ néha: Kezeit és Nyakát ha jó-hideg *Vízzel* meg-nedvesíti; sőt ugyan tartsa benne a' Kezeit egy ideig; a' Nyakára pedig hideg vizes ruhát tegyen; a' Torkán

a' Torkán pedig az álla alatt egy *Tyukmonyat* tartson. A' Tsuklásbá, ha a' telifégtől és a' Gyomor hidegfégtől vagy on, mind ezek használnak. Sőt tsak ez-is hasznos annak szüntetésére: Rágj *Kömény magot*, tartsd-meg a' lélegzetet egy darabig; az után azt mint meg-melegültt párát nyeld-el, tégy úgy egynéhányszor; meg-fűnik.

Minthogy a' Pterüszfzentés-is megszünteti néha: szíj *ptrüszkölő port* fel. Jó hirtelen a' *Terjékis*, ha egy mogyoronyit megcszel. Tarts *hideg Víz* a' szádban azután. Vettefs egy nagy köppölyt a' Köldöködre, ha ugyan nem fűnik. A' tüzes *sarát*nakot *Borral* öltsd-ki, melegen rakjad ruhára; köfdbé a' Gyomrát véle. Az ijefztés, vagy *hideg Vízzel* véletlen artzúl öntés-is, használ néha.

Ha valami mérges *materiától* vagy on: (mint a' forró Hideglelésekben megelik:) legjobb orvosság a' *Terjék*. Ismét: *Pápa-sü magot*, *Kömény magot*, *Fa-béjat* főzz-meg *Borban*, 's azt igyad kalánnal.

III. R E S Z.

A' Gyomor-fájásról.

Fézf- A' Gyomor-fájásban, meg-kell tudni a' fájá-
kei. nak mind fézfkét, mind okát. A' minthogy azért a' Gyomornak három része vagy on, ugymint annak felső és alsó szája vagy kapuja, és ismét az egész több része tömlője vagy ürege. Ha a' felső szája fáj, minthogy azon igen-sok érzékeny inatskák (*nervusok*) szövődnek fonódnak-őszve; rettenetes a' fájdalom: és minthogy a' Szűhöz közel vagy on, a' Szűnek fájalmát-is és elfojlódását magával hozza; a' honnan ugyan *Cardialgiának*-is vagy Szű fájalmának híják. Ha az alsó

az alsó szája fáj a Gyomornak, a' mellyen az emésztett étel a' Bélekre kimégyen; az inkább tulajdonképen hivattatik Gyomor-fájdalomnak: melly mikor a' Gyomornak üregiben meg-gyülekezett, és ezt az alsó száját feszítő 's tekerő szélről vagy on, hivattatik Köldök-tsömörnek, melly Deákul *Colica flatulenta*, vagy *Colica ventriculi*.

OKAI: De e' rágó és kínzó fájdalom, gyakrabban a' keferü, évő, sós, savanyú, és a' Gyomornak hol felső hol alsó igen érzékeny kapuját érdeklő 's ostromló nedvességektől, és gőzöktől vagy on. Melly megtetfzik tsak abból-is, hogy gyakrabban nem állandó ez: hanem hol az étel után, mikor az emésztésnek kellene lenni, akkor kínozt, a' Gyomorban rekedt roszsz sült nedvesség, az új ételtől italtól, mint a' méz a' víztől, fellobbanván, forrván, és a' Gyomor háborúját szerezvén, melly minden-felé üti magát; és valahol a' Gyomor részeit éri, az ő erős évő erejével azt sérti, sebheti: Hol pediglen éjóra fáj, és akkor a' koplalással nevededik a' fájdalom, az eledel vétellel pedig tsendesedik; akkor esik pedig ez, mikor tudnillik bő a' sárga vagy fekete savanyú sár a' Gyomorban, az pedig híg, melly az ő éleltségével, mikor tsak maga vagy on, sérti a' Gyomrot; de ha az új étellel meg-elegyedik, kiváltképen ha nem hozzá hasonló erős vagy savanyú az eledel, nem annyira sebhethet. Ez meg-esik néha a' fok ideig való koplalásban, megelégedvén és mint egy megetzetesedvén a' Gyomorbéli nedvesség. Néha ímét rettenetes fájdalom következik a' Gyomornak febtől-is, midőn az vagy meg-kél és kifokad, vagy valami egyéb okon kifebeledik; ez illyen fájdalomnak semmi izüneti nintsen.

KÜLÖMB-

KÜLÖMBSÉGEI: A' Gyomor-fájás pedig, néha forrózással, nehéz lélegzéssel, 's elme busulásával vagy on; néha pedig a' nélkül: és ha vagy hanyás, vagy alól tisztulás követi; a' beteg gyakrabban könnyebb-seget érez belőle.

A' nagy forrózó Hideglelésben, ha egyfzersmind nagy Gyomorfájás következik, igen veszedelmes jele a' Gyomor nagy felgyúladásának, és többire halálos.

ORVOSSÁGAI: A' mi orvoslását illeti: ételére kell és italára igen vigyázni, minthogy az étel ital legelsőben is a' Gyomrot éri; melly ha alkalmatlan, ugyan a' Gyomor-is érzi egyéb belső részekenél hamarabb meg. Étele azért legyen könnyű emésztő, jól megfőtt, leves inkább mint száraz, jó-meleg, az ő rendes idejében; és a' mit a' Gyomor egyszer könnyen elfogad, és magában nehézség nélkül el-szenved, azt meg-kell szokni, és többször is elő kell venni. Az étel fokféle ne legyen; mert egyik a' másikkal öszve-forrván és felbuzogván, kiváltképen ha ellenkező természetűek, mint a' Mézes vagy Tejes az Etzetessel; a' Gyomornak újabb kint szerez: legyen egy vagy két-tő jó; igen etzetes, fű-szerfzamos és sós ne legyen: fűszerfzamosok között leg-jobb a' Szeretsendő virág, a' Fa-hej, és Sáfrány; mert ez természeti szerint is fájdalom enyhítő. Sálya, Fenyő és Kömény mag, 's Kapor, a' miben illik, ki ne maradgyon. Itala legyen egy-darabig vagy vizes Bor, vagy Fa-hejjal 's Arpával főtt víz, tsak hűvösen, ne igen hidegen; mert a' Gyomornak a' mi kevés ereje volna-is, azt is elront-tya az igen hideg, és az étel kívánást is el-vézi. Reggel, estve, vagy egy-kis Terjéket, vagy Fa-hej vizet, vegyen-bé. Nappal ne alugyék; mert az tsak megkefe-

K

riti,

ríti, fonnyaszttya, nem meg-főzi az edelt, mint ama' nyers füstölő fából való tűz; az éjjelit pedig minden mesterféggel segítse. Arra igen vigyázzon, hogy a' Hafa mindenkor szabados legyen. Bútól, bánattól, haragtól magát igen ójja; mert ez mindenik a' Gyomrot erőtléníti, és az emésztest gátolván, a' nedvességeket keferíti, a' vért sűríti, nyálasítja, a' Béléket szorítja; mintha által-övedzené a' fájdalom a' Vékonyát; Lépét puffaszttya; és egy summában, a' mint Salomon szól, a' tsontokat szárazsttya.

E' nyavalyában elsőben-is a' Gyomrot a' sok veszett nedvességektől tisztítani kell; de csak lassan-lassan, egynéhány nap áztatván, és csak úgy gyengén a' testből ki-takarítván; mert egyfzeri erős *Purgatio* csak eltsapja magát, mint a' sebes patak, a' mi útrájában vagy, magával azt ki-vízi: de a' sűrű enyves sült nedvességet fel nem áztatsttya, hanem a' testben hagyja; és így a' testet is héjában meg-erőtléníti.

Azért, fellyebb a' I. Részben le-irt *Aloés*, *Myrhás Egett-borral* éllyen a' beteg, reggel 's este egy-egy kalánnal bé-vévén, meg-nádmézelteti a' ki akarja: egy hétig tovább-is élhet ember ezzel. Vagy: Tsináltasson valami jó *sacculust* (fatskót) mellyet *Borban* tartván, arról igyék mindennap ebéd 's vatsora előtt két-két órával, egy hétig 's tovább-is. Ez így-is mindjárt meg lehet: *Földi-épét* (*Centauria minor*), *Temondád-fü* gyökeret (*Eryngium*), *Diētamnus* gyökeret, *Apró-Bojtorján* levelet, *Kapotnyak* gyökeret, *Eb-téj* gyökér héjját egy-keveset, *Köménymagot*, *Fa-héjjat*, vagdally-őszve, rakjad fatskóba, tedd egy ejtél *Borba*, állyon benne; és az idő szerint, a' mint mondam, egy-egy tsézfével végyen-bé. Vagy: pedig: *Stomachalis Pilulák*at vegyen, és minden héten kétfzer,

kétfzer, ugymint Szeredán, Szombaton le-fektekor, hetet-hetet nyelleyen-el benne. A' mi a' *sacculust* illeti: annál jobb izüt-is készíttethet ember Patikában; mert ez keferü: erre mindazáltal akarki szert tehet.

Alig lehet belsőképén a' Gyomorfájásban egy jobb a' *Szék-fü viznél*, ha azt ízfza a' beteg. Ha azt nem kapharni: a' *Szék-fü virágot forrás vizben* főzze-meg, 's azt igya melegen. Annál jobb, ha a' *Köménymagot* daraboson meg-töröd, *Szék-fü vizben* meg-főzd, meg-fűröd, nádmézeled, 's azt ífzod. Vagy pediglen: *Szék-fü vizben* olvaszsz *Terjéket* el, 's azt igyad kalánnal.

Vagyon a' Patikákban egy jó *Electuarium*, mellyet hínak, *Electuarium de Baccis Lauri*; ez a' Gyomornak minden nyavalyáiban használatos, akar csak úgy *Terjék* formán egye ember; akar meleg *Borba*, akar *Szék-fü vízbe* elegyítse, 's úgy igya kalánnal.

Vagy így: *Mondola belet*, *Tök*, *Ugorka* és *Görög-dinnye* magot törjön erősen őszve az ember, erefszfe-fel akar mezei *Mák virág*, akar *Saláta*, akar *Üti-fü* vízzel, 's mint a' téj olyan léfzen; vessen, ha akar, egy-keves *Nádmézet* belé, 's azt igya gyakran kalánnal. Ha *Mák-virág* vizet nem kaphatni; jó a' *Fodor-menta* víz-is.

Külsőképén tselekedgyél így: *Fesér Málva* gyökeret, *veres Rósát*, *Szék-fü virágot* és *Üröm virágot*, főzz-meg *tiszta vízben*; annál jobb léfzen *Szék-fü vízben*. Ha hévlege vagy a' Gyomrának: a' főzés közben töltsenek egy kevés *Rosa etzetet*, vagy *Rosa vizes etzetet* közébe, *szűrjék-meg*, egynéhány rét ruhát (jobb a' *spondia* vagy *nemez*) belé-mártván, és levét jól ki-fatsarván, nedvesen jó melegen köffék a' gyomrára, 's azzal párollyák napjában egynéhányszor.

A' párlás után, *Ruta*, vagy *Kapor*, vagy *Köménj olajjal* kennyék-

kennyék-meg a' Gyomrát mindjárt: annál jobb, ha az olajat jó *Egett-borral* őszve-elegyíted, 's úgy kened.

A' kenés után ragaszszanak flastromot a' meg-kentt Gyomorra; jó, *Emplastrum de Baccis Lauri* a' Patikában. Vagy pedig: Aprón törtt *Kömény* vagy *Kapor* magot főzz-meg jól *Mezben*, kend ruhára, 's kösd a' Gyomrára.

Jó a' *Fa-héj* vizzel való élés-is. Ismét: Éjomra két vagy három *keserű Mondola* belet vagy *Baratzk* magot megenni.

A' nagy tekeréssel való Gyomor-fájásban, hirtelen, használ ez-is: ha a' köldökére egy öreg köppölyt vagy egy tsuprot vetnek.

Avagy: A' kementzéből ki-vött meleg *Kenyeret* két-felé szelvéen, hintsék-meg felét aprón törtt *Gyömbérrel* vagy *Kömény* maggal, 's jó-melegen, a' mint el-állhattya, kössék a' Gyomrára.

Ha ugyan nem szűnik a' fájdalom: Főzzenek *feredőt* *fejer Mátyából* tövestől, *Szék-füből* és *Somkóróból*, 's abban üllőn kétfzer napjában, étel előtt: a' feredő jó-meleg légyen, a' mint el-állhattya a' teste.

Jó ez-is külsőképen a' fájdalom enyhítésére: *Tyuk-mony* *székivel* erefszék-fel az *édes Tejet*, jól láfrányozzák-meg; azután vessenek *fejer Czipó* belet belé, főzzék-meg erősen mint a' pépet, kennyék melegen ruhára, és kössék a' Gyomrára.

Vagy így: Szép vékonyon szelyled szeletekre a' *Kenyeret*, pirítsd-meg, öntözd-meg *Rósa* erzettel; főtt vagy sültt *Birs*-almának a' húsával, Télben *Birs alma* *líktárimmal*, tórd-őszve jól, erefsz-fel *savanyú Borral* mint a' pépet, vés belé törtt *Mástixot* vagy *Tömjént*, törtt és szítáltt *Üröm* és *Szék-fü* virágot, egy-kevés *Szeretsen-*
dió virágot,

dió virágot, *Rósa* és *Szék-fü* olajat-is erefsz belé, főzd ezeket mind őszve, kend ruhára, 's kösd-bé a' Gyomrát véle jó melegen; ha meg-hűl, újítani kell.

A' *Szeretsen-dió* olaj-is igen-jó, ha *Szék-fü* olajjal őszve-olvasztván és elegyítvén, a' Gyomrot kenik véle.

A' savanyú fártól való rágó fájdalomban, ez-is hirtelen használ gyakorta: Végy szép *fejer Krétát* egy lótot, *Szeretsen-diót* egy fufták nyomót, *Nádmézet* két lótot; tórd ezeket apró porrá, és egy mogyorónyit e' porból vévén, 's egy kalán meleg *Fodor-menta* vízben el-elegyítvén, idd-bé akarmikor, mikor a' fájdalom kinoz.

Vagy: Egy-kevés *Üröm* *sirupot* el-elegyítvén egy kalán *vad Mák* vízben, azt idd-bé.

IV. R É S Z.

A' Has-szorulásról és Kőlyikáról.

Külömb-ségei NEM minden Has-szorulás Kőlyika, a' mint ellenben nem minden Has-menés Vér-has. Mert néha az emésztet mégyen ugyan, de tsak resten; azonban pedig ugyan szorulván a' Has; melly miá a' rút párák fel-gőzölögnek, a' Gyomrot érdekelvén vesztegetik, az étel kívánást el-ronttyák, és nagy Fő-fájásokat szereznek.

Ez Has szorulásra némelly emberek ugyan természetek szerint hajlandók, meleg, száraz testtek állapattyával vagy *temperamentummal* birván, úgy hogy a' karmi kitsíny okból ottan meg-szorul a' bélek.

OKAI: E' pedig olyan dolog; hogy, valamint hogy a' belső hévség oka a' Has-szorulásnak; úgy ellenben a' Has-szorulás-is nemzi a' hévséget, és így ezek egymást igen segítik.

Nem csak a' hévfég és szárazság szerzi pedig ezt mindenkor, hanem néha a' hideg-is: így a' Gutta-ütésben, annak nyálas hidege miatt el-veszvéen a' Bélelnek erőlködő erejek, Haszorulás szokott következn.

Ezt segítik minden enyves, száraz, füstölt, nehezen emészthető eledégek, igen hideg italok, és éretlen savanyú Borok: mert noha a' savanyú Bor lágyítani látszik-is a' Hasat; de szintén azután a' lágyítás után szokott leg-veszedelmesebb szorulás következni: mert lágyít ugyan bor-kövével; de szorítseprejével. A' kiknek ellenben az ő szorulások a' hévfégtől: és száraz természetűtől vagyon, azoknak minden száraz és hevítő ételek italok, nyavalyájoknak újítására valók.

A' valóságos Kólyikában pedig nem csak szorulás, hanem rettenetes tekerő, furdaló, és nyilaltató fájdalmak és belső égések-is vannak; kiváltképen a' bal Vékonyában az ágyékára alá.

Ebben pedig a' szorulásnak okai fok-félék: Néha meleg, forró, rágó epés fár; néha hideg, enyves, nyálas, taknyos *materia*; néha meg-rekedt szél; néha ben termett és ott meg-rekedt férgek. Innen mondatik a' Hideg, Meleg, és szél Kólyika.

Meg-kell pedig ezt itt tudni: hogy, kiváltképen a' meleg Kólyikának oka, nem mindenkor ben a' Bélelben vagyon csak; hanem a' Hasnak üregiben a' Bélelken kívül a' fodor-Háj körül, oda hatván valami úton az epe-fár, melly rettenetes fájdalmakat 's égéseket szerez, mintha valósággal-való Kólyika-vólna. Ez, hogy nem a' Bélelben légyen, meg-tetfzik ebből, mert a' kristélyezés semmit nem enyhít. Ebben a' beteg csak el-szárad, és lassú Hideg-is leli miatta. Ez ilyen formájú Kólyikában esnek-el a' tagok, kiváltképen

képen a' felsők; sőt a' Nehéz-nyavalya-is ki-ronttya miatta, fel-hatván az agyvelőbe az az epés rágó *materia*.

FESZKEI: A' Kólyikában a' fájdalom néha csak egy helyen vagyon, néha pedig széllyel jár a' Hasban: és hol jobb, hol a' bal részre, hol alá, hol fel-üti magát. A' Bélek a' Kólyikában gyakrabban megszorúlva vannak, úgyhogy még szél sem mehet; és ha mégyen-is valami, az, őszve-sültt golyóbis, és széllelegy vagyon. Néha mégyen a' Has, még-is meg-vagyon a' Kólyikai fájdalom; mert az őszve-sültt golyóbisok, a' gerézsdes vastag Bélben el-maradnak, ha a' higja tágul-is.

JELEI: A' nyálas és taknyos Kólyika, mellyben a' szél-is inkább uralkodik, leg-kínosabb, és nehezebben tágul. Ha a' széltől vagyon: puffad a' has, és nagy zörgést korgást művel. Ha az epe-fártól: nagy a' hévfég, Hideg-lelési forrózás, szomjuság: és a' vizellet-is láng színű.

KÜLÖMBSEGEI: E' Kólyikás fájdalmat a' Vese fájdalomtól nehéz mindenkor megkülönböztetni annak-is, a' ki fzenvedi; ez pedig kiváltképen a' külömbség: 1. A' Vese-fájdalom a' Vesenél kezdődván, egyenesen az Ágyékra és Szeméremre hat alá. A' Kólyikai fájdalom pedig széllyel jár, és mintegy általövedzi a' Hasat. 2. A' Kólyikai fájdalom étel után öregbedik, a' Bélek meg-nyomúlván a' teli gyomortól; de a' Vese-fájdalom, ellenben az étellel szűnik inkább.

JELENTÉSEI: A' mi a' jelentéseket illeti: A' Kólyika, ha meg nem rögzött, ha bujdosó fájdalomú és egy helyen nem reked-meg, ha néha-néha a' fájdalomnak szüneti vagyon, 's tellyességgel úgy meg nem

rekesztette a' Béleket, hogy ugyan semmi ne menne; reménféget nyújt a' gyógyulásra.

Ha pedig igen nagy a' fájdalom, és tsak ugyan azon helyben, szűnési nintsen, semmi nem mégyen tőle, semmit nem alhatik a' beteg, azonban a' hányás erőlteti, tsuklik, ezén nintsen, tagai hűlnek, hideg a' verejték; nintsen ott gyógyulásra reménység.

ORVOSSAGAI: Minden Has-szorulásban jó segítség a' rendes *Kristély*; de gyakran nem kell véle élni, mivel őstán a' természet annyira reá szokik, hogy a' nélkül semmit nem erőlködik; sőt néha többet használ egy-kevé *Manna*, és *Mondola olaj*, egy-kevé *Tyúk lévben* bé-vévén, mint-sem harmintz *Kristély*.

Éllyen lágyító eszközökkel az ilyen beteg, kiváltképen egyéb étel előtt, ngymint *Olajos* vagy *Vajas* levekkel.

Jó a' *főtt aszszu Szilva*, kiváltképen ha jól megnádmézeled; ezt pedig ebéd előtt egy órával egye, 's egy jó-ital *vizes Bort* igyék reá; nyilván meg-indította. Jó; azon módon élven véle, a' *Vajban* és *Nád-mézben* *főtt Alma-is*.

Vagy így: Ebéd előtt egy órával egyék-meg egy diónyi *Irás-vajat*, igyék-meg azon módon egy jó ital *vizes Bort* reá.

Minden héten pedig egyszer így tselekedgyél: Végy két lótv *lág Csisát*, egy fusták nyomó *készített Bor-követ*, keverd-őszve jól, és nyeld-el éjomra.

Vagy így: Három lótv *Mannát* egy-kevé *Étel-lévben* olvaszsz-el, 's hőrpögefd-fel éjomra.

Vagy így: *Új Mondola olajat*, *Mannát*, mindeniket egy lótvot, vagy *Korpa czibrében*, vagy *Káposzta lévben*, vagy *Szilva lévben* elegyíts-el, 's azt hőrpögefd-fel két órával ebéd előtt.

Vagy

Vagy így: *Veres Czékla* levelet főzz-meg *Tebén-hús lévben*, 's azt hőrpölyyed azon időben.

Vagy: Főzz *aszszu húsos Szilvát* meg, egy-kevé *Foka Sennét* ruhába kötven főzd-meg közte; annak mind leve 's mind szilvája igen jó has lágyító.

Kivül kenni kell a' Hasát *Fa-olajjal*, vagy *Lud-háj sirral*; vagy pedig ilyen kenettel:

Vagdald-meg aprón a' *fejér Málva* levelét, főzd-meg *Vajban* egy serpenyőben, és jó erős ruha által fatsardki jól, azon *ki-fatsartt sirban* főzz ujolag más *vagdalt Málva* levelet, és fatsard jól ki: háromszor így tselekedven, ezzel kennyed; igen szépen lágyította.

Jó ezen végre, kenni véle: a' *fejér Lithom olaj-is*, a' *Dialthea* nevű kenet, *Laurus olaj*, 's többek effélék. Ímét: a' *Kő olaj*, *Ruta olaj*, *Castoreum olaj*, akar külön-külön, akar őszve-elegyítve.

A' mi a' Kólyikát illeti: minthogy gyakrabban esik-meg a' Hideg Nyálas és Szél Kólyika: elsőben-is ennek gyógyításában ilyen formát kell tartani:

1. A' Béleket tellyefféggel meg nem kell engedni szorúlni; és mihelyt valami szorulást érez, ottan lágyítani kell. 2. Elsőben aól kell inkább próbálni kristéllyel, mint-sem fellyül valami itallal. 3. Ha a' szorulás tágul: fájdalom enyhítő orvosságokat kell adni.

Igen jó azért a' Kólyika ellen, akar az *édes*, akar a' *keserű mondola olaj*, ha meleg *Borban* őt vagy hat lótv nyomót meg-íszik a' beteg belőle, mind a' fájdalmat enyhíti igen; mind pedig a' meg-feneklett enyves *materiát* szép gyengén fel-ásztatván, azt a' testből kiviszi.

Igen jó fájdalom enyhítők ezek-is a' Hideg Kólyikában

kában: Mosd-ki *fejér Borban* a' *Farkas* belül; az után kementzében meg-aszalván, tórd apró porrá: E' porból egy fusták nyomót vévén, vésd egy-kevés *fejér borba*; hirtelen enyhíti a' fájdalmat, ha meg-íszod.

Vagy így: Forrally *Tiszta vizet*; azután negyed részennyi *Fa-olajat* mennyi a' *Viz*, tölts közzé, borfold-meg: Ebből jó-melegen, a' mint el-fzenvedheti, vegyen-bé a' beteg egy két kalánnal; a' fájdalmat igen ólttya.

Vagy így: Három vagy négy löt *Mondola olajat*, egy kalán *Mák siruppal* elegyíts meleg *borba*, igya-meg.

Vagy pedig: Egy mogyorónyi *Térjéket* vagy magát tsak, vagy pedig meleg *Borban* el-olvasztván, vegyen-bé; ez-is igen használ a' Hideg Kólyika fájdalmiban.

Mind azokkal pedig a' Kólyikában-is élhetni, a' mellyeket fellyebb ezen Részben lágyításnak okáért le-irtam.

Ha a' fzeléltől igen fészül a' Hafa: *Galenus* tanácsából, vessenek tsuprot vagy valami nagy köppölyt a' köldökére; mindjárt szűnik a' fájdalom.

Ísmét: Melegítsenek *Kölest*, *Zabot* és apró *Sót* egy ferenyőben őszve, tegyék ezeket ruha satskóba, és jó melegen kössék a' Háfára. Vagy pedig: Hamar *Tég-lát* melegen, 's ruhába takarván, jó-melegen tegyék a' Hasára.

Belsőképen, a' fzeléllen ez igen hathatós, *Electuarium de Baccis Lauri*, végy a' Patikában, egy diónyit elegyíts-el egy mészfely jó ürmös *Borban*, tseppents négy vagy öt tsepp *vad kömény olajat* belé, jó melegen gyakran egy-egy kalánnal vegyen-bé belőle.

Vagy ez helyén: Törj *Babirt* (*Bál-sü magot*) és *Kö-mény magot* apró porrá, szítáld-meg, *Borban* forrald-fel, vésd

vésd (ha nagyon) *Mammát*, vagy *Fa olajat* tölts belé, jó-melegen azt hörpögesséd.

A' Kristély aránt pedig e' Kólyikában meg-kell tudni: hogy, egy-féle Kristély nem mindenkor hasznal; mert néha olly enyves *phlegma* rakodik-meg a' Béleknek belső oldalain, hogy azon a' kövér Kristély semmit nem fog, ha tsipő ereje nintsen; ollyankor azért így tselekedgyél:

Végy igen erős *bort* annyit, mennyi egy Kristélyhez elég, tégy hat löt *Dió olajat* vagy *Len mag olajat* belé, négy vagy öt kalán erős *Egett-bort*, *Fenyő-mag olajat*, *Ruta olajat*, mindeniket két-két fusták nyomót; melegítsd-őszve ezeket, és kristélyezzék-meg véle: tsudálatoson használ nagy kínokban.

Vagy így: *Gyermek Hugyát* végy annyit mennyi elég, *Dió* vagy *Len-mag olajat* nyoltz lötöt ereszt-belé, *Térjéket* két fusták nyomót, elegyíts és melegíts-őszve, 's kristélyezd-meg véle.

A' kristélyezés után mindgyárt, *Mondola olajat* vagy *Fa olajat*, a' mint oda-fel irtam, igyék-bé.

Ditséretes por a' Kólyikában ez-is: Egy fazakat aprón vagdaltt *fejér Ürömmel* tölts-meg, tölts két ejtel *Bort* reá, huszonnégy óráig ázzék, felét a' *Bornak* osztán szűrd-le más edénybe, a' másikat pedig főzzed, aprónként ezt-is reá-töltögetvén mind addig, míg minden *Bor* az *Ürömről* el-apad és fő. E' fővés közben meg-látod, hogy fellyül a' fazék oldalaira fok szép veres por ragad, mellyet szedgy-le. E' *porból*, három nap egymás után minden reggel, egy-kés hegyin vévén vésd egy kalán *Borba*, igya-meg; hatalmason enyhíti a' kint.

Jó ezen végre a' *N-rants kéjja-is*, ha meg-töröd, szítáld, álod,

tálad, és Borban ifzod. Jó a' Narants-hej olaj, Fenyő-mag olaj, *Castoreum* olaj, három-négy tseppet meleg Borban bé-vében.

Ísmét: Szeretsen-diő olajban elegyíts Pésnát, kend véle kivűla' Köldöke táját.

Igen jó belől a' *Castoreum*, egy borfőnyit olvaszfel Méh-serben, 's idd-meg; alig-is lehet ennél jobb, ha gyakran élsz véle.

Ísmét: Majusban szedd-meg a' *Tehen ganéjt*, és megafzalván, tedd-el. Ebből törj-meg porrá, elegyítsd *Lilium*, *Ruta*, *Szék-fű*, vagy tsak közönséges *Fa-olajba*; ezzel kennyék a' Hasát a' fájdalmokban.

Ísmét: Zabot, Kölest, varjanak egy fatskóba, főzzék-meg meleg Borban, 's azt tegyék a' Hasára míg a' melege tart; azután újítsák.

Szünvén a' fájdalmak, hogy azok meg ne újúllyanak, igyekezni kell azon, hogy a' phlegmás nedvesség jobban-is ki-takarodgyék: Azért, *Folia Sennét*, *Rhabarbarumot*, *Mannát*, *Bor-követ*, *Föld-epe füvet* (*Centaurea minor*,) *Kömény magot*, egy fatskóba rakván, erefszék fél ejtel Borba, tartsák meleg helyen, 's mindennap egy egy tsézfével éjomra igyék-meg a' beteg, míg benne tart. Vagy pedig: A' fatskót készítsék úgy, a' mint fellyebb a' III. Részben le-irtam.

Azki-takarodván, valami jó Gyomrot és Béleket erősítő 's szelet ofzlató *spiritusokkal* éllyen. Illyenek: *spiritus Terebintina*, *spiritus Salis*, *Anis* és *Fenyő-mag olaj*, mellyekből mindennap négy vagy öt tseppet étele elött meleg borban vegyen-bé.

Ezen kivűl hasznos ezen végrea' *Fa-hej viz*, *Anis viz*, *Csitvar viz*, reggel 's este le-fektekör élvén véle akar-mellyikkel.

Az Epe-

Az Epe-fártól eredett és Meleg Kolyikában, lágyító, de egyfersmind nedvesítő, és valamennyire hivesítő, 's fájdalom enyhítő Kristélyek kívántatnak. Kiváltképen jók a' *Téjből*, *Olajból*, *Terpentinából*, *Tyukmony székiből*, *Mályvából*, *Czékla leveléből*, *Savóból*, 's a' t. valók.

A' Hasára-is olyanokat tegyenek, mellyek mind melegítsenek, mind egyfersmind nedvesítsenek, mintegy lágy feredő: illyen az *Ökör bojag*, mellyet félíg töltsenek-meg meleg *Téjjel*, vagy *Vizzel*, vagy *Fa-olajjal*, kössék-bé, 's tegyék a' Hasára; a' fájdalmat igen enyhíti.

Vagy így: *Arpa lisztet* és *Len magot* főzzenek-meg *Szék-fű olajban*, azt flastrom módra ruhára kenven, jó melegen kössék a' Hasára.

Némellyek az illyen kínban gyenge apró *Kutya kolykóket* raknak a' Hasokra, 's igen használ.

Azonban, minthogy ez illyen Kolyikában a' Máj igen hevül, azt így kell hivesíteni: *Salátának*, *Karáng-koró levelének ki-fatsartt levét* *Rósa* eczettel elegyíts-őszve, márts ruhát belé, 's tedd a' Májjára.

Ísmét: Tsinállyanak hivesítő julepeket, mezei *Mák vizzel*, *Saláta vizzel*, *Cichoria* vagy *Soska vizzel* őszve elegyítván *Viola* vagy *vad Mák siruppal*, 's azt igya, mind a' fájdalomra 's mind a' szomjúságra nézve.

Haa' fájdalom enyhül, a' fárt szép-gyengén tisztítani kell illyen módon: Három vagy négy fufták nyomó *Rhabarbarumot* főzz-meg *Cichoria* vízben, fatsard-ki jól ruha által, nádmézeld-meg, vagy olvaszsz *Mannát* el benne, idd-bé.

A' fájdalom enyhülvén, a' fár-is tisztulván, mikor annak ideje vagy on, igen jó a' szomjúság enyhítésére a' *Görög-dimnyével* való élés. Jó a' *savanyú vizzel* való élésis annak

annak módgya szerint, ebéd's vatsora előtt egy vagy két órával. Jó a' *Savóval* való élés-is és a' *Korpa* czibre.

Mind ezek felett való, mind szomjúság óltani, mind Has-lágyítani, a' *Tamarindus* a' Patikákban: ebben két lótot főzz-meg egy ejtel *forrás Vízben*, szépen meg-savanyította; azt igyad szomjúságtól.

Kivül a' Hasát kennyék *Mondola* vagy *Liliom olajjal*, vagy *közönséges Fa olajjal*. Leg-jobb pedig az a' Kenet, melyet a' Patikákban *Galbanetum*nak hínak.

Mind ezek igy menvén-is véghez; de ugyan a' kistélyezést-is nem kell abban hagyni, hanem mihelyt valami szorulást vagy fájdalmat érez, véghez kell vinni. Azt pedig csak *édes Tejből*, *Olajból*, *Tyukmony székiből*, és *Terpentinából* kell öszve-timporálni.

Ez ilyen Kólyikában hamar elesnek a' tagok, azon az okon, a' mint oda-fel meg-irtam. Melly hogy ne legyen, idején kell gondot viselni: minden reggel azért az egész Hasát *Üröm olajjal* kennyék-meg; ez mind erősíti a' részeket, mind a' szelet ofzlattya. Annál jobb, ha *híg Ambrával* (a' kitől ki-telik) és *Myrha olajjal* öszve-timporálja, 's úgy kenegeti.

Belsőképen kiváltképen éjjelre, *gyenge meleg Borban* aprón törtt *Zedoariát* (Czitvart) és *Myrhát* elegyítvén igyék.

Ismét: *Kövér Berbétsnek* a' fagygyát azon melegen a' mint ki-vészik, terítsék és kössék a' Hasára. Vagy, *gyenge Kutya kólykóket*, mellyek a' miatt meg-kólyikásodnak magok-is, és el-vésznek. Vagy, *eleven Rézének* a' hasát melyeszszék-meg, és tegyék a' Hasára.

Ha ugyan a' taga el-esik: Kennyék azt *Galbanetum*-mal, vagy *Sállás borral*, *Lúd*, *Rétze*, *Medve*, vagy *Borz hájjal*: ezeket aprón meg-törtt és szitáltt *Sállá porral* öszve-kevervén.

A' mi

A' mia' *Diatát* illeti: Meleg házban legyen, szél ne érje. Hideg italt ne igyék: Vízet telylefféggel ne; hanem *Bort* keveset. A' Meleg Kólyikában *vizes Bort*, jó fött *Víz*et *Fa-héjjal*, *Köménnyel*'s *Arpával*. A' szomjúság szenvedés itt leg-többet használ.

Etele könnyű emésztő legyen, *leves* inkább mint száraz, *olajos*, *vajas*, *tehen-hús siros*, *gyenge húsi állatok főve*, nem sültve. Minden rántott igen árt. Az ételében, a' hova illik, *Sállá*, *Petreselyem*, *Majoránna*, *Tombord*, vad *Kömény*, legyen. Keveset egyék egyszer. A' busulásnak alkalmatosságait-is távoztassa; mert veszedelmesül meg-árt.

V. R E S Z.

A Has-menésről és Vér-hasról.

Külömb. NEM minden Has-menés Vér-has; mert néha természetnek jó munkája a' Has-menés, és ember nagy könnyebbéget érezz utánna. Néha pedig nagy erőtlenségére vagy, és meg-orvoslásra való nyavalya.

E' pedig vagy fájdalom, nagy Has-tekerés és Bélek ki-sebessédése nélkül vagy; és mondatik közönséges Has-folyásnak, *Diarrhoeának*: vagy nagy tekeréssel és ki-sebessédésével a' Béleknek; és mondatik tulajdonképen Vér-hasnak, *Dysenteria*nak.

A' Has-folyással néha emésztett nedvességek tisztulnak; néha pedig csak úgy mégyen emésztetlen ki az eledel, a' mint bé-ment; és ez hivattatik *Lienteria*nak, az-az Has fikulásának: néha pedig csak az erőltetés és gyakor le-ülésre való kívánczóság vagy, de többire semmi nem mégyen; ez hivattatik *Tenesimus*nak.

OKAI: A' mi a' seb és tekerés nélkül való Hasmenéseket

néseket illeti: akar nyersen, akar emésztve takarodgyék felettébb a' fok rutság; mind annak oka a' Gyomornak erőtlensége, kiváltképen a' Gyomor alsó szájának vagy kapujának el-ázása és meg-fikulása's tá-gulása, melly miatt a' benne való étel és ital az ő ren-des idejéig benne nem maradhat és meg nem főhet. I-de járul a' Béleknek-is erőtlenségek; mellyek a' bő nyálas nedvesség miá néha annyira el-áznak és fikulnak, hogy magokban meg nem szoríthatják a' Gyomorból ki ment emésztett *Chylust* mellynek egy részéből még jó vérnek kellene lenni, hanem mind java roszsza ki-takarodik a' Testből, és így a' test erőtlenedik, 's jó vére nem szaporodván, vészni kezd.

Néha nem annyira a' bő nedvességgel való el-ázástól vagyon; hanem attól, hogy a' nedvesség igen erős és évv 's rágó erejű, melly érdekelvén 's rágván a' Gyomor kapuját és Béleket, az léfzen, hogy nem nyug-hatván a' Bélek, idő előtt ki adgyák a' mi benne vagyon.

A' mi a' gyakor le-ülésre való erőltetést illeti, mellyben vagy femmi nem, vagy pedig igen kevés és taknyos *materia* mégyen: annak oka és fészke csak a' vég Hurkában vagyon, mikor tudniüllik az erős rágó nedvességek: fekete sár, sós *phlegma* miatt, ki-évvődik, sebefedik.

JELEI: A' tulajdonképen-való Vér-hasban pedig, gyakor és véres Has-menés vagyon, nagy Has-tekeréssel, kínos fájdalommal, és a' Béleknek ki-sebefedésével.

OKAI: Ennek oka minden roszsz nedvesség, valami a' Béleket ki-rághattya, néha a' sós *phlegma*; néha a' sarga, néha a' fekete sár; néha pedig valami rothadás.

dás. E' nyavalyára külsőképen alkalmatoffágot szol-gáltat minden eledel, valamelly a' Gyomorban hamar meg-vész: ilyen a' fok gyümöls étel, kiváltképen éretlen, roszsz poshatt viznek itala; 's a' többi. Sőt néha ugyan az idő járása hozza magával e' nyavalyát, és olyankor ugyan közönségesen uralkodik: mint mikor az igen hideg és száraz Tél után igen esős Tavasz következik, azon a' következő Nyáron félni kell a' Vér-hasnak uralkodásától; vagy ha a' Tél esős és lágy lejend, utánna pedig száraz és hideg Tavasz. E' nyavalya pedig egyfzer dögösebb, mint másfzor.

Jelein ennek nem kell munkálódni. A' mi pedig Jelentéseit illeti; kiváltképen-valók ezek:

JELENTÉSEI: Haa' Vér-has a' fekete sártól vagyon, minthogy az igen rothasztó, és Fenét hoz a' Bélekre; vészedelmös a' nyavalya. Ha a' taknyos nyáltól vagyon; úgy-is kínosabb, mint-sem a' sarga epés sártól; mert imez enyves ragadó lévén, tovább hever a' Béleknek oldalain.

Ha a' Vér-hasban való ember nem ehetik, nem al-hatik, tisztá-fekete *materia* és bő vér mégyen tőle, tsuklik; okádozik, 's nagy a' szomjúsága és forrósága; többire halálos. Ha pedig darab húfok és kövérsegek mennek tőle; az-is halálos.

A' gyermekek és vének, nehezebben lábollyák-meg, mint a' közép idejük.

A' nehezkes afízonyok, akarmelly Has-menésben, hamar idétlent szűlnék.

ORVOSSÁGAI: A' mi a' Has-menésbeli nyavalyáknak orvoslását illeti; minthogy ezek nem mész-e vannak egymástól, és csak néminémű környül-álló dolgokra nézve különböznek: Elsőben-is a' kö-

zónféges Has-folyásban és akarimelly Has-fikülésban, akar emészten *materia* mennyen felettébb, így kell tselekedni:

Igen reá kell az okára vigyázni, a' Gyomortól vagy on-é inkább, vagy a' Béleknek gyengéjétől a' Has-menés; mert néha az a' Gelesztától-is meg-esik, és úgy kell osztán az orvoslást alkalmaztatni. Ha nyersen és emészten megyen, a' Gyomortól vagy on inkább: azért, gyengén tisztítani kell a' Gyomrot fellyúl hányató orvossággal; az után pedig erősíteni és táplálni mind belső 's külső eszközökkel.

Jó segítő itt ezaránt belsőképen a' régi *veres Rósa Conserva* vagy *Liktárium*, akar külön élven ennek valamelyikével, akar pedig őszve-elegyítvén. Jó igen itt, ha a' betegnek nagy hévsege nintsen, a' *Terjék*-is.

Külsőképen, *Fodormentát*, *veres Rósa*t, *Ürmöt*, *Czitrom héjját* vagdally-őszve, rakj-meg két fatskót vélek, és tüzd-meg, hogy egy rakásba ne mennyenek. Föld-meg a' fatskót *veres Borban* vagy *atzeles Vízben*, fatsardki, 's jó melegen páralva tedd egyiket a' Gyomrára; ha ez meg-hül, tedd a' másikat reá, ezt pedig vessd újrolag a' meleg Borba; és így egyiket a' másikkal megváltván, párollyad véle mindennap kétszer-háromszor, jó-darabig.

A' mi a' külső kenést, flastromozást és kötést illeti pedig: e' nyavalyában mind hasznosok azok, melyeket fellyebb ezen Könyvben az I. és II. Részekben előszámláltam; 's azokkal kell itt-is élni.

Ha pedig emészten *materia* megyen a' Has-folyásban, (melly a' *Diarrhoea*) abban-is meg-kell vigyázni honnan ered kíváltképen; mert ez mind a' Májból, mind a' Lépből, Gyomorból, Bélekből, mind pedig az

aszízo-

aszízyoni rendben a' Nádrájokról takarodhatik; 's arakell igen vigyázni. Noha mindazáltal akar honnan légyen a' bő, meg-vefzett, hol epés, hol nyálás, hol fekete sáros nedveffégeknek bősege, szokott ez eredni a' testben. Azért, elsőben-is e' nedveffégek kell tisztítani; de úgy azért, hogy a' Has-indító orvosság, szorítson-is egyszersmind.

Illyen erejű a' *Rhabarbarum*, kíváltképen ha megpergelik a' tűzön. Végy azért egy vagy két fusták nyomó *Rhabarbarumot*, vagdald apróra; egy tséfze *Ürmön*, vagy *Cichória*, vagy *atzeles Vízben*, vagy *veres Borban* asztassd egy éjjel, reggel ruha által fatsardki jól; e' kifatsartt lévőbe tégy újrolag jó-aprón meg-törtt *Rhabarbarumot* két póltura nyomót; 's idd-meg. *Téjjel*, vagy *Savóval*, vagy *Káposzta lével* készített Kristélyt-is nem árt bé-adni.

Szabadulván e' hitván nedveffégekől a' test; azután bátran adhatni Has-szorító eszközöket-is:

Végy *Erzetet* 's két-annyi *Víz*et, mindenikbe fűs egynéhányszor *tüzes vasat*, őszve-elegyítvén, főzz benne *Nofzpolyát*, *Barkoczá*t, és *Birs-almát*, leveleivel együtt főzz egy marok *Tölgy-makkot*-is közébe, föld-meg jól ezeket, míg fele el-apad: márts spondiát belé, levét ki-fatsarván, jó-melegen, a' mint el-állhattya, kösd a' Gyomrára; ha meg-hül, újítsad. Kenyék a' Gyomrát és Hafát vagy *Mastix*, vagy *Birs-alma* vagy *Mirtus olajjal*, vagy külön valamelyikkel, vagy őszve elegyítvén: és hogy szorítóbb legyen, aprón törtt *Abel vérét* (*Sanguis Draconis*,) vagy *Tömjént* közébe elegyítvén, ezzel kenyék a' párlás után.

Ismét: *Atzeles Erzetbe* hánny *pirított Kenyér* belét, sültt *Birs-almának* a' húsát, föld és törd-őszve, hogy jó-sűrű

L 2

légyen

légyen mint a' pép; elegyíts közzé aprón törtt és szitáltt *Mástixot*, *Tömjént*, *Abel vért*, vagy *Bolus Armenust*, kend jó-melegen ruhára, 's köfd-bé a' Gyomrát.

Ha igen rája a' rozsfz nedvesség a' Gyomrát: Igyék *Mondolából*, *Ugorka*, *Dinnye* és *Tök magból*, *Uti-fű* vízzel készített *Tejet*. Főzessen *Tsengő füvel* és mezei *Mentával* *Feredőt*, ülljön belé, úgy hogy csak a' Gyomrát érje fel.

Két füsták nyomó *Mástixot* főzz-meg egy ejtel *forrás Vízben*, (annál jobb lészén, ha *tüzes Vafat* sütsz belé:) 's azt igya mikor szomjúzik. Vagy: Főzzön *Tormentilla* gyökeret *Vízben*, vagy aszaltt *Barkóztát*, 's azt igya.

A' *Balha fünek* vagy *Hunyornak* (jobb a' melly babos tarkás) *levelét* vefd eleven szénre, lyukas széken annak füstivel párollyák az alfelét; igen használ minden Has menésben. Annál jobb, ha azon *fűvet meleg Etzettel* öszve-törvén és ruhára rakván, a' párlás után a' Gyomrát bé-kötik véle. Jó azon módon az *Ökör fark-koró levelével-is* párolni, főzzék-meg *Téjben*, öntözzenek *bév kovats Kővet* véle.

Igen hasznos a' *Kaláris sirup-is*, (mellyre a' gazdagabbak szert tehetnek:) mindennap egynéhányszor egy-egy kevesett bé-venni belőle.

Ismét: A' *tsipke Rósa* gyümöltset, mikor meg-érik, szedd-meg; meg-hasítván, magvát ki-hányván, aszald-meg: a' mikor szűkfég, főzd és edd-meg; igen szüntetia' Has-menést. Sokszor, mikor semmi nem használt, a' *Noszpolyával* való élés meg-gyógyította e' nyavalyát; de az ilyen igen szorítókkal nem kell élni addig, míg a' bő fártól meg nem tisztittyük a' testet; mert azt meg-rekesztvén, több kárt tézen, mint hasznót.

Akarmelley

Akarmelley régi Has-folyásban-is ditséretes és nagy hasznú ez: A' vizes helyen termő *tarka levelű Hunyornak* és *Fül-fünek* (meg-törvén) *levét* fatsard-ki, mindenikből egy-aránt vévén elegyítsd-öszve, főzd addig, míg harmada el-ápad, 's éjomra egy-egy kalánnal vegyenbé: meg-nádmézeltetni, ha tetfzik.

Néha a' Has-folyás, vizelletnek meg-indításával szűnik-meg, el-szivárogván más-felé a' Bélekről a' fok rozsfz nedvesség, ilyen formán: *Fenyő magot* főzzenek-meg *veres Borban*, annak a' *levét* igya vagy három nap éjomra, melegen. Vagy: Aszally-meg egynéhány mezei *Ptrüsköt*, törd apró porrá, mellyből 1. fusták nyomót végy-bé egy-keves *sejér Borban*.

A' tulajdonképen-való Vér-hasban, mind ezekkel a' meg-mondott eszközökkel élni ugyan; de nagy vigyázással, óva és tapogatva: mert a' szorító eszköz e' nyavalyában sokszor veszedelmes, a' fellyül vött orvosság gyakorta semmit nem munkálódik; leg-jobban pedig a' *Kristély*: azért eszesen meg-kell vigyázni, minék nagyon ideje, minék nintsen. Mert az erős-évo nedvességet, melly mind a' febet a' Bélekben, 's mind pedig azt a' nagy rágó fájdalmat szerzi, erőltetni és enyhíteni kell, azonban lassan-lassan tisztítani; a' Béleknek febeit tisztítani 's gyógyítani; és ösztán a' Béleket szorítani, mind az ő rendi szerint.

Leg-elsőben azért mindjárt kevesíteni kell a' nedvességet valami gyenge *Purgatioval*, nem gondolván azzal, hogy azon kívül-is eléggé mégyen a' Has; mert e' nyavalya, annak a' rágó *materiának* kevesítésével, nem pedig ben szorításával orvoslódik: mellyet ha mindgyárt elsőben szorító eszközökkel meg-állítanál, olyan volna, mintha a' Farkast rekesztenéd *Mar-*

L 3

haid

háid közzé az iftállóban.

Leg-alkalmasabb erre a' *Rhabarbarum*, mellyből két fusták nyomót törj-meg, tedd egy-kevé *Uti-fü* vagy *Cichoria*, vagy *Pap-erfénje vizébe*, vagy pedig *atrélos vizbe*, ásztassad benne egynéhány óráig, és minde-
neftől fogva idd-meg mindjárt a' nyavalya elein.

Italod pedig, elein két-három nap, légyen ez: Két vagy három ló *Tamarindust* főzz-meg egy ejtelnyi *tiszta vízben*, 's annak levét igyad.

Ha azt nem kaphatod: *Savóba* vagy *Korpa czibrébe* tiszta tüzes *Vasat* súfs egynéhányszor, 's azt igyad e' nyavalya elein szómjúságtól.

Az Ér-vágás forog itt kérdésben: Azért, ha a' beteg véres természetű és jó erőben vagyon, azonban nagy a' hévfege: Első vagy második napján e' nyavalyának, vághat eret szabadon és hasznoson; mert ezzel-is kevéfedik a' *materia*, hivesedik a' test, és hivesedvén szorúl, az álom-is inkább reájó: e' nyavalyában pedig az alatlanság leg-veszedelmesebb; az álom szerez pedig valami jót, mivel másképen-is az alvás közben szorúlni szokott a' Has.

Azonban, minthogy a' Béleket leg-hamarébb és könnyebben minden erő szakasztás nélkül tisztította és öblíti a' fok rágó nedvességektől a' Kristély, azt el nem kell hagyni; hanem még elein azt a' nyavalyához illendőképen el-készítvén bé-kelladni, nem egyszer-kétszer, hanem egy-néhány napon; változtatván mindazáltal annak készítését, úgy hogy néha tisztítson inkább, néha a' fájdalmat enyhítse és a' sebet gyógyítsa inkább, néha szorítson inkább a' bé-adott Kristély.

Tisztítani a' Kristélyt készítsd *Savóval* vagy *Korpa czibrével*,

czibrével, ezeket főzvé-meg benne: *Fekete Nadály gyökeret*, *Ökörfark-koró levelét* 's virágát, *Uti-füvet*, *veres Ró-sát*, pergelit *Arpát*: ezeknek meg-főtt és le-szűrtt levében végy a' mennyi elég, *Rósa mézet* vagy tsak *szín mézet* tégy, és három *Tyukmony sejerit* kúpüly-belé; és ha Nyár vagyon, vagy *Egerfark fünek* vagy *Portsinak* ki-fatsartt levét elegyítsd, 's úgy add-bé annak módgya szerint.

Fájdalom enyhíteni, tsak így-is meg-lehet: *Tejet*, a' mennyi elég, forrallyanak, erefszék-fel két vagy három *Tyukmony székivel*; ha vagyon, *Rósa-mézet*, ha nintsen, *szín Mézet* és egy-kevé *Terpentint*, őszve törvén *Tyukmony székivel*, elegyítsenek-el jól benne, 's adgyák-bé kristályul. Ha lehet, egy Kristélyből-is ne maradgyon-ki a' *Terpentina*; mivel az a' sebet mind tisztította, mind szépen gyógyította.

Vagy így: Egy *Juh* vagy *Bérbéts fejét* mind bőroftul darabolly-el, főzd-meg erősen addig míg a' húsa ugyan le-forvad, le-szürvén e' nyálas lévből annyit, mennyi egy Kristélyhez elég, forrally-fel újjolag *Tsengő füvet*, meg-törtt *Tormentilla gyökeret* benne, és újjolag meg-szürvén, három *Tyukmony szék*it erefszék-fel benne, 's add-bé; ez mind-szorít, mind gyógyít.

Tsak ez-is jó hamarjában: *Arpa-kása* levében vagy *Téjben* főzz *Uti-füvet*, szürd-meg, tégy *Tyukmony szék*it 's *Mézet* belé, 's add-bé.

Vagy így: *Arpa kása* levében, mennyi elég, vagy két *Tyukmony sejerit* kúpüly, tégy azon kívül két ló *Gummi Arabicumot* belé, meg-annyi *olvasztott Ketske sadgyat*, egy-kevé *Bolus Armenust*, forrald-fel, és illendő melegen add-bé.

Efféle nyálas Kristély után pedig, hogy az ő enyves és

ves és tapadó erejével kárt ne tegyen, másod napon újlag seb tisztító Kristélyt adgy-bé, ilyen formán: *Korpa-czibrében főzz Arpa-kását*, levében annyit, mennyi elég, le-fzürvén, vész *Nád-mézet*, vagy *Rósa mézet*, vagy *szin mézet* belé, 's add-bé.

Egy szóval: Tisztítani a' Kristélyt tsináld vagy *Korpa-czibrével*, vagy *Savóval*; mert a' *Káposzta* lév igen rá-gja, és a' kint neveli: Fájdalom enyhíteni 's gyógyíta-ni, *Rósa mézes Téhén téjjel*; ebbe ha *tüzes Atzelt sütsz*, nagyobb erejélfézen a' gyógyításra.

Azonban: Ételében-is hasznos az *Arpa-kásás* lév, *Korpa-czibre*, *Savó ital*; és ha nagy hévfége nintsen, igen jó a' *sáfrányos édes Tea* is e' nyavalyában.

Vagy pedig: Igen szép *Lisztből Tyukmony székeivel* gyúr-janak *Czipót*, süssék-meg kemenczében; abból *Nád-mézes téjbe* morfállyanak, hogy mint valami pép olyan legyen, 's abból egyék kétfézer-háromszor napjában.

Jó a' jól meg-főtt *Borjú-husnak* is leve, ha gyakran hörpöli; *Szeretsen-diót* is vethetni belé: annál jobb, ha a' *Ris-kásával* főzik, 's úgy cheti. Jó a' *Riskását* higan *édes Téjben* meg-főzvé, vagy két *Tyukmony-székit* belé-tévén, kalánnal enni e' nyavalyában. Az *Arpa-kásá-nak* pedig *sűrű levét* ha gyakran hörpölsz e' nyavalyá-ban, mind tisztíttya a' sebet, mind pedig szépen hi-vesít.

Két *Narants héjat* főzz-meg két ejtel *Vizben*, azt i-gya szomjúságtól. Vagy pedig: Főzz *Vizet Tál-mo-só füvel*, *Tormentilla gyökérrel*, *Egér-fark füvel*, *aszszú veres Rosával*, 's azt igya. Mind sütve, mind főve, mind Likáriom formában, igen jó a' *Birs-alma* étel. Vagy így tselekedgyél véle: Hasítsd ketté, vájd ki mind a' torsáját, töltsd-meg *fejér viaszfzal*, 's tedd-őszve,

és vizes

és vizes len tsepübe takarván 's erősen őszvekötvén, sarát-nak alatt süsd-meg; illyet egyél egynéhány nap, 's ki-váltképen használ.

Keményen meg-főzvé egynéhány *Tyukmonyat*, szedd-ki a' *székit*, morfáld *Rósa vízbe*, nádmézeld és *Szeretsen-dióval* hintsd-meg, illyet egyél egynéhány szor.

Ísmét: Őt vagy hat löt *Uti-fű* vagy földi *Borosnyán* ki-fatsartt levét meg-nádmézelve, igyal-meg; az utól-só kiváltképen ditséretes.

A' Gazdagok a' *Kalárs sirupra* szert tehetnek, 's igen jó e' nyavalyában, vagy tsak úgy magában, vagy *Ró-sa vízben* bé-véven belőle gyakorta.

A' Vér-has szünvén; hogy mind a' Gyomor, mind a' Bélek erősödgyenek: *Üröm* és *Fodor-ménta* sirupot ősz-ve-elegyítvé egyaránt, azt nyalogassa kalánból gya-korta. Sőt ha a' Vér-has a' fok gyümöls ételtől előtt; a' nyavalya elein-is bé-vehetni az *Üröm sirupot*, 's egy-keves *Fa-héj vizet* igyék-meg fellyül reá; igen használ: azonban, jó melegítőkkal kössék a' Gyomrát; a' mint ezen Részben a' Has-folyásról meg-irtam.

Jó a' Vér-hasban ez-is: Egy *Galamb-finak* belét ki-vet-vén, és a' helyét *Viaszfzal* meg-töltvé, süsd-meg, 's edd-meg éjomra. Közönséges nem igen savanyú *Al-mával* is hasonlóképen tselekedhetel, mint a' *Birs alma* felől irtam. Annál jobb, ha a' *Viaszfzal* együtt *Gummi Arabicumot* is téfsz belé.

Jó e' nyavalyában, elégedendő tisztulás után, mind a' *Nofzpolyával*, mind a' *Barkorzával* való élés.

Ísmét: Tavaszfzal, a' *Tölgy-fáknak gyökerén* szokott teremni valami szorító efzköz, melly veres és formá-jára nézve mintegy *Szölő-szem*, mintegy Gombának neme ez: ezt Tavaszfzal szedvén és meg-aszalván 's

meg-törvén, ennek a' porából *Uti-fü* vízben egy-keveset bé-venni, igen hafznos.

Vagy így: melly a' rothatt nedveségektől való Vér-hasban hafznos: Egy *Czipót* áfztafs-meg *Eczetben*, azután kementzében afzald-meg; másodszor-is meg-áfztatván *Eczetben*, újolah keménnyen afzald-meg, meg-törvén, édes *Téjbe*, vagy *Korpa* czibrébe, vagy *Arpa-kásás* lévőbe vessen belőle, hogy sűrűske legyen, azt egye. Hasonlóképen élhetni a' *Bolus Armenussal*-is valami lévőben egy fusták nyomót bé-vévén belőle.

A' gyermekeknek főzz *Téjben Gummi Arabicumot*, vagy *Keményítőt*, vagy *Viza* hojagot, meg-sáfrányozván, azt adgyad enniek, fellyebb említett *Tyukmonyas Czipoval*, vagy annélkül-is. Igyanak *Arpával* főtt vizet, mellybe *Szarvasnak* meg-égetett *szarvát* vefs egy-darabot, 's arról igyanak. Ismét: Adgy enniek gyakorta, mentől régibb veres *Rósa Conservát* vagy *Liktáriumot*.

Ha nem alhatik: *Vad Mákból* tsináltt *siropot* és *Birsalma siropot* egyaránt öfzve-elegyítvén, 's ugyan *vad Mák* vizével fel-erésztvén, abból igyék gyakorta egy 's két kalánnal; mind álmod hoz, mind hivesít, mind szorít.

A' közönségesen el-hatalmazott Vér-hasban pedig, minthogy az mérgeffég nélkül niatsen; a' meg-mondott orvosságokon kívül, új *Terjékkkel*, *Diascordiummal*, aprón törtt *Gyanta* porral, *Pápa-fü* vízben ebből két póltra nyomót bé-vévén gyakorta: hasonlóképen, *Szarvasnak* Patikai módon el-készített, vagy pedig akar-tsak meg-égetett *szarvával*, *Bolus Armenussal*, *Pimpinella* (*Bába áre*) gyökere és *Tormentilla* gyökere porával egy fusták nyomóval, azon vízből kell gyakorta élni. A' rendes ital pedig, legyen *Arpával*, *Tormentilla* gyökérrel és ráspolyozott *Szarvas*

Szarvas szarvával főtt *Viz*.

Minthogy pedig a' nyavalya minden Nemzetben igen közönséges; eleitől fogva, szegények, bódógok sokképen próbálták orvoslását, sokra-is réa akadtanak: mindeneket elő nem számlállok; hanem mincelötte a' külsőkre lépém, a' szegényekért egynehányat még le-írok.

Tízta vízbe süfs vagy háromszor tüzes *Vasat*; azután a' tűzhelyben vagy süto kementzében meg-égett 's veressedett *Agyagot* meg-törvén 's szitálván, 's abba a' *Vízbe* kevervén, abból adgy egynehányszor innya a' betegnek.

Vagy így: Végy két vagy három öfzve-marokkal *Liszt-lángot*, négy vagy öt aprón törtt *Szeretsen-diót*, annyi *Tyukmony-széket*, mennyi elég ezeknek meg-gyúrására, meg-gyúrván, tsináld *Pogátsákba*, süld-meg a' kementzében; akar *Téjbe* morfálva, akar tsak úgy magánofon egyék ebből egyet reggel 's este minden-nap a' beteg.

Ismét: Vedd vizét *Tavaszszal* a' *Tser-fa* jövésének és gyenge leveleinek, 's azt igya. Jó igen a' *Dió olaj*-is, akar *Levesben*, akar *Pogátsát* véle gyúrni, 's meg-enni igen jó.

Ismét: A' *Rák héjját Szeretsen-diós Borban* főzd-meg erőfen, meg-afzalván, apró porrá törd-meg; mindennap kétszer *Pápa-fü* vagy *Uti-fü* vízben ebből igyék-meg annyit, mennyit egy kés hegyin vehetfz.

Vagy így: Egy vas serpenyőben, egy *Tyukmony széket* *Fa-olajban* vagy *Dió-olajban* ránts-meg, 's egye-meg éjomra; ha a' nem hafznál, másod napon-is hasonlóképen tselekedgyél; ha annak sem érzi femmi hafznát, igen rofzszúl dolga.

Vagy így: Hevits-meg egy *Téglát*, üfs egy *Tyukmony széket*

székit reá, hintsd-meg hamar jól meg-törtt Szeretsen-di-
óval, annál jobb ha aprón meg-törtt Mákkal hinted-meg,
meg-sűlvén egye-meg. Ismét: Főzze-meg a' Lentset,
's igya a' levét.

Hogy a' Béleknek sebe gyógyúllyon, igen jó ez:
Egy lótt *Terpentinát* (jobb a' *Velentzei*) egy *Tyukmony* szé-
kivel egy tángyeron törd-őszve jól; azt *Pap-erszénnye-
fü*, vagy *Üti-fü* vizzel, vagy tsak tiszta *Arpával* készített
főtt vizzel erefzd-fel, 's mint a' téj olyan lészén, szürd-
meg ruhán, nádmézeld-meg, ha lehet, egy-egy tsé-
szével minden reggel 's estve igyék-meg belőle.

Külsőképen, kenneyk az egész Hasát *Birs-alma o-
lajjal*, vagy *Rósa olajjal*, vagy pediglen éretlen *Fa-olajjal* (ha
kaphatni) vagy *Fa-olajat* főzz-meg harmad részényi *E-
tzettel*, mind addig, míg az *Etzettje* el-apad, 's azzal ken-
nyék. A' Gyomor kedvéért, *Máslix* vagy *Üröm olajat*-
is elegyíthetni hozzá.

Meg-kenvén a' Hafát, fellyül hintsd-bé ime' szorí-
tó porokkal, vagy külön-külön vélek, vagy pedig
őszve-elegyítvén őket: Illyen az aprón meg törtt *Po-
magránát* haj, *Galles*, *Maknak a' tokja*, *veres Rósa*, *Tömjén*,
Máslix. vagy ezeket a' porokat elegyítsd az olajokba,
egy-kevé *Viaszat* belé vetvén és őszve-olvasztván, tsi-
nállly Kenetet belőlök, 's azzal kenneyd.

Vagy: *Bolus Armenusi* hat fusták nyomót, *Tömjént* egy
lótót, *Abel v. Sárkány-vért*, *Máslixot*, *Mumiát*, mindeniket
két fusták nyomót, törd porrá ezeket, és *Tyukmony* fejé-
vel őszve-küpillt *Etzetbe* elegyítvén, 's azután ruhát be-
lé mártván, a' Köldöke alatt kösd-bé véle.

Vagy: Egy-falka *Pók-bálót* keverj-őszve *Tyukmony* fe-
jé-*rével*, rántsd-meg *Dió olajban* vagy *Fa-olajban*, egy fer-
penyőben, 's jó melegen a' Köldöke táját kösd-bé
véle.

Ha a'

Ha a' Vér-has járovány; minthogy az méreggel va-
gyon, akkor *Terra sigillátával* őszve-elegyített *Terjéket*
kenny ruhára, 's azt tedd a' Hafára: tsak magávala'
Terjékkal-is meg-lehet.

Vagy: *Ürmöt*, *Mentát*, *Üti-füvet*, *Tserfa levelet*, *Birs-
alma levelet*, *Tál-mosó füvet*, *Temondád füvet*, *Szeretsen-diót*
őszve-vagdalván és törvén, rakjad egy fatskóba,
mellyet főzz-meg *veres Borral* őszve-elegyített *atzélos
vizen*; ki-vévén belőle, 's levét ki-fatsarván, jó me-
legen kösd a' Hafára, 's azzal párollyad, gyakorta
újítván.

Vagy: Gyenge ruhából tsináltt *fatskót* tölts-meg
Korpával, főzd-meg *Etzetben*, 's ki-fatsarván kösd reá
azon módon, újítván. Ha a' fájdalom igen nagy;
ezeket *sáfrányos Tejben* kell meg-főzni, 's úgy kell bé-
kötni.

Ügyan ezeket hév kovats *Köre* öntözvén, ülljön a'
beteg lyukas székre, 's úgy párollyák az alfelét.

A' mi a' *Diót* illeti: E' nyavályában mind az igen
hideg, 's mind a' meleg ártalmas; hanem tsak mér-
téketesen légyen. Étele könnyű emészthő légyen;
száraz inkább, mint leves; sültt inkább, mint-fém főtt;
keményen sültt vagy főtt *Tyukmony*: és ha nagy hévfé-
ge nintsen; minden *Téj* és *Tejes éték*, *Ris-kása*, *Arpa-
kása*, hasznos. Minden erős, fős, eczetes, neveli a'
kint. Itala légyen azok közzül, melyeket le-irtam;
ha nagy hévfége nints, *veres Bort* vagy *sajtolttat* igyék
keveset. Minden mesterféggel azon kell lenni e' nya-
vályában, hogy a' beteg alhassék.

A' gyakor le-ülésre való kívánczóságban, melyben
többire semmi nem mégyen, melyet (a' mint oda-fel
meg-mondottam) *Tenesmusnak* hínak, többire majd
azont

azont kell követni, azon *Purgatio*val élni, mellyel a' Vér-hasban, 's azon *Kristéllyel* ha szűkség; tsak-hogy itt kevesebb *materiát* kell a' *Kristéllyel* bé-vetni.

Legtöbbet téfzen itt a' párlás: azért, az *Ökör-fark* *koró levelét* 's *virágát*, *Üröm virágot*, rakj két fatskóba vagy többbe, főzd-meg *Téjben*, Hafát és Al-felét jó-melegen kösd-bé véle; mindjárt újítván és változtatván, ha meg-hűl. Vagy: *Veres Rósát* és *Szék-fü virágot* főzzmeg *Téjben*, márts pondiát belé jó-melegen, 's arra ülljön a' beteg; újítván ezt-is, ha meg-hűl. Vagy: Két fatskót tölts-meg *Korpával*, főzd-meg *Erzetben*; onnan ki-vévén, hol egyikre; hol másikra ülljön jó-melegen.

A' *fű Cyprus levelét* főzd-meg *erzetes Vízben*, lyukas széken *hév kovars Köröl* azzal párollyák az Alfelét. Vagy pedig: *Szurkot*, *Tömjént* őszve-elegyítván, vessék *eleven szénre*, 's azzal fűstöllyék lyukas széken; igen használ.

Vagy így: *Jubnak* vagy *Berbétsnek lábait* 's *fejét* darabokra vagdalván, hasonlóképen egy vagy két *dísznó Tököt* el-darabolván, főzzék-meg erősen *Feredőnek*, mellybe egynéhányzor ülhet napjában, mindenkor meg-melegítván.

Ismét: A' *Ketske fadgyat* tsinállyák tsap formán, 's tegyék-bé, mint a' Szappan tsapot szokták, az Alfelébe; enyhíti a' fájdalmat, és gyógyítja a' ki-febedett részt.

A' Has-menéshez és erőltetéshez való, a' Vég-hutkának vagy Bélnék le-járása-is; melly gyakran meg-efsik, kiváltképen a' gyermekekben, ha tudnillik testeknek belső állapotja hideg és nedves; erre pedig gyakrabban okot ízolgáltat a' fok ivás.

Azért:

Azért: Az illyent az italtól, a' mennyire lehet, igen el-kell fogni. Ha mikor pedig le-jő: kennyék-meg *Rósa olajjal*: vagy *Uti-füvet*, vagy *Tál-mosó füvet* főzzenek-meg *Borban*, 's azzal melegen mossák-meg; és fellyül hintsék-meg aprón törtt *Galleffel*, vagy *Tölgy maknak* a' tokjával, vagy *Bolus Armenussal*, vagy *Tömjén-nel*, 's nyomják úgy fel. Azután párollyák, lyukas székre-űttertven, a' mint a' Vér-hasról meg-irtam idefel. Vagy: *Tömjént*, *veres aszszát Rósát* őszve-törvén, vessék *eleven szénre*, 's azzal fűstöllyék lyukas széken. A' hidegtől óltalmazták, meg ne tsipje; mert ottan belé-efik a' Fene. Ha székbeli szűkségét akarja tenni: ne ülljön-le, hanem fenn álva tegye; inkább nem megyen-le a' Béle.

Ismét: Egy-darab gyalultt *Tserfa deszkát* melegítsenek-meg, 's a' mint melegét el-állhattya, meztelen Alfelével ülljön rajta.

VI. R É S Z.

A' Geleisztákról közönségesen.

Külömb-ségei. NOha a' Geleiszták a' Béleken kívül-is meg-teremhetnek ugyan; de az ritka dolog: szőlők azért tsak a' Bélekben termőkrül. Ezek három félek: vagy gömbölyű hofszzak és vastagok, és ezek teremnek a' Gyomor táján a' vékony Bélekben, 's gyakran a' Gyomorra, sőt az ember Szájára 's Orrába-is fel-jönek: vagy Gömbölyűk 's igen vékonyok, és ezek ugyan fészkesen igen számoson teremnek-meg a' vastag Bélekben: vagy on ezen kívül (noha ritka) lapos Geleiszták-is, melly mintegy hofszan hasított szíj, úgy nyúl-el hofszára a' Bélen.

OKAI: Ezek meg-termésének oka minden eledel, valamelly

valamelly hamar meg-vész és rothad; mellyből léfzen olly poshatt édes nedvesség, mint a' fajtban-is és egyebekben láttyuk, hogy a' belső meleg azt táplálván, abból osztán a' meg-mondott férgek elevenednek 's teremnek.

Innen vagyon hogy a' melly tsetsemőt hamar hús ételre fognak, abban leg-hamarébb meg-terem a' Geleszta; mert a' hús nehezebb emészto lévén a' téjnél, fokáig hever a' Gyomrotskájokban, melly miá ugyan ott meg-vész, és a' Geleszta meg-termésre okot ad. De ha Téjjel él tsak, ez nem következik; mert ha meg-vészis a' Gyomrban a' Téj, meg-savanyodik: ezek a' férgek pedig az édes nedvességből teremnek; a' savanyútól pedig el-vesznek.

Terem pedig a' Geleszta olyan édesből, melly hamar meg-vész; de nem t a' Mézből és Nádmézből, mert ezek szárazstók, és rothadás ellen valók: a' Mézes étel után ugyan fel-indul a' Geleszta; de nem az, hogy abból teremne, mert már meg-vagyon; hanem hogy azt igen szereti színi és szopni, 's igen táplálódnak tőle, mint a' Téjtől és Tyukmonytól-is. Mellyre nézve ugyan ezekben-is tsalhatni-meg, mint egy étető méreggel a' Gelesztát, hogy meg-hallyon és a' testből ki-veszzen.

JELEI: A' melly emberben Geleszta vagyon, ki-mutattya magát, mind az alvás közben, 's mind azonkivül. Mikor aluszik: ijjelez, beszéll, fogait tsikorgattya; 's a' t. Ha nem aluszik: orra viszket, okádozik, fokat ifzik, szája mintegy savanyú büdösséggel dohos, hurút, az emészttet melly mégyen töle, olyan mint a' Tehén ganéj, 's poshatt; 's a' t. De nem mindenben mutatódik mindenik jel ki; hanem

kiben

kiben egyik, 's kiben másfik.

JELENTÉSEI: A' Gelesztáktól az emberben fok nyavalyák: El-ájulások Nyavalya ki-rontás, forró Hidegtelelés; néha Kólyika 's egyebek szoktak következni; néha pedig hirtelen halál-is, által-rágván és fúrván azok a' Béleket.

ORVOSSAGAI: A' mi orvoslását illeti e' nyavalyának: itt mindjárt mihelyt eszünkbe vészszük, azon kell lenni, hogy vagy elevenen vagy holtán ki-takaríthassuk azokat. Igen jó azért itt lég-elsőben-is *Rhabarbarumot* bé-adni, két, három, vagy négy póltura nyomót (a' mint a' betegnek ideje kívánnya) aprón meg-törvén, vagy *Mézbe* keverjék, 's úgy egyé-meg, vagy egy-kevé *sorralit Téjben* igya-bé; ez úzia a' Gelesztát fellyül alá-felé. Alól pedig úgy kell tselekedni, hogy Krístéllyel ollyat vessenek-bé, a' melly után flet a' Geleszta: illyen a' *Mézzel*, *Petz olájjal* elegyített édes *Téj*; azt adgyák-bé Krístélyben, annyi mértékben, a' mint a' beteg ideje léfzen.

Abban kell azért igyekezni, hogy fel-felől alá-felé takarodgyék a' Geleszta: mellyre nézve fellyül a' száján keferü orvosságg illik; vagy ha keferü nem léfzen-is, leg-alább olyan, mellytől a' Geleszta távozzék: alól pedig Krístélyben ollyat kell bé-adni, a' mellyet szerezsen; és a' melly után indúlyon; úgy hogy emez felső hajtja, és az alsó hítja; és így az emészttel szépen ki-takarodgyék. Ugyan ezen végre külső Gelesztát úzó kötésekkkel-is egyszersmind élhetni.

E' végre: Végy fél fusták vagy egy fusták nyomó *Rhabarbarumot*, (a' beteg idejéhez képest) meg-annyi *Geleszta port* (*semen Cina*) tégy hozzá; ha ez nintsen,

M

jó lé.

jó léfzen a' *Vrádits* kóró magva-is, meg-afzalván 's megtörvén jóla a' *Rhabarbarummal* együtt, *Portsin* fű (*Portulaca*) vízben, vagy *Perje* fű vízben, vagy egy-kevé meleg *Borban* igya-bé; mind gyengén purgállyá, mind a' Geleisztát meg-öli és ki-üzi.

Minthogy pedig az ilyen beteg szomjúzik: Az itálába vessenek vagy két mogyoró *Kénésös*, jól benne habarják-meg, állyon rajta két oráig; azután az italt róla le-fzürvén, azt igya. minden szomjúságtól való itala ilyen *Kénésös* légyen; mert a' *Kénésös* ital megöli a' Geleisztát: annál jobb, ha fel-forralod a' vizét véle, 's úgy fzüröd-le.

Igen jó a' Geleizta ellen a' *Fokhagyma*-is főve, és minden *Fokhagymás* eledel. Főzd-meg *Téjben* erősen a' *Fokhagymát*, add-meg a' *Tejet* a' gyermeknek enni.

Ismét: A' *Mogyoró-fának* két fazék között vedd olaját; abból két, három, leg-felylebb négy tseppet (a' mint a' beteg ideje engedi) adgy-bé *Perje-fű* vízben, vagy *Fokhagymás* édes *Téjben*, vagy *Kénésös* italban, egy-kis *Borban*; meg-öli 's ki-vízi akar a' Geleisztát, akar egyéb férget.

Jó éjomra az *Üröm* viz, *Centaurya* (Föld-epe)-viz, egy tséfével meg-innya; vagy pedig ezekbe-is *Kén-esös* habarjanak, róla le-fzürvén úgy igya, 's jobb ereje léfzen.

Vagy így: Egy-kevé *Búza liszt* lángot forrally-fel *tiszta* *Vízben*, hogy sűrűtske légyen, 's *Téj* gyanánt azt add gyakorta enni; a' Geleisztát ki-veszti.

Ismét: Vájd-ki egy *Narantsnak* a' bét, tölts belé *Laurus* olajat, *Ürömnek* ki-fatsartt levét, *Terjéket*, *Geleizta*-port, vagy *Vrádits-kóró* magot; takard-bé jól vizes *Lentse-pübe*, süsd-meg tűzes sarátnak alatt jól; azután fatsard-ki mindeneftől a' levét, mellyel kend-meg a' Köldökét,

dökét, Szívét, Vakfzemeit, 's a' *Pulsusokat*. Azon kívül a' *Hafát*, *Mellyét* kend-bé *Égő* borral, hintsd-bé fellyül aprón meg-törtt *Myrhával*, vagy *Üröm* vagy *Vrádits-kóró* virága porával.

Vagy: A' *Tsengőfünek* levelét 's virágát rontsd-őszve jól, rakjad ruhára, kösd-bé a' Köldökét véle: bekötvén, mindjárt a' mellett igyék *liszt-lángos* *Vizet*, vagy *Rhabarbarumot*, vagy *Méh-serben* *Geleizta*-port, vagy *fokhagymás* *Tejet*.

Vagy így: *Geleizta*-port, *Szarvasnak* égetett szarvát, mindenikből egyaránt vévén, aprón törj-őszve; abból két, három, vagy négy póltura nyomót végyen-bé reggel 's estve meleg *Borban*, vagy *Üröm* vízben, vagy *fokhagymás* *Téjben*.

Vagy: A' *Geleizta*-port ásztafd *Eczetben* vagy két óráig, azután *tiszta* mézzel főzzed sűrű *Liktáriomná* mint a' *Terjék*, abból reggel 's estve adgybé egy mogyorónyt.

Vagy: Meleg *borban* adgy *Fa*-olajt bé innya gyakorta, vagy *Fa*-olajos levest adgy enni gyakran, vagy *Vajast*; mivel az *Olajostól* és *Sirostól* el-vész a' *Geleizta*. Igen jó a' *Baratzk-mag* olaj-is akar kívül kennyed a' Köldökét véle, akar pedig add-bé meleg-*Borban* innya, akar mindeniket tselekedd.

Jó, rendes itálnak a' *Büdös-kő* vagy *Gálitz-kő* *spiritussal* savanyított *Vizet*-is innya; mert ezek, mind a' rothatt poshatt nedvességeknek orvossági, mind a' Geleisztát-is üzik.

Vagy pedig: Rendes itálnak főzdmeg a' *Perje-füvet*, vagy a' szárbán induló *Buzát*, vagy *Rosot*; az-is mind üzi a' Geleisztát, ha véle él.

Vagy: Olvaszd-meg a' *fejér* *Onat* hatzor egymás után, 's mindenkor öntsd az italba, vagy *Viz* vagy *Bor* léfzen

léfzen az, meg-fzürvén azt igya szomjúságtól.

Vagy így: *Büdszökö virágát* egy fusták nyomót, *Bolus Armenust* egy poltura nyomót, adgy-bé innya *Üröm* vízben, vagy *Baratzk* levél vízben, vagy *ürmös Borban*.

Jó igen a' *Baratzk-virág sirup*-is, egy kalánkával beadván nyalogatni; mind a' *Hafát* lágyíttya, mind a' *Geleisztát* üzi.

Jó a' *Dictamus gyökér*-is, akar meg-főzvé *Borba* igya a' levét; akar pedig aprón meg-törvé fél fusták nyomót, többet-is adgyanak-bé meleg *Borban* innya belőle.

Kivül ezek használnak, Az *Üröm olaj*, *Fodormenta olaj*, *keserü Mondola olaj*, *Baratzk-mag olaj*, *kennyed véle a' Hafát*. Vagy: *Sár-töknek a' bélit főzd-meg Fa-olajban*, 's *kennyed a' Hafát*; a' *bélit* pedig kösd a' köldökére. Jó a' *veres Olaj*-is, melyet *Tsengő-fü virágából* készítnék, véle kenni.

Ismét: A' *Sártöknek bélit* ki-vévé, 's magvától megtisztítván, törd-őszve erősen *Tehén epével* 's egy-keves *Borral* vagy *Egett-borral* mint a' pépet, ruhára kenven köld-bé a' *Köldökét* véle.

Ismét: *Fürtös Viola magot* (*Lupinorum*) egykeves *Myrhát*, *Aloét*, mindeniket apró porrá törvé, *Tehén epével* vagy egyéb *epével* őszve-törvé mint a' pépet, egykeves *Üröm olajat*-is cseszthetni belé, flástrom formán ruhára kennyék, 's kössék-bé a' *Köldökét*; és a' *Derekára*-is ha téfznek, annál hathatósb.

Vagy így: *Ürmör*, *Isten-fáját*, *Vradits-körö virágát*, *zöld Fokhagyma szárát*, *Málva* és *Viola levelet*, *Föld-epét*, főzzenek-meg etzetes *Vízben*, 's kössék-bé véle jó-melegen a' *Hafát* egészen.

Vagy: Gyurjanak *Epével* *Lisztből* *Tésztát*, *Pogátsá* formán laposítsák-meg, *kennyék-meg* azt *Egett-borral*, 's kössék-bé a' *Köldökét* véle.

A' vég

A' vég-Hurkában való apró Geleisztákat a' mi illeti: annak orvoslására igen hathatós a' *Kristély*, melyet igen keserűkből kell készíteni: Főzzenek *Föld-epét*, *Apró Bojtorjánt* *Káposzta* levén, tegyenek *Aloét* bővön belé és *Olajat*, adgyák-bé annak rendiszert.

Ismét: *Szappanból*, *Mézből*, bővön *Aloét* téven belé, főzzenek tsapot, tsinállyák jó-hoszfzan, tegyék-bé, 's magával ki-hozza. A' fellyebb meg-irtt *Geleisztá* üző orvosságokból azonban fellyül-is vegyenbé. Vagy: *Sajtból* tsinállyák a' tsapot, *kennyék-meg* *vaj* *Mézzel*, 's tegyék-bé; magával ki-hozza az apró Geleisztákat.

VII. R E S Z.

A' vég-Hurkában való Súlyról.

Jelen. Ezen az úton való takarodása a' vérnek, fok-
tesei. Ezor igen használatos, és nagy nyavalyákat
kerültet-el, úgymint: *Oldal-fájásokat*, *Nyilallásfo-*
kat, *Meláncholiai* tébolyodást, *Arenát*; 's a' t. De ha
felettébb vagyön, veszedelmes; az egész testet min-
den belső részekkel együtt erőtlentí, fogyattya, ter-
mészeti melegétől fosztja: honnan *Viz-korság*; 's a' t.

OKAI: Ennek oka, a' vérnek néha bősege, néha
veszetsége, fős évő ereje; mellyek miá kerefvén ú-
tat magának mindenfelé, itt a' vég-hurka erein üti osz-
tán ki magát egyszer, azután-is pedig azon útra reá
tart: A' mint a' III. Könyvnek III. IV. Részében ide-
fel meg-irtam. Gyakrabban pedig ennek oka, a' sürű
fekete vér; melly mind seprősfégére nézve, mind fős
évő erejére nézve kínozza az ilyen beteget.

FÉSZKEI: KÜLÖMBSEGEI: E' nyavalyának
féfzke a' vég-Hurkában vagyön; mert néha azon el-
ágazott

M₃

ágazott ereeknek végei úgy ki-düllyednek, hogy azokat fzemmel láthatni, és ez a Külső Süly: néha pedig a' belső ágazái, mellyek belől a' Bélekben ágazódnak, azok dagadnak-meg, 's akkor nem látzának, és ez a' Belső Süly; ez pedig mindenik nagy fájdalommal vagy on mind addig, míg semmi vér ki nem takarodhatik belőlök, és ez a' Dagadó Süly. Vagyon pedig Folyó Süly-is; mert néha mind a' két helyről takarodik a' vér: a' Belső Sülyből, az emésztet után; a' Külső Sülyből, az emésztet előtt. Ez pedig néha minden fájdalom és dagadás nélkül takarodik, és nagy könnyebbéget hoz az egész testnek, (a' mint fellyebb mondtam) bizonyos időben kerülven elé nagy hafzonnal, majd mint az aszfzqnyokbá az ő természeti szokások. De néha ismét mód nélkül foly; és nem tsak a' rozsfz fekete vér, hanem a' jó-is igen ki-takarodik nagy erőtlenségével a' testnek.

Ennek oka, kiváltképen, a' természetnek *temperamentuma*; embernek belső, kiváltképen a' *Méláncholiára* hajlandó állapattya. Ehez járúlaak azt segítő, fős, etzetes, fűtöltt, 's egyéb minden nehéz emésztő eledelék; és azon kívül, valami a' testnek természeti melegét fogyathattya; ugymint: mértékletlen bujáság, harag, félelem, mellyek a' vért sűrítik, égetik, és fokképen fel-zavarják.

ORVOSSÁGAI: Elsőben-is a' mi a' Dagadó Sülynek orvoslását illeti: minthogy az mindenkor nagy fájdalommal vagy on őzfve-köttetve, (mert heves ez a' Dagadás:) mindjárt azon kell igyekezni, hogy a' fájdalom enyhüllyön. Azért: *Fejér Málvának, Málvárósának levelét 's virágát, Len-magot, Szék-fü virágát és Kapor magot Tőjben* erősen főzz-meg, 's annak párájával párollyad

rollyad lyukas széken. Vagy: Márts gyenge ruhát vagy *spondiát* belé, 's tedd reá, vagy üllýon reá jó-melegen.

Vagy így: *Pópiomot*, egy *Tyukmony-székit* és törtt *sáfrányt* elegyíts jól őzfve on edényben, kenny gyenge *tépott ruhát* vagy *gyapottat* meg véle, 's tedd a' Dagadt Sülyre, igen enyhíti. Ha ugyan nem szűnik: *Törj* Sülyre, igen enyhíti. Ha ugyan nem szűnik: *Törj* egy-keves *Opiumot* belé; meg-tsenedesedik.

Vagy: *Ökör-fark koró levelét 's virágát, Somkórót, Székfü virágát* főzz-meg *Tőjben*, márts ruhát belé, melegen tedd reá.

Vagy: *Vereshagyma* fejének a' rojttját törj-meg egy-falkát, *Fa olajban* főzd-meg erősen, 's azzal kennyed; a' rojttját tedd reá fellyül. Vagy: *Borza-fának aszfzú levelét* törd apró porrá, hintsd-bé véle; tsudálatosan enyhíti a' fájdalmat.

A' *Len-levelü fünek (Linaria)* sárga kövér *virágát* szedd-meg, új *Hájjal* vagy új *Vajjal* törd-őzfve erősen, 's azzal kennyed; *Ökör-fark virágát*-is ronthatfz közzé. Jó igen kenni a' *Baratzk-mag olaj-is*.

Ismét: Egynéhány *Rákot* főzz *Fa-olajban* mind addig, míg a' *Fa-olaj* meg-sűrűdik mint a' Mész, azzal kennyed, igen hamar enyhíti. Azután: A' *Fok-hagymának* nyers *szárát* meg-égetvén 's apróra törvén, hintsd-bé véle. Jó a' *Gémnek hájja-is*, *Görög sejtérrel* törd-őzfve erősen, 's kennyed véle. *Tyukmony olaj, Dió olaj*; kiváltképen pedig a' *Puszpáng olaj*, mellyben igen nagy fájdalom enyhítő erő vagy on, úgyhogy a' rettenetes Fog-fájást-is semmi inkább nem szűnteti, mintha azzal értetik. Jó a' *Mák olaj-is*. Ismét: A' *Belénd fünek* magvából vőtt *olaj*, kenni véle; egy vefzfzötske végire gyenge ruhát vagy gyapottat tekerjenek, az *olajba* mártván, azzal kennyék. Ez *olajokkal* akar külön, akar pedig egymással

őszve-elegyítve élhetni; mint: ha egy ló *Len* olajhoz két poltura nyomó *Pulzpáng* olajat vagy *Belénd* mag olajat tészefz, egy-keves *tiszta Viaszat* belé-olvasztván, szépen meg-sűríti, és kenet forma leszén.

Vagy így: *Tyúk-hájjat* törj-őszve erősen sültt *Almá-nak* a busával, safrányozd-meg jól, és újrolag egy-keves *Popionmmal* s egy *Tyukmony-székevel* elegyítsd és tórd-őszve erősen, s azzal kennyék.

Vagy: *Uj Vajat* fekete-őn edényben a Nap fényén vagy melegen kúpully erősen mind addig, míg a Vaj az ontól meg-feketedik; s igen jó vélekenni. Vagy: *Kénest* két füstök nyomót törj-meg erősen négy ló *Rosáirben*, s azzal kennyed.

A' melly orvosságek mind a' fájdalmat enyhítik, s mind pedig a' daganatot lohaszttyák, ilyenek: Süsd-meg farátnak alatt a' *Vereshagymát*, meg-tisztítván és új *Vajjal* erősen őszve-törvén, kennyék véle. Ilyen a' *keserü Mondola olaj*, és a' *Baratzk-mag olaj*, akar külön, akar elegyítve. Ismét: A' *Tsengő-koró virágnak olaja* (*Veres olaj*) és a' *Tyukmony olaj*; ha pedig ezek közzé egy-keves *Büddös-kü balsamumot* (*Balsamum sulphuris*) elegyítesz, igen hatható.

Ismét: *Liszt-lángból, Rosá olajból* és *Tyukmony székeiből* *Téjben* főzz pépet, jó-melegen kend egy tenyérni ruhára, és hasmánt feküvén a' beteg, tegyék a' Sülyre; gyakorta újítván, ha meg-hűl. Vagy pedig: Tsak zöld *Borza* levelet főzz-meg erősen *Vizben*, míg ugyan elroshad; azt kend melegen ruhára, s a' mint mondám újítsad. Vagy: A' *kövé Portisint* (*Portulaca*) tórd-meg erősen, s azt tedd reá azon formán; ez, ha sebes volna-is, gyógyítja.

Főzzenek *Feredőt* *fejér Málvából*, köz *Málvából*, *Som-koróból*,

koróból, *ökörfark koróból*, *Borza-fa* leveleiből s *virágából*, *Kaporból*, *Szék-füből*; s a' t. s abba üllőn gyakorta.

Ha ugyan még-is dagad: Főzz vízzel elegyített *Borban* erdei *Edes-gyökeret* (*Polipodium*) és *Tsengő füvet*, spondiába vévén jó-melegen a' levét, tsorgassad a' Dagatt Sülyre; szemlátomást lohad. Jó a' *feredő-Bánya vize-is*. Jó a' *Fül-fünek ki-fatsartt leve-is*. Jó a' meg-higgadott *meszes Viz-is* lohasztani. Jó a' meg-gyújtott *Büddös-könek füstis* igen, ha lyukas székre ülven azzal füstölik az Alfelét. Vagy: *Erös Eczetet* hev kovats *Köre* tsorgassanak, s azzal párollyák.

Ha Belső a' Süly: *Uti-fünek ki-fatsartt levét* elegyíts őszve *Rosá olajjal*, vagy *közönséges olajjal*, vagy *keserü Mondola olajjal*, s *Kristélyben* adgyák-bé. Vagy: *Ketske fadgyuból* egy-keves *Opiummal* együtt tsinállyanak tsapot s tegyék-bé. Vagy: *Ketskének a' tüdejét* azon melegen a' mint ki-vézik, tegyék reá; igen enyhíti.

Süly ellen, némelly eszközök italul is használnak: Jó az *Egér-fark fü*, ha *Vizben* főzöd, s levét iszod. Az *Ökör-fark* levelét meg-aszalyán s meg-törvén, edes *Téjben* főzd-meg, s úgy egyed. Vagy: Azon *fünek levét* ki-fatsarván, *Nád-mezzel* főzz *sirupot* belőle; s azt nyalogassad gyakorta. Szent György s *Pünköst* között szedvén az *Arva-tsalánt*, aszald-meg, tórd-meg, a' porát tedd-el, s Süly ellen egyed *higan sült Tyukmonyban*. Vagy: Ugyan *Arva tsalánból* tsinálly *Feredőt*, *Lórum gyökeret-is* meg-rontván főzhetfz együtt véle *Feredőnek*.

Ha ki-sebefedik: Fekete őn edényben *Tyukmony széke* olaját habard addig, míg meg-feketedik, s azzal kennyed. *Tömjént*, *Myrhát*, *Sáfrányt* aprón őszve-törvén, azzal hintsed.

A' Dagadó fájdalmas Sülyben, hasznos a' *Karjín* való

való Er-vágás; azt pediglen háromszor négyfzeris követtefe-el egy hólnap alatt; mert ez, az alá-felé rohanó vért szépen vízfíza-vonnya, a' hévleget hivesíti. Vagy pedig: Egynéhány *Nadályt* szedessen ember, tartsa tiszta kút vízben harmad napig, újítván gyakorta a' vizét; abból egyet vagy kettőt ruhás kézzel megfogván, tedd a' ki-tsútsozott Sülyhöz a' száját, hogy belé ragadgyon; ha nem akarja, kend-meg elébb *Tyúk vérrrel*, 's ottan meg-kapja, így szítafs-ki jól abban a' rút seprős vérben; ha le akarod venni, hintsd-meg sóval vagy hamuval a' fejét, mindjárt le-esik.

Ha ki akarod a' Sülyt fokasztani: Törj *sültt Vereshagymát* erősen őszve valami *Epével*, 's kennyék véle. Vagy: *Sártók bétűt*, *Epét* és *Aloét* törj-őszve erősen, 's tégy reá benne. Vagy: *Vereshagyma ki-fatsartt levét Aloéval* elegyíts-őszve, 's azzal kennyék. Vagy: A' Ló 's egyéb *ganéjt* az útakon Nyárban őszve-gömbölygető *Bogarat* szedvén, föld-meg erősen *Len-olajban* míg elroshadnak, ruhán által-szűrven 's fatsarván, azzal kennyed. A' kinek pedig azelőtt folyt a' Sülye, 's azután meg-szünt, melly miatt fájdalma nagy; vessenek egy nagy köppölyt az Alfélére, az ki-fíjja, és folyini kezd.

Étele 's itala hivesítőkől álljon. Minden fős, erős, fűszerfzamos eledelt távoztasson, Bort ne igyék. Hafára igen vigyázzon, meg ne szorúlyon; mert ha meg-szorúl, annál kínosabba' Süly.

A' felettébb Folyó-Sülyben pedig, szorító és sürítő orvosságokkal kell élni; mert ebből nagy erőtlenség, gyakor el-ájulás, és halál-is következhetnék. Használ itt legelsőben, a' Karon való Er-vágás, a' mennyiben az alá-felé rohanó vér vízfíza-vonódik véle. Azon-

le. Azonban: Hamarjában a' Karjait kössék-meg jó erősen; ezzel-is el-fogódik az alá-felé rohanó vér. Vessenek azon-kivül jó-őreg köppölyt a' Mája tájára vagy a' Köldökére; ez-is hatalmason fíjja vízfíza.

Ísmét, *Uti-fü vizet*, *Temondád-fü vizet* (*Eringium*) és *Pap-erfzénye-fü vizet*, vagy őszvefeggel vagy külön vévén, olvafísz-el benne *Bolus Armenust* vagy *Terra sigillatát*, 's azt igya. Ételésben jó a' *Birs alma* és *Körtvély*, és mind azokból készülhető, sülve, főve, vagy liktárium formában. E' mellett: Alá a' Háta geréntzit kennyék-meg hivesítő kenetekkel, úgymint *Rósa olajjal*, *Rósa írrel*, *Popiommal*; 's a' t.

Ha a' Külső Süly foly: Szerezz *Nyir-fa Gombát*, azt meg-afzalván reszeld apróra, hintsék a' ki-fokadott Folyó Sülyre; tsudára méltó, mint használ.

Ísmét: Végy olyan *Vizet*, mellybe a' Kovátsok a' mivelés közben a' vasat sütik, abban főzz *Ökör-fark levét*, azt spondiába vévén lágy-melegen rakjad reá; vagy pedig, párollyad a' párájával lyukas széken. Vagy: Törj *Tölgy-makkot* meg, azt *Tölgy-fa levéllel* együtt föld-meg erősen két fatskóba rakván; azokat a' fatskókat egymás után, mihelyt egyik hűl, a' másikat tedd reá.

Az *Angolna Halnak* a' sütés közben le-tsepegő *firja* igen használ e' nyavalyában, vagy maga tsak, vagy egyebekkel őszve-elegyítvén, ha kenik véle; jó szorító és gyógyító ereje vagyon.

Vagy: *Bolus Armenust*, *Aloét*, *Máflixot*, *Tömjént*, *Abel* (*Sárkány*) *vérét*, *Gallest*, mindenikből egyaránt *Tyukmony sejeirivel* jól őszve-törvén, és valamennyire *Uti-fü víznek ki-fatsartt levéllel* fel-erectvén, kennyék véle.

Vagy: *Nyúlnak szorít* égess-meg, *Pók-bálóval* elegyítsd

gyítsd jól őszve; azután keverd *Tyukmany fejéribé*, és kend-bé a' Folyó Sülyt véle; ha pedig nem látszik a' Süly, *tépett ruhából* tsinálly kérő formán *tsapot*, kend-bé ezekkel, és tedd-bé a' vég-Hurkába.

Vagy: *Vereshagyma ki-fatsartt levét Szappannal*, és Méz-zel főzd-őszve, *Matska-szört* vagy *Nyúl-szört* kevervén jól belé, 's azt tedd reá; ez-is igen szépen bé-fogja 's meg-állítja. Vagy: Valamelly állatnak *meleg véré*t vévén, ahoz való fetskendővel vessék-bé azon melegen a' vég-Hurkába; meg-állít akarmi Vér-folyást.

Mind ezek között, hogy a' nyavalya nem csak meggyógyúllyon, hanem hogy többször elő ne kerüllyön, közönségesen ahoz értő Tudósok, a' *Lentiscum* *sának reszelt forgátsát* ditsérik egyező értelemmel; hogy, az ilyen nyavalyára hajlandó ember azzal főzessen *Vizet*, és rend szerint való italára azt igya.

Vagyon a' Patikában egy Kenet, *Unguentum Comissae* (Gróffné íre:) igen hasznos a' Folyó Sülyben, ha azzal Vékonyát és Farát gyakorta kenik.

Ísmét: Az ilyen embernek a' Szájából az *Eperj gyökere* ne igen szakadgyon-ki; hanem azt tartsa, rágja, és forgassa benne. Ísmét: A' *Rosot* égessék-meg, törjék-meg, 's hintsék véle; ez-is meg-állítja.

Ísmét: A' Patikákban találtnak, *Pilula de Bdellio*; ezekben vegyen egy lótót vagy többet, abból minden héten kétszer vegyen-bé éjomra egy fusták nyomót; igen ditséretes hasznú a' Folyó Sülyben.

AZ OR-

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL ÖTÖDIK KÖNYV.

A' Májnak, Lépnek, és Vese-
féknek nyavalyáiról.

E L S Ő R E S Z.

A' Májnak hévségéről és dagadásáról.

Okai. A' Májnak rend kívül való hévsége, nehéz *Fészkei*. nyughatatlan nyavalya; mellynek kiváltképen-való oka, a' Májban való sok apró ereknek és utaknak meg-szorulása, 's valami vastag éhnyves nedvességektől való bé-telése, néha pedig egyéb okokból-is; úgymint, igen hevítő fűszerfűzaimos ételekből, italokból, részegeskedésből, haragoskodásból, 's egyéb effélékből, meg-esik.

JELEI: Jelei e' nyavalyának: a' szomjúhozás, gyakor has-rekedés; hús némű ételnek utálása, tenyérnek 's talpnak pefgése 's hevülése, néha keserű a' szája, néha Hideglelési forrózások vannak, ábrázatnak tarjagósága, 's több effélék.

ORVOSSÁGAI: Nehéz e' nyavalyában a' belső orvoslás: mert mikor a' Máj hevül, gyakrabban a' Gyomor hideg; és így, ha a' Májat hivesítőkkal hűteni

teni akarjuk, a' Gyomrot annál inkább erőtlennítjük. Legjobb az Ér-vágás: a' jobb Karján a' *Basilicát* vagy *Tüdő-eret*, *Mediát* vagy *Salvatellát* kell meg-vágni.

Azonban: minthogy e' nyavalyában a' *bilis* vagy epe-fár uralkodik; azt kell illendő *Purgatio*val tisztítani: Végy *Folia Sennét* három fusták nyomót; *Rhabarbarumot* egy vagy két fusták nyomót; *Anis*, *Kömény*, vagy *Kapor magot* két póltura nyomót, meg-annyi *Szeretsendő virágot*: mind ezek ázzanak egy-kevé *Cichoria* vagy *Rósa vizben* egy éjjel, reggel forrald-fel, fatsard-ki jól a' levét, mellyben egy vagy két ló *Mannát* olvaszsz-el, vagy pedig annyi *Rósa sirupot*, 's igya-meg mind éjomra.

Vagy: Végy *Crocus Metallorum* nevű port hét árpa szem nyomót, egy-kevé *Borban* ázzék egy éjjel, szűrd-meg reggel, 's igya-meg; fellyül hányattya-ki a' sárt. Vagy: A' ki az italtól irtózik, végyen aprón törtt *Rabarbarumot* hat póltura nyomót, 's egy ló *Cassiát*, *Nád-mézzel* keverd őszve ezeket, és formáld egy gesztenye forma *bolusba* vagy falatba, 's azt egye-meg éjomra.

Itala légyen *Árpával Fa-héjal főtt Viz*, *Czitrom* levével meg-savanyítva. Vagy: *Tamarindussal főtt Viz*; elég egy ló egy ejtel *Vizhez*. Vagy: Egy-kevé *veres Rósa*t főzz-meg forrás *Vizben*, savanyítsák-meg *Spiritus Vitriolival*.

Vagy így: Egy ejtel forrás *Vizbe* tégy nyóltz ló *Czitrom vizet*, annyi *Rósa vizet*, meg-annyi *Nád-mézet*, főzed mind addig, míg minden tajtékától meg-tisztul, 's azt meg-hűtvén aprónként igya; igen jó izü és hasznos ital. Vagy így: Főzzenek *Vizet* mezei *Sóska* gyökérrel, savanyítsák-meg tengeri *Szölőnek* vagy fái *Sóska* gyümöltseinek levélével.

Vagy így: Jól meg-értt *Almát* egy-néhányat meg-refzel-

refzelvén levét fatsard-ki: meg-főzvén 's tajtékát elhányván tisztítsd-meg: ahhoz tölts meg-annyi *Czitrom* levét, meg-annyi *Rósa vizet*, és (ha vagy) *Pomagránat* levét, és *Nád mézet* mennyi elég, hogy édes csipős légyen; kedves és hasznos ital, mellyel akarmelly forróságban élhetni.

Igen alkalmas eszköz a' Máj hivesítésére a' *tsipke Rósa* gyümöltse-is, belit ki-tisztítván, bő *Nád-mézzel* liktárium formában kell főzni és enni. Jó a' *Medgy* és fái *Sóska* liktárium-is.

A' kitől ki-telik, olvaszszon-el *Kalárist Czitrom* levében, vessen egy-kevé *Nád-mézet* belé, 's igya-meg. A' szegény ember igyék *Savót*, elegyítsen (ha kaphat) *Czitrom* levét belé; igen jó. Mind ezeket hatalmason véghez viszi a' *savanyú Vizzel* való élés. Feredgyék-is gyenge meleg *Vizben* gyakorta. Kenyék a' Mája táját *Rósa* úrral vagy olajjal. Etzetezzék-meg a' *Rósa vizet*, ruhát mártanak belé, 's tegyék a' Májára.

Néha a' Májnak igen heves dagadása vagy, vagy a' bő 's meg-tolyúlt, vagy pedig a' fel-forrott vér miá, külöképpen arra alkalmatosságot adván a' fellyebb meg-mondott okok-is; melly, nagy nyilallással, forrózással és fájdalommal vagy. Ebben-is mindenek felett hasznos az Ér-vágás, 's a' fellyebb leirtt hivesítő italok: ezeken kívül hasznos e' nyavalyában a' jó-féle *Terpentina*, ha egy babnyit vagy mogyrónyit benne ember meg-észik, és apró *Bojtorján*, vagy *Petreselyem*, vagy *Cichoria vizet* reá ifzik. Itala légyen *Árpával* és *Edes gyökérrel főtt Viz*, vagy *Viola sirupos ita*. Kavül kenyék a' Mája táját, *Rósa*, *Üröm* és *Szék-fű* őszve-elegyített olajával: tegyenek reá flastromot, mellynek neve *Emplastrum de Meliloto*: a' többi-is ide il-

lenek, melyeket fellyebb ezen Részben le-irtam.

Néha a' Máj dagadása nem heves ugyan; hanem meg-tolyulván benne a' sűrű rozsfz vér, fel-fúvódik a' Máj: és noha nem nyilaltató, de igen terhes a' fájdalom; mintha valami kő fekünnék ott jobb felől az Oldal-tsontok alatt.

E' vérnek sűrűsége pedig, vagy a' fok *phlegmäs* nyál-tól; vagy a' sűrű, zavaros, seprös fekete sártól vagyon: mellyre alkalmatosságot szolgáltatnak minden szorító, sűrítő, enyves, vastag, 's nehéz emészto eledelek; poshasztó gyümölsők, 's italok.

Néha a' Gyomornak hidegsége 's erőtlenlége az oka; mellyben csak füstölög nem fő az eledel; melly miá vastag és nyersféggel telyes vér mégyen a' Májra, 's azt bé-dugja. Néha ez a' fuvázkodás a' meg-rekett *flatusok*tól vagy széltől-is meg-esik.

E' Máj meg-dugulásának ha eleit nem vészik, ebből osztán nehezen tisztul-ki az ember; és rothasztó Hideg-lelések, hofzfzas Has-folyások, Kólyika, Sárga-fag, Viz-kórfag, 's többek effélék következhetnek belőle.

Ennek orvoslását elsőben-is kell kezdeni a' *Purgati-on*, mellyre illendőbb a' *Nodus* vagy Satskó; arról igyék egy vagy két hétig, azon formán, a' mint a' IV: Könyvnek III. Részében le-irtam. A' fatskóhoz való egyetmáshoz pedig a' Májra nézve, *Petréshem* és *Köménj* gyökeret; és *Tamariscus* sának a' héjját-is tehetni.

Rendes itala, légyen *Arpával* és *Bagoly-borsóval* főtt *Viz*; ez a' Borfó igen nyitnya a' szorultt ereket. Minden ételét *Bor-köves* éték leven kezdgye-el; és jobb léfzen, ha vagy *Cremort*, vagy *Cristallus Tartarit* két fusták nyomót vészzen-bé ételle előtt egy kalán éték lévben. Igen jó, rendes

rendes italára, a' főtt *Vizet* erdei *Edes-gyökérrel* (*Polypodium*) főzni; mivel ez a' sűrű fekete sárt szépen fel-áz-tattya: *Sóska* és *Köménj* gyökeret-is főzhetni közibe, *Fahéjjal* és *Anis* maggal együtt.

Minden hólnapban egyfzer, e' nyavalyában, valamedig jól ki nem tisztul, vagy *Aloéból* készített *Pilulákkal*, vagy *Sennás* és *Mannás Szőlva* lével éllyen.

Minthogy ez ilyen Máj meg-dugulás hofzfzas szokott lenni, akarmint ostromollyák-is, hirtelen meg nem tér; hanem lassan-lassan kell áztatni a' sűrű nedvességeket, és nyitni a' meg-dugultt ereket. Erre nézve: igen ditséretes a' *savanyú Vizzel* való élés, kiváltképen *Májusban*, két vagy három hérig 's továbbis *continualván*: azt pedig igya mindennap ebéd 's vatsora előtt két-két órával; mert mindjárt étel után ha ifzod, többet árt mint-sem használ, többet rekeszt mint nyit, a' nyers fővetlen nedvességeket magával együtt a' Gyomorból a' vékony erekre el-tsapván. Mellynek itala, hogy igen meg ne hűtse a' Gyomrot: az ital után mindenkor egy megyorónyi *Terjéket*, vagy eleven *Gyömbért*, vagy *gyömbéres pirított Keméret* egyékmeg. Ha *savanyú Víz*et nem kaphatni: igyék *Büdös-kő* vagy *Gálitz-kő* *spiritus-fával* *savanyított főtt vizet*. A' ki azt sem kaphattya, így tselekedgyék:

Vég aprón meg-törtt tiszta *Bor-követ* három lótót, (NB. *Négy fusták egy lótót nyom.*) Lakatoftól reszeltt *Vasport* két lótót, tedd egy ejtel *Vízbe*, főzzed új mázos fazékban egy egész óráig, szüntelen kevergetvén; azután meg-hűtvén, tiszta posztó által szűrd-meg: mindennap vagy egy hólnapig ilyen italt igyék-meg három-három kalánnal ebéd 's vatsora előtt két-két órával; igen nyitnya az ereket.

N

A' *Tsipke*

A' *Tsipke-rofá fának a töve-is*, igen jó a' Máj meg dugulásában: mosd-meg, főzd-meg *Vizben*, 's azt igyad rend szerint. Hasznos a' *Bárány-ürömről és Föld-epéről* való ital-is.

A' kényesebbek éllyenek gyakorta *Katáng-koró gyökér (Cichoria)* vagy *Kömény gyökér liktáriommal*.

Külsőképen: Reszeltt *Földi-Tököt* és *fejér Málna gyökeret* meg-törvén, főzzék-meg *Borban* vagy *Téjben*, vagy *erzetes vizben*, mint a' pépet; ruhára kenvén jó-melegen, köffék azzal a' Mája tájékát. Kenyék pedig ugyan ott, vagy *Kaporna*, vagy *fejér Liliom olajjal*.

II. R É S Z.

A' Sárgaságról.

Félszei. A' Májnak meg-dugulása szerzi a' többi kö-zött, a' Sárgaságot-is; mert az meg-dugulván, meg-dagad, és a' rajta lévő Epe-hójag megnyomúl, szorúl, és bé-dugódik-is néha: és holott e' Hójagból a' Bélekre kellene az epének lassan-lassan folydogalni, hogy a' Bélek meg ne rekedgyenek, hanem ez az epe a' bennnek való emélttetet ki-menni segítse; meg-szorulván azért a' Hójag szája, a' Bélekre nem mehet az epe, hanem fel-felé a' Májra, onnan az erekre, 's azokon pedig az egész testre ki-hat, és Sárgaságot hoz: mely a' Szémen tetézik hamarébb meg; mivel ott nintsen annyira hús, hanem csak hártján ofzolnak-el az apró erek; és ez az oka, hogy ott mutattya-ki hamarébb magát. Néha pedig az Epe-hójagnak illyé meg-dugulása nélkül-is meg-efik a' Sárgaság a' testben, az igen el-bővültt *bilistől* vagy epe-fártól.

JELEI: Az Epe-hójag rekedésének pedig jelei ezek:

JEK: A' Béleknek emélttése fejr: szorúlva a' Has: a' vizellet veres-sárga, mint a' sáfrány, meg-festi sárgán a' ruhát, a' mellyhez ér: azonban semmi Hideg-lelési forrólag nintsen a' testben. Ha a' *bilisnek* bőségétől vagy on pedig: a' vizellet sárga: forró a' test; és meg-efik a' hosszúas Hideg-lelés után-is néha. Valamint pedig a' sárga szín, úgy a' fekete és zöld szín-is el-fogja néha a' testet, a' fekete és hagyma lóvhez hasonló vagy ugyan grispán színű sárnak a' testben el-bővölésétől.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalya gyógyításában, mint egyebekben-is, kiváltképen a' nyavalya okának fogytalára kell vigyázni. Jó itt-is a' fellyebb való Részben ditsértt *Purgatókkal* való élés; mivel e' nyavalya-is onnan függ: azért, minden ott le-irt orvosságok itt-is illendők, kiváltképen a' *Rhabarbarum*.

Jó igen a' *Tyukmony pirostó gyökérrel (Rubea)* *Vere-hulló fü gyökérrel (Chelidonia)* fött *Vizzel* való élés; mellybe egy-kevé *Bárány-ürmöt*, *Föld-epét (Centaurea)* *Fa-héjjat* és *Sáfrányt* vethetni.

Majd mindének felett hathatós a' Tavaszszal szedett *Lud-szák ganéja*, meg-afzalva, törve: töltsenek *Bort* reá, állyon rajta, 's a' higgattyát le-szűrven, aprónként igya éjomra. Vagy: Tsak úgy magában a' *porban* vévén egy fusták nyomót, add-bé innya egy-kevé *fejér Borban*, négy nap egymás után éjomra; épen meg-gyógyította: az iziért *Fa-héjjat* és *Nád-mézet* tehetni közibe. Jó a' *Tyúk-ganéja fejr-i*-is, két póltura nyomót vagy többet éjomra hasonló formán bé-véven.

Mikor vizellik, vizellyék a' még párálló *meleg Ló-ganémjára*, hogy a' párája hassa-meg; fokat téfzen ez-is.

A' *fejér Peszerize-fü ki-fatsartt levét (Marrubium album)*

két-annyi *Nád-mézzel* főzd-őszve, tajtékát el-hányván tisztítsd-meg, egy-egy kalánnal reggel-reggel igyék-meg belőle a' Sárgaságban lévő ember.

Vagy így: Törd-meg a' *Tsalán gyökeret*, főzd-meg erősen *fejér Borban*, azután meg-szűrven és jól ki-fatsarván, vés *Sáfrányt* belé; 's minden reggel igyék-meg egy-egy jó-italt belőle.

Vagy így: *Fejér Pészertze-süvet*, *Vére-hüllő fü gyökeret*, *Lavendulát*, *Apró Bojtorjánt*, *Czitrom hejart*, jól őszve-vagdalván, azután egy-kevés *Sáfrányt* és *Gyömbért* közikbe téven, 's egy-kevés *Rhabarbarumot*-is (ha vagon) rakják fatskóba, azt tegyék egy *fejér Borral* teli fedeles edénybe, 's azt igya.

Az *Eperjnek* levelét, *gyökerét*, *Malosa szőlővel* együtt főzd-meg forrás *Vizben* erősen, 's azt igya rend szerint izomjúságtól.

Vagy: *Tsengő koróval* és *Eperj gyökérrel* főzt *Vizet* igyék. *Vére-hüllő füvet*, *Tsengő füvet* rakjon a' farujába, 's járjon rajta: annál jobb, ha kebelét, süvegét meg-rakja véle.

Jó ez-is igen, parafzt orvosságban: A' meleg *Ló-ganénjnak* levét fatsard-ki, töltsed *Ketske Tej* közzé, 's azt igyad melegen éjomra vagy három napon: *Nád-mézet*, *Sáfrányt* vethetfz belé az íziért.

Mosdgyék artzúl *Borban* vagy *Bab-virág vizben*. Ismét: *Tsináljon Feredőt*, *Vizben* meg-főzven *Szappanozó füvet* (*Saponaria*), *Mályát*, *Gyenge-gyökeret* levelestől: *Bab lisztet*-is főzhetni belé.

Arpa és *Bab-liszttel* töltsenek-meg egy fatskót, 's az-zal dörgöllyék a' testét a' feredőben.

III. R E S Z.

A' Viz-korságról.

Külömb-

Külömb-segei. A' mit köz nével *Viz-kórfágnak* hívunk, nem mind *Vizes nedveffégtől* vagon az; hanem néha *Széltől*, néha mind *széltől*, mind *Viztől*. A' honnan három nemei vannak e' nyavalyának. Első az, mellyben a' dagadás a' bőr alatt az egész testen minden-felé ki-hat; úgy hogy, valahol az ujjoddal megnyomod, ott marad a' helye: ebben még a' Szemérem test-is meg-dagad, és gyakorta forrózással együtt vagon: ennek neve, *Anasarca*. Második, mikor embernek a' Hafa és Lábai meg-dagadnak, a' felső részei pedig száradnak: ezt, minthogy ebben az ember olyan mintegy fel-fútt tömlő, nevezik *Ascitesnek*, ebben kevesebb a' Szél, több a' Viz. Harmadik fok a' Szél, kevés a' Viz; ebben a' Has úgy fel-fúvódik, hogy ugyan fénlík, és kong ha ütík, mint a' dob: ez a' *Tympanites*.

OKAI: Közönségesen többire mindenféle *Vizkórfágnak* oka: A' nedveffégeknek nagy bőfége: a' belső részeknek, *Gyomornak*, *Májnak*, *Lépnek* nagy hidegfége és erőtlensége; melly, néha hosszszas *Vér-folyás* és *Has-folyás* után következik; néha a' *Folyó Súlynek* meg-állásától, vagy az *afszonyokban* a' *Hószámanak* meg-szorulásától; néha az igen hideg italtól, melly miá a' gyenge ereken meg-fagy a' kővér, tej forma *fejér Chylus*, mellynek meg-fagyása miá, ismét meg-dugúl és ki-hafad a' gyenge ér; és így, a' Has üregibe aprónként bé-tsepegdegel a' nedveffég, melly ott meg-gyűlvén, meg-rothad és poshad; és poshatt *Vizzé* lévén, e' nyavalyát szerzi.

Nem csak a' Hasban pedig, hanem a' Melynek üregében-is meg-gyűlhet az ilyen fenylvett *materia*; és akarmellyik helyen légyen, mikor igen el-hatalmazik, nagy

nagy fuladozást szerez, vagy fel-tolyván vagy lenyomván a' Melyet a' Hasból által-rekesztő hártat, mellynek a' lélegzet vétel közben szabadofon fel 's alá kellené járni.

JELENTÉSEI: A' mi a' jelentéseket illeti: A' bőr alatt az egész testen el-hatott dagadás, könnyebb a' gyógyításra, mint egyéb nemei. Akarmelly Viz-kórág pedig, könnyebben gyógyul azokban, a' kik tűrnek: mert e' nyavalya valóba meg-kivánnya, kiváltképen a' szomjúság tűrést; mivel ebben a' szomjúság nem itallal, hanem szomjúsággal enyhődik. Könnyebben gyógyul, ha a' Lép-dagadásától, mint-sem ha a' Máj-dagadásától vagyon. Mennél szűkebben vizelhetik az ilyen beteg, annál veszedelmesebb. A' melly Viz-kórág egyszer meg-lohad, és ismét újlag meg-dagad, végét éri a' betegnek.

Akarmelly nagy legyen pedig a' dagadás; de ugyan affelől jó reménységben lehetni, ha a' betegnek ereje vagyon, ha ehetik, könnyen emészti, lélegzetet könnyen vehet, vizelhetik, 's felette nem szomjúhozik: e' jelekben mennél több vagyon jelen, annál több a' reménység; mennél kevesebb, annál rosszabb. Valamelly Viz-kórágban pedig utóllýára Hurút következik; halálos.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában is az orvoslást mindjárt az ezen Könyvnek I. Réfjében ditsértt *Purgatiók*on kell kezdeni. Mindeneket félre tévén: tsak az egy *Rhabarbarummal* való élés-is sokszor jóra vitte e' nyavalyát, minden harmadik vagy negyedik napon egy-egy fusták nyomót meg-törvén, és vagy *Üröm-vizben*, vagy *Cichoria vizben*, vagy *atzelos vizben* éjomra béjván; mind a' bő nedvességeket vízi, mind a' Máját erősíti.

erősíti. Ugyan-is: nem kell e' nyavalyában erős *Purgatio*, kiváltképen gyakran; mivel többet árt gyengítésével, mint-sem használna tisztításával. Érvágásnak, köppölyözésnek, 's egyéb sebesítő orvoslásnak e' nyavalyában nints helye; mert az ilyen betegén való febbe ottan hamar Fene esik.

Jók az izzasztó orvosságok-is e' nyavalyában: Tör-jenek-meg darabofon *Fenyő magot*, főzzék-meg erős *Borban*, annak a' levéből egy jó tsézfével melegen jóhajnalban egynéhány nap egymás után igyék-meg, jól takarják-bé utánna, 's úgy fekügyék jó-darabig, míg meg-izzadhat.

Vagy így: Jó-higatskán, mint valami italt, főzd-meg *Vizben* erősen a' *Köles-kását*, azután szűrd-meg, és tölts meg annyi erős *Bort* hozzá, forrald-fel tíjlag, 's abból minden reggel jó-melegen igyék-meg egy tsézfével, jól bé-takarózzván utánna.

Vagy pedig: Minden harmadik este, *Körös-fának* a' *savát* (*Sal Fraxini*) tizenöt árpa-fzem nyomót, *Pápa-fü vizben* el-olvasztván, add-bé innya.

De mindenek felett ditséretes e' nyavalyában az az orvoslás, melly a' vizellet által tisztítja e' fenyvert nedvességeket. Ezek között leg-nevezetesebb és hatásosabb a' *kék Liliom gyökerének leve*, mellyet meg-re-szelvén és levét ki-fatsarván, 's azután meg-annyi *fejér Bort* hozzá töltvén, *Nád-mézzel* édesíts-meg, és minden reggel belőle egy-egy tsézfével igyék meg; mind a' vizelletet indíttya, 's mind a' *phlegmás* poshatt nedvességet az Alfelen ki-vízi szép-gyengén.

Vagy így: Azon *gyökérnek ki-fatsartt levét* három lótot, egy lótot *Mannával* őszve elegyítvén, igyék-bé éjomra. Vagy pedig: Azon *ki-fatsartt levéből* négy lótot,

meg-annyi *Mézzel*'s kevés *Borral* öszve-főzvé, igyék-meg.

Igen jó a *Turbolyának* ki-fatsartt leve-is, abból két lótot vévén 's meg-annyi *Bort* hozzá töltvén. igya meg éjomra; így tselkedgyék egynéhány napon egymás után.

A' melly pedig mind izzafszon, 's mind a' vizelletet indítsa, ély ilyen itallal: Végy fél font *Guajacumot*; *Sarsaparillát*, *Sasszafst*, mindeniket négy-négy lótot; tölts reá három ejtel *forrás vizet*, főzzed mind addig; míg harmada el-apad, egy mázos fazékban; mellyhez illendő fedőt téfztás ruhával ragaszsz, meg-furván a' fedőt, hogy egy vefszótske belé meheffen, mellyel a' *Viznek* le-fővését megmérheffed. Azután szűrd-le a' levét: az iziért, vefs *Malosa-szölöt* 's *Fa-héjjat* belé. Eből mindennap hajnalban melegen igyék-meg egy-jó tsézfével; ez igen izzafszttya.

Az egyszer meg-főtt egyetmásra, tölts újlag három ejtel *Vizet*, hasonlóképen főzd-meg. Ezt igya szomjúságtól akarmikor; ez, a' vizelletet igen indítja. Illyen itallal, kiváltképen ha elein élfsz, e' nyavalyát épen ki-gyomlállya; tsak egyéb ártalmas ita-lokhoz ne nyúllyon a' beteg.

Ez-is jó a' vizellet indításra: Egy hétben kétfzer, egy-egy mogyorónyi *tiszta szép Terpentinát* vagy tsak úgy magában, vagy *Turbolya vizben* el-olvasztván, vegyen-bé.

De, minthogy héjába vízfzűk-ki a' testből a' vizet, ha a' belső gyenge részeket meg nem erősíttyük, hogy a' viz ne forjon: azért, akarini orvossággal élyen, mindenkor utánna három órával egy-keves *Fa-héj vizet* igyék a' gyengültt Gyomor és Máj erősítésére.

Vagy

Vagy pedig: Jó erős *Borban*, fél font *Malosa-szölöt* főzz-meg mint a' pépet, tórd által a' szítán: aprón törtt aszszú *Czitrom* haját, *Fa-héjjat* és *Súfránt*, elegyíts közibe; ebből vegyen-bé egy kés hegyin annyit, mennyi egy gesztenye. Jó ezen végre a' *Terjék-is*: ísmét a' *Birs alma* vagy veres *Rósa liktáriom-is*.

Jó a' Tókon termő *Béka* lentsének-is ki-fatsartt leve, kiváltképen ha nagy hévfégben vagy az ilyen beteg, ha *Nád-mézzel* vagy *Szín-mézzel* öszve-főzvé iszfza ember; mind hívesít, mind vizelletet igen indít. Jó azon formán és végre, a' *sejér Pefzertzenek* (*Marrubium album*) és *Matska-parenek* (*Urtica mortua*) ki-fatsartt leve.

Jó igen, a' *Genista* nevű fűnek gyökerét ha erős *Borban* meg-főzik, 's mindennap egy-egy tsézfével melegen meg-ífszik; tsak ezzel való élés-is egyedül, sok *Viz-kórlágban* használt.

Az italt a' mi illeti: Ebben, kiváltképen-való nagy szomjúság szenvedés kívántatik, mert tsak ez fő pont-tya az orvoslásnak: melly tűrés, ha egyéb orvossággal nem élne-is, tsudálatoson használna; noha mint-hogy e' szenvedés kínos, ritka ember veheti reá magát, kiváltképen az aszszonyi renden. Sőt még *Vizet* sem kellene az ilyen betegnek mutatni. De ha nem tűrheti: igyék *Örmény-gyökeres* vagy *Ürmös bort*, akar közönséges akar *Bárány-ürrömmel* legyen. Vagy: Igyék *atzeos Bort*; vagy a' fellyebb le-írtt *Guajacum levét*. Vagy, ha nagy a' hévfége: közbe-közbe igyék egy-egy kevés vagy *Cichoria*, vagy *Üröm*, vagy *Jú-üröm*, vagy *Tál-mosó fű*, vizet. De a' mint mondám, tsallya inkább a' szomjúságot, valamennyire lehet; és mossá száját, szárát, torkát, mint sem igyék.

Ezen nyavalyának orvoslására, igen jó *Lugok-is* m-

lálattak-fel a' Tudósfoktól. Mert, minthogy a' füveknek erejek az ő favokban vagyon, a' füveknek pedig favok azoknak hamvokban, mellyből a' főzés közben ki-olvadván és a' Viz közzé elegyedvén a' fő, úgy léfzen a' *Párlóg*; nem tsuda azért, hogy ennek itala többet használ, mint ha tsak a' füvet főznék-meg.

A' *Szöti-venikét* hamuvá égetvén, 's meg-szítálván, tedd *Cichoria*, vagy *Turbolya*, vagy apró *Bojtorján*, vagy *Tal-mósó-fű*, vagy *Eperj vizbe*, vagy pedig tsak *arzelos Vize*; főzd-meg jól, ruhába kötven a' hamvát; azután azt a' *Lúgot* aba-posztón által (jobb a' takaró szürke papiros) szűrd-meg vagy tizszer, minden reggel melegen egy-egy tsézfével ebből igyék a' beteg; tsuda hasznát érzi.

Jók egyéb füveknek-is hamvai, kiváltképen a' *Körös-fának*, *Disznó-bab korójának*, *Genistának*, *Fenyő-törvisnek*, 's a' t. *hamva*, vagy külön, vagy őszve-elegyítve, és a' meg-irtt mód szerint meg-főzve, szárve, és véle élve.

Jó mind a' *Borza fának*, 's mind a' földi *Borzának töve*, főzzenek *Vizet* véle, 's azt igya; igen takarítja-kia' fenyvett nedveffégeket. Avagy: A' *Borza-fának* belső zöld héjját hántsák-le, azt főzzék-meg *Vizben*, 's azt igya.

Ismét: A' *havasi Ugorkának* tövét (*Cucumis Asininus*) faragják tsap formán, 's tegyék-bé az *Alfelébe*; tsudaképen tisztította maga után a' vizet ki a' testből.

Ismét: A' földi *Borza* gyümölsének a' magvát alszaldmegtörd apró porrá, 's egy vagy két sufták nyomót igyék-bé *Tebén-bus* levében, vagy egyék-meg higan sült *Tyukmónban*. Vagy: *Ketske-téj* *Savóban* főzz *Spikmárdot* meg erősen, 's azt igya.

Külsőképen: Kenyék a' *Hafát* *Üröm* vagy *Kömény olajjal*;

olajjal; vagy azzal a' *Kenettel*, mellynek neve a' *Patikában*, *Ungventum Agrippae*. Feredőt főzzenek erős *rimós Víz*ből, 's abban feredgyék.

Ismét: *Aszszú Ketske* *ganéjnak*, *Kömény magnak*, földi *Borza* *aszszú gyökere*nek aprón törtt porából, *Rcs lisztből*, (annál jobb leszsz, ha *havasi Ugorka* ki-fatsartt leve léfzen közöttte:) *Erzettel* együtt főzz *flastromot*, jó-melegen ruhára rakván, borítsd-bé a' *Hafát* véle.

Vagy pedig: A' *közönséges korpát* főzd-meg *Borban*, jó-melegen rakjad ruhára, tégy más gyenge ruhát fellyül reá, a' ruhát kívül hamarjában aprón törtt *Kömény maggal* hintsd-bé, borítsd-bé a' *Hafát* véle, egynéhány nap így tselekedvén; a' vizelletet igen indította.

Ha a' Széltől vagyon a' dagadás: Jó igen az a' *flastrom*, mellyet *Emplastrum de Baccis Lauri* hinak a' *Patikában*. Vagy pedig, készíts ilyen formán *flastromot*: *Ketske ganéjt*, *Tebén ganéjt*, törtt *Büdös-követ*, *Ruta* *olajat*, vagy a' helyén *Petz* *olajat*, aprón törtt *Bál-fű magot* (*Bab-irt*) főzz-őszve *flastromnak*, jó-melegen ruhára rakván, borítsd-bé véle a' *Hafát*.

Vagy így: Mind *Hafát*, *Lábát* a' hol dagatt, kend-meg *Éb-szöti* *vizével*, vagy pedig *Nyárban* annak ki-fatsartt levével, 's rakd-bé fellyül földi *Borza* *levéllet*. Ismét: A' *Retket* reszeld-meg, *Vere-hüllő* *füvel* törd őszve erősen, 's kösd-bé a' *Talpait* véle. Jó az *Ungventum Agrippae* a' *Patikában*, véle kenni a' dagatt részeket.

Vagy így: Végy egy font *Galamb ganéjt*; *Büdös-követ*, *Salétromot* egy-egy lótot; aprón törtt és szítáltt *Bál-fű magot*, *Kapor magot* és *Szék-fű virágot*, mindenikből másfél lótot; aprón törtt és szítáltt *Disznó babor* három lótot; főzd-meg ezeket erősen mind őszve *Borban*; kélek *Liliumnak* és földi *Borza* *tövének* ki-fatsartt levét, 's *Mezet* tégy

tégy azután hozzá, a' mennyit akarsz; főzzed újlag erősen mind addig, míg meg-sűrűdik mint a' pép, melyet ruhára kenvén, jó-melegen a' dagatt szárait köfd-bé véle.

Ha tűzes a' Szára daganattya, és nagy a' fájdalma; így tselekedgyél: *Len-levelü füvet virágostól (Linaria)* és *Belénd füvet*, mindeniket egy marokkal vevén, főz-meg erősen *Borban* míg el-apad, azután erősen fatsardki a' levét; ahhoz tégy egy lótv *Ökörfark-virág olajat*, vagy annyi *Len-mag olajat*, akár *Kender-mag olajat*, ísmét egy *Tyuk-mony székert* és egy-keves *Viaszat*; olvaszszad-őszve, hogy légyen lágy Kenet belőle, 's azzal kennyed.

Ha a' Szemérem-teszte fel-fúvódik: *Szék-füvet*, *Som-koró-leveler virágostól*, *Kömény és Kapor virágot*, *Majaránnát*, *veres Rószát*, *sejér Málva gyökeret*, főzz-meg erősen *Borban*; azután levét le-sűrűvén és jól ki-fatsarván, megtörtt *aszszu ganéjjal*, és megtörtt *Tserfa héjjal* főzd-őszve újlag, ruhát belé-mártván és ki-fatsarván, jó-melegen borítsd-bé véle, mihelyt meg-hűl, újítván; úgy párollyad.

A' Széltől fel-fúvódott fényes Hafát, így orvosold: Egy *Téhnemek egyfzeri ganéját*, aprón törtt *aszszu Rutát* és *Köménymagot*, gyermek vizelletivel, Sóvol, *Büdös-kövel*, *Sá-leírommal* a' tűznél keverd-őszve erősen, melegen ruhára kenvén, borítsd-bé a' Hafát egészen véle. A' Szárainak-is jó ez.

Minthogy az ilyen beteget a' szomjúság igen szokta kínozni; annak óltására semmi nints jobb az *Üröm só-út*: abból öt árpa-szem nyomót vegyen-bé *Üröm* vagy *Pápa-fü vizben*, vagy főtt *Vizben*, gyakorta.

IV. R E S Z.

A' Lép-

A' Lép-dagadásról és fájásról.

Fesz-kei. A' Lép-dagadás és fájás, sem okára sem gyógyítására nézve, nem fokat különbözik a' Máj-dagadásától: azért, valamit fellyebb ezen Könyv-nek I. Részében irtam, mind ide szabhatni. Azonban bizonyos, hogy a' Lép gyakrabban dagad-meg, mint a' Máj; leg-gyakrabban pedig, nem annyira magában a' Lépben vagy on a' dagadás, hanem a' Lép körül meg-gyülekezett Széltől, melly ott fel-tollya magát, és úgy látszik, mintha a' Lép dagatt volna meg.

OKAI: Minthogy pedig a' Lép puha rész, és fok apró hójagotskákból serkefzetetett őszve, azonban az egész vérnek rajta által kell szűrődni; meg-esik az, hogy a' vér sűrű, nyálas, vagy seprős lévén, benne meg-akad és reked, melly miá fel-fúvódik és dagad, néha fájdalommal, néha a' nélkül; és az ilyen dagadás, kiváltképen ha a' hofzfas Hidegtelelésben meg-veszett vértől esik, igen fokáig el-tart.

Ennek külső okai, mind azok lehetnek, mellyek a' Máj-szorulásnak, kiváltképen pedig a' Mézes étel, Tejes és Ecsetes leg-hamarább fel-fujja a' Lépet. Ez a' bal Oldalnak feszítésével, furásban vagy lovaglásban való nyilallásával, sőt ugyan kézzel-is tapasztalható meg-dagadásával, maga ki-mutattya magát: mind ezekkel együtt jár az ábrázatnak-is meg-veszése, fargulása.

ORVOSÁGA: Ennek orvoslása hamar nem szokott lenni; hanem ezt csak lassan-lassan kell orvosolni. A' kitől ki-telik, igen ditséretetek, *Pülula de Ammoniac*, a' Patikában; vegyen egy vagy két lótor, és minden

minden héten kétszer estve lefektekör ötöt-ötöt nyel-lyen-el belőle.

Vagy Éllyen az I. Részben ditsértt *Purgatiok*nak valamelyikével; és a' mint mondám, mind azokkal az orvoslásokkal, melyeket a' Máj meg-dugulásában ditsértem. Itala legyen *arzelo Bor*; vagy *savanyú viz*, a' hol kaphatni. Ételében gyakorta éllyen *Eczettel*, *Méz-zel* és *Vizzel* együtt készítettett *Eczetes Czibrével*, melly-ben *Sályát*, *Tarkonyt* főzzenek-meg erősen, hogy hat-hatósb ereje legyen; ezzel, *Oxymel* gyanánt élhet.

Igen jó a' *Matska-paré-is* (*Lanium*, *Urtica mortua*,) e' nyavalyában, akar ételül gyakorta egye, akar *Borban* főzze 's igya, akar meg-afzalván meg-törje és *Borban* igya bé. Jó a' *Kapornával* való élés-is.

Minden italában elegyítsen egy-kevé *Oxymelt*; ez igen el-fürja magát a' bé-dugultt Lépen. Annál jobb, ha a' fött *Vizet* *Borragóval*, *Szarvas nyelvű füvel* és *Tamariscus* fa héjjal főzi, 's *Oxymelt* ereszt belé.

Patikabeli orvosságok között, igen hathatófok e' nyavalyában: *Tartarus Vitriolatus*, *Sal Tamarisci*; *Üröm* vagy *Pápa-fü* vízben egy-egy fusták nyomót 's többet-is bé-venni belőlök, vagy külön, vagy együtt.

Ísmét: *Spiritus Vitrioli Tartarizatus*, egynéhány tsep-pet *Pápa-fü* vagy *Üröm* vízben meg-iván. Ísmét: A' ki e' nyavalyára hajlandó, tsináltasson *Tamariscus* fából ab-rontsos edényt, 's abból igyék.

Vagy így: Nyóltz ejtel *Bort* tölts egy mázos edény-be, vels belé aprón vagdaltt *Körösfá* haját fél fontot vagy valamivel többet, mind addig főzd míg egy ejtel ma-rad belőle, azt főzd-le, ölszad nyóltz részre, 's nyóltz napokon éjomra idd-meg melegen; nagy cre-jét fogod tapasztalni.

Ez-is

Ez-is igen jó. Szüretkor, *Borragóval*, *Szarvas-nyelvű füvel*, *Tamariscus* héjjal, *Pápa-füvel* tsinállyon egy álta-lag *Bort*, 's igya gyakorta.

Vagy így: Egy-falka *Szarvas-nyelvű füvet* égefűs hamu-vá, e' hamuból *Pápa-fü* vízzel, vagy *Üröm*, vagy ugyan *Szarvas-nyelvű fü*, vagy *Tamariscus* vízzel tsinálly *Párlógot*, főzd-által főzd-ke papirofon, 's abból egy tsézfével vevén, ereszt *Oxymelt* vagy tsak *Ezetes mézet* belé, 's igya-meg éjomra; így tselekedvén egy vagy két hétig, veszi hasznát.

Vagy: A' *Szarvas-nyelvű füvet* meg-afzalván és porrá törvén, abból a' porból gyakorta igyék-meg *Üröm* víz-ben éjomra.

Külsőképen: *Fa-olajban* és *Ökör szára* vélejében a' meg-eresztelt földi *Tököt* rántsd-meg, 's melegen ruhára ken-vén, kösd-bé a' Lépit véle.

Vagy: A' jó *savanyú Kovászt* *Fa-olajos Borban* főzd-meg erősen, mint a' pépet, melegen ruhára kenvén, kösd-bé véle. Jó igen a' Patikában az a' flastrom, mellynek neve, *Emplastrum de Cituta*.

Vagy így: Végy nyers büdös *Bürköt*, vagy nyers *Tabák* levelet, vagy mindeniket együtt, törd-meg erősen, jó *Fa-olajos Borban* főzd-meg, 's melegen ruhára kenvén, kösd-bé a' Lépit véle. Vagy: főzzed mind addig, míg a' Bora el-apad; a' többit ki-fatsarván, kennyed véle a' Lépit. Jó azon hasznatra, a' *Kaporna* olaj-is. Jó a' *Fa-olajjal* pép módra erősen öfzve-törtt *sejér Liliom* gyökér-is, ha véle bé-kötik.

Vagy így: *Ruta*, *Liliom* és *Kaporna* olajat, *Disznó-hajat*, kevés *Viaszt* öfzve-olvasztván; és *Szarvas-nyelvű füvet*, *Körösfá* héjját meg-afzalván, törvén, és közébe-ele-gyítvén, kennyed a' Lépi táját véle. Jó az *Emplastrum* de Me-

de Meliloto-is ezen hafzonra. Ismét: az a' Kenet, mellynek neve a' Patikában, *Unguentum Martiatum*.

Ez-is igen hathatós: Végy egy font *havasi Ugorkát*, vagy magát vagy tövét, *fejér Mályv* és *Viola levelet* egy-egy jó marokkal, főzd-meg *Fa-olajos Borban* erőlen mind addig, míg el-roshadnak, azután szítán törd által; *Kaporna*, vagy *fejér Liliom olajjal*, és egy-kevé *E-rzettől* újlag főzd-őízve, 's melegen ruhára kenvén, köffed a' Lépit véle.

V. R E S Z.

A' Hypochondriaca Melancholiáról.

Fész- E' nyavalya *Melancholiának* hivattatik, nem kei. mintha tsak fekete fártól volna mindenkor, mert néha egyéb nyálas nedvességeknek bőségétől-is meg-efik: hanem azért, hogy mindenkor a' Lépnék veszttségével vagy on. *Hypochondriának* pedig azért, mert ebben a' terhes fájdalom a' Gyomor alatt mintegy ugyan által-övedzi az embert, mintha valami kő fekünnék ott.

OKAI: Meg-efik azért e' nyavalya: 1. Mikor a' Gyomor hideg lévén, fok nyálas és enyves nedvességet gyűjt magába, mellyek a' Bélek között való fodor-Háját-is el-árasztván, abban meg-dugúlnak; és ezt a' Gyomor alatt embert által-övedző fájdalmat nemzik. Az ilyen állapotban, a' Máj-is meg-dugúl, melly miá meg-hevül: innen a' fok szél, Hálnak feszülése 's korgála: onnan alább hatván, a' Lépnék-is fel-fúvódála: mellyekből a' fok rothatt gőzölgések fel-felé menvén, az Agyvelőt-is el-hattyák, meg-zavarják; és a' fok héjába-való *phantasiáknak* okai. Ez neme a' *Hypochondriaci Melancholiának* kiváltképen a' mértéketlen életü embe-

embereken esik-meg. 2. Vagy on e' nyavalya magától a' fekete fártól, a' sárga epe-sár a' testben el-bővül-vén, őszve-sűlvén, és meg-feketedvén: mellyel ősz-tán kiváltképen a' Lépnék telik és reked-meg, és e' meg-mondott háborúkat szerzi; az Agyvelőt-is pedig gőzölgésivel eltöltvén, szomorú félelmes gondolkozásokat hoz emberre.

JELEI: Jelei e' nyavalyának, főképen ezek: sokat pöknek, de vékony nyálat: többet ehetnek, mintsema a' Gyomor véle birna; a' honnan, kiváltképen bővatsora után, nyughatatlan éjtszakájok, mind addig, míg a' Gyomorban az emésztés végbe mehet. Emésztés, okádás, bőfűgés, szél-menés után nagy könnyebféget vésznek. Félelmések az ilyenek, szomorúak, gyanakodók, minden érzékenységek késedelmes, álnok háborgó. E' nyavalyában, néha következik nagy Szű-dobogás, szorulás; végre testek tsak magában el-fárad, 's több efféle.

JELENTÉSEI: E' nyavalya ugyan nem halálos; de terhes és hosszszas szokott lenni: mind azért, hogy a' *materia*-is, a' mellytől vagy on, nehezen enged: mind, hogy az ilyen nyavalyában fetrengők többire szó-fogadatlanok, és a' hosszszas orvoslást fel nem vehetik.

ORVOSSÁGAI: Itt a' vesztett nedvességeknek a' testből ki-takarítására, a' fellyebb-valo I. Részben di-tsértt *Purgatiók* hasznosok; kiváltképen *purgáló* satskó-val való hosszszas élés, annál inkább ha *Folia Senneből*, *Rhabarbarumból*, 's *Agaricumból*, annak rendi szerint készítettetik.

Közbe-közbe pedig, a' meg-feneklett *materiát* gyengén áztatni kell; mert itt hirtelen és erővel semmit nem vehetni, ama' mondás szerint: *Cedit Melancholicus mor-bus*,

bus, cedentibus Medicis. Azért így-tselekedgyél.

Készített *Bor-követ* (*Cremor Tartarit*) egy füsták nyomót, tíz tsepp *Büdös-kő* olajjal elegyíts-őszve, azután töltse egy-keves *Szilva-lév* közé, 's idd-meg éjomra, minden héten háromszor így élven véle; közbe pedig, gyenge *Laxativum*mal ély, melly nap ezzel nem élz.

Jó gyenge *Laxativum* ez: Három vagy négy füsták nyomó *Folia Sennét*, egy-keves *Kömény* vagy *Anis magot*, egy-keves *Cremor Tartarit*, vagy tsak *Bor-követ* áztass-meg egy tséze *Cichoria* vizben, vagy *Rósa* Vizben, vagy tsak tisztá forrás Vizben. Ázzanak egy éjjel, reggel forrald-fel egy-kevéssé, azután ruha által szűrd és fatsardki: olvasz-fel benne három füsták nyomó *Mannát*, vagy *Rósa sirupot*, vagy tsak *Nád-mézet*; 's idd-meg éjomra.

Tisztulván a' *Laxativum* által, mindjárt más nap vágjanak Eret rajta a' bal Karján; mivel e' nyavalya többire a' Lépnék veszségétől függ. Minthogy pedig e' nyavalyában rend-szerint hamar szorúl a' Has; élyen olyan leves eledelkkel, mellyekben légyen *Bor-kő*; mert ez szép-gyengén minden erő nélkül lágyít. Ekképen, tehetz *Bor-követ* Korpa-czibrébe, vagy *Káposzta-lévbe*, vagy *Egrefes Tyúk-fi* vagy *Tebén-hús lévbe*; 's ezekkel élhetz annak módgya szerint.

Azonban: Közbe-közbe, vagy a' fellyebb le-irtt *purgáló* fatskót, vagy a' *Folia Sennés* és *Mannás italt* elővehetni.

Igen ditséri *Galenus* e' nyavalyában a' Feredőt, ki-váltképen ha *bívesítő füvek*ből áll. Fözzenek azért *Sóska-val*, *fejér Málvával*, *Füz-ággal* levelestől, *Salátával*, őszve-vagdalt *Difznó-tökkel* vagy *Víz-tökkel* Feredőt: annál jobb, ha bő-

ha bővön *Arpát* és *Almát* meg-vagdaltván, belé főz-f: tsak *Arpával* és *Almával* 's *Tökkel* főzve-is, igen hasznos. E' Feredőben pedig egynéhány napokon feredgyék; ugyan-azon Feredőt melegíthetni mindenkor. E' feredésnek hasznát ha érzi, gyakran kell véle élni: minekelőtte pedig ember belé ülne, igen jó, ha vagy *Sze-retsen-dio* olajjal, vagy *Laurus* olajjal, vagy *Üröm* olajjal megkenik a' Gyomrát: mikor ki-fzall pedig belőle, vagy *Rósa kenettel*, vagy *Rósa-eczetes Fa-olajjal* kennyék-meg jobb felől a' Mája táját.

Minckutánna pedig így fok napokig élne a' feredéssel: végre, igen hasznos volna, ha az Alfelén való Súlyos erek (*Hæmorrhoides*) folyini kezdenének; mellyet ha a' természet véghez nem vinne, mesterféggel kell véghez vinni, a' szerint, a' mint a' IV. Könyvek VII. Réfzében a' Súly ki-fokasztásának módgyát le-irtam. Vagy pedig: Azon ereket szírtassák *Nadállal* (mint-hogy ez könnyebb-is,) a' szerint, a' mint azon Réfzben le-irtam.

Ha pedig a' Súly-ereken vért nem vehetni; vagy a' beteg azt íjálnálná: A' Lában vagy a' bokánál vagy a' lába-fején a' hüvelykénél vágjanak eret, annak a' sürü seprős vérnek ki-tisztulására.

Vagy pedig: A' bal Szárán, az ilyen nyavalyában való ember, visellyen *Cauteriumot* egész életében, e' nyavalyát szerző roszsz negvességeknek szüntelen fogytására.

Minthogy pedig e' nyavalya, többire hoszfszas szokott lenni, és egyfzeri *Purgatioval* való tisztulás után, hamar ismét meg-gyul a' fok seprős nedvesség: azért, szükség hogy e' nyavalyában fetrengő ember mindenkor tartson maga körül valami jó *Pilulákat*; mellyekből

egy holnapban kétfzer, vagy minden héten egyfzer, vagy ugyan minden harmad naponként estve le-fektekor vegyen-bé. Jeg-jobb e' hafzonra, mellyeket a' Patikában hínak, *Pilula Tartarea Quercetani*, mellyekből két póltura nyomó elég egyfzeri bé-vételre.

Igen hafznos e' nyavalyában a' Kristély-is, ha szintén a' Bélek meg nem szorúltak, alá-felé szivárogtatván és szitatván az Agyvelőt sűrű gőzzel, mint valami köddel, el-töltő nedvességeket, melly sötét gőz, oka e' nyavalyában a' fok *Melancholiai phantasiáknak*.

Jó igen e' nyavalyában, a' vizek közzül, a' *Borrage viz*, *Földi füst viz* (*Fumaria*). *Cichoria viz*, *Téli Saláta viz* (*Endivia*) Ismét, *Endiviával* és *Cichoria gyökérrel*, *Saláta formán*, *Falolajjal* való élés, jó Nádmézefén.

Hogy pedig az ereje ne fodgyon: Közbe-közbe élyen ilyen *Liktáriommal*, mellynek negyed része légyen *Alkermes*, harmad része pedig *Borrage virágból* vagy *Rosából* való *Conserva*; keverjék jól őszve, 's egy-egy mogyorónyit néha-néha akar éjomra, akar idő közben vegyen-bé belőle. Vagy tsak magát az *Alkermest*-is vagy pedig abból egy mogyorónyit *Göngy-virág vizben* el-olvasztván, igyék-meg. Hasonló formán és hafzonnal élhetni a' *Hyacintina Confectio*-val-is.

Vagy pedig: Öt árpa-fzem nyomó *Ambrát*, egy kalán jó *Borban* vegyen-bé; a' Szívét hatalmason erősíti. Vagy: jó-féle *Bezoárt* öt vagy hat árpa-fzem nyomót azon módon.

A' *Téj Savójával* való élés-is igen hafznos e' nyavalyában, kiváltképen *Tavaszfzal*, ha két vagy három hétig véle él ember. Vagy így tselekedgyél: Végy *Ketske-savót* öt fontot, *Czitrom levét* és meg-reszelt *Muskatály alma* ki-fatsartt *levét* mindeniket fél fontot, *Rósa* vagy *Viola*

Viola sirupot, vagy ezek helyén *Nád-mézet* két vagy három lótot, két *Tyukmony fejéret* belé-eresztvén, fódóró fával erősen kúpüllýék-őszve; azután forrald-fel, és szépen szúrd-meg: reggel-reggel egy-egy jó-tsézfével vagy pohárral igyék-meg belőle. Vagy pedig: *Ketske Téjbe* vessen *Nád-mézet*, 's azt igya: annál jobb a' *Sacharum Rosatum*, ha azt vét belé.

Mind ezeken kívül: Minden atzélós *Italok* hafznosok e' nyavalyában, a' mint ezen V. Könyvnek I. Részében meg-irtam. Ismét: ugyan ezen Könyvnek IV. Részében le-irtt mind külső 's mind belső orvofságok.

Igen ditséretes (noha nehezsétske ízű) a' Patikában, *Vitriolum Martis*; mellyből 12, 15, vagy 20 árpa-fzem nyomót vegyen-bé, *Pápa-fű*, *Cichoria*, vagy tsak *Árpával* főtt egy vagy két kalán *Vizben* éjomra. Jó a' *Sal Tartari*, hasonlóképen két poltura nyomót éjomra bé-vévén. Ismét: A' *Tamariscus* és *Üröm* vagy *Pápa-fű sava*, azon módon. Az *Üröm só*, *Üröm vizben* leg-jobb.

Közönséges itala légyen a' *Tsipke-rósa* tövével főtt viz: vagy, a' Patikában való *Lignum Nephriticummal*, mellyel-is főzzenek vizet, mind addig, míg a' Viz mint-egy meg-kékül, 's azt igya. Ide tartoznak külsőképen, minden ezen Könyvben, fellyebb való Részekben le-irtt flastromok és kenetek.

Kélfizhetni más formán-is főtt *Vizet*, *Kömény gyökérrel*, *Tamariscus héjjával*, *Földi füsttel*, *Szarvas-nyelvű fűvel*, *Édes-gyökérrel*, *Malosa-szölővel* vagy *aszszu Szilvával*, annak módgya szerint.

Hafznál itt az *Ürmös*, *Sállás*, *Bárány-ürmös Bor*-is; mindazáltal erős Borral ne élyen. E' nyavalyában a' hoszfzas álom hafznos: e' végre, élyen néha *Mák siruppal*, vagy *Terjékkal*, vagy mezei *Mák vizzel*. Étele

könnyű emésztő legyen; leveffel inkább, mint szárazsal; főttel inkább, mint sem sülttel, élyen. Oltalmazza igen magát; hogy Béleinek semmi szorúlása ne legyen; mert e' nyavalyában a' szorulás, minden orvoslásnak ezfét veszi. Tejes, Etzetes, Mézes, Vajban-rántott eledel, mind ártalmas.

A' *Scorbutus* nevű nyavalyában, (mellynek-is eredeti azon, melly e' *Hypochondriacának*; de nagyobb veszfetségével a' vérnek, és iny, száj, 's fogok meg veszfével, tsontok 's ízek fájdalmával, és nagy lankatssággal mutatya-ki magát:) azon orvoslásnak módgya tartassék. De e' nyavalya, a' Tenger mellyéki Lakosokat vesztegeti inkább, nálunk pedig ritka.

VI. R É S Z.

A Vese-fájásról és Arenáról közönségesen.

Fézf-kei. A' Vese-fájás; nem mindenkor csak a' Vese-kben, hanem a' vizelletnek útain, vagy a' Hó-jagra menő tsatornáin is érzik. E' fájdalomnak fok okai lehetnek; de kiváltképen és gyakrabban, a' főveny forma vagy annál nagyobb már kövé vált formájú és nagyágú *materia*, mellyet közönségesen a' Magyarok *Arenának* híjak, a' Deákok pedig *Calculusnak*.

KÜLÖMBSÉGEI: Ha a' Vese-kben vagy a' fájdalom; az csak a' Vese táján hátul a' Hát geréntzinél győttör; ha pedig a' vizellet tsatornáiban vagy a' fájdalom hosszúra alá-felé lövellik. A' Kólyika fájalmától ebben ismérteték-meg, hogy a' Kólyikában a' fájdalom az egész Hasat többire el-járja, és bal felől az Ágyékban végeződik a' kínos fájdalom: a' Vese-fájásban

jásban pedig egy helyben vagy a' fájdalom, a' mint mondam.

OKAI: E' nyavalyának kínos fájalmat szerzik, azokat az érzékeny részeket érdeklő vagy éles fővenyek, vagy pedig darabos kövek: mellyek vagy a' Vese-ben szorulván: azt rágiák; vagy pedig a' Vese-ből alá-felé menvén, a' vizelletnek hártás tsatornáját metfzik; és így, e' kínokat szerzik. Noha néha ezen részekben meg-tolyulván és szorulván vagy a' sűrű *phlegma*, vagy valami alutt-vér, ezen fájdalom meg-lészen; de ez okoktól a' fájdalom nem olly éles és métfző, hanem inkább terhes és fesztő. Az említett követskéknak pedig természetére, okot ad leg-inább a' belső melegség, az miá válván kövé a' nedveffég: a' honnan, a' kik természetek szerint könnyen emésztők és híg hafúak, ritkán esnek e' nyavalyába. Néha e' nyavalya ugyan fajra vonfzon, és az ollyanok nehezen épülnek egészen ki belőle.

JELEI: E' nyavalya maga ki-mutatya magát, gyakrabban fővenynek vagy követskéknak a' vizellettel együtt ki-jövésével. Azonban: a' melly felől a' Vese fáj, embernek a' felől való ina, szára meg-szokott fibbadni. Ezen kívül: az illyen beteg nem kívánja az ételt, Gyomra émelyeg, görbedez, 's több afféle. Néha vér-vizelleffel mutatya-ki magát; rend szerint pedig a' vizellet tífza e' nyavalyában.

Ha pedig a' kő a' Hó-jagba le-ment a' Vese-ből, vagy pedig ugyan csak a' Hó-jagban termett-meg: akkor a' fájdalom inkább az Ágyékban vagy a' 's nyilallik Ágyéka: a' vizellet meg-fogódik, igen nagy erőtetése után-is csak tsepereg; de rendesen a' viz nem mehet.

JELENTÉSEI: Jó jel az Arenában: ha elsőben

tízta és vékony levén a' vizellet, azután vastagodik, sűrűdik, és ha fővényes *materia* száll a' vizellő edénynek fenekére; mert ennek sűrűsége, a' nyavalya okának takarodásának jele. Egyéb-aránt ez igen kínos nyavalya, úgy mint melly miá a' Vese ki-febesedik és rothad: annak-felette rettenetes fájdalommal, alatlansággal, erő-fzakadáással és forrózásokkal vesztegeti a' beteg.

ORVOSÁGAI: A' mi orvoslását illeti: mint-hogy ez heves nyavalya, melly miá gyakrabban a' Belső-lek-is meg-szorúlnak; igen nagy könnyebbéset hoz itt a' Krisztély, mellyel a' szorulás megelőzésére-is hasznoson élni minden héten kétszer: a' Krisztély pedig csak gyenge légyen, úgymint *Sáfrányos Tőzse, Terpentinnával, Tyukmóny székivel*, egy kevés *Szék-fű* olajjal, vagy feje *Lilium* olajjal, vagy *Ruta* olajjal, vagy mindenikkel, annak módgya szerint, készült.

Ha nagy a' hévfég, és a' mellett a' beteg-is véres természetű lejjend: a' jobb Karján vágjanak Eret, a' fzerint, a' mint az erő engedi, borsátván a' vért; mind hivesít, mind álmod hoz, 's mind a' fájdalmat enyhíti.

Azonban: fájdalom enyhítő orvosságokkal kell élni, mind külső 's mind belsőképen. Azután olyanokkal, mellyek a' vizelletnek útait lágyítsák és tágítsák, és ha valami enyves nedvesség fé-fogná az utat, azt fel-áztassák; ilyenek a' *feredők, kövér levelek, és lágyító flastromozások (Cataplaszmák.)* A' vizellet útait így el-készítvén, úgy kell ösztán kő rontó 's morfáló, és azt ki-is üző orvosságokkal élnünk, nem előbb. Gyomrát pedig mind ezek mellett erősítgetni kell illendő eszközökkel: minémű a' *Szeretsen-dió olaj, Menta és Üröm olaj*, 's a' többi; mellyeket az ő helyén le-irtam.

A' nagy

A' nagy hévfégben, *Rósa* vagy *Viola* olajat egy-kevés Eczettel öszve-elegyítvén, kennyék vele a' Vesék tájékát.

A' vizellet útainak lágyítására, feje *Málva gyökerét, feje Liliom-tővét, Viola levelet*, egynéhány *Füget* öszve-törvén, *Somkóró (Sárkelep)* levelét és *Szék-fű virágot*, aprón tört és szitáltt *Anis* és *Kömény magot* hozzá tévén, főzdmeg erősen *Fa-olajos vízben* mint a' pépet, kend ruhára, és kösd-bé melegen az Agyékát 's két Veséje táját véle; igen szépen lágyít.

Azután: Veséje és Szemérme táját kend-meg jól *Skorpio olajjal*: annál jobb, ha új *Vajat, Tyúk hár sirt, feje Liliom olajat, Mondola olajat* elegyítesz hozzá, 's úgy kennd-meg.

Vagy: A' *Vereshagymát* reszeld-meg, *Skorpio olajban*, vagy feje *Lilium olajban*, vagy *Disznó hár sirtban*, vagy tsak *Vajban*, vagy *Fa olajban*, vagy mind ezekben, főzdmeg serpenyőben; mellyet melegen ruhára kenvén, kösd-bé a' meg-mondott részeket véle.

De minthogy e' nyavalya, eredetire nézve is a' sok hitván nedvességektől vagy on, mellyek, a' nyavalya embert el-érvén, és a' test gyengülvén, annál inkább el-bővülnek: szűkség, hogy közbe-közbe gyenge *Laxativummal* éllyen, mellynek formáit meg-láthatni e' munkában szélylyel: arra reá vigyázván, hogy az illyen *Laxativummal* akkor éllyen, mikor a' fájdalom valamennyire szűnik; egyéb aránt haszontalan, sőt ártalmas.

Azon-közben: mind élhet aprónként belsőképen is ollyakkal, mellyek a' vizellet útait lágyítsák: ilyen a' *Patikában, Sirupus de Althea F.* ha gyakran egy kálából nyalogattya ember. Vagy az helyén: áfals feje

Málva gyökere, meg mosván törd-meg, főzd-meg *Vizben Kenyér-haj* alatt hogy a' leve sűrűtske légyen, meg-szűrven olvaszfz-el fél-annyit nyomó *Nád-mézet* bēne, 's azt nyalogassd kalánból gyakorta.

Itala légyen, *Bagoly-borsóval*, fehér *Málva* gyökérrel, *Arpával*, 's kevés *Édes-gyökérrel* főtt *Viz*: annál jobb, ha egy-keves *Fa-héjjat* vetfz belé. Jó a' *Mondola* tej-iz, ha *Turbolya* vagy *Eperj* vízzel fel-ereszted, 's gyakran iszod. *Mondola* helyén, meg-tisztított *Mogyoró* belől-is készíthetni. A' ki az után nem járhat: törjön egy-falka *Mogyoró* belet meg, ereszfze-fel forrás vízzel mint a' tejet, igya gyakorta.

Igen jó az-új édes *Mondola* olaj-is, mind a' lágyításra 's mind a' fájdalom enyhítésére, ha mindennap kétszer egy-egy kalánnal vagy magában vagy meleg *Borban* meg-iszol belőle. Annál hathatósabb, ha fele *édes*, fele *keserű Mondola* olaj léfzen; tsak-hogy légyen új, nem régi avas.

Ha mind ezek sem szüntetik: fehér *Málvából* gyökerefőlt, *Tsengő kóróból*, *Somkóróból*; el-vagdaltt *dísznö-Tökből* főzzenek *Feredőt*, mellybe mindēnap üllőn kétszer, három-szor-is. Ha a' *Feredő* mindazáltal erőtlenítené: félben kell hagyni, leg-alább fokáig nem kell benne ülni.

Jó a' fájdalom enyhítésére, *Eperj* vízzel *Mák sirupot* fel-eresztetni julep formán, egy-néhány tsepp *spiritus Salis*fal meg-savanyítani, 's úgy édes tsipósón innya.

E' módok szerint kell a' fájdalmat e' nyavalyának enyhíteni. De ha ugyan ezekkel sem szűnik; jele, hogy nagy a' kő, melly a' vesét és vizellet útait el-fogta és fészíti, azért, olyan orvosságokra kell lépni, mellyek azta' követ ronthatják, morfálthatják, olvaszthatják, a' következő módok szerint.

Azért:

Azért: *Viola siruppal*, és *Kő-ronzófü* (*Saxifraga*) vízzel, vagy az helyén *Petrefelyem* vízzel tsinálly *Julepet*, egy-néhány tsepp *spiritus Vitriolival* meg-savanyítván; 's azt igyad. Vagy az helyén: *Czitrom* levét meg-annyi *Borral* őfzve -elegyítvén, és *Czukkor-candixal* meg-édesítvén, igyék ember.

Vagy: A' *Tyukmony* külső héjját meg-égetvén fehér porrá, és abból egy fusták nyomót vévén, igya-bé fehér *Borban*, gyakran élvén vele; igen tisztította a' köves materiát. Vagy így: A' *Tyukmony* héjját és meg-annyi *Rák-örményt* törj-őfzve apró porrá, keverd jó-fele *Terpeninába*, és formáld egy borsónyi *Pilulákba*; minden reggel 's este végy-bé ötöt-ötöt belőle.

Vagy így: Főzd-meg *Vizben* erősen a' *Petrefelyem* gyökere, azután vefs bővön *Irósvajat* belé és *Nád-mézet*, főzd-őfzve újolag, szokjál hozzá, 's egyed gyakorta; mind a' Hasat lágyította, mind a' vizellet útait tágította, 's mind pedig a' követ morfállyá és ki-hajttya.

Vagy így: A' *Ketske-baknak* vedd véré, meg-aluván és keményen meg-afzván, azt törd porrá; e' porból egy fusták nyomót igyék-meg gyakran *Petrefelyem* vízben. Annál jobb, ha elébb, minekelőtte véré vennek, három vagy négy hétig azon *Ketske-bakot Saxifragával*, *Eperj* levéllel, vagy *Fenyő-törvis ágáival*, vagy *Petrefelyem* levéllel tarttyák. Paraszt orvosságban, leg-hathatósabban munkálódik ez aránt azon *Baknak húgya*, ha mihelyt eresztí, azon melegen iszfza a' beteg.

Jó a' *Muhartzás* vagy *Paponyás* (*Alkekengi*) *Bor*-is, a' *Muharcza* veres gyümölsét törd-meg, tölts fehér *Bor* teá, azután ruhán ki-fatsarván azt igyad; hathatóson hajttya a' követ. Jó a' *Mogyoró* béllé és *Cserefsznye* maggal való élés-is, azon haszonra.

Isimét:

Ísmét: Refzeld-meg az erős fekete Retket, tölts fejét Borra, fatsard-ki levét, 's idd-meg. Jó azon végre, ha a' fái Cyprusnak (*Sabina*) vizét veszed, és íszod. Vagy: Refzeld-meg a' Vereshagymát, levét ki-fatsarván, nádmézeld-meg, 's egy-egy kalánnal igyál belőle: jobb a' fejét szinű Hagyma. Itala légyen *spiritus Salis*sal savanyított Eperj, vagy Turbolya, vagy Petreselyem Viz. Itt helye van, fellyebba' III. Részben ditsértt Párlásokkal való élésnek-is.

Külsőképen így segítsd a' köves materiának ki-tisztulását: Meleg kézzel kend-meg a' Vese és Sze-mérem táját *Skorpio olajjal*, fokáig kezegetvén és dör-gölvén a' melegen alá-felé a' kezdeddel. Ísmét: Száraz köppölyt vagdalás nélkül a' Vese tájára vetvén, vonnyák alá gyakorta az Agyéka felé; segíti a' köki-menését: azután újlag kennyed *Skorpio olajjal*; melly hathatósabb leszén, ha aprón törtt Körös-bogárnak porát elegyíted az olajba. Vagy így: *Viasz olajat*, *Tegula olajat* (*Oleum Philosophorum*), *Skorpio olajat*, mindenik-ből egyaránt vévén elegyíts-őszve, 's azzal kennyed.

Itt pedig észre kell venni ezek körül a' kö morfáló és üző-orvosságok körül: hogy, nem mindgyárt használ egyszeri vélek való-élés; hanem fokáig kell *continuuálni*, hogy lassan-lassan adhassák-ki erejeket: mindenkor azok mellett kenéssel és feresztéssel-is, a' meg-irtt módok szerint, segítvén.

Minckutánna pedig e' kínos nyavalyából egyszer fel-szabadul a' beteg: ne bizza-el magát, mintha újlag elő nem kerülne; hanem, a' mint oda-fel meg-irtam, ilyen *Purgatioval*, a' fok seprős nedvességeket idején ki-takarítván a' testből, ne légyen *Arendnak* nak materiája.

A' Purga-

A' *Purgatioval* való élés után, hasznos a' savanyú *Viz* ital, és egyéb orvosságok, mellyek a' nyálas vagy liszthez hasonló seprős materiát ki-tisztították a' Vese-ből, és a' vizelletnek eres útából. Jó e' végre: vagy mindé harmad napon reggel, vagy minden héten kétszer jó-féle *Terpeninát* egy öreg mogyorónyit, vagy annyit mennyi egy gesztenye, Nádmézbe kevervén, alá-nyelni; igen tisztította a' Vesét.

Vagy így: Töltsd hév *Vasra* a' *Terpeninát*, 's az ott ügy meg-ég és keményül, hogy porrá törheted: e' porból egy fustak nyomót végé-bé Turbolya vagy Petreselyem vizben.

Jó ezen haszonra, a' Muharczás vagy Paponyás Borral való élés-is. Jó a' Feredő-bányában való feredezés-is, annál inkább, ha a' Víz-is íszod. Jó a' Mogyoró béllel, és Mondola béllel, 's Turbolya vízzel készített Mondola téj-is italodra. Jó a' virágzó disznó-Babnak virágostól 's mindenestől vizét venni, 's innya.

Ísmét: A' *Tipke-rósa* gyümölcset magvaitól jól ki-tisztítván, főzd-meg jól Borban, nádmézeld-meg, 's egyed; mind hivesít, 's mind vizelletet indít. Jó a' Nádméz-es Irós-vájjal való élés-is reggeleken. Hasznos a' Mogyoró bél, mind keserű 's mind édes Mondola bél, Baratzk és Cserefsznye magvak béli, ha gyakorta eszed, kiváltképen éjomra.

Igen jó rend szerint való italata, ha Temondád-sü gyökereit főz-meg gyenge Borban, 's azt íszza. Vagy: A' tisztá forrás Vízét magában főzzék-meg, *spiritus Salis*sal meg-savanyítván, azt igya. Jó a' Kerske-savó itala-is Tavasfzal; igen tisztította a' Veseket.

Minthogy pedig e' nyavalya a' Vese-knek hév-fégtől vészen eredetet; azokat külsőkkel-is kell hivesítenni: Saláta víz, vízi-Tök víz, vagy az helyén *Cichoria*

víz

vizet és *Rósa* vizet, 's egy-keves *Rósa* eczettel elegyíts-őszve; őszve-türtt ruhát belé-mártván, reggel 's estve tedd a' Vesekre. Vagy pedig: Kényék a' Vese táját mindennap kétfér *Rósa* írrel, vagy *Alma* írrel (*Pomatum*.) Lapítsanak-meg egy darab ónat, liggassák-meg, viselje a' Vesején két felől; szép-híven tarttya.

VII. R E S Z.

A' Vizellésnek bontakozásíról.

*Külömb-
séjei.* A' Vizellés miá-is fok bajoskodási vannak gyakorta az embernek: mert néha vért vizellik; néha akarattyá ellen-is el-mégyen a' vizellet; néha pedig fel-akad, és igen éfszi 's rágyja a' vizellet útait.

FÉSZKEI: A' Vér-vizellést a' mi illeti: az efik vagy a' Vesékben vagy a' Hójagban el-ágazott apró ereknek valami okon való vagy meg-szakadásából, vagy ki-rágattatásából. Erről ízólunk itt; mert tagadhatatlan, hogy embernek más részeiről-is származhatik a' vizellet útaira a' vér, és azon ki-takarodhatik: mint az Oldal meg-romlásában, efésben, útésben ez meg-efik. De ez nem ide-való.

OKAI: Meg-szakaszttya az apró eret, ha bõ igen a' vér: ki-rágja a' fõs erõs nedvesség: ki-sebesíti az éles, meg-tolyúlt, fõvenyes, vagy ugyan kõves *materia* az *Arenában*.

JELENTÉSEI: A' mi ezt illeti: Ha bõvön gyakorta Vért vizellik ember, veszedelmes; mert ez épen el-szárazsttya, 's azután Viz-kórságba ejti: vagy pedig a' vizellõ részeket ki-rothaszttya, és fok gonofzt szerez.

Ha a' Vérnek bõségétõle efik ez, (melly meg-tetfzik fok je-

fok jelekbõl:) mindjárt vágjanak Eret a' Bokáján, vagy Lába-fején: Karjait kóssék-meg, és a' vért úgy fogják-el az alsó részekrõl: a' Lépire és Májára vessenek egy-egy öreg Köppõlyt, 's úgy szítaffák-fel.

ORVOSSAGAI: Igen ditséretes e' nyavalyában, a' *Juh-téj* ital; de ennek itala után hamar ne alugyék, se magát meg ne fárasztza.

Piritsd-meg a' tüznél a' *Rhabarbarumot*, törd-meg aprón, egy sütták nyomót veres *Borban* adgy-be innya.

Cassába, vagy veres *Rósa* liktáriomba, vagy *Birs-alma* liktáriomba elegyíts egy sütták nyomó aprón tört *Uti-fü magot*, vagy *Bolus-Arménust*, vagy *Pomagránát* héját, 's azt egye-meg.

Fõzzenek ferrás *Vizben* *Tálmósó fűvet*, *Szederinjat*, *Tormentilla* gyökeret, 's azt igya. Törjék-meg aprón a' *Gyantát*, 's mindennap egy kés hegyre férõt egy kalán veres *Borban* vagy *Sóska* vizben, igyék-bé éjomra belõle. Jó a' *spiritus Vitrioli*val savanyított forrás *Viz* ital-is.

Minthogy pedig a' Vér néha megaluszik a' Hójagban, melly a' terhes feszító fájdalomból megtetfzik: ollyankor fõzzenek *fejér Málva* gyökeret, ahhoz tegyenek egy-keves *Ecetet* és *Mézet*, 's melegen azt igya; az alutt-vért oszlattya, és a' vizelleten kivífzi.

Kivül kóssék veres *Borban* fõtt *Birs-alma* vagy *Tölgy-fa* levéllel. Kényék a' Kenettel, mellynek neve a' Patikában, *Ungventum Comitissa*, az Ágyékát.

Néha vagy a' Vese vagy a' Hójag megkél, melly miatt genyetséget vizellik ember. Ha a' genyetség a' Vesekrõl jó; bővebb, 's a' Vizellel inkább el-elegyedik, és nem olly bûdös: de a' Hójag minthogy hártya arról kevés genyetség jó, nem-is annyira elegyedik a' Vizellel; azonban igen bûdös.

Minthogy

Minthogy a' Hóag szüntelen nedvesedik; nehezen tisztul az ilyen genyetség. Minden orvosságok kö-zött, használatos e' nyavalyában a' *Terpentinával* való élés. *Édes-gyökeret* törj-meg aprón, abba keverj egy mogyorónyi vagy több *Terpentinát*, s éjomra idd-meg; így tselekedvén mindennap.

Igen jól tisztíttya e' nyavalyát a' *Téjsavójával* való é-lés, a' *Méh-ser*; vagy ezek helyén, az *Árpával* és *Édes-gyökérrel* főtt *Víz*: ezeknek valamelyikét igya szomjú-fágtól. Jó a' *savanyú Vizzel*, vagy *Feredőbányának vizével* való gyakor élés-is. Jó a' *Lignum sanctum*, *Sassafrás* és *Sarsaparillával* való élés-is: ezeket a' közönséges mód szerint *Vízben* meg-főzvé, iván.

Ezek után: annyira tisztulván a' genyetség, (melly megtetfzik annak kevesedéféből:) élyen gyakorta *veres Rósa likáriommal*. Vagy: Törje-meg a' *Tömjént*, elegyítse *édes Tejbe*, s azt igya gyakorta. Vagy: *Uti-fü vízbe* fűsön *hév Várat*, s azt igya. Vagy: *Szedgyen Kókény-sa möhöt*, főzze-meg *Méhserben*, s azt igya.

Ha nagy a' fájdalom: Igyék *mezei Mak vizet*; ízépen enyhíti. Vagy: *Tök-magot* tisztítson és törjön-meg bővön, ereszfe-fel *Uti-fü vizzel* mint a' tejet, s azt igya gyakran.

Néha a' *Vizellet*, embernek akarattya ellen-is el-mégyen; mely kiváltképpen esik, a' Hóag nyakát bérekefztő petsenyés húlnak megpuhulásától, ázáfá-tól, és erőtlennítettétől: mint ez gyakran megeseik az igen-részzegekben. Vagy: a' *Vizelletnek* nagy élefségétől, mely érdekelvén e' részeket, indíttya a' *Vizelletet*. De gyakrabban esik az erőtlenségből: mely ismét, vagy a' természet hidegségétől, mint a' vén emberekben; vagy a' bő nedvességektől, mint a' gyer-

a' gyermekekben, tapasztalható dolog.

A' vénekben, és részegeskedés miá elgyengültek-tekben, többire gyógyúlhatatlan e' nyavalya. A' gyer-mekekben, idővel magától megszűnik.

Ha a' testben bővölködő éles évő nedvességektől vagyon: azt a' testből *Purgatióval* kell kitisztítani; az-után, szorító és egyéb ebben próbáltt cefközökkel kell élni.

Jó igen a' *Gyanta* vagy *Tömjén*; akarmellyiket tórd apróra, és egy fusták nyomót vagy kevesebbet vévén belőle, igya-bé *veres Borban*, vagy *Kókényvirág vízben*, vagy *Sóska vízben*, vagy *arzélos Vízben*.

Kivül a' Szemérme táját, *Eczerben* erősen meg-főtt *Tser-fa* törtt hajával vagy levelével, vagy-meg törtt és *Eczer-ben* (mint a' pép) megfőtt *Tser-makk* béllel, s jó-mele-gen kőfsék-bé.

Ditsérik itt, ha a' *Tsigát* mind *hájával* együtt egy új paraszt tsuporban megégeted, porrá tézsed, és vala-mellyik említett *Vízben* vagy *Borban* gyakran innya a-dod. Hasonlóképen élhetiz az égett *Mogyoró* béllel, égett *Tyukmony* hájjal, aprón törtt *aszszu apró Bojtorján* levelével, *Tyúk zúzásnak* belső megaszalt és aprón törtt *hártájával*. Ditséretes azon formában, ha mindenestől megége-ted a' *súly* vagy *tövise* *Disznót*, és *porát* innya adod gya-korta.

Rend-szerint való itala légyen *savanyú veres Bor*, vagy *Víz*, melyben *hév Arzét* egynéhányszor süssenek és óltsanak. Vagy pedig: új *Téglát* hevits-meg igen, óltsad *tiszta Vízbe*, meg-főzvé azt igya szomjúfágtól.

Szoktásák ezek mellett arra, ha gyermekek, hogy lefektek, éjszélkor, hajnalkor, vizelleni kényszerítsék.

A' *Vizellet* fel-akadáfát, tsepegéset, és a' *vizellő* részek-

részeknek rágását a' mi nézi : ezeknek okai az VI. Részben alkalmasint elő-számláltattak, a' mint hogy orvosságai is majd azok.

Ha fenn-akad ; annak okaira kell vigyázni : veszedelmes itt ez-aránt a' Vizelletnek sokáig való tartóztatása ; mint ezt néha szegyenletiben is olly helyen megfogja az ember. Néha ez esik a' Hójagban való kötől. Néha esik eza' Kólyikában, a' Hójagnak száját megnyomván a' teli Bél. Néha a' *phlegmás* nedveségtől vagy genyetségtől megrakodván a' Hójagnak szája.

Akarmi okon légyen ; de mindenkor veszedelmes az illyen Vizellet megfogódás : melly ha heted napig tart, bizonyoson megöli az embert ; mert ha annyi ideig semmit nem vizellik, a' Vizellet vízfza az erekre szállván, dagadást, és az Agyvelőnek bódulását, hofzfas álmod, és abból halált hoz. Annál inkább, ha az Orrán is érzi a' Vizellet szagát kijöni, és a' ganéjlásra való erőltetést is érzi mellette, 's azonban femmi nem mehet, vagy ha miatta tsuklik ; nem igen vagyon reménység.

Mind hasznosok e' nyavalyában, a' mellyeket az *Arenában* elő-számláltunk : minémű a' *Terpentinával* akar étel akar ital formában való élés : *Fenyő-magos* vagy *Fenyő-mag olajos* ital : *spiritus Salisfal* savanyított forrás *Víz* ital : *Muharczás* vagy *Paponyás Bor* ital, kilentznek vagy tiznek egy tséfce *Borban* levét fatsard-ki, 's idd-meg. Egyéb külső, belső, az VI. Részben előszámlált orvosságok, kenések, kötések, feresztések.

Ha a' Hójagban való kő rekeszti-meg a' Vizelletet : fekteffék hanyattá, és Lábaik fel-emelvén rázzák, hogy a' Hójag szájáról vízfza-mennyen a' kő ; Ha úgy nem

úgy nem lehet : ahoz-való tsővel (*Catheterrel*) vízfza kell tiszítani onnan ; ottan meg-indúl a' Vizellet.

Ha nagy rágással vagyon, és gyakran nagy kínnal tseperegve vizellik ember : (mellyet, a' Vizellet útait rágó erős éles nedvesfégek, 's genyetségek, néha az-onoktúl a' Hójag szájának ki-sebfeffedése, 's egyéb eféle szerez :) az orvoslásban akkor arra kell vigyázni, 's azt kell fel-keresni, a' mi annak közelebb-való oka.

Jó itt-is a' *Purgatio*, kiváltképen *purgáló* fatskóról egy vagy két hétig innya, és gyengén a' meg-gyülekezett nedvesfégeket így tisztogatni. Jó itt azon nedvesfégeket *Kristély* által is kevesíteni, melly a' Hójag száján-is tágitást és lágyítást téfzen.

Jó itt-is minden *Terpentinás*, *Fenyő-magból* és *Muharczából*-való fellyebb le-irtt orvosság : *Mondola* téjjel való élés : *Eperj*, *Turbolya*, és *Petreselyem* víz.

Vagy : *Tök*, *Görög* és *Sárga Dinnye*, és *Ugorka* magokat, törj-meg erősen : e' vizeknek valamellyikével erefsz-fel mint a' tejet, szurd-meg, és gyakorta igyad.

Igen jó a' *fejér Málva* gyökérrel, *Édes-gyökérrel* és *Arpával* főtt forrás víz ital : a' *Ketske* tej savó ital : a' *mezel Mák* víz ital : a' *Feredő-bánya* víz ital. *Küpill* *Rósa* vízbe *Tyuk-mony* sejtét erősen, 's idd-meg mindeneftől ; igen enyhítia' rágástól ; való fájdalmat. Ide tartoznak minden kenések, kötések, feresztések, mellyek a' VI. Részben le-irattanak.

Igen jó ez : Egy nagy *Vereshagyma* réttyei közzé e-refsz *Mondola* olajat vagy *Fa-olajat*, süsd-meg farátnak alatt, azon jó-melegen törd-meg mint a' pépet, és kösd-bé a' Szemérme közit 's táját véle.

*A Köszvényről és Sciaticáról, melyet**Fars. bának, forgó és kerejt-tont fájda-
l-mának hínak.*

Fész- E' nyavalyának fészke, kiváltképen, az ízek-
ke. nek közi, azok közzé vervén-bé magát a'
vérből ki-fzakatt fős, nyálas, évő, rágó *materia*; melly
az ízek mellett a' hárttyákat, és a' tsontokat őszve-kö-
rő szőszös haj-nevelőket (*ligamenta*) és inas húfokat (*tend-
ines*.) keserves fájdalommal fészíti:

E' rágó nedveffégek, noha mindenütt lehetnek a'
testben ízélyel; de kiváltképen a' Kéznek, Lábnak
ízeire, a' Térd-kalátsa alá tartanak; néha pedig a'
Tsipő vagy forgó-tsont válutskájába (*acetabulum*) a' Far-
nak nagy húfai alá furja magát: melly tulajdonképen
Sciaticának (*Ischiadica*) mondatik a' Magyaroknál.

Ugy ki-terjed néha e' nyavalya a' testben, hogy min-
den ízeket el-hat, Hát-geréntzit, Fő-kaponyát, Áll-
kaptzáját, Ortzáját, Torkát. A' Kéz's Láb fejében
és a' Térdben, ugyan dagadáffal, fel-verő fájdalommal
's tűzességgel adgya-ki magát; mellyben sem alhatik,
sem ehetik ember: néha a' Hideg-is el-leli miatta, és
egész teste forrózik.

OKAI: Belső okai e' nyavalyának: (a' mint mon-
dám,) a' nyálas nedveffégeknek az Agyvelőben, Erek-
ben, Májban, Lépbén igen el-bővülése; mellyek ott
tovább el nem fėrvén, minden-felé a' testbe, a' hol
fészket találnak magoknak, ízekre, inakra, hárttyákra,
ki-áradnak: melly ki-áradás miá az ilyen részek eláz-
nak, fészülnek, 's gyengűlnék; sőt néha idővel meg-
sűrűdvén e' nyálas *materia* mint a' méz, úgy ki-tollya
magát, hogy a' tag rutúl meg-tsomózik kívül miatta;
sőt az

sőt az ízeket meg-tágítván, a' tsontokat-is helyekből
rettenetes kínokkal ki-hánnya.

Külsőképen, kiváltképen az ilyen nedveffégeknek
el-bővülését segítik: az igen buja élet, rézgegeskedés
gyakorlása, henye élet: mellyek miá a' belső részek,
Gyomor, Máj, Lép el-hidegedvén 's gyengűlvén, jó
főzést és jó vért nem tsinálnak; hanem az eledel ben-
nek tsak fűstőlőg, mint a' nyers fa a' tűzön, és nagyobb
részfent nyállá válik. Néha ugyan örökfég szerint száll
a' köszvényes szőlékről a' fiakra.

JELENTÉSEI: Többire e' fájdalma, Tavasz-
szal és Őszszel fordulnak elő. Ha idős korban esik em-
berre: jól soha ki nem gyógyul belőle. Az ifjakban-
is, ha már meg-tsomófodott: nints reménfég. A'
Tsipő tsontban való Köszvényben, jó jel, ha alá-felé
száll a' fájdalom; de igen rossz, ha Inai és Szárai sibi-
badnak, 's hamar fáznak. Akarmelley Köszvényben-is
nagyobb fájdalom vagyon, ha a' Hafa kemény; kön-
nyebb pedig, ha a' Hafa tág és megyen. Ha pedig a'
Köszvény, melly bizonyos időben elő szokott vólt ke-
rűlni, elő nem kerűl: gyakorta más veszedelmes nagy
nyavalyába veti a' beteget.

ORVOSSAGAI: E' nyavalya, minthogy hoszfzas:
unalmas munkát, orvosláft, és igen szoros prébendát
kiván. Már annyira ment, hogy ugyan belé-is szok-
ták mindjárt hagyni ennek orvosoltatását a' Köszvé-
nyesek: melly miá, *Opprobrium Medicorum*, az-az, Or-
vosok gyalázójának, (úgy mint, mellynek semmit
nem tehetnek,) mondatik. Mert a' ki jó borhoz,
borfos étekhez szokott, (mint többire a' Magyarok:)
nem akarják meg-fogyatkoztatni sem torkokat, sem
ínyeket: mihelyt az ostor annyira tágul, nehezen vé-
szik ma-

szik magokat a' Bor helyén Táj itatra, fött Vízre ; és a' szerzámos Étek helyén Viz-levesre; 's egyéb effélékre. Nem gondolván-meg ama' mondást, melly, nagyobb részére, reájok illik a' Kőszvényesekre:

Qui non vult jejunare Christo, jejunet Galeno.

Ki nem fanyargattya Christusért ö-magát,
Szenvedgye Gálénus szoros Oskoláját.

Mellyre nézve, talám e' Rész e' munkából ki-ma-radhatott volna; de, hogy tsorbája ez-aránt-is ne legyen, jegyzek egy-néhány rendelést, mellyeketa' Régi-ekis többire, 's mind pedig a' Mostaniak feljegyzettek.

Egy summában azért, ennek orvoslása ez: hogy a' mondott nedvességeknek az ízekre való szállását, folyását, minden tehetségével ember fogja-el; a' mi már oda szállott, azt onnan ofzlafla-el: Agyvelejér, Gyomrát, Máját, Lépit úgy erősítgeffe, hogy a' testben az ilyen hitván nedvesség ne bővüllyön, hanem fodgyon; melly úgy léfzen-meg, ha a' természet olyanokkal nem terhelődik, mellyekkel ne birjon. Mind ezek mellett (mivel az leg-szorosabb:) a' fájdalmat, mennyire lehet, enyhíteni kell.

Azért, ha a' beteg ifjú-erőben és véres, a' nyavalya-ís még kezdésben vagon; vágjanak ottan Eret a' jobb Karján, ha a' Kőszvény bal felől gyötri; ha pedig a' jobb felől való részében vagon, bal felől kell vágni, annyi vért 's annyszor borsátván, mennyi a' nyavalya fulliához, és a' beteg erejéhez képest elégedendőnek ítéltetik lenni.

A' *Purgatio*-is a' nyavalya kezdetiben igen hasznos; mivel az, az ízekre és inakra menni siető nedvességeket a' Bélekre vízfőz-főzija, és a' rendes úton a' testből ki-takarítja.

E' nya-

E' nyavalyában pedig, a' *Purgatio* aránt, kettőt kell meg-tartani. Elsőben: hogy a' *Purgatio* jó-erős legyen; mert a' gyenge tsak meg-zavarná a' nedvességeket, és annál nagyobb kint szerezne. Másodszor: hogy mihelyt azt bevész a' beteg, a' Karjait és Czombjait szorítsák-meg ruhával; hogy a' Kéz és Láb ízeiben a' fős nedvesség fel ne háborodgyon miatta, és fel-háborodván, annál nagyobb kint ne tégyen. E' végre: *Póma-gránát héját, aszú Tölgy-makkot, Bolus-Armenust* meg törvén aprón, keverjed *Eczettel* őszve-habartt *Tyuk-mony* fejéribé, mellybe ruhát mártván, kösd-bé a' meg-mondott részeket véle. Vagy hirtelen: *Eczetes vízbe* márts ruhát, 's kösd-bé jó-szorossan a' Karjait 's Inait véle. Néha e' nyavalyában, a' fellyül hánytató *Purgatio*-is fokot használ.

A' *Purgatio*-val való elégedendő tisztulás után, izzadás által-is kell fogvatnia a' fok nedvességet. Igen jó, a' többi között, és könnyen-is szerezhető e' végre, a' keferü *Lapu gyökere*, főzzék-meg *Borban*, vagy *Serben*, vagy *Vízben*, 's igya melegen; mind a' vízzelletet, 's mind a' verítéket igen indította. Külsőképen: izzadhat *gőz-Feredővel*; vagy a' helyén, kementzéből kiszedett *Kenyeret* vagy kettőt darabolly-fel azon-melegen, rakjad a' beteg teste körül, 's takard-bé jól; ha talmafon izzafzt és használ.

A' nagy fájdalmakban, és hogy az ízekről elfogódgyék az oda siető nedvesség, jó a' *Terjékkol* való élés, ha új és nem régi a' *Terjék*. Jó a' *Hideg Kőszvényben*, *Sassafras-fát* meg-ráspolyozni, 's annak *sorgását* üvegbe rakni, és erős *Egett-bort* reá-töltvén áztatni, míg az *Egett-bor* meg-veresedik, és abból éjomra reggel 's este le-fektekör egy-egy kalánnal innya; a' vért igen tisztítja.

P4

Vagy

Vagy így: *Föld-epét* (*Centauria minor*,) *Kapotnyak* gyökérét (*Asarum*,) mindeniket egyaránt vévén, főzzék meg *tízta vízben*, minden reggel éjomra melegen egy italt igyék belőle vagy két hétig; izzaszttya, 's tisztítotttya.

De minthogy közönségesen az ilyen betegek e módot nem követik; hanem, mihelyt a' Köszvényi fájdalmat érzik, mindjárt kenéshez, kötéshez kapnak; mellyeknek, mivel ezek után kellene következnien, hasznát ritkán érzik. Azért, hogy e' nyavalyában ember a' külső fájdalom enyhítő eszközöknek hasznát érezhesse: a' fellyebb meg-írt módok szerint, testét előbb el-készítvén, úgy nyúllyon a' külső eszközökhöz, mellyek vagy a' fájdalmat enyhítsék, vagy a' tagba le-szállott *materiát* oszlássák, és lágyítván, tsomódodni ne engedgyék. Mellyek, minthogy fok-féle Nemzetből álló Tudósok próbája és javallása szerint, igen fokak és fokfélék; rövideden némeltyeket, mellyek a' Magyar *humor*hoz közelebb esnek, elő nem számlállok, igen fokakat el-hagyván.

Igen jó fájdalom enyhítő tsak maga-is az *édes Tej*, ha mihelyt fejik, és még lágy-meleg, ruhát belé-mártván, azzal raggattyák. Mellyre nézve: *fejős Juhot* vagy *Ketskét* a' beteghez közel táplálhatni; hogy mihelyt kívántatik, *új fejt Tej* légyen.

Vagy: *Édes Tejbe* tégy *Sáfrányt*, főzz *Czipó belet* benne, és vagy két *Tyukmony székivel* tórd-őszve erősen, mint a' pépet; melegen ruhára kenved, 's kösd a' fájdalmas részt véle, gyakran újítván. *Fejér Málva gyökeret* is főzhetfz *édes Tejben* mint a' pépet, és hasonló formán élhetfz véle.

Mikoron a' Lába nagy-ujjában érzi a' fájdalmat: a' hol szokott kezdődni gyakrabban, *Rósa eczetet*, *Tyuk-*
mony

mony fejerit, lágy *Sót* küpülly-őszve erősen, gyenge lentsepi márts belé, 's kösd-bé véle.

Vég *Bort* 's *Eczetet* mindeniket egyaránt, apróra vagdaltt *fejér Málva gyökeret* főzz-meg benne erősen, tégy *Ros lisztet* hozzá, tórd-őszve mint a' pépet, 's jó-melegen ruhára kenvén, kösd-bé a' fájdalmas tagot véle.

A' tüzes fájdalomban, igen ditséretes, ha a' *Békalentsét Szék-fü virággal* és egykevés *Arpa-liszttel Tejben* megfőzöd, 's véle bé-kötöd jó-melegen.

Vagy így: Egynéhány *Tyukmony székít Sáfrányos Vájban* lágyan főzz-meg: (annál jobb, ha *Rósa olajban* főzöd azon formán; és mikor szép-lágyan meg-fő, jó-melegen ruhára kenvén, bé-kötöd véle.

Vagy így: Aprón törtt *Sót* és *Kormot* küpülly-őszve *Tyukmony fejerivel*: mikor elsőben kezdődik a' fájdalom, ruhát belé-mártván, kösd-bé véle; újítván ha megszárad.

Vagy így: Az *Ökörfark fünek virágát* fzedd-meg bővön, tölts-meg egy szoros szájú üveget véle, tedd ki Nyárban a' nap-fényre, 's egészen magában mintegy olajjá válik, szürd-le más edénybe a' higgattyát, 's tedd-el: mikor a' szűkfég hozza, gyenge ruhát belé-mártván, a' kínos részt kösd-bé véle, gyakran újítván: annál jobb lesz, ha erős *Egett-bort* és jó-féle *Sáfrányt* is elegyítetfz hozzá.

Ísmét: Tavaszfzal, motsáros helyen, *Béka tojást* (*Sperma Ranarum*) fzedgy bővön, 's annak kis lumbikban vedd *vízét*; mellybe, mikor szűkfég, gyenge ruhát mártván, takarjad véle: annál jobb, ha *Timsót* olvasztatfz-el benne. Könnyebb így: Azon *Béka tojást* meg-fzedvén, küpüllyék-őszve, mártsanak belé
egy-

egy-falka gyenge ruhát, mellyet meg-száraztván te-gyenek-el hűvös helyre; akarmikor elő-vehetni, egy darabot (mennyi szükség) belőle metfzven, öntözzék-meg *Rósa* vízzel, 's köffék-bé véle.

A' Meleg Kőszvényben ez-is jó: Törd-meg a' *Ge-létet*, tölts *Eczetet* reá, főzd-meg jól, ruhán belé márt-ván, köfd-bé véle.

Vagy így: Gyermekdéd *Tében marha lábat*, vagy u-gyan *Borjú lábakat* vagdally és törj-őszve, főzd-meg *Víz-ben* erősen, míg el-roshad; fenn a' Vizen lábbogó kő-vérít szedd-le egy edénybe, tölts meg-annyi vagy va-lamivel több erős *Egett-bort* hozzá, tégy *lágú Sót*-is belé; a' hévséget igen szíjja ki-felé, ha gyenge tolluval gyak-ran kened véle.

Olajos és firos eszközökkel nem igen hasznos élni e' Kőszvényes hevültt tagoknak kötélésben, kenésé-ben; mivel annál inkább hevítik.

Jó a' hévség szítatására a' *Galbanetum*, (noha ezzel, hogy tudnám, e' nyavalyában mások nem éltek:) ken-nyék véle tolluval. a' hévségnek ki-szítatására: fellyül, lapossan szeltt *őszvör Tében-hússal*, mellyen semmi kő-vér ne legyen, köffék-bé, a' fájdalom enyhítésére: minden reggel 's estve újítani kell e' kenést és kötést. A' *lágú új Sajt*-is jó, kötni véle: de mihelyt meg-me-legszik rajta, el-kell vetni, 's mást reá-tenni; enyhíti a' fájdalmat.

Jó fájdalom enyhítő ez-is, hamarjában: *Fejér Czipő-belet* főzz-meg *Sáfrányos Tejben*, mint a' pépet, melegen ruhára kenven, köfd-bé béle. Vagy így: Két vagy három *Tyukmóny székít* küpüll-őszve erősen erős *Borral*, márts ruhát belé, és takard-bé véle. Vagy: Aprón törtt *Görög-fejért Eczetes Rósa* vízzel keverj-őszve, ruhát márts

márts belé, 's köfd-bé véle. Némellyek apró *Kutya kölyköket* raknak reá, 's azoknak melegével enyhítik.

Jó a' fájdalom enyhítésére, az őszve-fültt 's melege-dett *Törköly*, tartsa benné a' fájdalmas Kezét vagy Lá-bát. Jó a' gyermek *húgya*-is, ha gyakran azon-melegen mossák véle. *Sótalan Vajban a' vízi Békát* főzd-meg e-rősen, 's azzal kennyed. *Utisü vizbe* 's meg-annyi *Eb-szölő* vízben tölts egy-keves *Eczetet*, vés belé egy-darab *Cámfort*, 's azzal kennyed. Vagy így: *Szalamiák spi-ritust*, erős *Egett-bort* tölts-őszve, vés *Cámfort* belé, 's kennyed véle; igen hathatós.

Ha ugyan szenvedhetetlen a' fájdalom, így tsele-kedgyél: *Belénd füvet*, *Eb-szölő* egy-néhány *Mák fejet*, (mindenik nyers legyen:) *Fül-füvet*, *Viola levelet* főzz-meg *Tejben* erősen: *Len-mag liszttel*, *Búza liszttel*, *Szék-fü olaj-jal* törd-őszve erősen, mint a' pépet; ruhára kenven, köfd-bé véle. A' levéllel pedig melegen, hasznosan moshatni.

Vagy így: *Jó-fele Sáfrányt* áztals erős *Egett-borban* hogy szép-farga legyen, vés belé egy-keves *Cámfort*, forrald-fel, azután egy-darab *Opiumot* olvassz-el ben-ne, 's azzal kennyed; igen hathatós. A' *nyers Tabák levele*-is jó, ha meg-töröd, 's véle bé-kötöd.

Ha a' nedvességet, melly e' kínos fájdalmat szerzi, elein el-akarod valamelly tagodról fordítani: hivesít-ökkel, *Salátával*, *Endiviával*, *kővér Portsinnal*, vagy *Fül-füvel* kötheted.

Vagy: *Arpa-lisztet Eczetes Vízben* főzz-meg, két vagy három *Tyukmóny székít* keverj belé, *Sáfrányozd-meg*, 's köfd-bé véle.

Ha a' hévségben a' Lábad vagy Kezed erei meg-da-gadtak: *Nádállyal*, annak módgya szerint, vért szítat-ni belőle, hasznos igen. Oszlatni

Ofzlatni ha akarod a' *materiát*, melly a' *Dagadó Kőszvényt* szerzi: *Oltatlan Mészert* gyermek *hugyában* öltsemeg, hadd meg-higgadni; a' higgattyát le-fzürvén, mártts gyenge ruhát belé, 's raggasd véle.

Vagy: *Nyers Borza* levélre 's *virágára* tölts *Egett-bort*, ázzék úgy egy éjjel; azután tölts-fel lumbikba, és újolog jártafd le, mellybe gyenge ruhát mártván, ragaszfad gyakran véle.

Vagy így: Szedgy a' *hejából ki-mászott Tsigát*, tégy-meg-annyi *Sót* hozzá, 's mind-együtt tedd *fatskóba*; mellyet a' pintzében szegre akasz-fel, tégy edényt alája, és a' *le-tsepegett* levéllel kennyed.

Ezekén kívül, mind fájdalom enyhíteni, 's mind ofzlatni ditsértenek ímezek: *Búza-lisztből*, *Sóból* és *Lőrebből* (*Tsigerből*) főzz *Pépet*, kend ruhára, 's melegen köfd-bé véle.

Vagy: *Bab-lisztből*, *Borral*, *Egett-borral*, 's egy-kevés *Vajjal* főzzed, és azon formában élly véle. Vagy: *Földi Borzának* gyenge leveleit ránts-meg *Vajban*, 's köfled véle. Vagy: Refzelly *Földi-tököt*, tölts *Egett-bort* hozzá, 's köfd bé véle. Jó a' *Süly-fü* gyökér-is (*Radix Aronis*.) ha meleg *Tehén-ganéjjal* erősen öszve-töröd, és véle bé-kötöd.

Vagy így, melly jobb-is: Törj apró porrá *aszszú veres Rósát*, *Máslixot*, 's egy-kevés *Cámsort*, és tiszta *Búza-liszttel* együtt főzd-meg erős *Borban*, szüntelen kevertvén míg péppé válik, 's azzal köfled.

Ezek között, a' mellyiknek hasznát érzi, azt köveffe.

Ha meg-tsomósodik: elein annak ofzlatására, igen alkalmas az értt *Sajt*, mellyet régi *Sódor* levéllel főzz péppé, mellyet ruhára kenven, köfled véle; szépen lágyít-

lágýíttya 's ofzlattya. Jó ugyan-azon tsomókat mindennap *Büdös-kő* olajjal kenni, háromszor napjában. Jó elein tsak a' *Gummi Ammoniacum*-is *Eczerben* lágyítsd-meg, kend ruhára, és köfd-bé véle. Vagy: az a' *flastrom*, mellyet a' *Patikában Emplastrum Diasulphuris* hínak; elébb mindazáltal mindenkor *Büdös-kő* olajjal meg-kenven.

A' mi az *Italt* illeti: igen jó volna a' *Sarsaparillával*, *Lignum Sanctummal*, annak módgya szerint, főtt vízzel való élés. A' *Téjjel* való élés-is, a' kinck *Gyomra* szenvédheti, ditsérterik. Minden *Tavasfzsal* 's *Őszszel*, illendő *Purgatív*val éllyen. Eret vágasson. Gyomrát ottan-ottan *Terjékkel* erősítse. A' *ízegény ember*, *Fok-hagymának* három *fokát* estve le-fektekör egéfszen nyelleyen-el; magával együtt *fok phlegmát* vízfzen-ki, a' *Gyomrot*-is melegen tarttya. Jó a' *savanyú vízzel* való élés-is, annak idejében. A' tagok erősítésére pedig, a' *Bánya-feredő*. Ezekén kívül, hogy a' kint kerüllye, gyakran elméjében forogjon e' négy szó: *Cibó modicus, sibi Medicus*.

A' *Sciatica* (*Dolor Ischiadicus*) vagy *Far és forgó-tsont* fájás, minthogy azon okokból véfzen eredetet, mellyekkel a' *Kőszvény*; orvoslása-is többire ugyan az. Itt-is használ mind *Purgatio*, mind *Érvágás*, mind *izaszasztás*, és a' *Sarsaparillával* főtt *Vízzel* való gyakor élés.

Ezek után, úgy kell ofztán külső efzközökkel a' fájó részekhez nyúltni. Jó fájdalom enyhítő e' nyavalyában a' *feredés*: Fözzenek *Feredőt* *Földi-tökből*, *Földi-borza gyökérből*, *Sálfyából*, *Kőszvény-füből* (*Chamapithis*) *Fenyő magból*, *Somkóróból*, *Szek-füből*, mindennap kétfzer-is belé ülhet, étel előtt két órával.

Korpát, *Sót*, *Zabot*, *Kélest* melegítsenek-öszve *serpenyőben*;

nyőben; fatskóba rakván, azzal dörgöllyék a' fájó részeket; olly melegen, a' mint el-állhattya. *Fenyőmagot*-is tehetni közébe, és erős *Borral* vagy *Egett-borral* gyengén meg-öntözhetni. Kenyék jó melegen, *Kapor* vagy *Kömény olajjal*, *Ruta olajjal*, vagy *Szék-fű* vagy *Lilium olajjal*. Jó a' *Skorpio olajjal* való kenés-is. Ismét: a' *Dialthea* kenet. Jó a' *Róka olaj-is* *Tégla olaj*, vagy együtt, vagy külön: erős *Egett-bort*-is tölthetni közébe. A' *Szappant* meg faragván, és erős *égett-Borral* meg-lágyítván, kennyék véle. Száraz Köppölyt egynéhányat vessenek a' fájó részekre; kennyék-bé osztán *Tégla olajjal*, 's takarják-bé jól meleg ruhákkal.

Vagy így: A' *Földi-borzának* tövét és leveleit törd meg erősen, levét fatsard-ki, tölts meg annyi *Szék-fű olajat* hozzá, főzd-őszve jól, 's azzal kennyék a' fájdalmas részt: annál jobb, ha egy-kevé *erős Eczetet* csesztet közébe; 's inkább béhat.

Ez-is igen jó: *Nyers Sállyát* új hév téglán fonnyaszt meg, azután hintsd meg gyengén *Eczet*tel, takard-bé gyenge ruhával, 's tedd a' betegnek fájó *Tompóra* alá; 's úgy párollyad. Hasonlóképen tselekedhetel a' kementzéből kivott meleg *Kenyérr*el; szeld ketté, öntözd meg jó *Égett borral*, bé-takarván tedd a' fájó

részéhez, és párollyad véle.

AZ OR-

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL HATODIK KÖNYV.

ELSŐ RESZ.

A Hó-szám megrekedéséről.

Jelen- A' Hó-számnak megrekedése vagy fenn-akadása ha rend-kivül vagy on, sok gonoszoknak oka: mert holott ennek minden holnapban az aszszonyi-nem testéből kitakarodni, az az idő eljövén, azonoknak nagy könnyebbégekre szolgál; úgy ha, az az idő elő-kerülvén, megreked, nagy háborúkat szerez vizsontag a' testben; hanemha viselősök, vagy szoptatók, mert azokban megrekedvén, semmi bántódásokra nintsen; minthogy akkor a' megbővült vér, más haszonra fordítatik a' természetben.

OKAI: Ennek megrekedésének sok oki lehetnek: néha a' vérnek nagy bőfége, sűrűsége, nyálásága, és hidegsége: néha annak más-felé való takarodása; úgy mint, Orrán, Száján, Fülén; néha az Alfélén való Súlyos ereken. Néha ennek oka, az ereknek, melyeken kifozott takarodni, megrekedése, 's befőzülése.

Külső okai lehetnek: hidegen és szélben való járás, (kiváltképen akkor, mikor a' rendes folyátnak elő kellene kerülni,) hosszszas befűlés, felelem; 's a' több.

többi: melyek mind hűtik és sűrítik a' vért, 's fogyat-
tyák az erőt, melly a' természetet a' tisztulásra segíte-
né. Ide-való, a' hideg és hidegítő ételekkel 's italok-
kal való élés, hofzfasz alatlanság, 's többek effélék.

JELEI: Jelei e' nyavalyának: a' Fő-fájás, melly a'
Szemeit-is elfogja: Vállá-közi 's Dereka fájása: egész
testének nehézsége 's lankassága. Az ilyen beteg
gondolkodó, szomorú, rút színű, ételt nem kíván,
ottan-ottan tsömörlik, fokát pökös.

JELENTÉSEI: Ebből mindenkor, ha hofzfasz
talál lenni, egyéb nyavalyák-is következhetnek: Viz-
kórtság, 's egyéb dagadások, Fuladozás, a' testben
fzéllyel bujdosó Fájdalmak, Nehéz-lehellések, Hu-
rut, Fő-fzédelgés, Ájulás, 's több efféle.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyának orvoslását, igen
szükséges valami jó *Purgation* kezdeni, akar *pilula*, akar
ital, akar fatskó formában légyen az. Azután, az idő
tájban, mikor rend-szerint folyni kellene, vágják-
meg a' Boka-eret, vagy a' Nagy-lába ujján valót mind
a' két Lában: nem kell fok vért botsátani, mert ez
csak arra való, hogy a' vért alá-felé szivárogni szokta-
suk az ő idejében. Dörgöllyék *meleg ruhákkal* a' Szárait
és Czombjait. Mofsák gyakran a' Lárait, *Tomborból*,
Bors-füből, *Kakuk-füből*, *Majoránából*, *fekete Ürömből* főrt
Láb-vizzel. Feredőt-is főznek hasonló füvékből, *Kö-
ménnyel*, *Kaporral*, *Somkóróval* együtt, 's feredgyék benne.
A' feredés után, füstöllyék azt a' részét, ilyen formán:
Aprón vagdaltt *Fa-héjat*, *aszfú sejtér Rósát*, és *Szeretsen-
dió virágot*, *Mirhát*, egy tiszta fazékba vés szénre, 's
mindjárt a' feredés után füstöld vele.

Törjék porrá a' kék *Lilium gyökerét*, (*Viola gyökernek-is*
bíják:) tegyenek hozzá *Sáfrányt*, *Szeretsen-dió virágot*;
igyük

igyük ebből a' porból két mogyoronyit reggel 's este egy
kalán *meleg Borban*. Vagy így: Aprón törtt *Fa-héjat*,
Sáfrányt, *Szeretsen-dió virágot*, azon formán *meleg Borban*
igyük. Vagy: A' *nyers kék Lilium gyökerét* reszeld-meg,
levét fatsard-ki, három-annyi *Bort* hozzá töltvén és jól
meg-sáfrányozván, két-két kalánnal igyük belőle. E-
zek után az italok után, mindenkor járjon, setállyon
meleg házban, egy-darabig.

Vagy: Tsinálly *Feredőt*, a' megmondott mód fze-
rint: melyekhez *Méh-füvet*, *Isten-sáját* és *Isópot*-is tehet-
ni. A' *Feredőből* kikelvén: apró porrá törtt *Castore-
umot* egy fusták nyomót egy tséfe jó *Borba* kevervén,
igya jó-melegen. Igen jól segíti, (a' hol kitelik) a'
Fa-héj vizzel való élés-is. Vagy pedig: A' *Babirt* törjek-
meg, főzzék-meg *Borban*, 's azt igya a' szegény Rend
gyakran.

Vagy így: Végy egy-egy fusták nyomó *Gyantát* és
Fa-héjat, két póltura nyomó *Sáfrányt*, törd-öszve apró
porrá; ennek harmad részét vedd-bé egyszer egy ka-
lán *meleg Borban*: jobb este bevenni. A' szegény Rend,
főzzön *Borban Tyukmony-pirosító gyökeret (Rubia)* bővön,
hogy a' Bor tiszta-veres légyen, 's melegen azt igya
gyakran, kivá mikor a' rendes idő elő-kerül. Jó igen
a' *Lavendula virág-is*: törd apró porrá, keverd *Mézbe*,
's egyed gyakorta. Jó, a' *meleg természetűeknek*, a'
Bor-kövel savanyított levekkel való élés-is. Jó, igen hamar-
jában, csak a' *savanyú Kovász-is*, ha úgy nyersen fél dió-
nyit meg-eszik benne; mert ez a' vért vékonyítja és
forrállya, 's a' kimenésre készíti. Igen hasznos a' *Bagoly-
borsó-is*, ha meg-főzöd, és levét ilzod gyakran.

Ezekon kívül: a' vérnek meg-eredését segíti, a' me-
le házban való lakás: melegítő, szerzamos, Sállyás, Fenyő ma-
gos Erkek-

gos Etkekkel való élés: Sállyás, Rosmarintos, vagy Eörmény-gyökerez Bor. Gyakorta járjon, testét ingassa, ne heverjen.

II. R É S Z.

A Vér-folyásról.

Okai. NÉha a' fellyebb leírt nyavalyával, ellenkező módon vagyon a' dolog: mert azon vér, felettébb foly; rendit 's idejét meg nem tartván, ottan-ottan elered. Ennek oka, gyakrabban: a' vérnek rend kívül való hévsege, vékonyfága, és bősege: vagy valami okon való fel-forrása; mint ez valami nagy erőltetésben gyakran meg-esik, úgymint az idétlen szülésben, és nehezen szülésben-is. Néha pedig, az ér-fzakadástól, vagy az érnek a' fős nedveségektől való kirágattatásától. Meg-esik ez, a' mértékletlen buja étlettől-is, és egyéb okoktól; úgymint, veréstől, eséstől; 's a' t.

JELENTÉSEI: E' nyavalya-is mindenkor többeknek egyfzersmind oka; mert a' kin ez vagyon: étel-kivánása el-vész miatta, nem emészti jól, erőtle-nedik, színe el-vész, 's gyakran Hidegtelelés formán meg-forrózik: néha belőle dagadozás és puffadozás-is következik: ismét, gyakor ájulás, el-halás; néha nyavalya kirontás, és abból bizonyoson halál.

ORVOSSÁGAI: A' mi e' nyavalyának is orvoslást nézi: igen reá kell okaira vigyázni, 's azokhoz képest az orvoslást így vagy amúgy alkalmaztatni. Ha azért a' vérnek bőfegétől vagyon: a' Karján vágjanak Eret; hogy azzal az alá-felé rohanó vért vízfőz-vonnyák, arról a' kártévő útról el-fogják. A' jobb-Tse-tsi alá vessenek egy öreg üveg Köppölyt szárazon, vag-

dalás nélkül; hogy a' vért szíjja fel-felé.

Azonban: Karjait kössék-meg valami kendővel erősen; de nem Ér-vágáskor: dörgöllyék tagait meleg ruhákkal; mert mind ezek a' vért azokról az útról el-fogják. A' vérnek hévseget, hivesítő és sűrítő orvosságokkal kell temperálni, meg-igazítani; mint a' Vért-pökésről és Orr-vére járásról oda-fel a' II. és III. Könyvben tanítottam. Ezekon kívül: szakadott-ér szorító és forrasztó orvosságokkal élni mind belső 's mind külsőképen, az ő helyek 's rendek szerint.

A' vért meg-állító eszközök, noha fok Nemzetsegek 's azokban fok Tudósok meg-jegyzéfi szerint, sokak; némelyek, mellyek kiváltképen könnyen szerzhetők, így következnek:

Vér-botsátást 's egyebet, (a' mint meg-írtam,) el-kövertvén: *aszszá Tser-fa levelet* vessenek eleven szénre, és az ágyéka táját azzal füstöllyék, annak módgya szerint. Belsőképen: egy-egy fusták *Bolus-Arménusi Uti-fü vizben*, vagy *Pap-erfőnye* nevü fü vizben igyék-bé az ilyen beteg gyakran. Jó tsak magánoson-is a' *vad Mak virág vizét*, vagy *Pap-erfőnye fü vizét* innya gyakran. Használóképen, a' *Portulaca* vagy *kővér Portsín fü vize* itala-is hasznos. Vagy, (ha kényesebben akarod:) *Julepet* igen jót tsinálhatni, jó izút-is, *Portulaca sirupból*, és *Pap-erfőnye-fü (Bursa Pastoris) vizből*. Jó minden *Birs-al-mából* készültt-is belsőképen, sütvé, főve, 's annak *sirupja*, *Liktárioma*, 's a' t.

Ismét: *Savanyú veres Borban* öltse-meg egynéhány szor *tűzes Atzét*, abból egy tsézfével vévén, tégy belé aprón törtt *Gummi-Arabicumot*, és *veres Borban meg-áztatott Dragacantumot*, mindeniket egy fusták nyomót, 's jól elegyítsd-el benne; és jó-reggel, még az ágyban

ágyban lévén, igya-bé az ilyen beteg mindenestől.

Jó, külsőképen, a' Feredő-is: mellyet főzzenek Salamon petsétiből (Gyenge gyökérnek-is hívják,) gyökereitől 's levelektől, Tormentillából, Tser-fa levélből, Uti füből (Auricula Muris,) Tál-mosó füből (Equisetum.) Kivül ágyékát ken-nyék: Birs alma olajjal; vagy Rósa olajjal; vagy minde- nek felett azzal a' Kenettel, mellyet a' Patikában Gróf- né Irának hínak, (Ungventum Comitissa) Mája és Veféje táját kennyék Camsoros Rósa írral. Egyék gyakorta veres Rósa liktáriomot. Vagy: Igyék Ver-követ Uti-fü vizben, mindennap kétszer.

Vagy így: Pergelly-meg eleven szénen egy Szeretsen diót, úgy hogy meg ne égjen, tórd-meg mind, 's igya meg veres Borban vagy savanyú fejer Borban éjomra. Vagy: Egy pergeltt Szeretsen-diónak felét tórd-meg, egye-meg higan sült Tyukmonyban; felét pedig Vajba kevervén, és egy dió-héjba tévén, kőssék a' Köldökére. Hasonló erő nagyon a' Gyantában, az égetett Szarvas szarvában, ha meg-tórd, 's Uti-fü vizben íszod. Mártsd-meg meleg Etzetben a' spondiát, ki-fatsarván levét, nyirkoson 's jó melegen tegyék az Ágyékára.

Nem tsinos, de valóban hathatós orvosság e' nya-valyában a' Szamár Ganéja: meg-aszálván 's törvén, ad-gyák-bé innya Uti-fü vizben vagy veres savanyú Borban. Vagy, külsőképen: Etzetes vizben azon ganéjt higítsd-meg, ruhát belé-mártván, kőssék-bé az ágyékát véle. Füstöllyék az Ágyékát Juh vagy Szamár ganéjjal, meg-aszálván, 's szénre vetvén: vagy, égett vízi Békának füstí-vel; vagy Ló-körömmel, azonképen.

Kömeny magot, Szeretsen-dió virágot, Maslixot; Tömjént, Gyantát egy-arányú mértékben vévén, tórd mind ap-ró porrá, szítáld-meg; és az egész Háta-geréntzit Mezzel

Mezzel kend-meg, és e' porral híntsd-bé, 's fellyül ta-kard-bé estve le-fektek: tíz éjtszakán hályyon így; 's meg-érzi hasznát.

Vagy így: A' Tyukmony héját tórd apró porrá, abból egy fusták nyomót jo-hajnalban mindennap igyék-bé Uti-fü vizben. Jó ez-is: A' Baba-kalátsa gyökerét (Chame-leon) főzzék-meg forrás vizben, 's igya annak a' levét. Jó az Oltó-is, ha két póltura nyomót veres Borban meg-íszol belőle.

Igen jó az Uti-fünek, Egér fark fünek, Tsalánnak ki-fatsartt leve: akar mellyikből egy tséfével mézelly vagy nád-mézelly-meg, és igyad. Jó igen a' Tserfa gyenge jövését meg-fzedni, vizét venni, és azt innya. Igen ditséretes e' nyavalyában a' Dió-fa virága is; aszald és tórd-meg: abból, a' mikor szűkfég, egy fusták nyomót igyál-bé meleg Borban. Azon mértékben és formában, az aszszú Spikinárddal-is élhetni hasznoson. A' tüzes Atzelt egy-néhányszor süssed az édes Tejbe, 's azt igyad; a' vért sűríti, és sós évő erejét el-vészi.

Bolus-Armenust és Gelétet törj-őszve, keverd-őszve egynéhány Tyukmony sejerivel erősen, márts-belé gyen-gelen-tsepüt, 's kösd-bé a' két Tsipőjét és Köldökét véle. Vagy pedig: Főzd-meg a' gyenge Tsalány leveleit Borban erősen, míg el-roshad, 's azzal jó-melegen kösd-bé az Ágyékát. Szárait-is mossák gyakran Tsa-lánból főtt Láb-vizben.

III. R E S Z.

A' Gyermek vesztésről vagy Idétlen-szülésről.

Okai. EZ Idétlen-szülés, (tudnillik mikor a' termé-fzetnek szülésbeli határa előtt meg-esik a' szü-lés,)

lés,) sokakra úgy reá-fzokik, hogy háromszor négy-szer-is egymás után, vagy idejében, vagy későbbben, magzattyokat el-veztik. Ennek oka pedig, néha az anyának minden részeiben vagon; néha a' Nádrájában vagy Méhében csak; néha pedig magában a' magzatban.

Az anyyában ennek többire más egyéb nyavalyák az okai; úgymint, Has-menés vagy folyás, nagy Hurút, *Aréna*, Súly, Vér-folyás: és egyéb mind belső 's mind külső erőltetések; úgymint, esés, ütés, ugrás: ísmét, *phlegmás* nedveffégekkel a' testnek egészen el-bővülése, étlenfég, alatlanság, hófszas bú, félelem. Néha ennek oka, a' mértékletlen buja élet-is; mellyek osztán mind a' Méhez, 's mind a' magzatot erőlténíthetik, és az Idétlen-szülésre készíthetik. Ezt igen segíti a' nedves és meleg Tél; ha utánna mindjárt száraz és hideg szeles Tavasz következik, akkor Nyárra kelve e' vezélytől igen félhetnek a' Nehezefek.

KÜLÖMBSÉGEI: Néha ez Idétlen-szüléssel a' magzat elevenfegben, néha pedig holtan születik. Jelei pedig, mellyekből meg-ísmérhetni, hogy az anyya méhében meg-hólt a' magzat, ezek: Ha az anyának emlői hirtelen száradnak, apadnak: Ha a' magzat mozgása szűnik: Ha az anyya egyik oldaláról a' másikra fordúlván, a' terhe-is utánna fordul, mint valami kő; Ha az anyya Szemei bé-esnek, Ábrázattya barnul, Orra hül, 's Ajakai szederjefednek: Ha a' vizelés és emésztés gyakran erőlteti: Annál inkább, ha ez és több jelek, nem csak külön, hanem egyfzersmind-is benne fel-találtnak.

JELENTÉSEI: Veszedelmes jelek, (mellyek midőn láttatnak, az anyya-is a' magzattal oda lefz,) ezek:

zek: Ha az anyya az erőlködésben gyakran el-ájúl: Ha tagait nem bírja; és akarmit hamar ottan kezd felejtetni: Ha a' szóra nem igen felelhet: Ha nem eszik: Ha ottan-ottan görts fogja tagait. Ha egy-is e' jelek közül nem látszik, bizhatni hozzája.

Akarmint esék pedig a' dolog; de e' nyilván vagon, hogy az Idétlen szülésben nagyobb veszedelemben forog mindenkor az anyya, mint a' rendes szülésben; (ugyan-is, az éretlen gyümöls, nehezebben szakad-le.) De ha a' Nyavalya ki-ronttya miatta: nem igen van ott reménség. Ísmét: Ha nagy Vér-folyással 's egyfzersmind ájulással vagon. Veszedelmesebb pedig mindenkor azokon, a' kik többé nem szültek. Egyébképen másokban, a' kik többször-is szültek, kiváltképen ha az első holnapokban esik, nem igen veszedelmes.

ORVOSSÁGAI: A' mi e' gonofznak orvoslását illeti: erre addig kell vigyázni, míg meg nem esik a' nyavalya; mert azután ezt késő orvoslani. Azért, az okokra igen reá kell vigyázni, mellyek e' vezélyt szerzik: és azokat igen kell kerülni. Kiváltképen a' kin egyfzer meg-esett, másfzor jobban vigyázzon magára: annál inkább, hogy az ilyenekre reá szokott tartani. Mindenféle erőltetéstől azért, emeléstől, erős hágástól, ugrástól ójja magát. Erősítse ellenben mind belsőkkel mind külsőkkel magát.

Ha igen bővölködik vérrrel; (minthogy annak bővege hamar el-tsapja a' gyenge terhet;) vágjanak eret rajta, kivált harmadik 's negyedik holnapban, kétfzer-is háromszor-is, ha kívántatik. Ha pedig *phlegmás* nedveffégekkel bővös; az-is igen szép gyengén azon holnapokban tisztítsák ki. De, minthogy az erős *Purgatiónak*

zióknak itt helye nintsen; izzasztó efzközökkel kell inkább fogyni azokat a' testből.

Azonban: erősítéské okáért, hogy a' Méh erősödgyék, élyen azokkal, melyeket a' Vér-folyásról ezen VI. Könyvnek II. Részében leirtam. Jó igen az *Uti-fü magyát* meg-fzedni, és az ilyen szűkfégre kézen tartani: aprón meg-törvén, abból (mikor kívántatik) 2, 3, poltura nyomót beadni, *Borban, Tyukmonyban,* vagy *Étek lévén.* Itala légyen *Tormentillával* vagy *égetett Szarvas szarvával fött Víz.*

Ételében a' fűszerfzámok közzül legjobb a' *Szeretsen-dió* és *virága.* *Mastixot* vagy *Tömjént* gyakran nyeljen-el tsak úgy töretlen. Igen ditsérik e' nyavalyában a' *Sas-követ* (*Lapis Aëtites* vagy *Aquilinus.*) akar Nyakában, akár a' Köldöke táján viselje. Jó ezen végre a' *Magnes kö-is,* haa' Köldökén viseli. Ísmét: *Rósa-pogását* öntözzenek-meg meleg-Borral, hintsék-meg jól törtt *Szeretsen-dióval,* 's kölsék melegen a' Köldökére. Vagy: A' *kövére Berbétset* mihelyt meg-nyúzzák, *fadgyát* kivévén, azon jó-melegen borítsák a' Halára a' betegnek: és fellyül takarják-bé egyébbel.

Válla közire, Tsetsi alá, két Vékonyára vessenek fzárazon nagy öreg köppölyt, (mellyet *Ventosának* hírnak:) hogy a' terhet szíja fel-felé. Azonban: dörgöllyék Karjait meleg ruhával. Mind erősíteni, fzorítani, és a' forró vért tartóztatni, jó a' *vad Mák sirup,* ha belőle *Uti-fü vízzel* julepet tsinálnak, és gyakran ifszá ember kalánnal.

Ísmét: *Póma-gránát héját,* *Tsere-makkot,* *Gesztenye héját,* *Szölő magot* meg-afzalván törj apróra, főzd-meg veres *Borban,* mint a' pépet; és ruhára kenvén, köldbé a' Köldöke táját véle. Vagy: ezeket daraboson főzd-

főzd-meg *Borban,* mártts spondiát (újat jobb) belé és kifatsarván, nyirkoson 's melegen tedd a' Köldökére.

Azon porokat *Terpentindával,* *Viaszfal,* 's egykevés *Bárány-fadgyúval* öfzve-olvasztván 's elegyítvén, *flastromot* tsinálhatfz véle azon végre, 's azon helyre tévén: annál jobb, ha *Szeretsen-dió* is lefz közte.

Ditsérik igen a' *Tyukmony héját-is,* ha apró porrá törrik, és gyakran ifszá-bé az ilyen beteg *Uti-fü vizben.* A' hol kaphatni, mindenek felett jó a' *Karmafin szint festőmag* (*Grana Kermes.*) öfzve-törvén egy-kevés *Mastixal* vagy *Tömjénnel;* 's adgyák enni higan sült *Tyukmonyban:* ezzel igen élnek e' nyavalya ellen az Olasz afzfonyok.

Jó a' *Kaláris por-is,* *Gyöngy-virágos Égett-borban* innya, kivált ha a' hidegtől vagon e' vesztély: és ollyankor a' *Szeretsen-dió olajjal-is* Köldökét és Köldöke táját kenni igen jó.

Ha a' nyavalya ijedéstől esik: Jó a' *vad fekete Cserefnye vizét* innya gyakran. Jó a' *Hárs-fa virág viz-is,* és egyéb Szű-erősítők, melyek ide-fel az ő helyekben le vannak írva. Haa' Has-folyástól esik; annak-is a' fzerint kell ellene állani, a' mint fellyebb le-irtam. Ha pedig *Alkermessel* Szű-erősíteni éltetik e' nyavalyában, az nelgyen Pésmás.

IV. R É S Z.

A' Szülés körül való dolgokról, 's azután következőkről való tanács adás.

A' Szülésnek ideje előtt-is, főt még viselés és terreh nélkül-is, fok bajoskodási fzoctanak lenni az afzfzonyi-nemnek; úgymint: hirtelen el-halás, fargulás, nehezen lehellés vagy lélegzés, nagy fő-fájások,

fok, 's a' t. a' mellyekről többire már az ő okaiban fözlottunk. Midőn azért ilyen bajok vagyon; ottan ottan iganak *Tsába-trefü* (*Pimpinella*) vizet, meg-sáfrányozván és nád-mézelve. Jó (az helyén) a' *Sállya* és *Póllé* (*Pulegium*) viz-is, azon-képen. Ismét: *Rosmarinot*, kevés *Örmény-gyökeret Borban* áztátván, abból igyék mindennap; ez (annak idejében) a' Szülést-is segiti. Jó a' *Levesticum* mag-is, *Melissa* vagy *Méh-fü* vízben (mellyet *Dobronicának*-is hínak) meg-törvén és iván.

Haa' Kebele kezd fájni, (a' mint gyakran meg-esik viselés kivül-is:) és meg-kezd kelni; *Fejér-Málva* gyökeret *Fa* olajban főzz-meg, és köfd-bé véle. Akar: új édes *Tebén-sajtot* köfs reá; és mihelyt meg-melegszik rajta, köfs mást reá. Ha meg-dagad és igen fáj: *Tyúk-húr* süvet főzz-meg *Vajas Vízben*, és köfd-bé véle melegen. Ha ki-akar fokadni: *Borza virágot* főzz-meg *Fa-olajban*, 's azzal kössed. Vagy: *Fa-olajjal Juh-ganéjt* elegyíts mint a' pépet, s' azzal köfd-bé. Vagy: *Apró Bojtorján levelét Mézben* és *Vajban* rántsd-meg, 's kössed véle. Ha ugyan szenvedhetetlen a' fájdalma: *Vízitormát* (*Derézének*-is (*Becabunga*)) hűják) melly a' források mellett Télben-is zöldellik, főzz-meg *Écsetben*, 's azzal kössed. Haa' *Tsets-bimbója* kél-meg: *Fejér-viaszat Mondola olajjal*, vagy *Fa-olajjal* olvaszsz-öszve, 's azzal kennyed. Jó igen a' *Poryka* hájával vagy kövérivel is kenni, és tiszta lágy *Viaszszal* fellyűl bé-kötni. Ha meg-hafadoz: A' *Sóska-fának* (*Berberis*) belső sárga háját meg-afzalván, törd-meg, 's azzal hintsed. Ha Fenétől félted, szederjesedvén: *Boros Vízben* főzd-meg az *El-nyelvű fünek* (*Cynoglossa*) levelét, 's azzal kössed. Ha a' Nádrája és Hása fel-fuvalkodik terhe előtt: (mint ez-is meg-esik) *Cubiumot* (*Cubebe*) törj aprón, 's azt igya

meleg

meleg *Borban*. Kivül: *Kömény* és *Kapor* magot bővön megtörvén, és meleg *Tebén-ganéjjal* öszve-gyúrván, 's ruhá-rakenvén, jó-melegen egészen véle borítsák-bé.

A' Nádrafájdalmiban, kivált haa' helyéből ki mozdul, és hideg-féggel vagyon: *Kennyék* a' *Köldöke* táját *Szeretsen-dió olajjal*. Vagy pedig: Egy *Tyukmonyat* egészen héjastól főzz-meg *Vajban*, míg meg-feketedik és ég a' *Tyukmony* egy serpenyőben: azt a' *Vajat* öntsd ki egy tálba *Rósa vízbe*, 's mosd-meg: abból végy annyit, mennyi fél dió héjban fér, aprón törtt *Szeretsen-dióval* bővön elegyítsd öszve, mellyet a' fél dió héjába rakván, köfd a' *Köldökére* éjjelre; virradtig mind befűjja: ez, a' Nádrát mind melegíti, 's mind helyére fel-fűjja.

Ha egyfzersmind a' Kólyikai fájdalom járja a' Vékonyait: (a' mint ez-is gyakran meg-esik:) *Meleg ruhával* a' Hasát gyengén meg-dörgölvén, kennyék-bé *Galbanetummal*, 's takarják-bé meleg ruhákkal. Ha azt nem kaphatni: *Szék fü virágot*, *Kapor* és *Kömény* magot törjenek-meg aprón, meg-szítálván, a' tűznél erefszék új *Vajba*, mellybe gyenge len-tsepűt mártván, jó-melegen tegyék a' *Köldökére*; 's fekügyék úgy hanyattá egy óráig. Jó igen ez-is paraszt orvosflágban: A' *Tyúk-ganéj* fejérit adgyák meg innya *Borban*.

Ha a' Méhe miá fuladoz, lélegzetet nehezen vészen, és mintegy el-hal: *Kefer-Lapu levelével* kössék-bé a' Talpait: Hasát *Borban* főtt *Majoránnával* és *Szú* vagy *Szurok* fűvel (*Origanum*.) Füstöllyék az *Orra* allyát *Kenyertyával*: vagy égett *Fogoly-madár* tolla fűstível.

Immár viselős lévén, ha azt akarja hogy a' terhe le ne szakadgyon, és hogy Nádrája vagy Méhe erőfödgyék a' terh viselésre: *Hideg vízzel* néha-néha Fartsókát és

kát és Agyékát hivesítse: és estve le-fektekor egy ital hideg Vízet igyék: reggel pedig éjomra egynéhány keserű Mondola vagy Baratzk magot egyék-meg; erősítik ezeka' terhet. Azonban: mindent öszve ne egyék, kivált igen nedves eledelt, fok gyümölsöt és nyerséket, és a' mellyek fok szelet tsinálnak; sem pedig igen fűszerfzámofukat.

Kilentzedik holnapban: gyakorollya testét járásban, kivált az idő közelítvén. Mondola vagy Lilium olajjal kennyék mindennap, vagy tsak Veres hagymával jól öszve-főzött Fa-olajjal, a' szülés könnyebbítésére. Ismét, azon végre: Aprón tört Fa-héjjal egyék higan sült Tyukmonyat mindennap éjomra. Vagy: Igyék Fa-héj vizet; (a' kívül mint ki-telhetik.) Ruháival magát ne szorítsa. Hasára vigyázzon, hogy meg ne szorúlylon; mivel kettős lészén a' kinnya: éllyen azért (az időben) gyengén Hasf lágyító elegelekekkel. Feredhetik-is keveset, sejer Málvából főtt Feredőben gyenge-melegen. A' Feredőből ki-kelvén: ismét kenesse magát a' most mondott Olajokkal.

A' szülésnek tellyes ideje el-jövéni, sokat vajuszik néha az illyen beteg, és rettenetes fájalmakat, 's azokkal járó egyéb kínos nyavalyákat szenved miatta. Azért azoknak könnyebbítésére, és a' szülés könnyebbítésére kell gondot viselni.

Vegyék azért a' Tyúknak epéjét, (jobbna tarttyák a' fekete Tyúkt:) és kennyék-meg a' Köldökét véle; igen segíti. Óvedzék által Kigyó bőrrel, mellyet le-fzokott vetkezni a' Kigyó. Szent János gyökerét (Polypodium) kössenek a' Talpára. Adgyanak enni, Sáfránnyal, Fa-héjjal, és Szeretsen-diő virággal szerfzámozott Boros-levest. Vagy: mihelyt a' fájdalom fogja, igyék sejer Lilium vizet:

zet: Egy kalán étek lészén adgyák-bé innya a' sejer-Lilium belső sárgáját. Szű erősíteni pedig, Gyöngy-virág vizet, vagy Fa-héj vizet igyék. Főzzék-meg a' fekete-Ürmöt Vajas vízben, és jó-melegen tegyék a' Gyomrára. Ha ugyan ezek né segítik: ízíjon az Orrába valami ptrűszkölöt; igen hathatóson fegilli. Körtevély-fa gyöngyöt Borban igyék; alig van annál jobb. Azonban: Kenegessék annak módgyaszerint. Igen hathatósnak ditsérik a' Martiusban fogott Nyúl szemét: szépen vegyék ki egészen, hogy a' benne való nedveség ki ne folyon: boriollyák-meg erősen, és tángyéron szárazfzák-meg: szűksegnek idején, azon borfóson (a' fze-me-fényével belől fordítván) kössék a' Hasára, akár (azon módon) a' Feje lágyára; igen mozdíttya. Ha a' szülés után a' Másfa (Secundina) lassan mozdúl; mind ezek annak mozdítására hafznofok. Ha a' szülés után nagy a' fájdalma: Rosmarintot, vagy Majorámmát, vagy Szurokfűvet (fekete-Gyopárt) főzzenek-meg Vajas Borban, 's kössék-bé véle. A' Levesticumot törd-meg, levét ki-fatsarván, meg-annyi Bort tölts hozzá, nádmézeld-meg, és egy jó-tséfével igyék-meg belőle; igen fegíti.

Ha terhétől meg-fzabadúl; hogy ereje jöjjön: Hőpögessen jó sáfrányos Boros-levest. Igen ójja magát, hogy hideg és szél ne érje; másképen, a' minek ki-kellene takarodni, tisztúlni, fenn-akad és reked. azonban rá-gás, tekerés, forrozás, 's több efféle következik miatta. Légyen meleg helyen, jó lepel alatt: sőt a' Hasát, akkor nyúzott gyenge-meleg Berbets fadgyával, igen hafznos bé-fedni; ez, a' természet melegét szépen segíti. Kennyék a' Hasát, Kőmény, Kapor, vagy Ruta olajjal: vagy Lúd, vagy Rézke hájjal. Vagy: Szék-fű virágot édes Tejben meg-főzván, kössék-bé véle. Vagy: Petz-olajjal me-leg Tehén

leg *Tebén-ganéjt* őszve-elegyítván, 's ruhára kenván, melegen kössék véle.

Ha nagy a' szülés után a' Has-tekerés: Egynéhány *Veres-hagymát* meg-tisztítván, főzz-meg erősen, tórd-meg mint a' pépet, és aprón törtt *Kapor magot* és *Szék-fű virágot* elegyíts hozzá, és azon *Hagyma-lével* creszd-fel, 's melegen ruhára kenván, köld-bé a' Köldöke táját véle; gyakran újítván, ha meg-szárad: *Arpa lisztet*, vagy meg-törtt *Len magot*-is főzhetni közibe. Avagy: főtt *Tyukmony székivel* és sült *veres-hagymával* ezeket jól őszve törvén, tsinálly flastromot, 's ruhára kenván, melegen köld-bé véle.

Ha a' szülés miatt a' Köldöke ki-dagad: A' *Borza-fának* belső zöld héját le-vakarván, töltsék egy fatskóba, mellyet *édes Tejben* meg főzván, kössék a' Köldökére. Azután azon fatskót főzzék *Veres Borban* meg, 's úgy kössék reá.

Ha a' szülés után igen foly a' materia, annyira hogy igen erőtlenedik miatta: A' Tsetsi alá vessenek száraz köppölyt, vagdalás nélkül. A' gyűrűs Ujját minde-nik Kezén, tekerjék-meg *Selyemmel* erősen. *Eperj levelét* 's gyökerét törjék-őszve flastrom formán, 's kössék-bé a' Hasát véle. Itt mind hasznosok, mellyeket fel-lyebb a' Vér-folyásról mondtam. Ha Vizelleti szűntelen erőltetése következnék belőle: *Ürmör*, *Pólet* (*Pulegium*) főzz-meg *Vizben*, 's melegen köld-bé az Ágyé-kát véle. Ha a' Nádrája meg-szakadna: (melly a' Vér-folyásból ki-terfzenék:) *Tyukmony sejeit* *Tsets-téjjel* kupüllý-őszve, ruhát belé-mártván, köld-bé az A-gyékát véle.

Mind e' bajok között, hol egyik 's hol másik okon, forró Hideg-lelés esik gyakrá az ilyen betegre: melly-ben az

ben az okára annak vigyázván, azt kell el-fordítani, és a' beteget hivesítőkkel és erősítőkkel éltetni, annak rendi szerint.

De ha három heteket a' szülés után, forrózás és has-szorulás nélkül el-tölthet: azután feredgyék-meg vagy harmad napig minden nap. Annál jobb, ha az első Feredője *Borral* elegy *Vizből* lelend. *Majoránmát*, *Melissát*, *veres-Rósát* főzzenek benne, és *Árpát* 's *Zabot*. A' kitől egyéb nem lehet, főzze *Zabból*.

Ha teje nem lelend: igyék új *Köményről*. Vagy: főzze-meg *Borban*, 's mindennap igyék egyszer-két-szer jól belőle. Külsőképen-is: nyers *Kömény leveleit* törje-őszve, 's kösse reá. Hasznos a' *Petreselyem levele*-is, hasonlóképen kötni véle. Ha a' téj benne meg-aluszik, turódzik, és meg-reked; abbéli fájdalmát így enyhítsd-meg: A' *Fodor-méntát* tórd-meg, és köld-bé véle; Télben, *Eczetes vizben* főzd-meg. Vagy így: *Eczetes Vizben* főzd-meg erősen a' *Petreselyem tövet*, abba márts spondiát, 's ki-fatsarván, jó-melegen köld-bé véle; újítsad, ha meg-hűl. Ismét: *Babot*, *Lentsét* törj apró porrá; *Eczettel*, *Szappannal*, 's azokkal a' porokkal főzz lágy Pépet, 's ruhára kenván, melegen kösséd véle. Igen ditsérik a' *Viaszat*: tíz borfönyit tsak úgy magában apró golyóbisba tsinálván, nyelleyen-el a' beteg mindennap.

Ha a' téjnek nagy bőfége miá fájdalma vagyon: Törj-meg a' *Nyakas-tök levelét* és *Üti-füvet* őszve, azzal kösse: annál jobb, ha *Eczettel* törj-őszve. A' fájdalomban: igen jó, *Kappan hájjal* az *Örmény-gyökér levelét* őszve törni, 's ruhára kenván, véle bé-kötni. Vagy pedig: Törjék-meg a' *Lentsét*, kupüllýék-őszve *Tyukmony-sejé-rivel*, és gyenge ruhát belé-mártván, kössék-bé véle.

Ha a'

Ha a' dagadása tűzefedik: *Rósa-olajjal*, vagy *Rósa-irrel*, vagy *Rósa vizes Fa-olajjal* kúpully-őszve *Tyukmony sejerit*, aprón morfáltt *Kenyer belet* elegyíts közibe, 's ruhára kenvén, köfd-bé véle. Vagy: *Görög-széna magot* törj-meg aprón, meleg *Tehen-ganéjba* kevervén, köfd-bé véle. Ha a' tűzefleg után meg-keményedik, kövesedik: *Káposzta levelet*, *Bab lisztet*, aprón törtt *Fodor mentát*, és aprón törtt *sejér-Malva-gyökeret* főzz-meg erősen *Vizben* mint a' pépet: ruhára kenvén, melegen köfd-bé véle; gyakorta újítván. Igy-is jó: Ha a' *Malva gyökeret* porrá törvén, *Fa-olajjal* újolak pep formán őszve-töröd.

Ha a' Kebele ki-sebefedik: *Rósa olajat*, ön edényben, ön vagy fa-törövel, *Rósa vizzel* meg-áztatott *Keményítővel* (*Anylum*) vagy *Dragacantummal* törj-őszve erősen, és kend-bé véle. Ha genyetségesedik; ezzel tisztítsad: Egy meszszely *Mézet* nyóltz *Tyukmony székeivel* 's kevés *Rósa vizzel* őszve-kúpulvén, raggafd véle. Hogy bé-gyógyúlljon: Aprón törtt *Gallest*, *Tsere-makkot*, *Gesztenye haját*, *Aloét*, *Tömjént*, *Gelétet* meg-szítálván szép lágy porúl, főzd-őszve *Borban* mint a' Mézet, és azzal kenegesd. Vagy: *Mirhával* főtt *Borral* mossad: annál jobb leszén *Aloét*, 's egy-keves *büdös Asfát* (mellyet *Ördög szarnak* (*Asa fetida*:) hínak) belé-főzni. Ha Fenének valami jelét a' szederjességről látod: Tarka kerti *Bogántsnak* (*Carduus Maria*) levét fatsard-ki, 's egynéhány elevené megtörtt *Ráknak* megányi kifatsartt levével elegyíts-őszve, verd-bé véle; ottan mególttya. Vagy: *Kerske ganéjt* törj-őszve jó-higan *Mézzel*, 's kend-bé véle: annál jobb, ha fellyül aprón megtörtt *Piskolttzal* (*Antimonium*) béhinted. Jó igen az *Ön olajis* (*Oleum Plumbi*) ha kaphatni; kend-meg gyakorta véle. AZ

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL HETEDIK KÖNYV. A' Hideg-lelésekről.

ELSŐ RESZ.

A' mindennapi Hideg-lelésről.

Félsz-kei. A' Mindennapi Hideglelés felől tartják: hogy, annak félszke volna kiváltképen, a' Gyomorban meg-gyúltt fok nyálas meg-veszett nedvesség. De egy-átallyában, (minthogy alig hihetni, hogy a' *phlegmas* nedvesség úgy meg-gyúladhatna, hogy a' Hideglelést, melly forróslággal-is jár, egyszersmind szerzené:) inkább mondhattuk azt: hogy az ilyen Hideg, mellyet mindennapi Hideg-lelésnek szoktanak híni, kettős harmad-napi Hideg inkább (*Duplex Tertianus*) és bilisfel elegy való nyálas, meg-veszett nedvességek ennek *materiái*.

JELEI: Ez a' Hideg, éjjelre leli többire az embert: nem-igen rázza; hanem csak fázlaltattya: nem fogja hirtelen-el a' hévség, mint a' harmad-napiban; melly jele, hogy a' *phlegma* ennek rész szerint való félszke. A' fázlalás után-is, gyengén hevül az ilyen beteg; és, hol hevül, hol fázik. Nem-is annyira szomjúhozik. Vizelle.

R

Vizelleti sem igen veres. A' Gyomra tája puffad miatta. A' mikor embert el-leli, 12. órákig leg-alább el-tart, míg jól fel-erészti; mert ugyan-is, ennek *materiája* hasonló a' tűzön füstölő nyers fához.

Noha e' jelekben-is vagy on változás: mert ha a' Gyomorban meg-gyúlt nyálas nedvesség fős lelend; szomjuhoztattya igen: Ha azon nedvesség savanyú; éhezteri a' beteget igen, és mind-egyre eszik: Ha édes; igen aluttya: Ha ízetlen; étel kívánása el-vész miatta.

JELENTÉSEI: Hofzszas szokott az ilyen Hideglelés lenni: és végre, néha puffadozás, néha ugyan Viz-kórhág, néha veszedelmes hofzszas álmoság, 's egyéb efféle következik belőle. Néha maga a' természet, fellyül való sok hányással; néha pedig has-menészel orvosollja-meg. Ha nappal jó emberre az ilyen Hideg-lelés; rozszabb, mint-sem ha éjjel, és sokkal-is alkalmatlanabb; mert éjjel erészti-fel: 's akkor kellekik ofztán enni, a' midőn alunni kellene.

ORVOSSÁGAI: Ennek orvoslása, májd egy a' harmadnapi Hideg-lelés orvoslásával, azon kívül, hogy e' nyavalyában melegítő efzközökkel-is élhetni; kíváltképen pedig ugyan meg-jegyzésre méltók itt-is, némelly tulajdon orvosságai e' nyavalyának.

A' Hasát köffek, *Borban* erősen meg-főtt *Fodor-mentál* és *Ürömmel*; a' főzés után öfzve-törvén, és ruhára rakván, 's melegen véle bé-kötvén. Vegyen-bé valami jó *Vomitoriumot* (fellyül hánytató orvosságot) annak módgya szerint.

A' bő nyálas nedvességeknek pedig emésztféfére, 's Gyomor erősítésére, igen használatos ez ital: Egy vagy két marok *Szék-fü virágot*, fél-annyi *Búrany-ürmöt* főzz-meg

főzz-meg *Vízben* erősen, míg mintegy fele részé a' Víznek el-apad, nádmézeld-meg jól; 's mindennap reggel éjomra egy-egy jó-tséfével igyék-meg belőle. Jó igen e' nyavalyában, a' *Radix China*, és *Lignum sanctum*, ha azokkal föt vizet ifszza mindennap a' beteg; szárazzt, izzasztt, melegít.

II. R É S Z.

A' harmadnapi Hideglelésről.

Főz **A'** Harmadnapi Hideglelés, a' *bilisnek* vagy *sárga* sárnak bőfégtől ered, midőn a' Gyomorban, Májban, 's azok körül való részekben mind meg-bővül, 's mind meg-vész.

KÜLÖMBSEGEI: Ennek lelése hol rövidebb ideig tart, hol pedig tovább tovább vetődik: a' mint *materiája* vagy élesebb, vagy nem annyira éles és tűzes. Ez Hideglelés néha kettős; úgy hogy harmadnap alatt kétfzer leli, az-az mindennap; a' mint; az El-ső Részben ezt említettem.

OKAI: E' nyavalya *materiájának* oka mind az, valamia sárga sárt elbővítheti; úgymint: Májnak rend kívül melegsége, meleg hevesidő, ifjúidő, hevítő ételek 's italok: a' Gyomorban hamar megvesző eledelek; úgymint, gyümölcsök, tejefek; 's a t.

JELEI: E' nyavalya ilyen jelekkel vagy késérőkkel jár: Mikor kezdődik, igen megrázza a' beteget; azután pedig ismét igen meghevíti, 's szenvedhetetlenül szomjuhoztattya: igen szaporán leheli a' beteg, nem alhatik, feje fáj, és néha esze nélkül-is vagy on. Vagy on pedig más harmadnapi Hideglelés-is, mellyben mind ezek a' gonofzok meg-vannak ugyan, de gyengebben; tsak-hogy ismét ennek lelése tovább tart,

tart, néha 16. néha 18. óráig. Amaz pedig leg-fel-lyebb 12. óráig tartván, ki-áll belőle.

JELENTESEI: A' mi jelentések e' nyavalyában lehetnek, kiváltképen ezek: Az igaz harmadnapi Hideg-lelés, hétszer jó leg-fellyebb emberre egymás után; azután vagy meg-szűnik, vagy más nyavalyává válik. E' pedig többire így vagyon; hanemha ugyan valami mérgelességgel együtt járó lelend.

Ha ez Hideg-lelésben Ajaka, Orra a' betegnek kifokad; az, a' nyavalya meg-szűnésének jó jele: mert a' hévfég ott tisztul-ki. Néha pedig has-menéssel takarodik-ki e' nyavalyának *materiája*; minthogy ugyan a' *bilis* vagy sárga sár a' fundámentoma, melly midőn a' testben megindul, a' hasat el-tsapja.

ORVOSSÁGAI: Ennek orvoslásában mind a' nyavalyát, 's mind annak okát igen kell néznünk. Maga ez a' nyavalya, nedvesítő és hivesítő orvosságokat kíván. Oka pedig és *materiája*, hányással, hasmenéssel, ér-vágással és izzadással való oszlattatását.

Elsőben, mikor e' nyavalya emberre reá-jő; tsak koplalással-is igen jó emészteni e' nyavalyának *materiáját*. Ha igen szomjúzik pedig; olly hivesítő italt igyék, melly a' *bilis*nek hévfégét-is enyhítse: Illyen a' *Czitrom* lével savanyított *fött Víz*, egykevés *Nád-méz*zel őszve. Hasonló hasznú a' *Viola sirupból* készített *julep*, akár *fött Vizzel*, akár *Uti-fü vizzel* csefzd-fel. Avagy, tsak egy-kevés *Eczettel* savanyíts *Vizet*, nádmézeld-meg, 's azt igya. Jó igen a' *Cichória* viz-is, ha iszsa. Annál jobb, a' *Cichória* gyökérrel, *Árpával*, 's *Édes-gyökérrel* *fött Vizzel* való élés.

Ne egyék az illyen beteg külföldben; hanem olly üres idejében tsak, mikor a' Hideg egészen kiáll belőle:

lőle: hogy így a' természet egyfzersmind két-felé ne vonattassék; hanem mind az eledelnek, 's mind a' nyavalya *materiájának* emésztésére elérkezzék. Nem kell hát akkor enni adni, mikor a' Hideg reá akar jöni: noha néha olly hofzfazon tart e' Hidegnek lelése, hogy majd alig válogathatni az időben; és így olyankor ehetik három órával azelőtt, hogy a' Hideg reá akar jöni.

Egy summában: a' harmadnapi Hideg-lelésben, az első ellelés gyenge szokott lenni; mellyet koplalással kell óltani. A' második ellelés nehezebb; mellyet külső belső hivesítőkkel kell óltani: néha pedig, ha igen véres természetű a' beteg; a' következő jóért, mindenek felett, hasznoson vágathatni eret. Harmadik ellelés ennél-is nehezebb: és e' között 's a' második között vagyon leg-jobb helye mind *Purgationak*, 's mind (ha kívántatik) az *Ér-vágás*nak. Leg-nagyobb sulyán vagyon e' nyavalya a' negyedik ellelésben: és azután azért izzasztó eszközöknek, *Üröm*, *Centauria*, *Pápa-fü* *ősnak*, 's több efféléknek vagyon helye. Ezen túl, térti kezd többire ez Hideg-lelés. Ha lehet azért, mikor a' Hideg reá akar jöni, az előtt két-három órával, se egyék, se igyék, se alugyék. Más Nemzetek olyankor Kristélyt vésznek-bé, nagy könnyebblégekkel és hivesedésekkel.

Igen kedves ízű és jó ital e' nyavalyában ez: Feljétel vagy egy itze *Vizbe*, vész aprón törtt *Fa-héjat* egy lótot, ahoz tégy mintegy hat lóty nyomó *Nádmézet*, tsak úgy hidegen szúrd-meg szépen, igya szomjúságtól.

Ha a' nyavalya *materiáját* akarod bolygatni: *Purgatiót* olykor adgy, melly nap lelni fogja, reggel éjómra.

Ha kettős a' harmadnap i Hideg-lelés, úgy hogy, mindennap elleti: olyan órát kell választani, (ha hajnalban esik-is.) melly az elleléstől, leg-meszszebb vetődik. Némellyeket e' nyavalyában igen erőltet a' hányás: az illyeneknek fellyül hányató orvosságot kell adni; sőt még másoknak-is, kiket nem erőltet, gyakran hamarébb használ az illyen *Vomitorium*. Jó itt ezaránt a' *Kapotnyak-fű* (*Asarum*;) törd-meg ennek gyökerét aprón, abból 2, 3, vagy 4, poltura nyomót (az erő szerint) adgy-bé innya egy-kevé *Borban*: vagy pedig 3, fusták nyomó gyökerét töretlen egy-kevé *Borban* főzd-meg, igya-meg a' *Borát*: akar pedig *Árpával* és *Malosaszölövel*, vagy *aszfű Szilvával* főtt *Vízben* főzzed-meg. E' fellyül hányás pedig nem elég; hanem azon kívül, azután negyed nappal, alól *purgálót* vegyen-bé. Jó itta' *Rhabarbarumból* készített, akar pedig más *Purgatio*, annak módgya szerint.

Annyira tisztulván osztán, olyanokkal éllyen, mellyek a' nyavalya *materiájának* megmaradt részét emészteni segítik, 's egyzersmind pedig hivesítene: Illyen az *apró-Botartján* (*Agrimonia*;) *Sóska*, *Cichoria*, *Felti Saláta*, (*Endivia*;) *fejér-Üröm*, *Föld-epe* (*Centauria*;) akar ezeknek *vizeket* külön, akár öszve elegyítve gyakran iván éjomra: akar pedig ezeket meg-főzvé, 's levét megédesítvé, igya azon módon aprónként.

Mind ezek mellett, ha a' Hasá puffad: *Szék-füvet*, *Somkórót* főzz-meg *Vízzel* elegyített *Borban*, spondiát belé mártván, 's kifatsarván jó-melegen azzal párollyad a' Hasát. A' párlás után kennyed *fejér Liliám olajjal*, vagy *Mondola olajjal*, vagy *Kaporna olajjal*, vagy *Dialthea írel*, vagy tsak *Veres-hagymával* öszve-főtt *Fa-olajjal*, vagy ugyan *Veres-hagymás új Diszud-hájjal*, vagy új *Vájjal*:

Vannak

Vannak még ezeken kívül némelly orvosságok, mind belsők, 's mind külsők; mellyeket adhatni a' betegnek akkor-is, mikor szinte a' Hideg háborgatni akarja, 's borzogattya: Illyen a' jó *Terjék*, mellyből egy fusták nyomót egy kalán *Borban* olvaszsz-el, 's mikor a' Hideg reá akar jöni, igya-bé; így tselekedgyék három úttal. A' hol ezt nem kaphatni: *Mézben* vagy *Nád-mézben* rántott vagy főzött *Dió-belet* adgyanak olyankor enni. Haa' nagy hévfégtől fél; minthogy a' *Terjék-is* melegítő: a' *Terjék* bé-vétele után, adgyanak 1. tséfe *Üti-fű* vizet meg-innya. De mind ezek úgy jók, ha már azelőtt jól *purgálódott*.

Külsőképen: Kennyék a' Mája táját *Rósa-eczetes*, vagy tsak tiszta *Eczetes Fa-olajjal*, vagy *Spikmárd olajjal*, vagy *Üröm olajjal*.

Igen ditsérik a' *Büdos-kő spiritu*-is, ha abból *Üti-fű* vízben, vagy kövér *Portsin* (*Portulaca*) *fű* vízben, hét-hét tseppet tseppentvé; bé-adgyák innya, mikor a' Hideg borzogattya: annál jobb, ha egy vagy 2. poltura nyomó *Üröm* vagy *Pápasű* sőt olvasztasz-el elébb a' vízben, 's azután meg-favanyítván, bé-adod innya. Jó igen hamarjában, ha az *Üti-füvet* meg-törvén, levét ki-fatsarod, és egy tséfével olyankor meg-íszik belőle: *Eczetes-is* tölthetfz közibe, és meg-sáfrányozván, add meg innya. Ditsérik azon módon a' *Szék-fű virág* vizét is bé-innya adni. Vagy így: Egy kalán *Rósa-vizet*, meg-annyi *Üti-fű* vizet, és annyi jó *égett-Bort* öszve-elegyítvé, igya-meg, mikor reá akar jöni.

Külsőképen: *Forró Borral* öntözd-meg a' *Rósa* *pogácsát*, hintsd-meg fellyül aprón törtt *Szeretsen-dióval*, *Virágával*, *Szék-füvel* és *Fa-héjjal*: tedd jó-melegen a' Májára és Gyomrára egyaránt. Vagy így: Aprón törtt

Szeretsen-diót virágostól, Szék-füvet és Fa-hejót bővön Szurkos Viasz közzé elegyíts a' tűznél, melyet (ha meg hűl) ruhára kenven, ragaszd a' Gyomrára.

A' *Pulsus*okra-is nem árt külsőket kötni; mivel ott ősztvér helyen lévén az élet-erek, a' Szűvel könnyen közlik onnan, az oda kötött orvosságok, az ő erejeket. Azért: *Uti-fü levelét*, *Arannyal versengő levelét* (*Chelidonium minus*) őszve-rontván, közébe elegyíts aprón törtt *Tsalán magot*, *Kormot* és *Sót*: melyet flastrom formán ruhára kenven, mikor a' Hideg reá akar jöni, kösd-bé a' *Pulsusait* véle; így tselekedvén három vagy négy úttal. A' gyermekeknek így tselekedgyél: *Terjéket*, *Borsot*, *Skorpio-olajjal* elegyíts jól őszve, kösd-bé mind két kezén a' gyűrűs ujját véle. Igen jó az *Egér-fül-fü-is* (*Auricula Muris*:) *Sóval's* erős *Ezettel* mint a' pépet törd-őszve, 's ruhára kenven kösd-bé a' *Pulsusait* véle. Azon módon élhetfz a' *kis Fül-füvel-is* avagy *Egér-Tsetstsel* (*Sedum minus*:) ismét a' *Pap-erszénye füvel*. Vagy a' *Dió-fának* belső heját hántsd-le, és *Eczetben* megáztatván kösd-bé véle. Vagy így: *Nyúl-káposztát* (*Sonchus*.) *Uti-füvet* és *Borza-fa* jövesét *Eczetben*, *Sóban*, törd-meg, hasonló formában. Vagy: *Kormot*, *Sályát*, törd-őszve *Tyukmony-fejériben*; ruhára kenven, kösd-bé véle. Vagy: *Kormot*, *Veres-hagymát*, *Fok-hagymát*, *Tyukmony-fejériver* 's *Eczettel* hasonlóképen törd-őszve.

III. R E S Z.

A' negyednap Hideglelésről.

Félsz-kei. A' negyednap Hideglelés, az emberben termő fekete sárnak meg-veszésétől, és bizonyos időben való fel-forrásától vagy on. Melly fekete sárnak a' testben el-bővítésére, egy természet hajlandóbb

landóbb másnál; de ugyan azért minden emberben találtatik. Ez, leg-közelebb a' sárga sárnak (*bilisnek*) őszve-sülésétől vagy on, és az emészttet ededelnek leg-seprősebb részétől bővül-el. Meg-kell pedig tudni, hogy, mivel a' Lép az a' rész az emberben, melly a' vérnek haszontalan seprejét meg-szűri és el-választtya a' jobb vértől; mindenkor azért e' nyavalyában a' Lépnek-is nyavalyája vagy on. Leg-alább annak erei, *du-dusi* meg-dugúlnak: a' melly miá jól meg-nem szűrhetvén a' vért, maga-is a' Lép meg-dugul és dagad; a' vér-is így az erekben e' fekete sárral el-telik.

KÜLÖMBSEGEI: E' negyednap Hideglelés-is, mint a' harmadnap, hol kettős, hol hármas; úgy hogy, néha 24. órák alatt kétszer-is el-leli embert, a' mint tudniillik a' nedveffégeknek fel-forrása 's elegyedése magával hozza.

JELEI: Elég jele ennek ez: hogy, minden negyedik napon elő kerül; de azonkívül-is, a' több Hideglelésektől különböző. Sok ásitással, húzódással kezdődik: teste nehéz embernek, mintha a' földben járna: azután fázlaltattya, és azután úgy meg-rázza, hogy úgy tetfzik, mintha tsonttyai-is őszverődnének: azután csak igen lassan-lassan kezd hervulni. Se *Pulsusa* nem olly szapora, se vizelleti embernek nem veres, mint egyéb Hideglelésekben szokott lenni.

JELENTÉSEI: Ez Hideglelés igen hosszú szas szokott lenni; és gyakrabban, ha őszfzel esik emberre, rajta telet, és Tavasznál elébb nem-is végeződik; sőt némellykor két esztendőre-is el-mégyen. Ha Nyárban esik pedig emberre, hamarébb 's könnyebben használhatni. Meg-kell pedig tudni; hogyha Őszfzel e-fik,

fik, és Sz. Miklós naptól fogva jól visélnék gondot reája; e' nyavalya Lucza napja táján el-végeződik: de ha akkor csak el-hallgattyák; épen Gergely Pápa napig el-tart. Ez az oka, hogy, mivel fok dajkálkodást, a' beteg aránt pedig szó-fogadást és tűrést kíván e' nyavalya; *Medicus*ok tsufolójának hivattatik. Noha néha e' nyavalya azért hofzszas, hogy a' belső részek, Máj, 's Lép meg-vefznek; és ollyankor e' nyavalya végtére Vízi-betegféggé válik. Az öregek, hatvan esztendősen fellyül, e' nyavalyát nem emésztk meg; meg-halnak. Ha kit gyakran a' Nagy-nyavalya ront, 's ez Hideg-lelésbe esik, ki-tisztul ezzel amabból. E' nyavalyában a' Has-folyás, sőt néha még a' Vérhas is jó; mert a' fok tisztulással a' nyavalya fészke-is apad, és meg-gyógyul: Hasonlóképen ha az orra vére kezd járni: Vagy a' Sülye az alfelén folyni. Néha e' nyavalyának vagy elein, vagy azután, embert a' fekete Sárgaság el-fogja: melly jele a' Lépnek nagy meg-szorulásának.

ORVOSSÁGAI: E' nyavalyában mindenek felett az ételnek, itálnak, rendi 's módgya felől kell szorgalmatosan gondolkodni; mivel e' nyavalya hofzszas: és a' *Diatával*, ha az jó lezend, rövidül; ha roszsz pedig és rendeletlen, kétség-nélkül hofzszabbodik.

A' mellett, *materiáját* e' nyavalyának kell kevesíteni, és fészket fel-áztatni 's indítani; a' sűrű seprős nedveségeket áztatván, hígítván, 's gyengén melegítvén-is. Ezzel pedig nem kell sietve bánni; mert többet árt ember véle, mint használ; a' Mondás szerint: *Cedit Melancholicus morbus, cedentibus Medicis.*

A' *Diatát* azért a' mi illeti: könnyen emésztk és jól tápláló 's kevés seprőléket hagyó eledelkekké álljon, mellyek

mellyek nedvesítők 's kevesfé melegítők legyenek: főttek inkább és levelek, mint sem sülttek és szárazok. A' Vajba és egyéb Sirba rántottak, tellyességgel ártalmatok e' nyavalyában: úgymint minden Tészta-mafok e' nyavalyában: meg-kivántatik azért a' gyermekdéd *Marha húsa*, akarmi legyen az; *apró Hal: Vad, Madár húsa*, 's több efféle, a' hol ki-telik. Jó egyéb étele mellett a' *Kapor-na: Olaj mag: minden Spárgából (Asparagus) Petreselyemből*, 's *Répából* álló eledel. A' *Kömény gyökere*-is igen jó, Liktáriomban vagy egyéb formában. A' gyümöltsők közzül meg-engedtetik az *Alma, Szilva, Malosa, Füge, Fűszerszámmal* éllyen *Szeretsu-dióval*, annak virágával, *Sífrámmal, Fa-héjjal*. Szegény embernek hasznos a' *Korpa-czibre*, akar *Kásával*, akar *Téj-fettel: Vajas Viz-leves: jó-olajos Káposzta-leves: Petreselymes Tehen-hús lev:* és minden *Bor-kövel* savanyítottal való gyakor élés: ismét, a' *higan sült új Tyukmony.*

Távoztasson minden kemény, szivós, nyálas, és enyves eledeleket: minémű a' *Difznó-hús*, vén *Marha-hús*, *Lúd-hús*, 's egyéb vízi *Madarak*. Távoztassa a' fzelet, és puffadást szerző *leguminákat*, *Lentsét*, *Borfót*, 's a' t. *Káposztát*, *Sajtot*, *Diót*, *Gefztenyét*: mind bé-szózott, mind fűstön száraztott húst: ismét, a' nyers eledeleket: *Salátának* minden nemét: minden savanyút és mézest; mellyek a' fekete fárt ottan fel-mozgattyák 's forrallyák. Itala (ha lehet) legyen igen vékonyon a' *Bor*; mellyet, ha erős, meg-vizezzon: annál jobb, ha elébb benne vagy *Tamariscus-fa héjat*, vagy *apró Bojtorján levelet*, vagy *Pápa-füvet*, vagy *Báránymör* áztat. Jó a' *Sarsaparillával* vagy *Sársa gyökérrel* főtt *Víz-is* italára: ismét az *Arpával* és *Fa-héjjal* főtt *Víz*; annál inkább, hogy ha tüzes atzélta ólt-meg benne.

Keve-

Keveset egyék egyfzer, fokkal meg-ne terhelje Gyomrát; mert, gyenge és hideg lévén, nem érkezik a főzésére: melly miá meg-poshad, és fár lesz belőle; 's a Hideg-lelést hoszszabbítja. Mennyire lehet, igen keveset igyék: mert e' nyavalyát semmi úgy nem táplállyá, mint a' fok nedvesség; mert az puffaszttya, kiváltképen a' Lépet. Mikor reá akar pedig jöni, és a' míg leli; ugyan (ha lehet) tellyefféggel ne igyék. A' melly nap' pedig leli, ha enni akar, hat órával egyék az előtt, minek-előtte lelné. Azután (ha lehet) se egyék, se igyék, míg ki nem áll belőle. Azonban: igen reá kell vigyázni, hogy a' Hafa meg-ne szorúllyon; melly ha lenne, ottan segíteni kell: mellyre nézve egyéb Nemzetek e' nyavalyában gyakran élnek Krístéllyel igen nagy haszonnal.

Ha a' nyavalyának *materiáját* fel-áztatni és kevésíteni akarod; leg-hasznosabb arra a' *Folia Senné ital* főzd-meg annak módgya szerint egy-keves *Anis maggal* edgyütt, olvaszsz bővön *Mannát* el benne, és igya-bé. Nem is jó e' nyavalyában mindjárt erős *Purgatio*hoz nyúlui. Azonban: a' bal Karján, harmad-negyed nappal a' *Purgatio* után, vágjanak eret, mind *Purgatio* pedig, 's mind Ér-vágás, a' Hideg-leléstől üres napon legyen. Ha pedig a' Süly folya; az mindennél jobb volna: ha nem foly ugyan, de arra hajlandó a' természet, melly annak dagadáfaból 's vízketéséből ki-tetfzik; Nadálllyal kell szítatni. Vagy pedig: A' Karján való Ér-vágás után harmad-nappal, vágják-meg a' Lábán-is a' Boka-eret. Némellyek, fok próbából, ditsérik a' *Salvatella* érnek meg-vágását-is e' nyavalyában. Nem elég pedig egyfzeri *purgálás*; hanem újabban-újabban, lassan-lassan kell ostromlani: mert e' nyavalyában

ban igen meg-feneklik a' fár, és iókára ázik-fel. Ez az oka, hogy későre gyógyúl a' beteg; mert többire egy-két napi orvoslás után, ha mindjárt el-nem vágódik, ottan belé szokták unni és hagyni a' betegek.

Azért: igen helyesen tselekednék az ilyen beteg, ha valami *Pilulákat* készítettven, vagy minden hétben egyfzer, vagy minden két hétben egyfzer vélek élne; mert a' *Pilulák*, sokáig hevervén a' Gyomorban, szép-lassan 's minden erőltetés nélkül fognák fel-áztatni, és a' testből ki-takarítani a' meg-feneklett fárt. Ha ki pedig a' *Pilulákat* sajnálná; hasonló erejű *Electuariumot*, vagy fatskót (mellyről igyék) készíthetni. Mind könnyű, 's mind hasznos ez: Főzd-meg az *Ürmöt vízben*, annak *levében* forrally-fel vagy fél ló *Folia Sennét*, 's igya-meg; úgy tselekedvén minden héten, néha kétfzer-is, a' Hideg-lelés előtt egy nappal. A' kik pedig másképen-is könnyen hányhatnak, azoknak hasznosabb a' *Vomitorium*; mellyel a' nap' kell élni reggel, melly nap' leli: bártsak háromszor vagy négyfzer előzze így meg ez Hideg-el-lelését; érezni fogja hasznát. Leg-jobb a' *Kapotnyak gyökere* apró porrá törve, mellyből egy fusták nyomót igyék-meg egy-keves *Borban*. Ezek mellett, minden héten egyfzer vagy kétfzer, melly nap' más-egyéb orvossággal nem él, Krístélyt bé-adni igen hasznos volna; melly a' Fodor-hajat-is szépen tisztítaná, midőn a' seprős, nyavalya szerző *materiát*, alá-felé takarodni szoktatná. Nem-is kell csak mind egyféle orvossággal ostromlani e' nyavalyát: mert úgy hozzá szokik a' természet egy-féléhez, hogy ošťtán semmit nem mozdít; hanem változtatni kell.

Ezek mellett, közbe-közbe a' Májnak, Lépnek meg-

meg-rekedett *ductusit*, ereit nyitni kell: mellyre igen alkalmas az atzéló ital; akar *Borba*, akar *Vizbe*, meghevítvén egynéhányszor, süffék belé, 's azt igya. E nyavalyában azért, mind azt el-követhetni nagy haszonnal, valamit ide-fel az V. Könyvben a' Májnak és Lépnék dagadásáról elő-fzámláltam. Igen ditséretes e' nyavalyában a' *Tserfa levelü fü* (*Chamadris*,) *Borban* meg-főzvéen igya gyakorta.

Hogy pedig az izzadás által-is ofzollyon e' nyavalyának *materiája*: mikor el-akarja lelni, egy fusták nyomó jó *Terjéket Tser-fa levelü füvel főtt Vizben* vagy *Borban* el-olvasztván igya-bé, jól bé-takarózáván utánna. Ha igen hevül, *Uti-fü* vizben kell bé-adni; ezt pedig tselekedni kell egynéhányszor. Sokat használ néha e' nyavalyában a' *Sárfa gyökérrel főtt vízzel* való élés-is.

Vannak egyéb orvosságok-is, mellyek tulajdonképen e' nyavalyában eleitől fogva próbáltattak; példának okáért: Végy *Czukkort* 3. fusták nyomót, *Gyömbért* 2. fusták nyomót, *Cámfort* 1. fusták nyomót: tördmeg jól mind ezeket porrá; 's egy fusták nyomót, mikor reá akar jöni, *meleg vízben* adgy-bé innya. Ditsérik a' *rött Sáfrányt* is, ha egy kalán *Borban*, azon időben, egy póltura nyomót bé-ízik. Hasonló erejű a' *vad Ruta magva*-is; azon módon kell bé-innya *Borban*.

Külsőképen: Kenyék egészen a' Nyakától fogva alá a' Háta gerentzit ezzel: *Terjéket*, *Égett-bort*, *Laurus* vagy *Spikinárd olajat* őfzve - elegyítvén 's melegítvén, kenyék véle, 's takarják jól bé: aprón törtt *Szeg-füvet*, *Borsot*, *Mustárt*, és *Castoreumot*-is (hogy jobban melegítsen) elegyíthetni hozzá: tűz előtt meleg helyen kenyék, 's úgy fektessék-le: azonban *meleg Téglát* kettőt öntözzenek-meg jó *Borral*, mellyeket ruhába takarván,

ván, két-felől tegyék az Oldala mellé: annál jobb, ha Talpaihoz és Tenyereihez-is raknak hasonlóképen; szép gyengén párollyá, 's melegen-is tarttya: sőt az napokon, mellyeken nem leli a' Hideg, feresztetik-is *Tamariscus-fa* ágáival, *Szarvas-nyelvü füvel*, apró *Bojtorján*-nal, *Ökör-fark kóróval* főtt *Feredőben*; tsak-hogy ne légyen igen meleg, hanem tsak mint a' Nyári viz. A' Bokája alatt és a' Kezén való *Pulfusokat*-is kössék-bé gyakran, *Eczetben* pép módon erősen őfzve-törtt *Tsalán-gyökérrel*; vagy pedig *Rutát*, *Borza-fa levelét*, *Aramnyal* versengőt erősen őfzve-törvén, hasonlóképen kössék-bé véle. Ha feredik pedig, a' Feredőből ki-kelvén, egészen a' testét kenyék-meg ilyenképen: *Fekete Ürömnék kő-fatsartt* levét meg-annyi *Fa-olajjal* együtt főzz-meg, 's azzal kennyed. Ismét: Refzelly egynéhány *Vereshagymát*, levét fatsard-ki, 's meg-annyi *Fa-olajjal* őfzve-főzvéen, kennyed a' Lépit véle.

Crato, ki e' *seculumban* három egymás után következtet Császároknak *Medicusok* volt, ki is fok Magyarok nyavalyája orvoslásában bődögül használt; e' nyavalyát, ilyen formán szokta vól orvoslani: Megfőzette *Vizben* a' *Répát*, azt az első levét le-szűrvén, meg új *Vizet* töltetett reá, 's mind addig főzette, míg a' Répa ugyan el-roshad; mellyet szítán által-törvén, új sótalan *Vajat* bő *Nádmézzel* tétetett belé, meg-is szegfűvezték; ezzel éltette a' beteget tizenötöd napig: 's mindennap éjomra öt vagy hat *Baratzk-magot* étetett-meg a' beteggel. Mikor a' Hideg borzogatta; jól meg-iratta *Terjékes Uti-fü vízzel*. Minden Téjtől, Téjből valótól el-tiltotta, és minden Hal néműtől.

Vannak egyebek-is, mellyeket a' Tudósok eleitől fogva meg-jegyzettek e' nyavalyában: Illyen a' *Mirha* olaj,

olaj, melyből 4. tseppet, leg-felgyebb nyoltzat egy-kevés *Uti-fü vizben* igyék-bé, mikor reá akar jöni: *Il-lyen a' Vizi-tormának* ki-fatsartt leve, meg annyi *Eczet-tel* öszve-elegyítve; azon időben két-három kalánnal igyék-meg belőle. A' *Kigyó-tsontryait* meg-aszalván, törd-meg aprón; *Pápa-fü vizben* vagy egy kalán *Borban* igyék-meg e' porból, egy vagy két fufták nyomót belé-téven, mikor reá akar jöni; jól bé-takarózáván utánna.

E' nyavalyában néha igen kínos fájdalmat szenved embernek alá a' Háta; olyankor tsinálly gyenge ru-hából egy hofzfú fatskót, mely a' Háta-gerentzin alá-érjen: *Vizben főzz Arpa-kását*, míg meg-hafadoz, ez *Arpa-kásával* töltsd-meg a' fatskót, 's jó-melegen, a' mint el-állhattya, fekteld-hofzfaz a' Háta geren-tzire; jól bé-takarván.

IV. R É S Z.

A' Hagymázról, vagy Hagymázi
Hideg-lelésről.

E' nyavalya a' forró és dögös Hideg-leléseknek ne-me, melyet a' Magyarok Hagymáznak, vagy Hagymázi Hideg-lelésnek hínak. Egyéb Nemzetek híják Magyar nyavalyának, vagy Magyar Hideg-le-lésnek (*Morbus Hungaricus, Febris Hungarica*;) mivel-hogy e' nyavalya elsőben Magyar országról áradott Német országra: midőn *Anno 1566. II. Maximilián Csá-fár Szulimán Török Császárral* Komáromnál táborba szállott volna; akkor esék e' nyavalyába elsőben a' Német táborba, onnan juta Bétsbe, és az egész Né-met 's egyéb szomszéd országokba; és felette-fok nép hala-meg miatta: honnan Hadmás, mintegy Had-mássalnak mondatott; mert többen vesztenek ebben el, mint a' Török miatt.

JELEI:

JELEI: Forró és dögös Hideg-lelés a' Hagymáz; mivel egész társaságokat szokott el-járni, mint a' Pestis: és kiváltképen Német országban nem kevesebb ember-halállal jár a' Pestisnél; noha a' Magyarok kö-zött nem jegyezzük szintén annyi mérgét. Rettene-tes e' nyavalyában a' Fő-fájás, kivált ha a' beteg fárral talál bővölködni, sőt ugyan többire azon kezdődik. Nagy a' Gyomornak-is, kiváltképen pedig a' Gyomor szájának fájása, 's kínos rágása; úgy hogy tsak gyen-gén sem érhetni hozzá kívül-is, mindjárt nevededik. Gyakorta szeplő-is üt-ki benne az ember testén: nem különben, mint egyéb veszedelmes betegségekben: Szája szárad: Nyelve el-afz, hafadoz, mint az afzfú forgás.

JELENTÉSEI: Igen bizontalanak e' nyavalyá-ban a' jelek, melyekből e' nyavalyának kimenetele felől valamit mondhatna ember; kiváltképen vizelle-tiből és *Pulsusból* majd alig vehetni valamit észre. E' nyavalya néha izzadással tér-meg, néha hasmenéssel. Néha, e' nyavalyának *materiaja* a' vérben lévén, ide 's-tova üti magát: és a' Fülére szállván, Süketséget hoz; 's több efféle. De ha a' vizelleti fekete, azonban nin-tsen semmi ereje, Füle tseng, Fogait tsikorgattya, lé-legzetet nehezen vészen; veszedelmes az állapot.

ORVOSSAGAI: E' nyavalyának kezdetiben har-madnapig az Ér-vágást elkövethetni, azután késő: sőt akkor elein, a' forró vérnek enyhítésére 's hűvösítésé-re, a' vér bortsátás felette szükséges; sőt a' nyelve alatt való Eret-is megvágni, igen nagy segítés. Igen meg-kell vigyázni pedig e' nyavalyában, ha a' mérges dö-göség által akadotté valakire, vagy pedig a' benne megveszett rothatt nedveségektől lőtt? Az első

S

rend-

rendbélieket nem annyira kell purgálással erőltetni, mint izzasztással; noha ugyan gyengén meglehet, úgy mint: *Mammát Folia Sennével*, vagy purgáló *Rósa sirupot* adni (*Sirupus Rosarum solutivus*), vagy *Szilva* lévben el-olvasztott *Mammát*. Néha csak a' *Kapotnyak* (*Asarum*) gyökér-is igen jól használ. Mindennap pedig élyen az illy beteg *Diascordiummal*, úgy, mint a' Terjékkal szoktak élni; noha bővebbé vehetni-bé ebből, mint a' Terjékből. Vagy pedig: (a' melly e' nyavalyában igen fő orvosság,) 3. borsónyi *Cámfort Nád-mézzel* őlzve-rontsolván, éjomra, 3. vagy 4. nap's tovább-is, adgyanak bé-innya egy kalán *Pápa-fü vizben*. Vagy: (a' ki azt nem kaphattya,) egy mogyorónyi aprón törtt *Büdöskövet*, erős *Eczetben* vagy *Czitrom lévben* igyék-bé 3, 4, nap, 's tovább-is éjomra. Vagy pedig: meg-afzaltt *Levisticum* gyökeret törjenek apró porrá, abból éjomra, meleg *Borban* vagy *Pápa-fü vizben*, gyakran vegyen-bé 2. süsták nyomót.

Izzasztani igen jó a' *Borza-fa* gyümölsnek *Liktárium* formában főzéssel őlzve-sűritett leve (*Rob Sambuci*) egy diónyit egyék-meg belőle, erősen takarjábé utánna. Izzasztani pedig, mindenkor jobb éjjelre tíz órakor adni-bé az orvosságot. Kivül az izzadált segítik. *Szék-füves*, *Levisticum* gyökeres *Borral* való kenések: vagy, *Boros lepedőbe* való takarás; ezek a' pórusokat (bőrön való apró nem látszó lyukatskákat) megnyitván, hogy azokon a' dögös párák, mind kigőzölögjenek, mind pedig veritékkel kitisztúlyanak. Azon végre *Borban* főzhetni, vagy reszeltt földi *Tököt*, vagy *keserü-Lapu gyökeret*.

Igen jó e' nyavalyában gyakran *Pápa-fü vizben* 1. mogyorónyi *Bolus Arménust* béinnya, akár *Terra sigillatát*, vagy

vagy aprón törtt *Elefant-tetemet* vagy az helyén *Kan-fogat*, vagy a' *vén Szarvas* szivében termő *Tsontot*, vagy csak *Rák-örményt Czitrom* lévben el-olvasztván. Vagyon ezen végre készítettetett igen jó por a' Patikában: *Pulvis Pannonicus ruber*; egy süsták nyomót's többet-is *Pápa-fü vizben* beadván. Hűvösíteni igen jó a' *Viola julep*, *Czitrom* lév, *Egres* és minden *Egreses*, *Eczet* és minden *Eczetes*, *Bor-köves*. Jó igen a' *Sal Prunella*, mellyet *Vizben* el-olvasztván, *gargarisálhattya*-is a' Torkát véle. Vagy pedig: A' *Rákot* törjék-meg, a' *Fül-füvet* hasonlóképen, mindeniknek levét kifatsárván, és aprón törtt *Salétromot* belé-elegyítvén, azzal mossa a' Száját. Jó a' *Nádmézes Rósa viz-is*. Jó igen a' *Sóska viz-is* mind innya, mind Száj mosni. Jó igen e' nyavalyában, a' *Spiritus Vitriolival* savanyított *Viz-is*, italában; a' rothatt nedveségeket jobbítja; hűvösít; ételt kívántat. Jó a' *Tengeri-Szőlő* és fái *Sóska Liktárium-is*: *Medgy Liktárium*: a' *Medgy* nyersen's aszalva. Minthogy e' nyavalyában az ember Májja igen hév; ez az oka, hogy az illyen beteg a' húst utálja: élyen azért savanyukkal. Minthogy pedig a' hévség hamar megfzorította a' Halát: közbe-közbe élyen *Bor-köves* levekkel, *Alma kásával*, 's több affélével. *Bort* tellyeséggel ne igyék. *Sós-Eczettel* mofsák-meg a' lábait, talpait kőfsék-bé azután reszeltt *sekere Retekkel*. Vagy: A' *Galamb-ganajt* főzzék-meg *Eczetben*, 's ruhara kenvén, melegen kőfsék-bé a' Talpait véle. A' Hasára igen vigyázzanak, meg-ne szorúlyon.

V. R É S Z.

A Himlőről.

Félsz-kei. A' Himlőzés közönséges nyavalya; úgy hogy, ezer ember közzül alig vagy on egy, ki valaha meg-nem himlőzött volna; mellynek oka ez: mert nintsen olly anya, ki az ő méhében olly egészséges vérel táplálhatná magzattját, mellynek valami hibája nem volna. Melly veszett vérnek fel kell osztán a' magzatban: vagy elébb, vagy későbbre forni: és a' testen ki-kell ütni, vagy apró veres Himlővel (*Morbilli*), vagy öreg hójagossal (*Variolæ*), hol többel, hol kevessebbel. Honnan nagyon, hogy más országokban igen megvigyázzák azt a' Bábák: hogy ha a' született gyermek véres piros lejend; annak a' vériben, az el-metszett Köldökön jól kierefztenek, 's úgy kötik-meg: és az illyen gyermek soha nem lészén osztán igen Himlős. Néha pedig e' rosz vérnek fel-forrását az idő-s fegíti az ő mivóltával: innen nagyon, hogy néha bizonyos Helyben, vagy darab Tartományban, igen himlőznek; másutt pedig akkor semmi nints afféle.

JELEI: A' Himlőt a' Hideg-lelések sorjába téfszük: mivel mindenkor a' Himlő forró Hideg-lelésen kezdődik; és ollyanon pedig, mellynek semmi rendi nintsen: a' forrósága-is hol nagyobb, hol kisebb. A' Himlőnek pedig megelőzői szoktanak lenni: Fő-fájás, Vékonya fájása: főt az egész Dereka fáj: mivel ott fekszik egy nagy ér, mellyben felette szokott ollyankor forrani a' vér, melly miá nagy fájdalmat érez. Néha nyughatatlan alatlanság előzi-meg: hányásra való erőltetés: néha pedig nagy álmom: néha rettegek: reszketések: sőt a' nyavalya-is kitöri: rekedezés: nehéz lélegzet-vétel: néha sok ptrűzkölés: szemefélenek, könyveznek: efze-nélkül beszéll: orrtája csos, és mintegy dagatt. Mind e' jelek pedig nem

nem mindenkor vannak-meg egy betegben egyszers-mind: és hol nagyobb, hol kisebb mértékben vannak; a' nyavalya kezdetin pedig rend-szerint mindenkor súlyosabbak. Azt-is meg-kell pedig tudni: hogy a' Himlő nem csak a' bőrön való nyavalya; hanem a' belső részeket-is eljárja: mint ez-is megesett, hogy a' terhes aszfzony meg-himlőzött; és azon nyavalyában Himlős gyermeket halva szült.

JELENTÉSEI: Jó jel a' Himlőben, ha hamar's könnyen üt-ki, és mindjárt érni kezd: ha veres vagy fejér, és hegyes. Rosz, ha kiütvé-is a' Himlő, még-is mindazáltal igen nagy a' forróság: ha nagy a' gyomor rágás: nehéz a' lélegzés: nagy a' szomjúság: nyavalya kitöri: hafa igen mégyen: véres a' vizellet; mind veszedelmes jel. Sőt ha ki-ütvé a' Himlő, ottan ismét béüt: ha a' Himlő szederjes; zöld vagy fekete, a' hafa-menéfe-is hasonlő; majd ugyan semmi remenség nintsen.

ORVÓSSÁGAI: Orvoslását a' mi illeti: A' Himlőzők körül kiváltképen három időbéli gondvifelés kívántatik. 1. A' míg ki nem üt, melly négy vagy öt napokig szokott tartani forró Hideggel együtt. 2. Mikor ki kezd ütni, mind addig, míg megéri a' Himlő. 3. A' Himlő megérése után, végig.

Az első állapotban igen reá kell vigyázni, hogy a' természetet az ő munkájában, mellyel a' mérges és seprős rothatt *materiát* ki-akarja adni, meg ne gátoljunk. Azért az öregekben, (ha tudnilluk véres (*plethoricus*;) a' beteg) nem árt első, második nap' az Érvágás; egyébképen gyenge *Purgatio*val, vagy *Vomitorium*mal, vagy pedig Kristéllyel kell élni. A' nyelve alatt való Eretis igen hasznoson megvágatni. Gyenge savanyú étellel

étellel élyen a' beteg: *Czitrommal* favanyított *Arpa-ká-
sa* lével, vagy *Bor-köves* lével, jól megforrott *Serrel*, vagy
főtt *Vizzel*. A' hús és húfnak leve ártalmas; mert a'
vért, a' melly már-is eléggé ég, annál inkább meg-
gyúlaszttya. Az igen favanyú és igen hivesítő-is árt;
mert a' vért sűríti: és, hogy ki ne űtheffen, gátollya.
Fű-szerfzámost se egyék; mert a' vért annál jobban
fel-forrallya. Bort ne igyék; hanem *Árpával*, vagy
Sóska gyökérrel főtt *Vizet*: *Lentsével*, *Szarvasnak* a' *szarvával*-
is főzhetni; mivel a' Himlő kiűtését segítik. Igen jó
ugyan annak segítésére, *Karó-Répa* magot és *Czitrom* ma-
got őszve-törvén, fel-ereszteni *Pápa-fű* vizzel; és gyakorta
innya adni kalánnal. Szél vagy hideg ne érje *Veres*
leppellel lepedgyék; hogy a' fzeme előtt lévén, az elme
phantasiája, a' veresről, a' vért felindítsa: és könnyeb-
ben kiűsön a' Himlő. A' forróságát hivesítő *Julepek-
kel* kell enyhíteni; mint fellyebb a' Hagymázról meg-
irtam.

A' második állapotban, gyenge izzasztó orvossá-
gokkal (*Diaphoreticis*) kell élni: és ottan-ottan Szü-
erősítőkkal: *Alkermessel*, *Czitrommal*, *Bólus-Armenus-
sal*, 's a' többi; mint a' Hagymázról meg-irtam. *Pur-
gálni*, 's Eret vágni, már negyedik naptól fogva, tel-
lyességgel nem kell, ha színtén rézf fzerint kívántatni
látzanék-is; mivel kétséges a' ki-meneteli. A' be-
teg Szemeit pedig, Orra lyukait és Torkát óltalmaz-
ni kell, hogy azokon ki ne űsön a' Himlő. Tsinálly
azért gyenge gyóltsból fatskót, melly kívül a' Torkát
bé-lepje, azt töltsd-meg *Sáfránnal*, vagy *Málva Rósa-
virágával*, és mártsd-meg *Tsets-rejben*, 's köfd reá; ez a'
mérge *materiát*, a' bört meg-tágítván magához von-
nya a' Torok belső részéről ki-felé. Azonban: szo-
rító

rító *száj-Vizet* (*Gargarismum*) löjjenek-bé fetskendővel
a' Torkába, hogy a' bört belől szorítván ne engedgye
ott ki-űtni a' Himlőt. *Rósa-mézet*, kevés *Salétromot*,
Arpa-kása levben el-olvasztván, mossák, fetskendgyék
a' Torkát belől véle. A' Szemeit hasonlóképen kell
óltalmazni: azt bé-lepő fatskóba tégy *Sáfrányt* vagy
Málva-rósfát, mártsd-meg *Rósa-vizben* vagy *Tsets-rejben*,
gyakran újítva tedd a' Szemére. *Arannyal* vagy *Onnal*
hivesítésnek okáért Szemeit dörgölhetni. Ha Sze-
mei őszve-ragadnak: *Tsets-téjjel* vagy *Arpa-kása* lével kell
fel-áztatni. Vagy: *Uti-fű* vízbe, vagy *Eufrásia* vízbe
tégy kevés *Cámfort* és *Sáfrányt*, 's azzal mossad. Az
Orra lyukait pedig így óltalmazad: Tsinálly illendő
tsapokat *Santalum* fából, vagy *Rósa*, vagy *Borza* fából, mel-
lyeket mártss-meg *Cámforos Rósa vízben*, 's dugd az Or-
ra lyukába; ha őszve ragad, kennyed *Mondola olajjal*,
vagy *Tsets-téjjel*, vagy *Vajjal*. Ha a' Himlő érne nemi-
kar; nem árt érlelni, kenegtvén *Mondola olajjal*. Ha
ugyan a' Szemébe Himlő szöknék: *Galamb szárnyából*
egy-egy tsepp vért gyakran tseppents belé.

A' harmadik állapotban, mikor varasodni kezd és
fzárad, nem félelmes a' dolog: csak-hogy még akkor-
is femmi hús némüvel ne élyen, akarmint kívánnya;
hanem egyéb levesekkel és gyümölsökkel, *Ezüst-tövel* nem
árt fakasztani a' Himlőket, hogy a' Himlő helye mély
ne légyen; 's mossák pedig *Bab-virág vizzel*, vagy *Gyen-
ge gyökér vizzel*: (*Sigillum Salomonis*.) vagy pedig a' *Tebén-
ganejnek* vedd vizét (*Aqua omnium florum*.) 's azzal mossad;
melly mindennél jobb-is. Mikor le-húllottak a' Him-
lők, fenn járhat a' beteg a' házban: és akkor élyen
gyenge *Purgatioval*; hogy a' benn meg-maradott rut-
ságot (melly miatt, a' Himlő után, nagy fok nehéz

fekélyek szoktak következni) ki-tisztítsa. Annak-
utánna szabadofabb lehet mind étele, mind itala.

VI. R E S Z.

A' Pestisről.

VAlaminthogy a' dögöfleg a' rothadáftól vagy meg-
vesztéstől különböz, (a' mennyiben a' rothadás
gyakorta méreg nélkül vagyon, de a' dögöfleg soha
nintsen:) így a' Pestis-is igen különböz egyéb forró
Hideg-leléstől; mert a' Pestis egyedül tsak a' mérges
nedveffégektől vagy gőzölgésektől származik, melly
méreg után nem mindenkor következik a' rothadás.
Ez a' Pestis-béli dögöfleg pedig elsőben-is a' testben
való nedveffégekbe esik belé, egészen 's hirtelen meg-
vesztvén azok a' beléjek származott, vagy né-
ha ugyan benne termett méreg miatt. Noha mind-
azáltal meg-kell vallani, hogy gyakorta a' Pestishez
rothadás-is járul: mivelhogy a' mi bennünk való ned-
veffég igen könnyen meg-vész 's meg-rothad; úgy
hogy, néha elébb vagyon a' rothadás, azután követ-
kezik a' dögöfleg. Innen vagyon, hogy fokszor a' kö-
zönfeges forró Hideg-lelésből, dögös Hideg-lelés lé-
fzen; ha vagy ételben, vagy italban, vagy egyébként
vétkezik a' beteg; vagy pedig a' rendeletlenfégi miatt
az orvoslásban talál vétek lenni. Innen vagyon má-
fodszor, hogy leg gyakrabba a' köz-rendben, kik alább-
való étellel itallal élnek, kezdődik-el a' Pestis. Néha
pedig elébb esik a' dögöfleg belé a' testbe, 's azután kö-
vetkezik a' rothadás a' nedveffégekben: mint mikor
közönfeges Dög-halál vagyon; mellynek mérges dög-
göf ge külsőképen bé-fzívódván a' testbe, úgy vesztí
és roszthaszttya-meg osztán a' nedveffégeket. Innen
vagyon, hogy gyakorta, a' kikre a' Pestis esik, azokon

először semmi Hideg-lelési forróság nem látszik; de az
után a' meg-rothatt nedveffég meg-gyúlván, 's magá-
ban egyenetlenül főzödvén, a' forró Hideget-is néki
gyúlaszttya.

Ez a' mérges dögöfleg, a' véle együtt járó nyava-
lyáknak külömbfégei szerint, külömböző; mert eb-
ből, mind Dög-halál, mind Himlő, mind Hagymáz,
's a' többi, lehetnek: sőt mind Mirigy, mind Pokolvar
lehet az emberen; de ugyan nintsen Pestis. Ellenben
pedig az-is igaz, hogy nem minden Pestifes emberen
vagyon Mirigy és Pokolvar: a' minthogy még a' ha-
lál-házis nem minden halálos forró Hideg-lelésben üt-
ki; és ellenben, sok könnyű nyavalyákban tsak a'
vérnek hirtelen-való fel-forrásától-is ki-üt, kiváltké-
pen a' gyermekeken, és az olyan Afzfzonyi-állato-
kon, kiken a' hó-szám valami okból meg-állott.

Vannak mindazáltal még-is a' Pestissel együtt járó
ollyan nyavalyák, mellyek a' Pestisnek bizonyos jelei;
mivel, bár más mérges nyavalyákkal, úgymint Himlő-
vel és Hagymázzal együtt járjanakis ezek a' nyavalyák,
mellyek a' Pestis mellett együtt szoktanak lenni; de ugyá
a' Pestisben sokkal tsudásban, és egyenetlenb módon
szokták az embert fogni. Így példának-okáért: gya-
korta a' Pestisben a' hévség nem nagy, tsak gyenge; de
azonban rettenetes a' szomjúság a' betegen. Ez a'
disportio immár, vagy egyenetlenfégi jele, hogy a' Pe-
stisi mérgeffég emészti a' belső részeket, nem a' hévség.
Ellenben némelleyek a' Pestisben, noha rettenetes hév-
ségben vannak; még-is nem kívánnák az italt. Ez
jelenti, hogy a' Pestisbéli méreg el-fogta az Agyvelőt:
honnan vagyon az, hogy ámbár meg-légycnis a' szom-
júságnak oka; még-is nintsen a' szomjúság: mert nem

vészik azt meg-tévelydött elméjük miatt ezekben, hogy szomjuhoznak. Ezenképen egyenetlen a' Fő-fájás-is, és egyéb Pestisbéli *accidentia*s, melly *disportio* vagy egyenetlenség nintsen egyéb nyavalyákban: sőt még a' mérég-is nem mind egyféle a' Pestisben; mert némelly, *Arsenicum* természetű, 's akkor a' Pestises betegek, minthogy melegebb a' mérég, nagy hévűségben, alatlanságban és nyughatatlanságban vannak: némelly mérég pedig *Opium* természetű, 's akkor a' Pestises betegek, minthogy a' mérég alutó, igen alusznak, sőt olyanok, mint a' Gutta-ütöttek.

Ezekből ki-tetfzik, hogy akarmelly próbált fő *Medicus Doctor*-is nem könnyen *prognosticál*hat a' Pestises embernek vagy életre vagy halálra, hamar vagy későbbre való ki-meneteli felől: mivel némellyekben halál-foka' jelek; de ugyan meg-élnek, 's meg-gyógyúlnak: némellyekben ellenben igen jóra forduló jelek láttatnak, 's azonban csak hirtelen meg-halnak. Gyakorta egyszeri izzasztó ital után meg-könnyebbedik a' beteg; de ugyan lesben áll a' mérég, 's mikor ingyen sem vélnéd, ki-mutattya magát. Vannak mindazáltal itt-is jó jelek; mint: ha nem igen nagy a' forróság: ha efze, érzékenysége meg-vagyon: ha a' Mirígy lágy, elég nagy, és fel-tornyozott hegyes; mert e' jelenti a' természetnek elégséges erejét a' mérégnek ki-felé való üzésében: ha hamar ki-út a' Mirígy a' betegen: ha érni kezd: ha nintsen Pokolvar együtt véle; mert ha vagy, az a' mérégnek nagy erejét jelenti: ha csak egy-két izzadás után-is jobban érzi magát a' beteg. Nem jelentem szántszándékból a' gonosz jeleket, hogy kárt ne tegyek, megijesztven az én iráfomat olvasható beteget.

E' nyava-

E' nyavalyának oka, úgy vagy, hogy Istennek a' bűnért való rettenetes ítéleti, mint Dávid idejében-is; mind azért, hogy az el-fokafodott és fel-fuvalkodó Nemzetet meg-alázza ő Felsége; mind pedig kiváltképpen, hogy e' föld felett (melly egészzen az Uré,) veszekedő, vér-ontást a' felett igyekező, meg-fokafodott atyafiak között meg-ofszza a' földet, és kiadgya kinek-kinek az ő részét. De mivelhogy Isten-is ő Felsége efközökkel él; e' dögöt segítik igen, minden régi fenylvett rothatságok, mellyek vagy a' földből, vagy a' föld színéről, irtóztató bűdösséggel töltik-el a' levegő-eget. Illyen a' régi koporsóknak (kiváltképpen ha valami dögös betegségbe holtanak-meg régen) valami okon, vagy akarva, vagy föld-indulás, vagy viz-mosás által valaholott lőtt fel-bontása: a' mint történt Német országban Anno 1624. midőn egy bátyának fundamentomát akarnák fel-vetni, melly okon a' temetőt épen el-kelle hánni; honnan elsőben is arra a' Várofra, azután az egész Imperiumra a' nagy Pestis ki-hata.

Ide való, táborozásnak idején a' holt testeknek meg-bűszhódése: mint midőn Róma táján hadakoznék egy Császár, száz-húsz ezer ember esék-el; melly testek annyira meg-bűszhíték Olasz országot, hogy három hólnapok alatt többen holtanak-meg száz-ezer embereknél Pestisben. Így a' Városokban a' szemét és ganéj dombok: a' mint ennek az árrát gyakorta fok ezer embereknek hirtelen el-veszésekkel fizette-meg ezelőtt a' nagy Páris városa Franciában, melly-is most fokkal tisztábban tartatik. Meg-efik ez a' drágaságban-is, mikor a' nagy szűkségnek miatta mindent öszve-éfszik a' szegény ember; holott a' nagy Rendeknek egerei

egerei és egyéb férgek gabonával felettébb-is bővölködni: honnét oltán mind a' vérnek, mind pedig egyéb emberben lévő nedveségeknek szükségesképe meg-kell veszni; a' meg-rothatt rész pedig fokkal könnyebben meg-döglök. Így esett *Galenus* idejében Romában. Így írja *Julius Császár* a' *Massilia*-béliek felől; hogy fok ideig a' fázlított Városban lévén, és dohos gabonával élven az emberek, úgy el-döglöttenek, hogy a' dög miatt kevés maradt bennük.

A' mi e' dögnek orvoslását illeti: bizony dolog, hogy a' mennyiben Istennek ítélteri, egyedül bójtőléssel és könyörgéssel üzetik-ki; és mivel bűnnek büntetése, igaz poenitentia-tartást kíván, *Jerem:* 3. A' mennyiben pedig Isten eszközökkel él, és a' jelenvaló veszedelmet kerülni, nem csak nem tilalmas; hanem annyira szabados, sőt törvényes dolog, hogy ha valaki azt vakmerőképen (a' mennyiben tőle lehetne) elmulattya; Isten késértő, vakmerő, kevély bűnősnék méltán ítéltethetik. Szükséges azért a' dögös időben, mind a' közönséges, mind pedig a' külön-való gondviselés: nem különbén, mint vagy a' hadnak, vagy a' drágaságnak és éhségnek idején.

Legelsőben-is, mivel az *Aerben* uralkodika' dög, el-kell távoztatni mindent, valami azt meg-fergettet-heti. Szükség azért minden közönséges helyeket, házakat, és utakat minden rútságtól tisztán tartani, templomot, scholát, udvart, tanátházat, utcákat; 's a' t. A' kútakat kiváltképen, minthogy azokból iűtünk, főzünk, mosdunk. Sőt a' meg-döglött háznak még ruháit-is el-kell onnan (ha lehet) tiltani. El-kell távoztatni (ha lehet) minden meg-döglöttekkel való közösködést, mulatást, azoknak házokban való béfzállást,

fzállást, ruhájokban való öltözést, a' szokott halottak látogatását. Kiváltképen az atyafi az atyafitól könnyebben meg-döglök, nagyobb lévén a' vérnek azok között hasonlósága. Sok helyeken még a' matakákat-is meg-ölik; mivel *observálták*, hogy házról házra járván a' dögöt el-vitték. Nagyobb az, hogy még a' küldött levél által-is meg-döglött a' lakó hely.

De mind ezeket én úgy mondom, ha lehet; mert igen szemünk előtt kell viselnünk a' keresztyéni szertetet-is: Ugy kell azért magunkat a' dögtől ónunk, hogy azonban Isten 's felebarátunk ellen ne vérsünk: melly hogy ne lehesse, ha valaha, bizony ez időben meg-kívántatnék az alamisna és a' jó rend a' közönséges-társaságban: úgy hogy, ha a' dög miatt való halált el-kerülik szegény atyánkfiai Isten irgalmából; el-kerüllyék (méltó) az éhel való meg-halást a' mi adakozásunkból. Ha el-rekeszttyük őket, félvén a' dögtől, gondot viseltesse a' Magisztrátus arra rendeltetett személyek által reájok, félvén annál inkább az Istennek haragos ítéletitől. Mert egyébaránt, ha kérdi valaki: Szabadé a' Pestistől futni? nem felelhetni egyebet; hanem: Németnek szabad, de nem Magyarak; mert amannak mind ezekben-is szép rend-tartása és szokott *ususa* vagyon.

Ki-kell mindazáltal ezaránt venni mind a' külső mind belső tisztben lévőket, kiknek bizony ezaránt Istennek kiváltképen és rend-kivül való gondviselésére kell magokat bízni; és egyébaránt magokat (a' mennyire lehet) *munialván*, tisztetekhez látni még a' dögös időben-is. Egyebek, kiknek módgyok vagyon benne, miért ne mehetnének egy helyből 's jofzágból másba tisztábbba a' dög előtt? nem látom; mert noha
nem

nem ragad-el a' halál, sem az a' tsemó és pokolvár egyből másba nem pattan sem tűnik; de bészivódván el-ragad a' dög: nem-is elég az hozzá, hogy az a' dög úgy nem tekeri az ember orrát, mint az el-öltött gyer-tya bűdősége; mert vékony, 's nem érzik elsőben: de ha el-hatalmazik, az-is elég bűdös; mint ez esz-ten-dőbéli firalmas példák mutattyák: sőt ellenben gya-korta effele mérges pára igen kedves ízű, és ugyan nyallattya magát, mint a' Nyári hév hólnapokban az arany-bányákban támadni szokott szellő, 's azonban csak hirtelen el-ölttya az embert; mert ennek, a' vért az emberben, sőt egyéb állatban-is megsűrítő, sőt u-gyan meg-alutó ereje vagyon. *Abraham* el-futa az éh-ség előtt, 1. *Móf.* 26. miért nem a' dög előtt? tsak légyen hitből. Mindenikben meg-tarthatna Isten rend-kivül; de nem igérte. A' *Pestis*-is nem mindenkor öl-meg, igaz az, (mint a' kasza előtt fenn álva megmarad fok fü:) de meg-kínozt: az ember pedig tsak a' kis-Ujját-is nem vágthatná-meg tudva. *Galenus* nagy ember vala, akkor kellett vala leg-inkább szol-gálatnya; de még-is Romában *Pestis* kezdődvén, (egyébaránt-is oda semmi kötelessége nem lévén:) haza voná magát Görög országba. Bolondság ott nem futni, a' hol idő 's alkalmatosság vagyon a' futás-ra. Azonban láttuk mindennap, a' vakmerők, kik ez értelmet nevetik, mi hasznát vegyék helytelen bá-torkodásoknak. A' ki pedig el-megyen a' dög előtt, ugyan meszfe mennyen mindjárt, mihelyt hallja, 's későre térjen visszaf; másképen nem fok hasznát vé-zi futásának: sőt magával hordozza a' dögöt, ama' vers szerint:

Hec tria tabificam tollunt Adverbia Pestem:

Mox, longè, tardè, cede, recede, redi.

Ezek

Ezek a' *Politici* orvoslások; noha bizony valóba *Politiát* kívánnak, és szép szokott rendet: másképen mind ezek, a' miket mondek, az atyafiúi szere-tetnek nagy férelme és tsorbája nélkül véghez nem mehetnek. A' mi pedig a' természetbéli segítségeket illeti ezaránt: a' bizony dolog, hogy a' dögnek ural-kodása az Aërben lévén; annak meg-tisztítására, és az Aërben lebegő mérges gőzöknek meg-emésztesére, nintsen hathatósabb eszköz a' tűznél: a' minthogy még e' Világnak ama' közönléges meg-újítására-is e' Világ végén, a' természetnek nagy Urától tűz rendel-tetett. Ezt tselekedé a' nagy *Hippocrates*, ki amaz az ő idejében uralkodó Athenásbéli nagy *Pestist*, a' Vá-ros körül és a' Városban széllyel, nagy rakás fákat fel-gyújtatván, emészte-el. Azért nem árrana, kivált-képen Várakban 's kerített Városokban, (a' hol az Aër nem olly szabad, hanem meg-reked:) paloták-nak 's udvaroknak közepin, midennap reggel 's este aprón vagdalt 's hafogatott aszszú rakás Fákat meggyúj-tani: sőt mindenütt a' hová több ember gyülekezik, ugymint: templomban, tanátházban, 's a' t. Erre leg-jobb az aszszú *Körös-fa*, *Bik-fa*, *Fenyő-fa*; de mind ezek között, kiváltképen a' lakó házban, leg-dítsé-retefebb a' *Fenyő-tövis*, ilyen formán: Egy arasznyi hosszsan vagdallyák 's hafogallák-meg, 's úgy aszalják: azután vasból mintegy étke-melegítő formát tsinál-ván, 5, 6, darabot vessenek belé, 's gyújtás-meg, és hordozzák azt lángolva széllyel a' házban, mig el-ég; így kell mindennap kétfzer, háromszor, többször-is tselekedni.

Füstölhetni-is a' házat fokképen: aszszú Ürömmel, Sáallyával, Egér-fark füvel, Rosmarintal, Lavendulával, aszszú Rósával,

Rózával, Angelica gyökérrel: Fenyő maggal-is; de ezzel ritkábban, kiváltképen a' Fő-fájós emberek, mivel a' Fő-fájást, sőt még a' Nyavalya ki-törést-is segíti. Van-nak a' gazdagabbak számára ezen uszra a' Patikában igen jó szag tévő Trociscusok, Pésmá pogásák, 's egyebek. Mivel pedig a' Kénkönek és Salétromnak az Aer tisztításában igen nagy ereje vagy on; nem ártana a' Várakban, Városokban, minden babona nélkül, öreglovó szerfzámokat-is estve 's reggel ki-lőni, sőt a' házakban-is kevés Puska-port, mennyi kárt nem tehet, fellobbantani.

Szállok már a' *Dietára*: melly nem egyéb, hanem ama' 6. dolgoknak, mellyeket a' Medicusok *Res non-naturales*eknek neveznek, jó igazgatása; mellyeket az elme kedvéért így exprimálok:

Non-naturales, quas bis tria symbola dant, Res Sunt: Vigilo, Somnus, Potus, Cibus, Aer, & Haustus, Motus, & alma Quies, Excreta, Retenta, Pathema.

Az-az: Az Alvásban, Vigyázásban, Ételben, Italban, az Emésztésben, Elme indulatiban, 's a' t. jó rendtartás.

Kiváltképen pedig az ételben, italban, a' Pestifés idő igen nagy mértékletességet kíván; mert a' testben a' mértékletlenségtől bővölködő *cruditas* (nyers nedvesfég) igen-hamar meg-rothad, és a' dögnek taplót szolgáltat. El-kell távoztatni minden nehéz emésztő eledelt; (a' mint az ember reá érkezik:) mért ez a' belső részekben, Májban, Lépmén, Fodor-hájban, 's a' t. szorúlást szerez; és a' szorulás által, ez-is rothadásra nyújt alkalmatosságot. Ollyanokat kell azért válasszani, mellyek könnyű emésztők, és inkább száraz, hogy-nem nedves természetűek, és a' mellyek a' rothadást

hadást meg-gátolják. Illyena a' közönlégek között (mellyre szegény ember-is szert tehet,) az *Eczet*: ez okon jók minden *Eczetes* étek: és *Méz*, és minden *Mézes* étek. Innen; midőn *Democritus*tól kérlette volna egy Király: Mi szerzette volna néki azt a' jó vénféget? így felelt: *Foris Oleum, intus Mel*: Kivül az Olaj, belől a' Méz.

A' kitől ki-telik: igen hasznos ételben a' *Czitrom*, *Narants*, *Lémonya*, *Pomagránát*; 's a' t. Ez Olasz-gyümölcsök, főképen a' *Czitrom*, minden méreg ellen igen jók. Így írja *Theopompus Chius*: hogy, Pontusnak Tyranus a' *Charchus* igen sokakat vesztett-el méreggel, minnek előtte a' *Czitrom*nak hasznát ki-tanúlták volna; de azután semmit nem tehetett. A' szegényeknek az *Eczet* mellett egyet részen ez haszonra, mind a' mezei, 's mind a' fái *Sóska*: kerti és vízi *Torma*. Jó az *Ürmös*, *Örménygyökér* és *Sálys ital*, mindén nap egy szer-kétszer. A' ki pedig hozzá szokhatnék: mind reggel igé hasznos volna ha *Dió-belet*, *Rutát*, *Figét*, 's egy-keves *Sót* őszve-törvén, minden reggelegy mogyorónyit benne meg-ennek: vagy egy-ízelet *Kenyérre Irós-vajat* kenvén, aprón vagdalt *Rutát* vékonyon reá-hintvén, azt enné-meg, 's úgy menne-ki házából. De mivel szalonnáfok inkább, mint vajafok a' Magyarok; ide-alább szólók a' *Fok-hagymáról*-is. Az álmat a' mi illeti: nem kell ebben-is igen el-menni; kiváltképen a' délit csak el-kellene távoztatni, a' ki el-szokhatik róla; mivel sok nyersféget, és így a' testben a' rothadásra alkalmatosságot szerez. Sőt a' kire már reá-esett a' *Pestis*, első napon ugyan ne engedgyék alunni.

Ha ember házból ki-megyén Pestifés időben; sem-mivel (ha lehet) úgy ne gyakorollya a' testét, hogy
T meg-

meg-melegedvén meg-izzadgyon; mert akkor könnyebben magához szíja a' test az Aërbéli mérget. Minden haragoskodás, félénkfég, szomorkodás, és feletébb-való gondolkodás igen ártalmas: mert a' szomorúság gyűjti a' testben a' rozsz nedvességeket; a' harag pedig felkeveri azonokat. Más oka pedig ez: hogy a' szomorkodásban, félelemben és gondolkodásban, fokkal restebben jár a' vér az ereken; a' minthogy a' *Pulsus* lassabban és későbbben vér-fel ollyankor. Holott pedig kevés órák alatt az egész emberi testben való vérnek, (melly a' rendes test-állású emberben vagy on 24. vagy 25. font nyomó; és minden órában léfzen mintegy négy-ezer öt-száz *Pulsus*;) által kell szűrődni a' Szívben; a' szomorkodásban 's a' többiben restebben járván a' vér, megtébodyodik a' Szívben, és azt (a' nélkül-is a' dög miatt gyengébb lévén akkor a' szívbeli erő:) könnyebben el-fojttya. Innen írja *Plutarchus* egy Grétabéli *Thales* felől: hogy az a' mesterfeges Musika szóval üzte-el fokakról a' Pestist. De a' mi Musikánk légyen a' Sz. Dávid XCI-dik Lanttya: *A' ki a' Felséges URnak lakozik oltalmában; 's a' t.*

A' mi az Aërnek befzívását nézi alkonyodattól fogva viradtig fokkal ártalmasabb az. Annakokáért mihelyt alkonyodik; bétégyenek, ha Nyár vólnais, minden ablakokat, 's rekeszfűzéki az éjjeli sűrű dögletet: 's mihelyt azokat bétéfzik; gyűjtsanak a' házban, a' megmondott mód szerint, *Fenyő-tővifet*. Mikor a' Nap jól feljő, kinyithatni; mivel az Aërnek legjobb *Balsamum* a' nap-fény.

Szólljunk már a' Pestis ellen való *Medicinalis* orvosságookról. Nagy azoknak mind számok, mind külömbféggek; ugymint: *fűből, virágból, fából, gyökérből, kövekből, 's élő-*

állatok-

állatokból való. Illyen a' fenn-forgók között a' *Terjék*, melly igen melegítő; de a' meleg természetűek, véle élvén, igyanak vagy *Sóska*, vagy *Cichoria* vizet reá. Ezután a' *Mithridatium*, melly nem olly melegítő. A' *Diascordium*, melly e' nyavalyákban mind legnevezetesebb, mind legjobb. Ez után az *Ovum aureum* vagy *Arany Tyukmony*, melly a' *Maximilian* Császár nevét viseli. Mind ezekkel is ollyan formában elhetni, mint a' Terjékkal. A' *Pilula* között: *Pilula Ruffi*; mellyekben fél drachmát, vagy minden két hétben, vagy minden holnapban egyszer bévenni embernek igen használatos, hogy a' Pestis ellen *praeserválly*a testét. A' gyökerek között ezek híresebbek: az *Angelica*, *Zedoaria*, *Imperatoria*, *Babakalátsa* av. *Carlina*, *Tsaba-ire*, Sz. László füve 's gyökere, *Tormentilla*, *Bistorta*, *Petasites*, *Dictamnus*, és a' mellyek ezekből készülnek. Ide tartozik a' Magyar *Terjék* a' *Fokhagyma*, és Magyar *Mithridatium* a' *Veres-hagyma*: és hogy ezek mellől száraz lábbal el ne mennyek; le-irok egy *Fok hagyma Elixirt* (*Elixir Alliatum*;) mellyet kiki, a' ki akar, maga számára készíthet: Végy húsz fő *Fok-hagymát*, tisztítsd-meg azokat gerezenként, 's tördmeg; tölts reá kétfzer vagy háromszor *destillált*t vagy letsepegetett *Égett-bort*, hogy négy ujnyira fellyül haladgyon 's lábbogjon rajta; tedd egy réz vagy üveg lumbikorskába, és *destilláld*: midőn az lejár, új *Fok-hagymát* hánny újabban belé azonképen, mint elsőben, 's töltsd reá újabban a' mi egyszer lejárt; így tégy háromszor: és a' mi harmadikszor le-jár, az az igaz *Elixir alliatum*; mellyből minden reggel egy-egy kálánnal kell bévenni vagy magát, vagy ha igen erősnek tetfzik, *Pápa-fü* vizzel ölve-elegyítvén. A' *Veres-hagymának* is hasznát vehetni illyenképen: Vájdki a' belső rétyeit a' *Veres-hagymának*, töltsd-meg a' helyét *Terjékkal*; a'

meghasított Hagymát ismét tedd-őszve, és vagy vizes főzbe vagy ruhába bétakarván, süsd-meg jó-lágyan paráfa alatt, 's azután fatsard-ki a' levét; egynéhányat ilyen módon meg-sütvén, ebben egy kalánkával erős *Ruta*, vagy *Calendula* (Fülemile fü.) vagy *Málna* eczetbe elegyítvén meginnya reggel-reggel; igen nagy hasznú és erejű. Másképen-is az ilyen módon sült *Veres-hagymát* meg-rontani, 's flastrom formán ruhára kenni, 's jó-melegen a' Mirigyre kötni igen jó; mind a' mérget kiszíja, 's mind pedig megérleli szépen. Ide való a' *Millefolium* vagy *Eger-fark fünek* mind levele, virága, gyökere; melly közönséges mindenütt termő fűbe, Isten igen titkos Pestis ellen való erőt öntött. Innen: Pestisnek idején a' Sir-ások az egész Német világban, egyedül Isten után csak ezzel erősítik magokat a' mérge ellen: levét ki-fatsarván és *Ruta eczetben* megiván, 's úgy mennek-ki dögokra. Ismét: Ugyan azon fűvet törjék-őszve jólágy Sával, 's tegyék a' Mirigyre flastrom módgyára egy kis *Kovácsfű*sal együtt; minden mérget kiszíja. Ismét: Főzzék-meg erős eczetben, tsepegessék hév téglára; ruháját párollyal eczetben, 's úgy menyen-ki dögnek idején házából. Ismét: Főzd-meg ennek virágát vagy levelét is, ha virágát nem kaphatni, *Ruta*, *Calendula*, vagy *Málna eczetben*; egy-darabotska spondiát márts belé, kösd azt a' kezzenöd végibe, 's azt szagold ha kin járész.

Híres inkább, mint hasznos, a' *Bezoár*; mivel többire a' Sidók hamissága miatt, kik azt hordgyák, hamis inkább mint termés, a' nálunk való *Bezoár*, mellyet árúlnak. Ugyan-is, holott azon a' földön-is a' hol terem, nem igen bőv, 's igen elkapiják magok az ott-való nagy Rendek, és ő magok kedveskednek szomszéd Ur-baráttyaiknak-is véle; hogy lehetne illy bő nálunk csak a' mint-is

mint-is vagy on? Ha pedig szerentsére jót találhatni, (mellyet így próbálj-meg: Tiszta papiroffat fúrolj-meg krétával, azon fellyül dörgöljed a' *Bezoárt*: ha a' dörgölés helye publikán szint, vagy valamennyire sárgálló szint mutat; jele jószágának:) így kell véle élni: *Recipe Lapid. Bezoár gran. vij. Aqu. Cardui bened. Aceti Rutacei, utriusque drach. vij. Theriaca scrupul. j. Misce. Fiat haustus.*

Igen fő 's ide tartozó orvosság, a' többiközött, a' *Cámsora* mind maga, mind olaja: sőt úgy tetszik, hogy minden *Bezoárt* hasznával fellyül mül. Egy-darabotskát (pél: ok: mint egy öreg borsó,) reggel-reggel nyeljen-el ember benne; mert ezt a' mi belső melegünk bennünk könnyen meg-gyújtván, annak az ő vékony, ártalom, 's érzés nélkül égő lángja 's tüze a' belső mérges dögös gőzölgéseket el-emészti, vagy ugyan megégetvén, vagy pedig a' Szivtől kifelé oszlatván: és így a' rothadásnak hatalmason ellene áll.

Ide való a' *Myrha* 's abból készítettett orvosságok: sőt mind azok, mellyek másképe-is a' holt testet a' rothadástól megfzokták tartani, mind ide valók, mind igen hasznosok. (Ezt mindazáltal jól meg-gondolván: hogy, holott a' Pestises időben másképen is a' nehezes aszízonyi-állatok igen könnyen elvesztik a' terheket; a' Rutától, Myrhától, Babirtól vagy Bál-fű magtól magokat megójják; mivel ezek a' vesztést igen segítik) Ide való a' *spiritus Vitrioli*, mellyet v. tiszta forrás vizbe v. *Pápasü-* és *Ruta vizbe* ihatni. Ide való még-is (és a' leg-jobbaknál né alább-való) a' *Büdös-kő*, annak *spiritusa*, olaja és virága. Eb-ből igé hathatós *Balsamus* készül, de *Chimniai* mesterfég-gel; azért né-is irom-le: mellyel a' Hónallyát, Szive tájékát, Háta-geréntzit, Ágyékát, a' *pulsus*okat, vagy igazabb nével a' *carpus*okat a' Kezén, kenesse ember. Igen jó ezen haszonra a' *Scorpio* olaj-is. T 3 Nem

Nem kell mind ezekkel élni; hanem élyen ki egyel, ki mással: noha azt-is meg-kell tudni, hogy egyfélért nem kell sokáig *continuu*lni; hanem változtatni kell, hogy egyhez ne szokják a' természet: mert ha hozzá szokik, erőt a' nyavalyán nem vehet. Mivel pedig a' Pestis ellen való orvosságok nagyobb részént izzasztók; szükség hogy annak módgyáról szóllyak, mint vífellye magát az izzadás alatt, a' Pestifés vagy azt kerülő ember.

Elsőben-is, ha egy-féle meg-nem izzaszt; mással hozzá. 2. Tovább nem kell izzasztani; hanem csak a' míg ereje szenvedheti. 3. Egyfzer nem elég; hanem háromszor, négyfzer-is kell izzasztót venni, míg a' méreg jól ki-út. 4. A' verítéket meleg ruhával kell le-törölni, hogy vízfűzse ne úsón. 5. Ha pedig ugyan a' bévőrt ital után-is izzadni nem akar; a' természetet külsőképen-is segíteni kell: *Hév réglákat Ecsetbe mártott ruhával* kell bétakarni, 's azokat kell a' Talpaihoz rakni: az Oldala mellé pedig meleg *Vizzel* teli ón palatzzkokat; vagy pedig, ha azokat nem kaphatni, *Tehén-hójjagokat* meleg *vizzel* teli. Avagy: A' mint a' Kenyeret a' kementzéből kifzeded, azon melegen a' béliiben vájj-ki egy-keveset; tölts *Terjéket* helyébe, 's úgy kösd a' Köldökére a' betegnek: azután jól takard-bé; keményen fog izzadni tőle. De azután azt a' Kenyeret jó-mélyen ásd a' föld-be, hogy valaki meg-ne dögöllyék tőle 's miatta. Ugyan azon időben, *fekete Retekkel* bé-kell kötni a' Talpait, hogy alá-felé szűja a' mérget a' Szű-tájékától. 6. Mivel az izzadás után igen ellankad a' beteg; egyék ottan az izzadás után valami jó-ízű *Ecsetes* vagy *Czitromos* levet, vagy *Bor fűsát*, av. *Lengyel czibré*: igyék egy jó-ital *Bort* reá egyfzer, ne többször; hanem, ha még-is szomjúzik; igyék valami jó hivesítő julepet, *Czitrom*, *Viola*, *Tengeri-szőlő*,

szőlő: vagy *fű-sóska sirupból* valót. Ha nem elég savanyú a' julep: hogy mind hivesítőbb, mind hafznosb legyen; egy-néhány tsepp *Gálicz-kő* vagy *Büdös-kő spiritust* kell be-lé tseppenteni.

A' vén Szarvasnak a' szeme szegeletin öfzve-afzott nedvesség-nél vagy könny-nél, nintsen semmi hathatós b izzasztó állar; annyira, hogy ugyan patak módgyára foly emberről a' veríték, ha *Papa-fű Vízben* 3. vagy 4. árpa-szem nyomót megíszik benne. E' felől egy régi *Theomnestus* nevű Ló-Orvos írja: hogy, midőn a' Szarvas béliiben Geleszta teré, akkor a' természet indításából Kígyó-barlangot keres, 's onnan a' Kígyókat orrával kifűzja, 's megéli: hogy pedig a' Kígyó mérge ne ártson; ottan forrásra fűt, 's az orrát mélyen belé dugja a' hideg vízbe, 's úgy fűjja-ki a' szemén a' mérget. Az a' méreggel együtt kifolytt könyve öfztán a' szeme szegeletin meg-afz erő-fen, mint a' kő; és igen fűk, mintha megpallérozták volna. De végre, mivel nehezen lát tőle, ledörgöli a' Szarvas. Török országba ez igen kedves, igen meg-is tart-tya a' ki kaphattya: úgy írják kiváltképen az Ásiai Törökök felől.

Az izzadás után pedig nem kell alunni hagyni a' beteget; hanem minden mesterféggel álmát űzni kell: be-fzelligessenek véle: Orrát *Ruta* v. *Calendula Ecsettel* ke-negecsék, 's a' t. Ha pedig bévén az izzasztó, 's egy-fzersmind Pestis ellen való italt, 's a' Gyomra nem fűz-vedi, hanem kiveti: *Pírított Kenyeret* öntözz-meg *Ecset-tel*, 's jó-melegen kösd a' Gyomrára: úgy add-bé újab-ban, 's egyék *Birs-alma Likáriomot* reá. Ha mégis szom-júhozik: *Szarvasnak* megráspolyozott *szarvát* főzz-meg forrás *Vízben*; abba tseppents vagy *Gálicz-kő*, vagy *Büdös-kő spiritust*, míg kedves ízt ád néki, 's azt igya.

De mivel ama' két nemes *Prasidium* mot az Er-vágást 's a' *Purgatió*t elhallgattam, tsúdálhatná valaki. Oka ennek 1. ez: Mivel, a' *Proverbium* szerint: *Sacra Sacris*, ezt mindenre nem bízhatni; hanem csak ahhoz értő fizes Doctorra. 2. Mert e' mindenik ez aránt olly *anceps Prasidium*'s bizonytalá dolog, hogy némelly Pestisb'e mindenik használ; de leg-gyakrabban mindenik igen ártalmas, 's halálos, veszedelmes. Azért: (mivel nem mind Borbély az, a' kinek szelentzéje vagyon:) hogy efféle íráfom alkalmatosságával ember-halál ne essék; tsak eltávoztassák mindeniket, a' kik már meg-dőgösödtenek, ahhoz értő Doctor tanátsa 's híre nélkül. 3. Mivel nagyobb részént ártalmas ez mindenik; (a' mint megmondám:) merta' kin már rajta a' Pestis, annak a' vére forróban vagyon; a' *Purgatio* pedig annális inkább felforrálná azt a' vért. 4. Mert a' Pestis embernek minden erejét elfzakasztja; a' *Purgatio* pedig azt annál inkább fogyatná. 5. Mert gyakorta a' Pestissel együtt jár az éktelen Has-folyás, melyet a' *Purgatio* annál inkább segitene. Eret-is, hasonló okokért, vagni nem bátor-fágos; mert 1. az Er-vágás a' mérges vért a' Szűre a' *centrum*ra vonná, holott ki-felé kellene azt üzni inkább. 2. Mert ez-is igen erőtlent; hanem, *ad precautionem*, óltalomnak okáért (mivel hamarébb fog a' dög vagy *contagium* azon, a' kinek belső részei nem tiszták:) mindenikkel hasznoson élni a' szerint, mint kinek kinek az ő *temperamentuma*, *inclinatioja*, *ataja*, *sexusa*, természeti-hajlandósága, élete, ideje, 's neme engedi 's kívánnya.

A' mi a' Pestissel gyakorta együtt járó Fő-fájást, Or-ra-vére járását, nagy Álmosfágot, 's gyakran ellenben Alatlanságot, Nyilallást, Elájulást, Nyelv-száradást, Szű-dobogást, Torok-fájást, Hányást, és Has-menést, 's töb-

's többet efféle, illeri: ezekről nem lehet szólanom; mert igen sokra terjedne ez írás: nem-is igen szükség; mert tsak legyünk rajta derekason a' fő nyavalyán, magoktól-is meg-szünnnek mind ezek; mindazáltal ugyan enyhíteni kell ezeket-is.

Szólljunk immár mind a' Mirígyről vagy *Bubóról*: mind a' Pokolvarról, melyet a' Deákok *Carbunculus*nak, mintegy *parvus carbon*nak, az ő tüzi hévféggéért, neveznek. Ezek nem egyebek, han' a' testből kitakaródó méregnek útjai. Ezek pedig vagy egy helyen, vagy másön keresnek utat; kíváltképen a' testnek ama' *naturale emundatorium*in, a' Hónallyán, az Ágyékbá, néha a' Füle-tővén.

A' Mirígyet a' mi nézi: (ama' híres Chirurgus *Fabricius* tanátsa szerint:) szíratni kell elsőben-is a' mérget, flastromot tsinálván (ha kaphatni) megtört *aszfúvaras-béka porból*; ha azt nem kaphatni, meg-tört *aszfú Angelica gyökérből*, *Kovászból*, *Terjékből*, *Ruta*-levélből és *Mézből*, őfzeitimporálván és főzvé: ezeket kend ruhára, 's kösd-bé vélc; álljon rajta egy nap vagy éjjel a' Mirígyé. Azután hogy a' Mirígy meglágyúllyon és ériék: ragasz *Dia-chylum* flastromot reá, vagy pedig *Emplastrum de Meliloto*; elébb ezeket *Scorpio olajjal* meggyúrván, ruhára kenven 's úgy kötven reá. Ha lágyúl ugyan; de meg-né fokad magától: ottan vágasd-ki, nyomasd-ki, 's tisztítsad-ki a' genyetségtől, 's járjon kérő beléje, hadd szivárogdoggallyon-ki a' méreg: nem jó hamar bégyógyítani; meg-lehet azután-is akarmikor.

A' *Carbunculus*t vagy Pokolvart hamarébb kell kivágni, 's későbbre kell bégyógyítani. Erre-is mindeneknek előtte ragasz *Kovászból*, *Vajból*, *Tyukmóny-szekiből* és *Mézből* timporáltt 's főtt flastromot. Ha ezzel meg-né fokad: vettess köppölyt reá tsak úgy szárazon vagdál-

lás nélkül, hadd szíja ki-felé a' mérget, és ottan vágdkí, 's tégy *Terjékkel sültt Veres-hagymát* reá. Mivel pedig a' *Carbunculus* igen szokott terülni, és gyakorta nagy darab húfok szakadnak-ki belőle; hogy ne terüllyon, jó-eleve mególtalmazd, megkenvén a' kerületin az ép húst hivesítő kenetekkel, mellyek annak terjedő meleg mérget eloltsák. Igen jó a' Patikában, *Unguentum Fuscum Felicis Wurtii*: Ungv. *infrigidans Galeni*. Ungv. *Album Camphoratum*. Ungv. *Jovis*. Ungv. *de Cerussa*, &c. Ditséretes a' jóféle *Orientalis Safir kö-is*, ha azt a' kerületin gyakorta elvonnyák. A' szegény ember törjön *eleven Rákokat* és a' ház fedelén termő *Fül-süvet* őszve, a' levét fatsarja-ki, tegyē belé egy-kevé *Mézet*, (jobb a' *Rósa-méz*:) azt őszve habarván, kénye véle a' kerületit; épen egyet ér véle.

A' mi a' nyavalyára tzélózó Nyakba köthető orvos-fágokat, *Amuletumokat* illeti; erre fokā fokot ditsérnek: fokon fokfélékkel-is éltenek eddig; de fokon keserve-fen meg-is adták az árrát: mivel mind ezek méregből, *Arsenicumból*, *Mercuriusból*, *Tsirke-béka* vagy közönséges *Varasbeka* porából valók. Sokan a' *Borznak nyers bőriből* met-fzenek egy darabot szű formára, 's azt viselik Nyakokban; ditsérik-is fokon. Némelylek igen ditsérik a' *Kén-esőt*: egy mogyorót megfűrnak, a' bélit kivájják, a' hé-ját *eleven Kén-esővel* megtöltik, a' lyukát *Spaniol vafzal* bétsinállyák: valamelly karmafin-fzinű (mert az jobb) se-lyem *materiába* varván Nyakokban hordozzák, hogy a' Szívek táján a' húst érje. Anno 1552. Lotharingia *Mediomaticum* nevű városának megfzallásakor, a' megfzallott Nép közzé efék a' *Pestis*, kik-is ezzel akkor igen hasznoson éltenek (ilyen formán a' mint megíráim,) a' dög elkerülésére: mihelyt pedig ugyan tsak reá talált esni a' *Pestis* valakire, a' ki ollyant viseltt; ottan a' mogyoró

gyoró héj ketté pattant. Némelylek (a' mint mondám) *Arsenicumból* 's egyébből készítenek *Amuletumot*: de mivel tudom mind Nagy emberektől való hallásból, 's mind pedig olvásból, mitsoda hirtelen-halál követte gyakorta azokat, a' kik illyet viselttenek, mihelyt vagy a' tűz melegétől a' kementzénél, vagy másképen felettébb néki talált melegedni az *Amuletum*; annak készítésének modgyait szántszándékból elmulatom: mivel nem minden tudgya el-követni annak igaz mester-fégét. Mert bizonyos dolog, hogy a' külső méreg hoz-zája kiszíja a' belső mérget, ha a' melegnek jó *proportiojába* mértékében tartatik. De ki vigyáz arra, kiváltképē ha jól ihatik a' Magyar *Alexipharmacumban*? Jobb (a' kitől kitelik,) vagy igaz *Smaragdus*, vagy *Topasius*, vagy *Safir*, vagy *Hyacinthus követ* így viselni; mivel ha ezek izinte nem használnának-is, ugyan nem ártanak (leg-alább) ²⁹⁵ femmit. Igen jeles *Amuletum* telik-ki a' *Julius* vagy *Augustus* melegében fogott *Tsirke-béka*ból, vagy pedig tsak a' közönséges *Varas-béka*ból-is: ezek helyett nem-is kell mást keresni, kiváltképē ha a' hátulsó lábainál fogva fel-akasztván a' Nap melegén, valami vafz edénybe a' szá-ján és szemén kionthatja mérget. Magát pedig a' meg-afzott *Békát* tedd-el: mikor véle élni kell, áztasd-meg egykevé *Borban*, kösd a' Mirigyre; mérget úgy ki-szíja, hogy ugyan meg-puffad a' *Béka*.

A' fok közzül e' kevés, mutató példának legyen elég, mind a' *Pestis* kerülőnek óltalmazására, 's mind már a' *Pestis*ben esettnek oktatására. De mivel mind-ezeknek a' vélek való élésben áll az ő lelkek, 's hasznok; szóllunk immár a' vélek való élésnek modgyáról.

Tegyük-fel hát például egy 25. esztendő, jó-egé-féges, véres, tagos, piros Ijsat, kit minden jelek *pletoricusnak*,

cusnak, és *sanguineus*nak mutatnak, kit ma reggel 7. órakor a Hideg borzogatótt; de azután hamar rettenetes forróslág követte: Szeme fénlík, könyvez: Félét-is fájlallya, de 9. órakor az Ágyékát kezdi rettenetesen nyílatatni; azonban közönségesé-is kezdődött már a *Pestis*: ottan a *Medicus*t hivatván; de még azon kívüls. veszszik eszékbe a körülötte forgók, hogy *Pestis*. Mit kell hát tselekedni? Ottan Eret kellene rajta vágni, azt kívánván minden *habitus*a, 's *temperamentum*a; de a' fellyebb meg-írtt okokért igen meg-kell vizsgálni, ha a' nélkül meg-leheté? Adgyanak azért mindjárt izzasztó italt békének; de mivel meleg természetű és véres. a' Legény: nem kelligen melegítő italt adni. Hanē vegyenek *Sóska*, és *Pápa-sű vizben* mindenikben 4. lótot; *Aqua theriacalis*t negyed.rész lótot; *Czitrom*, vagy *Málna*, vagy *Viola firupot* 2. lótot; egy-keves *Bézoár* belé-tévé, timporállyák-őszve ezeket: ezt egészen egyfzer megiván, takarják-bé jól a' beteget utánna, egy óráig, tovább-is; úgy izzadgyon. Ha ezeket nem kaphatni; adgyanak-bé fél lótot *Terjéket*, *Sóska vizben*, vagy egyebet. A' verítéket pedig meleg ruhával le-kell törteni, 's adgyanak tisztátreája. Ha a' melegben eltalálna ájulni; adgyanak Szűerősítőt *Borrágó vizben*. *Alkermest*, 's a' t. avagy egy ital jó *Bort*, ha egyéb nintsen. Az izzadás után kénállyák valami *Borból készített eledellel*; a' mint oda-fel megírtam. Ez után 8. óra múlva erősebb izzasztó italt adgyanak, 's takarják-bé jól; 's a' többit-is mindent hasonlóképen tselekedgyenek. Nyóltz óra múlva meg erősebbet, azaz, ugyan-azokbá többet, azon módok és rendek szerint; úgy hogy 24. órák alatt háromszor keményen izzadgyon, hogy a' méreg ki-felé takarodgyék jó-idején: úgy mindazáltal, ha az ereje szēvedheti a' fok izzadást, mivel

mivel igen erővel jár; de azonban nem-is kell igen kényeztetni veszedelmére. Másod nap' ísmét 24. óra alatt háromszor izzadgyon; de más izzasztók által: jó lészén a' *Borza*-fa gyümölsnek a' *Robja*: vagy *őszve-sűrűdött leve*, *Turbólya*, vagy *Pápa-sű vizben*, hogy egyhez ne szokják a' természet. Es így (úgy gondolom) eléggé ki-takarodik a' mérgeffég a' testből. Annakutánna harmad napra alább kell szállani, kétszer napjábā izzasztván harmad napig; azután csak egyfzer: Úgy hogy egy hétiig tartson így az izzasztó *cúra*. Azt pedig azért, hogy a' *Bubo* vagy *Mirigy* hirtelen vízfza ne űsön: mely ha lenne, igen veszedelmes; sőt gyakorta halálos. Ezt pedig meg kell tartani, hogy mindenkor az izzasztó után, hivesítő és szívet erősítő *Julepet* kell adni, a' mint fellyebb meg-írtā: legalább a' *Szarvas* megráfpolyozott szarvának *Decoctum-ját*, *Czitrommal* vagy egyébbel megfanyitván; (a' mint ezt-is megírtam:) mely szomjúságtól-is igen jó. Ha a' hányás erőlteti; kívül belől erősíteni kell a' *Gyomrát*. Kívül legjobb, *Emplastrum de crusta Panis*, vagy *Emplastrum Stomachale*; ruhára vagy irhára kenván 's reá kötven. Egy hét múlva jó reménység felőle, 's elébb-is; de mindennap azért *Pestis* ellen valami *Antidotumot* vegyen-bé: fűstöltesse-is magát.

A' *Mirigy*et pedig és *Pokorvart*, a' megírtt mód szerint gyógyítsák; egyéb véle együtt-járó nyavalyákra, (mellyeket *Symptomáknak* hívunk,) Fő-fájásra, Szűfogásra, 's a' többi, annak illendő módgya szerint, gondot viselvén; mind addig, míg a' betegünk lábra áll ísten kegyelméből: Kinek, mint minden Orvosok és orvosfágok *URANAK*, légyen ditséret, és még a' holtakban-is ditsőség, mind örökké,

A M E N.

AZ ORVOSLÁS MESTERSÉGÉRŐL NYOLCZADIK KÖNYV. A' Kűlső Nyavalyákról.

ELSŐ RÉSZ.

A' Dagadásokról vagy Tályogokról.

A' Tűzes Dagadásban vagy Tályogban (*Apostema calidum*) ha a' betegnek egyéb állapotja engedi, Eret kell vágni a' Karján a' melly felől vagy on. Azután megvigyáztatván jól, hol vagy on a' Dagadás: ha a' Főhöz és Szívhez közel nintsen, mindjárt elein óltani és vízfőz kell verni a' Dagadásnak tűzét hívesítőkkel; de ha közel vagy on, úgymint Füle-tővén, Hónallyán, Torkán, Melyén, 's kiváltképen ha mérges, (melly a' betegnek esztét-is elvész:) tellyefféggel né kell hívesítőkkel vízfőz-verni, mert el-fojtaná a' nemes részeket: hané minden rehtséggel szítatni kell ki-felé, melegítő, ofzlató, és (ha nem ofzol,) érlelő flastromokkal. Mindenek elött járván az Ér-vágás, arra vigyáztatván ez aránt, hogy, ha bal-felől vagy on, jobbra; ha jobb felől, balra vágassanak Eret: sőt fellyül alá-is vonhatni a' Dagadás szerző *materiát*, a' Boka-eret vágván-meg, kiváltképen a' Hónallyán, Oldalán és Hasán való tűzes dagadásokká.

Az Ér-vágás meglévén, lágyítókkal és ofzlatókkal kell élni,

kell élni; minémű ez: Gyúrj hamarjában Meleg-Vizzel, Fa-olajjal, vagy (ha az nintsen) Len-mag olajjal Buza-lisztből Tefztát; 's tedd reá flastrom formán, jó-melegen ruhára kenvén. Vagy pedig: Kősd-bé meleg Borban áztatott Rősapogátsával. Vagy pedig: Rősa olajat, Viaszat, egy-kevé Bort főzz-őszve, márts belé tépett gyapottat, pamutot, vagy mosatlan fűrtös gyapjat; 's kősd-bé jó-melegen véle.

Ha pedig érni kezd, és nem ofzol, hanem nő; érlelőkkel és lágyítókkal kell élni: minémű a' Patikában a' *Diachilum* flastrom. Avagy: Édes Tejben főzz Kőmény levelet, Szék-fű virágot, közönléges fejér-Málva gyökeret v. levelét, vagy Málva-rósát, Len-magor: főzd-meg erősen, és törd meg, 's jó-melegen kössed véle. Akar így: Fejér-Liliom gyökeret, fejér-Málva gyökeret, *Viola* levelet főzz-meg édes tejben erősen; meg-főzvé, egy-kevé Vajjal, ó Hájjal és savanyú Kovácszal törd-őszve, és flastrom formán ruhára kenvén kősd-bé véle.

Ha tsak szín-Dagadás, és nem Tályog; tsak hívesíteni kell ilyen módon: Eb-szőlőt, Fül-füvet, vagy kővér-Portsint (*Portulaca*,) vagy Belénd-füvet, vagy Salátát, vagy Beka-lentsét, vagy együtt, vagy külön, a' mellyiket kaphatod és a' mennyit közölők; megtörvén, 's levét kifatsarván, márts gyenge ruhát belé, és a' tűzes Dagadást rakd-bé véle; gyakran változtatván, ha szárad. Fájdalom enyhítésére, Sáfrányt-is tehetni belé.

Elégge meg-hívesedésének jele, ha a' tűzesége múlik; de azért nem kell annyira hívesíteni, hogy megszederjesdgyék: melly ha vagy egy vagy más úton követhetné; aprón törtt 's szitáltt *Coriandrum* magot, vagy szitáltt Arpa-lisztet, vagy mindeniket Borban őszve-kevervén, flastrom formán tégy reá. Vagy: Köppölyöző

vassal

vassal vagdaltasd-meg, és meleg sós Vizzel mossad, hadd elevenedgyék a' holtat hús. Vagy: *Eb-tejet* főzz-meg *eczetes Vízben*, levélvel mossad, 's főzével melegen rakd-bé. Vagy: *Juh-ganéjt* meleg *Eczetbe* elegyíts, azzal verd-bé. Vagy pedig: Közhíjéges *Portsin-füvet* (*Polygonum*) *eczetes vízben* főzz-meg, levélvel mossad, magával kössed.

Ha megérik és lágyúl, vágasd-ki: vagy pedig, ha vágás nélkül akarod kifokasztani; *Dió-belet* törj-őszve erősen; azon kívül, aprón törtt *Mustár magot* törj-őszve *Káposzta*-levéllel, *sükt Veres-hagymával*, *savanyú Kovácszal*: *Galamb-ganéjjal*. mind ezeket mint a' pépet őszve-törvén, kössed flastrom formán véle. Vagy: *Görög-széna* magot aprón megtörvén, *Tyukmogy* székével őszve-kevervén, kössed véle. Vagy pedig: Meleg *Eczettel* *Galamb-ganéjt* és *Arpa-lisztet* jól őszve-kevervén 's meg-melegítvén, azzal kössed. Jó a' *Szederjet*-is Mézzel, *Kenyér-béllel* jól őszve-törvén, véle kötni. Refzelly *Tormát*, *Arpa-liszttel* sűrűn, mint a' pépet, Mézes *Eczetbe* kevervén főzd-meg jól, 's ruhára kenven kössed véle. Ezek ki-fokaszttyák.

Vagyon másféle Dagadás-is, lágy, fejtér, nem tüzes; mellyet Hideg Tályognak hívunk, (*Oedema*) mivel nem veres, nem-is annyira fáj, ha hozzá érnek, mint ama' tüzes Dagadás. Ennek oka 's *materiája*, a' *phlegmás*, hideg poshatt nedvességnek vagy evetségnek valamelly részben a' bőr és petsenyés hús alatt, meg-gyülése.

Ennek kezdetiben, meleg ruhával dörgöllyék-meg jól a' Dagadást: azután *Fa-olajat* *Eczetbe* töltvén, Sót és *Borfor* belé-téven melegítsék-meg, és erősen keverjék-őszve, 's a' meleg ruhákkal való dörgölés után kenneyék-bé véle. Vagy így: Végy *Timsót*, *Salétromot*, közönséges Sót; ezeket vessed *eczetes Vízbe*, vagy pedig *Eczettel* elegyített erős *Párlúgba*: ez után tégy *Somkóró* vagy *Szék-fü* vi-
rágát

rágát belé, vagy mindeniket, 's főzd-őszve erősen, új spondiát belé-mártván, ki-fatsarván, jó-melegen kösd reá; minden reggel és estve újítván. Ha spondia nintsen; egy-darab nemez jó léfzē, vagy fűrtős gyapjú. Ha a' spondia bé-nem fogja; metéllyék-el szélesen: a' spondiát, vagy gyaporttat két ruha közzé tűzzék, és mártásák belé, 's kössék véle. Vagy, ha egyéb nintsé: Mossák melegen erős *Pár-lúggal*, mellyben *Salétromot*, vagy Sót 's egy kevés *Szappant* olvaszszanak-el. Vagy: A' *Sütlly-fünek* fejes gyökerét (*Arum*) tört-őszve erősen ó *Hájjal*, és kösd-bé véle, melly-is igen hathatós effélének el-olzfatasára.

Ha így el-nem ofzol, hané inkább nevededik a' Dagadás: *Fa-gyöngyöt*, *oltatlan Meszet* és ó *Hajat* törj-őszve erősen, 's azzal kössed. Vagy: *Fejtér-Málva* gyökeret megafszalván, aprón törvén, ó *Hájban* és *Fa-olajban* főzd-meg erősen, és szűrd-meg: azután aprón törtt *Gelétet* ereszt sz belé, szüntelen kevervén, míg megsűrűdik a' tűznél; mellyet ruhára kenven kössed véle.

Vannak egyéb Dagadások-is, vagy inkább Felfuvalkodások, a' *széltől* és egyéb rosz nedvességektől egy-szersmind, mellyeket ha bé-nyomsz ujjaiddal, mintegy vízfőz-pattanni érzed a' nyomogatás alatt. Az ilyenben főzz *Rutát*, *Petreselyem* magot, *Köménny* v. *Kapor* magot, jó erős *Borban*: minek-utánna erősen elfőzted, szűrd-le a' *Borát*, faragj *Szappant* belé, ereszt sz *Fa-olajat*-is közzé; főzd őszve mind erősen, hogy írré válylyék, 's azzal kennyed. Vagy pedig: *Rutát* és az említett magokat főzd-meg erősen *Eczetes vízben*, mártás új spondiát belé, és párollyad jó-melegen véle. Jó itt a' *Babir* flastrom, (*Empla: de Baccis Lauri*,) a' *Somkóró* flastrom, (*Empl: de Meliloro*.) véle kötvén. Vagy: Főzz erős *Borban* *Arpa*, *Köles*, vagy *Bab* lisztet,
V

lőztet, főzzed erősen, hogy megsűrűggyék; flastrom formán ruhára kenvén, köffed melegén véle.

Közfőzést pedig tartsd-meg ezt: mikoron efféle Dagadások kezdődnek, igen jó lőzfő mindjárt elein valami jó *Purgatio*val élni; és a' rosz nedveffégeket, melyek efféléket nevelnek, fogyasztani; 's úgy fogni a' Tályog vagy Dagadás gyógyításához, lágyítván tudnilik és érlelvén; azután pedig vagy orvossággal ki-fokasztván, (a' mint leirtam:) vagy vassal kivágván. Jó érlelő a' *fejér-Mályva* gyökér mindenütt, a' *Görög-széna* mag, *fejér-Lilium* gyökér, *Len* mag, ó *Hájjal* és *savanyú Kovászfal* igen őfzve-törve.

Vannak igen kemény Dagadások-is, mint a' kő, vag; köves *materiával*, (*Tophus*;) vagy egyéb kemény sűrű őfzve-verődött *phlegmával* rakvák. Az illyeneket lágyítani kell kövéffégekkel, 's velőkkel: minémű a' *Szarvas*, *Borjú*, *Marha szára*-tsonttya *Veleje*, *Len* mag olaj sárjával és *Eczetben* elolvasztott *Szilva*-fa vagy *Cseresznye*-fa meggejével edgyütt őfzve-timporálván. Párolni kell *Eczettel*-is, melyet tüzes kovats-kőre kell öntözni, és a' párájával értetni a' dagadást. Ismét: A' zöld *Békát* főzd-meg erőse, *Faolajjal* és *Marha szára*-tsonttya *Velejével* erőse őfzve törvén köffed véle: annál hathatósabb lőfzen, ha igé aprón törtt *Szalamiákat* elegyítefz-belé. Ismét: A' *Fekete ónat* igen vékonyon laposítsd-meg annyira, mennyi az illyen dagadást bélepi: kend-meg jól *Kénesevel* egyik felét, és azt a' felét köffd a' Dagadásra; igen lágyító. Igen hathatós ez: Az öreg *Eb-téj kórónak* (mellyet *Sittim kórónak*-is hí-nak,) *levelét*, *Arva-tsalánt*, *Föld-epét*, *Czéklalevelét*, *Káposzta* *levelét* erősen főzd-őfzve, ó *Hajat* tévén hozzá főzd-meg jól egy *serpenyőben*, 's jó melegén köffed véle. A' *Für-*
tős *Viola*

tős *Viola* magot (*Lupini*) aprón tört-meg, Mézzel 's egyke-vés *Eczettel* főzd-őfzve flastromnak; igé lágyította az illyen köves és súlyos dagadásokat. Hasonló erejű ezis: Tört-meg a' *Ketske-ganéjt*, tégy *Arpa* lőztet hozzá megannyit, Mézben 's *Eczetben* egyarányú mértékben főzd-meg flastrommá; lágyította és oszlattya. A' *Füge*-is igen jó minden kemény Dagadásoknak lágyítására; főképé ha *Salétrommal*, aprón törtt *Viola* gyökérrel és *Aloéval* őfzve-timporálad.

II. R É S Z.

A Haj-hullásról vagy Kopaszodásról.

EZ meg-esik a' tápláló nedveffégeknek, melyek a' Hajat a' Haj-tővéről nevelik, el-fzáradásától, megfogyatkozásától: mint ama' száraztó Hagymázbá, *Orbántzban*, és egyéb heves nehéz nyavalyákban szokott meg-esni.

Ennek orvoslásában a' fundamentomos nyavalyára viselvén gondot, azután úgy élhetni Haj-nevelő erejű orvosságokkal: minémű az *Arva-leányhaja* (*Capillus Veneris*;) melyet gyenge *Pár-lúgban* megfőzvéen mossák a' *Fejét* véle. Hasznos e' végre a' *Spikínárdból* főzött *Lúgis*. Ismét: a' *vizi-Torma*, *Üröm*, *Isten-fája*, *Vére-hulló* fü gyökere, megfőzvéen *Lúgban*, és mosván véle.

A' mosás után vagy *Viola* olajjal, vagy édes *Mondola* olajjal kenne meg gyengén a' *Fejét*. Vagy pedig: A' *Viafz* tsinálás után maradt *Sonkolyt* főzd-meg *Lúgnak*, 's azzal mossad gyakorta. Akarmi Kopaszodásban-is pedig *Veres-hagyma* levéllel dörgöld-meg erősen a' Kopaszodott részt, hogy ugyan megverefedgyék a' helye; (jó jel-is, ha meg-verefedik:) azután egy új fazékban elevenen

megégett Vakondoknak hamvát, vagy égett Méhek vagy Verő-
fény-költő Bogarak hamvát Meh-serbe kevervén, vagy külön
a' mellyiket kaphatod, vagy együtt, 's kényed gyakorta véle. Vagy pedig: Egy-falka Legyet törj-öszve jó-féle
Terpentinával és Tyukmony székivel, 's azzal kennyed.

III. R E S Z.

A' Koszrol.

E' Nyavalya neme a' Rűhnek; de tsak a' Fűnek bűrin
uralkodik, azt fok apró lyukakkal, mint a' moly a'
ruhát meg-lyuggattya : mellyből méz forma sűrű eny-
ves nedveffég fűzvárog , melly a' Fű-bűrin darabokban
megfzáradván, azt megvarasíttya. E' pedig esik az évő,
rágó, fős, veszett nedveffégektől ; mellyek a' bűr alatt
meggyűlvén és veszvén, a' Hajas bűr allyát el-futtyák,
's a' bűrt kirágnák. Mérgeffége e' nedveffégeknek ebből
kítettzik, hogy a' gyermekekre kíváltképen igen el-ra-
gad, ha az ilyen nyavalyában valókat illetik : annál in-
kább, ha egy lepel alatt hálnak.

Ennek orvoslásának rendi közönségesen ez: Az ilyen Főről a' haját egéfszen le-kell beretválni. A' Hajnak tövét ki-kell fzedni. Az egész testből valami jó *Purgatio*val a' rosz fős-vizes nedvességet ki-kell tisztítani Eteleét jól kell alkalmaztatni: igen főssal és valami vért gyúlasztó és sűrítő étellel itallal egy-darabig ne éllyen.

Ezek meglévén, illendő orvosságokkal kell a' Fejét mosni és kenni. Legelsőben is a' Hajnak töveit; (a' tövifés Hajat) ilyen módon kell kifzedni : Aprón törtt *Keményítőt* két részt, szűrtt *Fenyő-szarkort* egy részt tévén őfzve-kell olvasztani, és flastrom formán sűrű ruhára kenvén a' Fejére kell ragasztani, és felfaggatni; mind ki-húzza

kihuzza magával a' Hajnak veszett tövét. Azután mind-
járt, *Föld-ejét*, vagy *Örmény-gyökeret*, vagy mind kettőt e-
rős *Borban* erősen megfőzvé, jó-melegé kell véle mos-
ni. A' mosás után *Tyukmony-széki olajával* kell bé-kenni,
mellyet így készíthetni: Főzz-meg keményen egyné-
hány *Tyukmonyat*, mindeniknek *székit* ki-szedvé, a' főzés
után egy serpenyőbe morfáld belé, és pergeld-meg; és
azon melegen erős ruhába rakván fatsard-ki az *olaját*,
'sazzal kényed mindé mosás után. Vagy pedig: Törd-
meg aprón a' *Büdös követ*, mellyet *meleg Borba* kevervén
gyakran verd-bé véle. Vagy így, melly-is igen hatha-
tós: *Füz-fa harnvából*, jó-erős *Borban* megfőzvé, tsinálly
Pár-lúgot; mellyet megszürvén főzz újalag meg benne
Majoránná, Isten-súját, veres-Rósat, Örmény-gyökeret: mindé
héten kétfzer-háromszor mossák ezzel a' Fejét, jól meg-
fázásztván a' mosás után *meleg ruhákkal* a' Fejét.

IV. R É S U.

*A Gelyváról és Bőr alatt való Tsomó-
záfőkről, melyeket igaz néven Szakák-
nak hívunk, Deákul Scrofula.*

Ennek mindeniknek egy az oka : és e' nyavalya vagy eredet szerint a'fűlékről mintegy fajra vonzón, a' melly majd gyógyúlhatatlan ; vagy pedig a'vérrel meg-elegyedett nyálas nedvességeknak a' bőr alatt, néha pe-dig mélyebben-is a' petsenyék között, gombás húsá-változásoktól esik , mellybe osztán sok apró éltető és tápláló erek-is belé-szövődnek. Nem különben léfz-ez, mint a'vadhús szokott termeni a' sebben.

Ez a nyavalya, némelly hegyes és kiváltképen Ha-
vasallyai Tartományokba, közönséges; mellynek oká-
V 3   úl kivált-

ül kiváltképen tulajdoníttatik a' havasi patakoknak és forrásoknak vékony, de igen hideg vizek.

Eleit vehetni e' nyavalyának: Elsőben jól megtisztítván valami jó, vizes nedvességeket tisztító orvosságokkal a' testet; azután pedig olyanokkal élven, melyek lágyító, szárasztó, és özlato erejűek.

Tsuda erő nagyon a' meghólt ember *Koponyájában*, ha abból az ilyen nyavalyás ifzik rend-szerint, és azt sokáig gyakorolli; szemlátomást apafzja mind a' Gelyvát, mind akarmelley Szakát.

Hasonló erő nagyon az új *Spondiában*. Egy nagy darabot új fazékban téven sűtő kementzében annyira afzallyon 's pergellyé-meg ember, hogy elmorfálódjék, és apró porrá törheffék; melly *porból* minden nap éjnomra, étel előtt két órával, egy fusták v. arany nyomót igyék-bé meleg *Borban*: kiváltképen a' Hóldnak utolsó Negyedétől fogva, újságig, minden hólnapban egy hétig.

Jó a' *fekete-Tsalán gyökere*-is, mellyet *Varjú-mogyorónak* hírnak (*Radix Scrofularia*) igyék róla az ember, a' *Bort* egy edényben mint egy óráig rajta hagyván áztatni. Vagy így: Azon *fekete-Tsalánnak* vedd vizét, mind gyökereftől özlve-vagdaldván, azt akar magában, akar *Spondia* megtörtt *porával*, akar pedig (a' melly-is igen hathatós,) *Patkány* vagy *Vakondok hamvával*; megégetvén új fazékban sűtő kementzében a' *Patkányt*, hogy hamuvá válylyék.

Igen jó külsőképen, akarmelley Szakábá, akarhol légyen a' testen, ha *Scorpio olajban Szalamiákor* elolvasztasz, azzal kenegeted gyakorta: és a' kenés után, vékonyon laposított és kénesővel megkentt *Fekete ónat*-kötfsz reá; hathatóson özlattya.

Akarmelley Gelyvában és Szakában így-is tselekedhetel,

hetel, hogy a' bévételre kedvesebb légyen az orvosság: A' pergeltt *Spodiának* egy arany vagy fusták nyomó *porához* tégy fél-annyi aprón törtt és szítáltt *Fa-héjat*, és *Vio-la-gyökeret* (*Radix Ireos*): azt és annyit mind reggel mind estve igyék-bé meleg *Borban*.

Varjú-mogyorót ássanak egy öfzve marokkal, megmosván törjék-meg erősen, mint a' pépet: azután savától kimosott ó *Hájjal* újalag törjék-öfzve, ássák a' földbe, ályon ott két hétig: azután főzzék-meg, és erős ruhán által-fzürvén, ki-fatsarván, azt a' *sirt* tegyék-el; azzal kell keni minden estve lefektekor a' Gelyvát v. Szakát.

Jó igen cz-is: *Oltatlan mefzet* apróra törvén és szítálván, elegyítsék *Mézbe* jó-sűrűn; mellyet ruhára kenvén néha-néha éjtfzakára azzal köffék-bé.

Vának olyan kifebesedő Tsomók-is, mellyeket köz nével Sűlynek hívunk, Torkán, Nyakán, és egyéb részén embernek; mellyis gyakorta fajra vonfzon. Ennek orvoslása, kiváltképen, a' jó és sokáig gyakorlott izazasztás, *Sársával*, *Gvajacummal*, 's a' többi.

V. R É S Z.

A Vér-kelesről és Pokol-varról.

A' Vér-keles hegyes, tűzes, kemény, egy galamb tojásnál nagyobb nem nő; de a' még megéri, rettentetes fájdalommal kínozt, és forró Hidegtelest-is szerez. Ez megefik a' sűrű és felforrott, 's magát valamelly részén kiűtő vértől. Könnyen orvosolható, ha hegyes és tsűtsos, nem felette kemény: de ha a' teteje kettős, mintha két-felé hafadna, és szederjes; nehezebb és veszedelmesebb.

Ennek az érlelését segíteni és siettetni kell. Jó erre mindjárt

mindjárt csak ez-is: Ejomra rágd-meg a' *Buzát*, és azt az *éh-nyállal elegyített Tésztát* tedd reá. Jó igé a' *Diachilum* nevű *flastrom*-is reá; mert mind érleli, mind a' fájdalmat enyhíti. Vagy így: Süsd-meg a' *Fejér-liliom gyökerét*, vagy *Veres-hagymát*, és erősen törd-őszve; *Tyukmony székét*, egy-kevé *Lisztet*, vagy *savanyú Kovászt*, egy-kevé *Sáfránnyal* erősen közibe törvén, míg mind ezek mintegy péppé válnak; ruhára kenvén kösséd véle.

Ha meg-fokad: *Terpentinás Rósa* mézzel kenegessed. Vagy: Aprón törtt *Tönjént* vagy *Máslaxot* *Mézbe* kevervén, kösséd véle.

A' Pokolvar-is majd azon eredetű; tsak-hogy égettyebb, sűrűbb és forróbb vérből léfzen: melly nem tsak kiüt a' testen, hanem az ugyan vesztí, rothaszttya. Elsőben ez olyan, mint az égéstől való tsattanás, fekete, vagy mintegy hamu színű és varas; azután tsak hamar kereken feltsútsofodik, és körülötte a' hús ugyan ég és forr. Együtt jár véle a' Gyomor émelygés, Hányásra erőltetés, Szű-dobogás, Érze nélkül-valóság, és néha Elájulás; mellyek annak mérges voltát jelentik. Ez néha a' Mirigygyel együtt jár; (mellyről oda-fel a' Pestisről való Réfzben szólottam,) néha pedig a' nélkül-is akarmikor meg-eszik.

Valami veszedelmes az a' Pokolvar, a' melly nem sokáig tart; hanem rettenetes fájdalommal kezdődvén majd tsak hamar beűt, és fájdalma megszűnik: mert jele, hogy az Agyvelőt el fogtamérge, azért nintsen érzékenysége. Az-is nē könnyen enged az orvoslásnak, a' melly közel a' nemesebb tagokhoz, Agyvelőhöz, Szűhöz, mint a' Fül-tővéen való's a' többi.

Ebben mindjárt izzasztóval kell éltetni az embert.

Jó Bor-

Jó Borza-vizben *Terjéket* beadni innya egy mogyorónyit, és jól bétakarni utánna. A' lábán vágjanak Éret, és így szítassák aláfelé a' nemesebb tagokról a' mérget. Vagy pedig, a' tulsó réfzen, ellenében a' Pokolvaras réfznek, vágják-meg a' Karján a' *Mediát*, jól kieresztvén a' vérbé.

Étele és itala legyen hivesítő, savanyúkból álló, *Czitrom* és *Czitromos*, *Eczet* és *Eczetes* akarmi; reá vigyásván mindazáltal, hogy a' Hafa meg-ne szorúlyon, mellyet mindjárt segíteni kell. Szíve erősítésére egy-egy kevés *Alkermest* kell beadni, vagy magában, vagy *Gyöngy virág*, vagy *Borrágó*, vagy *Eperj*, vagy *Málna vizben*. Ha *Alkermes* nintsen; tsak ezeknek *Vizei*-is jók; vagy pedig, *Vizzel* elegyített *Borból* jó-szekfüvesen és sáfrányoson tsináltt *Czibrét* hörpögessen.

Köröskörnyűl a' Pokolvar környékét jól meg-kell vagdalni köppolyozó vassal; megvagdaltván, *meleg eczezes* és *sós Vizzel* kell meg-mosni. Azután törd-meg aprón a' *Lentsét*, egy-kevé *Ros lisztet* tégy hozzá, főzd-meg *mézes vízben*, mint a' pépet, 's kösséd véle. A' kerületit; hogy a' tüze ne harapozzék, mosogassad *Rósa etzetel*: ismét, egynéhány *nyers Rákot* törj-meg, *levét* kifatsarván sáfrányozd-meg, 's kennyed körül. Jó az *Uti-fű ki-fatsartt leve*-is.

Azután, ha fokasztani akarod: *Rutát*, *Kováaszt*, *Füget* törj őszve erősen, tégy egy-kevé *Sót* hozzá, kösséd véle; harmad napra az ép hústól a' vesztett húst meg-választtya. Vagy: Törj *Diót* meg erősen, *sültt veres-Hagymával*, *Tyukmony székivel* 's egykevé *ő Hájjal* őszve-timporalván, kösséd véle. Vagy: *Tál-mosó füvet* nyersen törj-őszve *fekete-Nadály gyökérrel*, 's kösséd véle; akar Vér-keles, akar Pokolvar legyen, szíja mérgét, enyhíti fájdalmát, és érleli szépen.

V 5

VI. RESZ.

VI. R E S Z.

A' Kőröm-méregről.

A' Kőröm-méreg néha dagadás nélkül vagy on, tsak a' rettetetes fájdalma érzik, úgyhogy fokszor az e-gész Karját elhattyá a' fájdalom, és a' Hideg erősen el-leli az embert; miatta. E' nyavalyába a' fájdalom épen a' tsontig hat: sőt a' mérges évő nedvességnek oda-hatá-sával, ha fokáig tart, a' tsontot-is megveszti, és tson-totvét, ha ki-sebessedik.

Ennek az ilyen mérges nyavalyának, (mellyetis né-melleyek Tyúk-szemnek hínak, mikor ilyen nagy mér-tékbé vagy on:) egyedül-való orvossága ez: ha jó-mé-lyen, a' Kőröm mellett, *lancettával* vagy ér-vágó vassal megszúrván, azt a' mérges vért ki-vezzik belőle, és *sós Tyukmony székivel* békötik. Jó a' *Tsalán gyökere*-is, ha öfz-ve-töröd, *Borban* megfőzöd, 's reá-kötöd; meg-fo-kaszttya nem fokára.

Némelly (mint a' közönséges,) dagadással vagy on: ez-is igen fájdalmas, és Hideg-lelést szerez. Akarmel-lyik Kőröm-méregek pedig igen jó a' *Büdös-kő olaj* (*O-leum Sulphuris*), ha véle gyakran kened; mindjárt enyhí-ti fájdalmát. Vagy pedig: *Terjéket erős Egert-borban* ol-vaszsz-el, ruhát belé-mártván, köffed véle gyakran. Hogy pedig a' mérge a' Szűre ne hasson, óltalmazni kell *Rák-lével*, vagy egyéb hivesítővel; a' mint fellejebb a' Pokol-varról meg-irtam.

VII. R E S Z.

Az Orbánczról és szent Antal tűzéről.

E' Nyavalya cfik az Epe-sárnak (*bilis*) a' vérrel együtt az erek-

az erekben felforrásától, és a' bőr alá ki-verődésétől. a' honná a' bőr megtarjagofodik, tűzefedik, melly tűz terjed nagy fájdalommal és hévsséggel, úgy hogy néha a' nagy hévsség miatt fel-is tsattan a' bőr fok apró hó-jagokkal.

Ez-is nem egyféle: mert némelly igen tűzes és veres, némelly vereffel fargállik; némelly könnyebb, némelly nehezebb. Nehezebb, ha a' sebekben a' tsont on cfik az Orbáncz, vagy a' tsontnak valami megtörésébé kö-verkezik, és ha kin kezdődén, a' belső részekre fiet, béút, v. meg-genyettségesedén veszni kezd. Ismét, Ha a' Fejét és Abrázattyát fogja-el; mert a' Torkára hatván hamar Torok-gyékot tsinál, és elfulaszttya a' beteget. Az Orbánczban néha a' Füle-tőve-is megda-gad embernek: gyakrabban pedig egy-két nappal az e-lőtt, minekelőtte az Orbáncz elfogná, a' forró-Hideg el-leli a' beteget.

Az Orbáncz az természetnek olyan munkája lévén, mellyel a' Májról, Szűről és egyéb részekről a' belső hévsséget kiveri: azért a' természetet itt leg-elsőben-is izzasztókkal segíthetni. Jó erre a' végre *Borza-virág v. Pápa-fű* vizet adni gyakran innya az Orbáncz ember-nek: mellyben vagy *Bolus Armenust*, vagy (a' ki egyebet nem kaphat) *Kréta*, vagy *Rák-örmenyt*, vagy (a' hol kite-lik) *Bezdárt*, *Gyöngyport*, igyék-bé. Ha pedig felette nagy hévssége nintsé, *Terjéket*-is adhatni-bé innya *Borza-viz-ben*. Ha másképen-is véres a' beteg, mindjárt Eret kell vágni a' jobb karján, vagy a' *Mediát*, vagy a' *Hepaticát*.

Külsőképen-is ofzlatókkal kell mosni és raggatni az Orbánczot; nem pedig vízfőz-ve-erő hivesítők-ke: hanéha a' Lábain, mészze a' Szűről és Főtől. Egy-főzővel

szóval pedig: semmi olajossal és firossal nem kell értetni az Orbántzot; mert a' bőrnek apró lyukait (*poros*) bédugván, ben-rekefzteni az Orbántz tűzét, mellynek ki-kell ütni.

Mártsanak azért gyenge-meleg *Borza-vizbe* ruhát, 's azt tegyék reá; gyakran újítván, ha megfárad. Vagy: *Meleg Borza vízben* áztasd *Szölő-levelet*, 's azzal raggassd. Vagy: *Borza virágot*, nyersét vagy aszszút főzzenek-meg *Borban*, 's jó-melegen, gyenge ruhát belé-mártván és kifatsarván, borítsák-bé az Orbántzos részt véle; 's gyakran újítsák. Igen jónak tarttyák e' tűznek előltárára, az akarmi vére mártott 's kifsartt ruhát; mellyet *Rósa eczettel*, vagy *tiszta Eczettel*, vagy *Borral* öntözzenek-meg, 's tegyék reá.

Avagy így: Tördmeg a' *Mirhát* és *Tömjént* vagy együtt vagy külön, erős *Borban* főzd-meg, 's melegen ruhát belé-mártván takard az Orbántzos részt véle; igen ofzlató. Ezzel megnedvesítván, hintsed aprón törtt *Büdös-kövel*, vagy *Büdös-kő virágával*, vagy aprón törtt *Kréta-val*, hogy szárazszza. Vagy pedig: *Borban* ázott *Tabák*, v. *Káposzta*, v. *Belénd-fű levelet* tégy reá. Jó, a' hol egyéb nintsen, a' *Juhganej-is*: meleg *Borral* elegyítsd-őszve; 's a' mint el-állhattya, verd-bé véle.

Néha nagy erőben vagy az illyé Orbántzbéli hévfég, és a' tüze miatt ugyan fel-tsattogoz apró hójagokkal a' bőr: sőt ki-is sebefedik: melly ofztán rettenetes fájdalmakat szerez. Ennek megelőzésére, *Cámforos sejeírrel* kell kengetni a' tüzes részt, (*Ungventū Album Camforatum*;) haa' nintsen; közönséges *sejeírrel*, mellyet a' Borbélyoknál kaphatni: ha az fem léfzen; *Tyukmony sejeír* kúpully-őszve, annak *vize* erefzkedvén, 's *Rósa vízzel*, vagy

vagy *Borza vízzel*, vagy *Bab-virág vízzel* őszve-elegyítvén kend véle: *Cámfort*, vagy aprón törtt *Tömjént* elegyíthetniközebe, vagy *Geletet*. Jó itt-is a' *Myrhás*, vagy *Tömjénes meleg Bor*; mint oda-fel meg-irtam.

Avagy így: *Eb-szölő vizet*, *Rósa*, *Fagyol*, v. *Saláta vizet* őszve-töltvén erefzsz *Eczetet* közebe, száfrányozd-meg, 's melegen márts gyenge ruhát belé, és tedd-reá, gyakran újítván; igen enyhíti a' fájdalmat. Jó akarmelley *karmasin szinű materia-is* meleg *Borba* mártván és reá-borítván; mert a' karmasin festékben az erő.

Haa' Szárait fogja-el embernek az Orbántz; mint-hogy távol vagy az a' Szűtől, vízfőz-verhetni annak tűzét hivesítőkkel; *Eb-szölő*, v. *Saláta*, v. *Uti-fű levét*, vagy külön, vagy együtt fatsard-ki; *Eczetet* hozzá-elegyítvén és *Tömjént*, verd-bé véle. Ímért: *Kréta*, *Cámfort*, *Geletet* törd apró porrá, erefzd-fel *Rósa vízzel*, egy-kevé *Eczetet*-is tévén hozzá, kúpully-őszve, melegítsd-meg, és melegen ruhát belé-mártván tedd-reá. Fájdalma enyhítésére, édes *Sajtot* és akarmelley *Téj-turót* reá-köthetni. A' *Témsőt* megégetvén törd-porrá, keverd *savanyú Sós-téjbe* egy-kevé törtt *Cámforral* együtt, és verd-bé a' tüzes dagatt Orbántzot véle; ez meg-lohaszttya.

Az Orbántzban való tüzet óltyák ezek: *Uti-fű*, *Fül-fű*, *Portsin*, *kövért Portsin*, *nyers Bűrök*, *Sóska*, *Szölő-levél*, *Saláta*, *Rontó-fű*, *Eb-szölő*, *Pap-erszénye*, *Béka-lentse*, *Fűz-levél*, *Rósa*, *Viola*, *vizi-Tök*; a' mit ezek közzül kaphatni, meg-kell törti, *Borban* főzni, ruhára rakván véle béköttni. Vagy: ezen fűveknek *levét* kifatsarván, 's kevés *Bort* hozzá elegyítvén gyenge-melegen kell véle mosni. Nyárban, mikor annak ideje *Tököt*, *Dinnyét* metélly ízeletekre, 's az Orbántzos Lábakat verd-bé véle; igen enyhíti mind a' tüzét 's mind a' fájdalmát.

Igen

Igen hafznoſon élnetni itt füſtölőkkel-is: minémű a' *Gyanta*, *Mastix*, *Tönjén*, *aſzſzú veres Róſa*, *Szegfű*, *Mirha*, *Cziprus-fa ág*, *aſzſzú Sállya*, *Spik'nárd*; akar együtt legyenek ezek, akar külön egy része, törjék porrá, veſſék ſzénre, 's füſtöllyék gyakran az Orbántos részt véle.

VIII. R E S Z.

A' Rühröl.

MInt hogy e' nyavalya a' *Phlegmának* bőſégétől eſik, melly a' bőr allyára ki-veri magát; ſzűkfég, hogy előben az ilyen állapotban valami jó *Purgatio*val élyen ember egyſzer-kétfzer, melly a' ſős nedveſſéget ſzíja és hordgya-ki a' teſtből; ilyen, a' többi közt, a' *Jalappa*; mellyből *Tehén-hús* levben, aprón meg-törvén, egy ſusták nyomót bé-vehetni.

A' *Purgatio* után egynéhány nappal, főzenek *Feredőt* *mezei Sós-kából* gyökereſtől; vagy pedig *Lorum* gyökérből mellyet *Ló-ſóskának*-is hínak (*Laphatum acutum*.) abban feredgyék mindennap kétfzer; annál hathatósabb léſzen, ha vagy fél font *Büdös-követ* meg-törvén, főznek-meg benne. Jó *Feredőt* főzhetni *Ló-ſóska* leveleiből, *Czékla* leveleiből, *Mályából*, (akar fehér, akar közönſéges légye,) *Földi ſüſből* (*Fumaria*.) *Dinnye ſzalmából*, *Sót* és *Korpát* tévén hozzá. Annál hathatósabb, ha földi *Borzából* és *Záſzpából* gyökereſtől főzöd.

A' *Feredő* után, kennyék meleg helyen *Laurus* olajjal, mellyben aprón törtt *Büdös-kő* és *Záſzpa* gyökér legyen elegyítve; igen tsipi 's ſzárazttya, és a' ſős nedveſſégeket apró hójagokon ki-felé takaríttya. Vagy ugyan-azon porokat ó *Hájba* elegyítsék, 's azzal kennyék. Vagy így: *Terpentinát* és új *Vajat* olvaszſz-őſzve gyenge paráſán, hogy

hogy meg ne égjen; egy kevés apró *Sót* veſs belé: meg-hűlvén, küpülly-belé egy *Tyukmony ſzékít*, és egykevés ó *Hájban* el-öltött *Kénésót*, 's eſtve le-fektekor kennyék-meg véle.

A' ſzáraz *Rührbē*, melly a' bőrön ſzárazon, vagy viſzketegſéggel terjed: tiſzta gyenge vízben feredgyék: a' feredés után, kennyék-meg *Róſa* vagy *Viola* vagy *ſejér-Liſiom* olajjal, vagy vízi-Töknek (*Nymphaea*.) vagy *Petrefelyemnek* ki-fatsartt levével. Vagy pedig: Törd-meg aprón a' *Mákor*, tölts etzetes vizet reá, ſzűrd és fatsard-ki ruhán által, 's azzal moſd gyakorta.

Az igen-nagy Viſzketegben, melly kiváltképen az Ágyék részein ſzokott lenni: *Szalamiákor* tégy *Etzetbe*, és moſlad véle. Vagy pedig: *Vere-hüllő ſű* vízbe, vagy *Üröm* vízbe, vagy *Centauria* vízbe tseppents *ſpiritus Vüriolit*, mennyi megſavanyított a' Vízet, 's moſlad véle az igen Viſzketeges teſtet. Jó léſzen meleg helyen *Egett-borban* ázott aprón meg-törtt *Mustár* maggal-is kenni. Vagy: Kend-meg a' Száraz rúhes teſtet új *Vajjal*: azután hintsed-bé *Szölő-venike* hamvával. Vagy pedig: Fereſzfzék gyakorta az ilyen beteget *Sós vízben*.

IX. R E S Z.

A' Fenéröl.

A' Fene néha magában mindjárt kezdődik valamelly tagban; néha pedig az I. Részben leirtt köves kemény *Dagadáfokból* ſzármazik. Mikor a' Fene magától kezdődik; az előben tsak egy kitsíny, de kemény *Dagadás*: a' fájdalma igen nagy, és felvér avagy lügtet a' fájás közben, mint az ér; és ugyan megtöltt fekete erek látſzanak benne és körülötte. Mikor pedig a' Fene más köves

más köves Dagadásból léfzen, akkor megtetfzik a váltózás; mert az olyan Dagadás tüzesedni kezd, fel-vér igen nagy fájdalommal, és lügtet belől; és itt-is hasonlóképen meg-töltt fekete erek mutattyák-ki magokat.

Mikor a' Fene már erejében vagy on, mind nehéz véle bánni, 's mind haszontalan; mert nem bir véle az orvosfág: hanem a' Fenétől elfoglaltatott részt vagy ki-kell vágni; vagy el-kell az ép résztől ugyan az ép részen vágni. Mikor pedig még annyira erőt nem vőtt, akkor több reménység lehet: azért, míg ki nem sebefedik a' Fene-megefett rész, *Görög-fejért, Köszörű-sárt egy fekete-ónból* *tsimált Tálbā* (mellyet hamar kiverhet akarki fekete-ónból,) törj-őszve *Rósa olajjal*, vagy *szederjes* vagy *sárga Viola olajjal*, vagy *fejér Lilium olajjal*, vagy (ha egyéb nintsen) csak *Fa-olajjal*, és kenyed véle; jól szárazst, fájdalomát-is enyhíti.

Ha el-akarod rávoztatni, hogy ki-ne sebefedgyék: *Fül-fünek*, vagy *Eb-szölőnek ki-fatsartt levébe*, (*Saláta ki-fatsartt levét-is* erefzthetni közibe,) régy *Görög-fejért, Bolus-Armenust*, *Fa-olajat*: főzd-őszve, és fűrtös gyapjat belé-mártván kössed véle. Vagy pedig: Az eleven *Rákot* mind *héjával* együtt erősen törd-őszve, és kösd-bé véle.

Ha ki-sebefedett a' Fene: Az *Eb-szölőnek levét* fatsard-ki, abba márts len-ruhát, 's tedd reá; ha megfzarad, ottan újítsad, meg-mártván és reá-tévén. *Görög-fejért, Bolus-Armenust, Tömjént* törj-meg lágy porrá; és ha leves, azzal hintsd: ha pedig száraz a' seb; ezeket a' porokat *Tyukmony fejére vizébe*, és *Rósa olajba* kevervén 's jól őszve-timporálván kenyed véle, aprón törtt *A-lét-is* teheretni hozzá. Jó néha ez-is, ha a' *Rákot* meg-égeted

égeted új fazékban, és apró porrá törvén azzal hinted. Jó a' *Tutia por-is Saláta vizben*, ha véle mosod.

Ugyan e' nyavalyához alkalmaztatott az a' Kenet, mellyet a' Patikában hínak, *Ungventum Diapompholigos*. De hamarjában, a' száraz *Dió-belet* törd-meg, serpenyőben meg-pergelvén vedd olaját, kenyed véle: 's rakd-bé régi *reves Füz-fának a' porával*. Vagy pedig: *Malofa-szölőt Ruta-levével* törj erősen őszve mint a' pépet, 's kössed véle. A' *Tsalánnak magját* szedd-meg, törd igen apró porrá, *Ráknak ki-fatsartt levébe* kevervén kenegessed véle.

X. R E S Z.

A' *Hideg-vött tagokról, 's a' miatt embernek Tenyere 's Talpa meg-hafadozásáról.*

A' Hideg-vötte részt mindjárt elsőbenis dörgöllyék-meg jól *Hóval*: azután *fagyos Répát* vagy *sültt Répát* mint a' pépet erősen őszve-törvén, kössék-bé véle. Azután, mikor immár pefegni kezd a' Hideg-vötte rész: *ő Hájat, Fa-olajat*, 's egykeves *Viaszat* őszve-olvasztván, és lágyan törtt *Borssal* jól meg-borssolván, 's azt ruhára kenvén; véle kötni. Vagy: *Marha-epét* borssolly-meg jól, 's egy-keves *Egett-bort* belé-elegyítvén kenegessed véle..

Vagy így tselekedgyél: A' Hideg-vötte részt mártsd *hided Vízbe*, úgy szitassd fokáig, míg a' fagyát kivonnysz: azután vagy *Rosmarintot*, vagy *Bálsámagot*, vagy *Sálgát*, vagy *Fenyő-magot* főzz-meg *édes Tejben* erősen, ruhát belé-mártván jó-melegen párollyad és kössed véle. Vagy pedig: *Erős-fős Vízben főtt Répának levélét* mosd.

A' *Hafadozások*at pedig, mellyek embernek Tenyereit

nyereit 's Talpait rútíttyák, így orvosold: Egef's hamuvá egynéhány *Rákot* vagy *Tsigát*, keverd ó *Hájba*, vagy *Lúd-sírba*, 's azzal kennyed gyakorta. Jó igen ide a' *Szarvas-fadgyú*, *Büdös-kövel* őszve-elegyítve. Avagy így: Egy nagy *Repának* vájd-ki a' belső részét, tölts *Fa-olajat*, vagy *Rósa-olajat* belé; azután süsd-meg sütő kementzében egy mázos edénybe belé-téven, erős ruha által fatsard-ki ennek *olajos levét* mindenestől, 's kenegessed véle az ilyen Hideg miatt lótt *Hafadozá-sokat*.

XI. R É S Z.

Az Égésről.

AZ Égésben, mindjárt hivesítőkkel kell élni: minémű kiváltképen az *Eb-szőlő vize*, *Uri-fü vize*, *Rósa víz*, *vizi-Tök víz*; *Salátavíz*; ezeket vagy együtt, vagy külön, a' mellyiket kaphatod, *Tyukmőy-fejérivel* küpüll-őszve, 's azzal kend-bé az Égett részt tolluval; né hójagzik-fel, ha mindjárt érteted véle.

Azután, egynéhány *fejér-Liliom gyökerét* süsd-meg paráfa (sarátnak) alatt, törd-meg jól mint a' pépet; *Rósa olajat* ereftvén közibe, 's kösd-bé véle. Vagy: *Tyukmőy székit* küpüll őszve erősen *Rósa olajjal*, vagy *Petz olajjal*, 's kenegessék véle. Jó kenni *Popiummal* is: mivel igen hivesítő. Azután, ha szárazítani akarod: *Fenyő-fának*, vagy *Nyár-fának*, vagy *Tölgy-fának* *aszszú-béját*, *Geletet*, *Tömjént*, mindeniket apró porrá törvén és szitálván, elegyítsd őszve 's hintsed véle. Jó azon végre *Szú-liszttel* is hinteni.

Jó a' mézes *Víz*-is, ha véle mosod. Vagy: *Len mag olajat*, aprón törtt *Mész*et, *Tyukmőy-fejérít*, *Rósa vízben* küpüll-

küpüll erősen őszve, 's azzal kennyed. Jó a' régi *Saru-talpat*-is hamuvá égetni, meg-törni, és véle hinteni. Azon haszna vagy on a' meg-égett *Káposzta-torsa* *hamvának*. A' *Juh-ganéj*-is igen jó, ha *Len-mag olajjal* őszve-töröd, és egy-kevés *Viaszat* belé-ereftvén őszve-erefted a' tűznél, 's kened véle. Az égésben való fájdalmat pedig igen enyhíti, ha a' *Salátalevét* ki-fatsarod, és édes *Téjjel* őszve-elegyítvén kened véle. Jó a' nyers *Káposzta* ki-fatsartt leve-is azon módon.

Ha forró víztől vagy firtól esik az Égés: mindjárt főzd-meg; és azután *Cámforos* vagy aprón törtt *Büdös-kövel* elegyített *Rósa vízbe* ruhát mártván tedd reá; megújítván minden órában, mihelyt meg-szárad. Vagy pedig, hamarjában tsak *hideg eczeres Vízbe* mártts ruhát, 's azzal nedvesítsd, reá borítván és gyakran újítván: azután hintsd *Fenyő-fa héjával*, a' mint fellyebb irtam, és a' több *porokkal*.

Az ó *Hájat* törd-őszve *Téj-fellel*, jó akarmitsoda Égésben kenegetni véle: annál jobb, ha *Tyukmőy székit* is törsz közibe; mind hivesít, 's mind a' fájdalmat enyhíti. Jó az *Asztalosok Gyantájával* is kenegetni az Égétrézt: jó tsak *Téntával* is. A' meg-hántott *Hárjat* főzd-meg *Téjben* erősen, 's azzal mossák gyakorta. Főzd-meg a' *Rákot* erősen, annak *levébe* ereftsz *Vajat*; igen jó kenni, kiváltképen a' Puska-por égette részt.

Az Égés után a' melly Var következik, nem kell erővel le-vájni; hanem *Vajas meleg-Borral* kell gyakran mosni és nyomogatni, míg magától a' Var le-esik.

XII. R É S Z.

A Sömörögről, Ember Orzaja, Orra, veres, darabos Tarjagóságáról, és a Sümölsről.

A Sömörög-is mind rútíttya, 's mind pedig Viszke-tésével nyughatatlankodtattya a' testet. Ebben is azért elsőben valami, vizes roz nedvességeket tisztító orvosságokkal élven, úgy kell annak utánna kenőssel orvosolni. Mikor kezdődik, csak az *eh Nyá-lával* is hasznoson kenheti ember. Ha az nem elég: *Gálitz-követ meleg Borban*, vagy *Üröm vízben* olvaszsz-el jótskán, 's kenegessed véle. Vagy pedig: *Bor-etetben* apró porrá törtt *Myrbát* tűznél olvaszsz-el, 's mosd gyakran véle. Vagy pedig: Törd-meg erősen a' *fejér-Liliom gyökeret* mosárban mint a' pépet, elegyíts belé *Tyukmony fejerit*, egy-keves *Cámfort*: újalag törd-őszve mind ezeket erősen, és kennyed véle. Hathatós erejű a' *Bor-kő olaj-is* (*Oleum Tartari*;) és a' *Piskoltz olaj* (*Oleum Antimonii*;) akar magánoson kenvén véle; akar pedig *Cámforos Rósa vízbe* elegyítvén. Sömörögnek neme az ember Orzáján, Orrán, ama' bibortsós Vereffég is, melly kiváltképen Nyárra kelve igen megújúl. Ennek oka a' fős *phlegma*; vagy egyéb, a' hévfégtől meg-égett, és a' vér közzé elegyedett, 's a' bőr alatt a' meleg miatt magát ki-ütő roz nedvesség. Ha a' fős nedvességtől vagy on, viszket; ha egyéb égett nedvességtől, szárazabb és melegebb.

Igen jó itt, a' nyavalya okára vigyáztván, azt illendő *Purgatioval* ki-tisztítani elsőben a' testből; azután a' Máj-eret meg-vágtatni, vagy a' bal Kezén a' *Salvatella* eret. Ezek meg-lévén, a' Máj meg-dugúltságát nyitni

nyitni és hivesíteni kell, *Katáng-kóró vízzel*, annak gyökerét meg-főzvé és iván, vagy gyökerét *Salatául* éven *Falajjal* 's *Ertzettel* gyakorta: meg-készíthetni *Liktáriumnak*-is, mint a' Kómény és *Petrefelyem* gyökeret, és élhetni véle. A' kitől ki-telik, élyen gyakran *Kaláris lével* (*Tinctura Corallorum*;) egynéhány tseppet 10. vagy 12-öt mindennap egy ital *Katáng-kóró vízben* meg-iván.

Ezek mellett, kend-bé az ilyen veres és darabos részt azzal a' kenettel, mellynek neve a' *Patikában Unguentum album Camphoratum*, *Cámforos fejer-ír*, minden éjjelre; reggel pedig mosd-meg *Káposzta hamvából* tsináltt *Pár-lúggal*. Jó kenni *Bor-kő olajjal*, mellybe *Görög-fejért* és egy kevés *Cámfort* elegyíts. Vagy így: *Geletet*, 's *Büdös követ* aprón meg-törvén, és *Rósa vízbe* egy-keves *Eczetet* eresztvén *timporáld* őszve, 's kennyed véle.

A' kinek pedig mind ezek után-is veresen marad az Orra; *Büdös követ*, *Gyömbért*, mindeniket egyarányú mértékben igen aprón meg-kell törni, tölts erős *Bort* reá 's egy-keves *Rósa vizet*, tégy belé szűrtt új *Disznó-hajat* jótskán, főzd-őszve erősen míg a' bora elapad, azután erős ruhán szűrd által, ha meg-hűl; éjtizakára kend-bé véle; reggel mosd-le *Bab-virág vízzel*, vagy lágy meleg *Korpa-czibrével*.

A' Sümölsöt a' mi illeti: ez a' vastag vérnek seprős nedvességéből vészén eredetet, hozzá járulván a' nyálas enyves nedvesség-is a' bőr alatt; melly más-képen a' testnek táplálására való lévén, bizonyos helyeken meg-akad és kinő, mint a' gomba a' fából. E' nyavalya kiváltképen az embernek Ábrázattyán és

Kezein uralkodik. Ha a' Lában lészén; Tyúk-fzemnek (*Clavus pedum*) hivattatik: de ez úgy ki nem áll, mint a' Sümöls a' bőrön kívül; hanem belől fajog, és néha igen fáj, 's tsak a' keménysége érzik. A' Sümöls néha magában el-vész, kifárad; de néha meg-rútítja az Ábrázatot, és igen kiáll, mint *Cicéron* az Orrán: a' mint hogy a' Tyúk-fzem miá-is nehéz a' járás. Ha a' Sümöls jól kiáll: *Ló-fzörrel*, vagy erős *Selyemmel*, vagy *Tzérnával* meg-kell kótni a' tövén, és mindennap szorongatni, míg el-fzakad: el-fzakadván pedig, égetett *Gálitz-kövel* vagy *Témsóval* kell gyökerét hinteni 's étetni. Vagy így: A' Nyír-fa vészszőr gyűjtsd-meg, az égett végivel sütőgeffed. Jó a' Sümöls el-vésztesére a' levágott *Tölgyfának* a' tsutkájáról szedett eső víz, ha véle mosod. Jó a' Füz-fa hejának a' hánva, ha erős *Eczettel* őszve-elegyítván kened véle. A' *Juhganéjt* törd *Eczetbe* kenved véle, 's elvész.

XIII. R É S Z.

Az Elszáradt Tagokról.

Néha az egész test szárad-el; néha pedig némelly tagok, úgymint Kéz vagy Láb: melly meg-efik vagy attól, hogy roz és táplálásra nem alkalmas a' vér; vagy pedig az utak az ereken meg-fogódnak, hogy ne táplaltathassék a' tag: mint ez valami tag kitékeredésében vagy kimenyülésében is meg-efik, mellyben természeti helyekből kimozdulnak az erek is magok, és meg-tekerednek.

Az orvoslásban a' nyavalya okaira kell vigyázni, ha feltalálhatni, 's azon kell kezdeni az orvoslást. Akarmi okból

mi okból légyen pedig, azon kell lenni, hogy a' vért reá vihefsük azokra a' tagokra, melegítvén azokat a' részeket, vagy száraz kemény dörgölésekkel, vagy pedig kenésekkel, mind addig, míg nevededni tapasztallyuk a' meg-apadt és száradt részt.

Mind-kettőt is véghez vihetni ilyenképen: Hogy, elsőben meleg ruhákkal dörgöljék-meg erősen, úgy meg-veressedgyék a' rész: azután kennyék-meg *Fenyőmag olajjal*, vagy *Gyanta olajjal*, vagy *Mondola olajjal*, vagy *Laurus olajjal*, vagy (a' ki egyebet nem kaphat,) erős *Égett-Borral* őszve-elegyített olvasztott ó *Hájjal*. Vagy törtt *Borsot* és törtt *Mustár magot* elegyíts *Fa-olajba*, kenved véle.

Jó a' *Spikinárd olaj-is*, a' *Tégla olaj* (*Oleum Philosophorum*) *Kő-olaj* (*Oleum Petre*), *Borz*, és *vad-Matska báj*, azon hasznokra, kenvén véle. Ennek-felette, *Diachilum* flastromot gyenge irhára kell vonni 's azt kell rajta tartani szüntelen. Belsőképen jó a' *Borjú Tüdőből* és *Májból* vött víz gyakran innya. Ha kinek egyébben módgya nintsen: szedgye edénybe azt a' *Vízet*, mellyet a' *Ló szájából* ki-erészit itatáskor, 's azt igya az ilyen beteg mindennap egyszer-kétszer, fokáig élvén véle.

XIV. R É S Z.

A Sugorodásról.

Néha a' Tagok meg-fugorodnak, és ha eleit nem vészik, fugorodva maradnak: melly meg-efik vagy a' tagokat a' *musculusok* vagy petsenyés húfok által mozgató inas húfoknak, vastag inaknak meg-fértés-től; vagy el-fatsarodásától; vagy genetség által ki-évésétől; vagy el-fzáradásától.

Akarmint legyen, az okára kell vigyázni e' nyavalyának; és ha kívántatik, *Purgatiok*kal kell élni elebb, mint-sem külső orvosságokkal élnél. Azután dörögni, párolni, és lágyító eszközökkel kenni kell erősen a' fugarodott inakat. Hafznos ide a' *Geleszta olaj*, az *In-ir* a' Patikában (*Ungventum Nervinum*.) A' kinek egyéb nintsen; *Hajat nyers Sálljával* erősen törjön öszve, vagy Télben aprón törtt szitaltt *aszfzú Sálljával* főzzék-meg gyenge tűzön, azután erős ruhán ki-fatsarván kennyék véle. Ísmét: Lyukasz-meg a' fenekén egy mázos fazakat, hánny egynéhány *zöld Békát* belé, tedd a' tűzhöz, hadd süllyenek-meg a' *Béka*k benne; tégy alája más edényt, mellyben tsepegjen a' *firja*, 's azzal kennyed keményen. Jó a' *Borz háj*-is, és a' *Marha szára tsonntya veleje*, *Mondola olaj*. Jó ez-is: Egy igen kővér *Ludat*, vagy *Rétzét* meg-melleyesztvén, bélit vesd ki; a' béli helyét töltsd-meg aprón vagdalt *Sálljával*, *Majorámmával*, *Rosmarinttal* (ha kaphatfz,) *Szű-füvel*, daraboson törtt *Fenyő-maggal*; varják-bé tzérnával: azután nyársra vonván süssék mind addig, míg *firja* tsepeg; melly *firt* meg-annyi *Bor-etzettel* öszve-elegyítvén, jó-melegen kennyék a' fugarodott tagokat véle.

A' kenés után, borítsák-bé flastrommal gyenge lágy irhára vonván, mellynek neve a' Patikában *Emplastrum Nervinum*. E' flastrom helyén, *Borban* főzz-meg *Len-magot*, faragj belé *Szappant*, főzd-meg erősen, míg olyan lészén mint a' pép; mellyet jó-melegen ruhára kenvén, borítsd-bé a' kenés után véle. Mind ezek felett, vigyék Bánya feredőbe, 's abban feredgyék fokáig; mert annak *minerás* Vize igen erősíti a' természet melegét. Vagy pedig, ha a' nem lehet, ássanak

ássanak *vad Tserefsznye-fa* gyökerét bővön, azt apró darabokra vagdaltván főzzenek belőle Feredőt, 's abba üllyön: vagy, a' Sugorodott részt öntözzék véle jó-melegen. Párolhatni-is hafznoson mind *Téjjel* 's mind *Borral*, *Sállját* 's *Majorámmát* főzvé, és hév kovars-kőre öntöztvén ruha alatt: a' párlás után kennyék 's kőssék.

XV. R É S Z.

Magas helyről való Esésről, Rokkanásról.

LOról vagy egyéb Magas helyről való Esésben, Romlásban mit kellefsék tsinálni, minthogy ez gyakran meg-történik, arról-is illik szólnunk, és szűkség. Minthogy pedig az ilyen állapotban többire Szive-fogik embernek, El-ájul; azért mindjárt Szű-erősítő kívántatik.

Ha egyéb nintsen: ottan egy ital *Sáfrányos* és *Fabéjas* meleg *Bort* adgyanak innya. Ísmét: *Fejér Kenyér-belet* *Sáfrányos Borban* (annál jobb, ha *Bolus-Armenust*-is meg-törvén tészsz belé,) meg főzvé sűrűn mint a' pépet, jó-melegen kennyék ruhára, 's a' Szívét kőssék-bé véle. Ha lészén, igen jó az *Alkermest* meleg *Borban*, vagy *Gyöngy virág*, vagy *Hársfa virág*, vagy *Turbolya* vizben egy mogyorónyit beadni innya azon Ájulásban.

Azonban: minthogy az ilyen Esésben belől Erekszoktak meg-szakadni, mellyből ki-folyó vér ben meg-aluszik és meg-vész, mellyből osztán fok gonofz következhetik: azért ennek el-kerülésére olyan orvosságokkal kell élni, mellyek az alutt-vért olzassák,

és a' testből ki-vigyék, vagy a' vizelletnek, vagy az emésztetnek útrján.

Igen jó e' végre a' *Turbolyaviz*, ha gyakran adgyák innya. Ismét: *Tölgy-fa szenet* törj apró porrá, 's meleg *Borban* igya-bé. Ismét: *Rubiát* (*Pirosító gyökeret*, melyet *Buzérnek*-is hínak) főzz-meg *Borban*, 's melegen igya a' beteg. Jó az aprón törtt 's szitáltt *Büdös-kő* is meleg *Borban*; annál jobb a' *virága* (*Flores Sulphuris*.) Jó igen a' *Mumia*-is, akár *Borban*, akár a' meg-nevezett *Vizekben* igya-bé. A' Patikában vagyon *Veres ír*, melyet bé-is ihatni meleg *Borban*, mikor még új: kenhetni-is véle a' fájdalmas részeket. Jó a' *Terpentina olaj*-is, hat-hét tseppet bé-innya belőle akár *Borban*, akár az említett *Vizekben*. Jó-olozató erőn vagyon a' *Rák-örvényben*-is, ha meg-törlik, és *Borban* vagy a' *Vizekben* beísfzák. Reá-kell pedig vigyázni, hogy az ilyen állapotban a' Has meg-ne szorúlyon; mert rettenetes fájdalmakat indít.

XVI. R É S Z.

A' Túrról és Fekélyekről.

Minden Túr és Fekély esik valamelly lágy részben, melyet a' fős rágó rosz nedvesség ki-észen és ki-túr: a' honnan a' Túr nevezetis is vötte a' Magyarknál.

Ez fokféle: mert némelly igen nagy és terjedő, 's némelly kissébb; némelly mély Túr, 's némelly tsak szín Túr; némelly hoszfzan a' petsenyés húfok között el-fúrja magát, úgy hogy ha a' Térdeinél kezdődik, a' Bokájánál veti-ki magát 's ott lyukad-ki, el-fúrván magát a' Láb-ikra' petsenyés-húfai alatt: ismét, némelly

melly igen fájdalmas, némelly nem annyira, hanem vízket inkább; némellyben fereg-is terem.

Efféle Túros Fekélyeknek oka, vagy a' kirágó belé fzivárkozott fős és egyéb évő nedvesség; vagy pedig külsőképen egyéb étető és kirágó szerfzámok, orvóságok: minémű a' *Mercurius*, *Arsenicum*; 's a' t. Néha tsak ütésből-is megcsik, meg-gyengülvén a' rész az ütéssel, 's meg-mérgefedvén: a' honnan mint gyengébb részre reá-fzivárog és meg feneklik rajta a' fok rosz nedvesség. De néha valamelly ragadó mérges nyavalyában, Rühben, vagy Frantzuban lévő embernek izzadékától-is meg-esik; kivált ha véle hál más, és véle őszve-melegszik, által-mégyen az izzadás által annak rágó mérge, és azt-is megveszti.

Mennél mélyebb az ilyen Fekély és Túr, annál nehezebben gyógyúl; és ha olyan részbe esik, a' mely természet-szerint nedves, minémű a' Száj, Ajak, Has, Ágyék; 's a' t. Ha bégyógyúl egyszer a' Túr, és ismét ki-újúl; jelle, hogy az alatta-való tsont megveszett, kiévődött, mint a' fa a' szúrtól. Ha másképen-is rosz egészséggel vagyon; és mintegy el-senyvedt, sárgult a' teste az ilyen betegnek; nehezen gyógyúl: mert rosz nedvességekkel teli, melyek nehezen apadnak-ki belőle. De a' kifzivárkozó genyetségből-is vehetni jelt: mert ha az sem igen sűrű és sültt, sem igen híg, hanem középaránt vagyon, azonban fejr színű, mindenütt egyarányú és hasonló, 's nem bűdös; jó jelt mutat: Ellenben, kiváltképen ha igen híg, mint a' fár-viz, sárga vagy szederjes, és igen bűdös; nem nyújt gyógyulásra reménféget.

Az ilyen állapotban reá-kell a' jelekre vigyázni; mert

mert ha a' szűkfég hozza, minekelőtte a' sebhez nyúl-
nál, *Purgatio*val és Ért-vágással el-kell készíteni a' tes-
tet egészen, hogy inkább fogjon rajta az orvosság;
azonban, ételében 's italában illendő módot kell tartani;
mert a' zabállódás semmiképen nem engedi bé-
gyógyulni az ilyen sebet. Akár étel, akár ital, ha
hevítő, árt: ártalmas minden édes és sós eledel-is.

Ezek meg-lévén, a' febben való nedvefféget kell ér-
lelni, és a' ki-tisztulásra készíteni: azután hús neve-
lőkkel értetni: annakutánna bé-kell bőrizni az újon-
nan nőtt gyenge húst.

Jó belsőképen a' *Gvajacumból*, *Salsaparillából*, *Sassa-*
frásból, 's azokhoz tartozókból fött *Itallal* élni az ilyen
állapotban sokáig; mivel ez az Ital az izzadás és vize-
let által igen fogyattya a' testből a' rozg poshatt és pos-
hasztó nedveffégeket, mellyek az ilyen Túros részre
szivárognak az egész testből.

Jó érlelő és a' genyetséget készítő, a' *Terpentina* olaj,
Veres olaj (*Oleum Hyperici*), *Myrha* olaj, *Balsamus Sulphuris*,
akár őszve-elegyítvén, akár külön légyenek ezek. El-
sőben ezekkel kell értetni, vagy belé erefztetni, vagy
tépett ruhát belé mártván reá tenni; azon félyül pe-
dig vagy *Szürke flastromot* (*Emplastrum Griseum*), vagy *A-*
postolok Irát (*Emplastrum Apostolorum*), vagy *Fejér flastromot*
(*Emplastrum Album coctum*). ruhára vonván és reá tévén.
Vagy pedig: Föld-meg Borban az apró Bojtorján levelet,
Ezer-levelű füvet, *Tsengő-fű levelet*, *Farkas-alma-gyökeret*;
azután megfűzrvén elegyíts azon meleg Borba egy Tyuk-
mony székivel őszve-külpült *Terpentina* olajat, aprón tört
Myrhat és *Aloét*, 's azzal mosd.

Jó hús-nevelő az ilyen sebekben a' *Fekete ír* (*Ungven-*
tum Fuscum

tum Fuscum Wurtii.) Azon Irhez *Aloét*, *Mastixot*, *Sárga*
Gelétet, *Myrhat*, apró porrá törvén elegyíthetni. Fel-
lyül tegyék reá, ruhára vonván, ama' jó Flastromot,
mellynek neve *Emplastrum Triapharmacum*; hamar húst
nevel. Vagy így: *Görög-fejért*, *Gelétet*, *Tömjént* apró
porrá törvén, elegyítsd *Éb-szőlő* ki-fatsartt *levébe*, főz-
zed, míg el-apad a' leve; azután *Rosa olajat*, vagy *Fa-*
olajat erefzsz közibe; annál jobb, ha *Terpentina* olaj-is
lészen között: erefzsz ebből a' sebbe, vagy tépett
ruhát belé mártván tedd a' sebre, 's kösd-bé. Vagy így:
Egy font *Fa-olajban* keverj-el jól négy löt *Miniumot* egy
mázos lábosban vagy ónas serpenyőben, tedd szénre,
főzzed lassan, mind-egyre kevervén, hogy a' *Minium*
el-elegyedgyék jól, melly meg-lészen egynéhány óra
alatt: azután márts belé egy-darab lágy, de jó erős
ruhát, melly mikor meg-hűl egy-tálban, vizes fíká-
lóval simítsd-meg jól; 's tégy reá belőle flastrom for-
mán. Mászor ísmét a' maradékát meg-melegítvén
azon módon ély véle. Igen jó néha-néha aprón tört
Nád mézzel-is hinteni a' sebet; szárazsázttya, 's tisztíttya.

Mikor már a' hús-fel-nőtt és színre jött, meg-láld,
hogy-ha nintsén-é vad-hús (*Hyperfarcosis*) benne; melly
ha vagy onnan ki-kell étetni: Égessd-meg a'
Gallest, *Pomagránát héját*, *Témsót*, és ezeket törd apró
porrá; hasonlóképen törj aprón *Tömjént*, *Myrhat*, *Abel*
vérét, *Görög-fejért*, *Griffánt*: ezeket mind egy mértékben
elegyítsd őszve, 's hintsd véle; ki-emészti a' vad-
húst. Ha mind nem kaphatni ezeket; a' mit kap-
harfz benne, ély véle: csak a' *Témsó*-is néha e-
légféges.

Ha bé-akarod bőrizni, készíts ilyen port: Égett
Tyukmony

Tyukmony héját, Abel-vérét (Sanguis Draconis,) Geléret, Tamentilla gyökerét, mindeniket igen apró lágy porrá törvén elegyítsd-össze, és hintsed véle mindennap kétfézer: Vagy pedig, keverd abba az írbe, mellynék neve *Unguentum Diapompholigos,* és ruhára kenvén köffsed véle. Jó azon haszonra a' *Szürke flastrom-is (Emplastrum Griseum.)* véle kötni.

Vannak efféle Túrokra eleitől-fogva feltaláltt számtalan fok orvosságok, melyeket én el-hallgatok; itt csak az orvoslásnak rendit akartam elé-adni.

Néha, a' mint mondam fellyebb, az ilyen Túros seb-ben fereg-is teré, melyet vas fogórskával ki-kell szedni; ha ki nem szedhetni pedig, így kell kivészteni: *Marha epét* elegyíts meleg *Borba,* márts tépett ruhát belé, s tedd reá. Hasonlóképen *Aloét's Myrbát Borban* megfőzvé, élhetni véle. *Fürtös Viola magot (Lupini)* törj igen apró porrá, hintsed véle.

XVII. R É S Z.

A' Méreg italról és mérges maráfokról.

A' Mérges itallal könnyebben bír az orvosság, míg a' Gyomorban vagyon: de ha a' Bélekre's onnan a' Májra és Erekre ki-hat; nehéz véle bánni, és birni; hanem egyedül csak izzasztókkal. Nem kell azért itt kéfni; hanem mihelyt vészti ember eszébe, hogy Mérget vött-bé ottan orvosollya.

A' Régiek ezt tartották a' bé-vött Méregnek, vagy csak a' Gyomorban még, vagy pedig tovább létének próbájának: Egy *Tyukmonynak székít és fejerít ütötték a' Mérget* ivott embernek vizelletibe; ha az abban hamar meg-vefzett, szederjesedett és búzshódott; jele völt, hogy a'

hogy a' Méreg ki-hatott az erekre: ha pedig a' vizelletben a' Tyukmony csak meg-fugorodott, és sárgán maradt; jele völt, hogy még csak a' Gyomorba vagyon.

Mikor még csak a' Gyomorban vagyon, nintsé jobb, mint azt ki-okádatni fellyül hánytató orvossággal. Hamarjában azért igyék *Fa-olajos,* vagy *vajas* lágy-meleg vizet, vagy *édes Tejet;* vagy hamar reszellyenek *sekrete Retket,* annak levét ki-fatsarván igya-bé. Minthogy pedig fokféle az ilyen Méreg; egynéhányat orvosságaival együtt elő-fzámlálók.

Ha *Választó vizet* ivott-bé valaki, rettenetes rágással vészti az embert: azért, *Nyálas keményítőlevet* igyék utánna, jó-italt. vagy, *Birs alma magot,* vagy *Lenmagot* megáztatván, azoknak nyálas levekből tsinállyanak italt; el-vészia' *Választó-víznek* rágó és vészto erejét.

Ha *Antimoniumot,* melyet *Piskoltznak* hínak, ivott: az ellen *Bolus-Armenust,* vagy *Krétát* jótskán *Borban* el-elegyítvén igyék-bé ember. Minthogy pedig ennek a' füstti-is vészedelmes, a' kik, mint az Ötvesek, és egyebek-is, e' nélkül nem mivelhetnek, mikor *Antimoniummal* akarnak bánni: Egynéhány levél *Rutát* egyenek-meg írós *Vajjal* elébb; vagy csak írós *Vajat* magát; v. *Czitromot;* vagy *Czitvar-vizet* igyanak (*Aqua Zedoaria;*) vagy *Czitvart* magát rágjanak, vagy *Gyömbért.*

Hasonlóképen árt a' *Kéneseinek* füstti, melly ellen jó *Örmény gyökeret* és *Kömény gyökeret* rágni, vagy *Liktáriomot* enni, vagy ezeknek *Vizét* innya. Vagy: igyék ember jó erős *Bort.* Hasonlóképen, a' kit *Mercurius*sal étettek-meg: jó ellene egynéhány tsepp *Bor-kő olajat,* (*Oleum Tartari*) *Ürmös-Borban,* vagy *Üröm söt (Sal Absinthii)* bé-innya *Borban;* vagy csak az *Üröm virágát Borban* főzzék-meg,

meg, hogy jó-keferű légyen, 's azt igya.

A' Fűvekből és Gyökerekből álló Mérges ellen, kőzönféges méreg-óltó orvosság a' *Terjék* bő mértékben: *meleg Borban* igyék-bé fél diónyit, jól bé-takarózáván utánna, hogy izzadgyon: ha vagy on, *Kaláris port*, vagy *Bolus-Armenust* apró porrá törvén elegyíthetni hozzá. Vagy: *Pápa fűvet Borban* főzvé, jó-keferűn igya-meg. Jó a' *Czitrom* mag-is, ha vagy tizenötöt meg-törvén *Borban* bé-íszod. Nevezet szerint a' Nagy-fű mérgét semmi hamarébb el nem vész, mint ha *erős Etzetet* íszol reá.

Minden mérges Gomba fuladozást szerez, tsuklást: a' vizelletet fenn akaszttya: a' Béleket keservefen rá-gja. Ez ellen tsak hamar *Szőlő-venike hantvából* tsinálly *Párligot*, és igyad kíméletlenül. Jó a' *Méh-ser* ital-is: és mindenikben *Terjéket* tehetni. Minden Mérges-vött ember pedig egye a' *Mondolát*, *Diót*, *Mogyorót*, *Füget*; bővön; mert mind ezek ólttyák erejét. Annakfelette igyék *Tejet* mind egyre, akar láfrányoson, akar tsak magában. Jó minden *Vajas* és *Fa-olajos* eledel. Jó a' *fekete Retek* étel-is.

Ha kívül dagad a' Méregtől: *Veres olajjal* (*Oleum Hipericum*;) vagy *Scorpio olajjal* kennyék-bé a' dagadt részt: és *Terjéket* flastrom formán ruhára vonván ragaszszanak reá. Vagy: *Rétzének* (akar házi, akar vad Rétze légyen,) vegyék *vérét*, 's azzal kennyék-bé. Sőt a' *Rétze vérit* elegyítsék *meleg Borba*, 's igya-meg a' Méreg-bé-vött ember, jól bé-takarózáván utánna. Nagy ereje vagy on ennek; úgy hogy a' Rétze ha meg-senyved valahol, mérges békák teremnek belőle.

Vannak mérges Marások-is, mellyek miatt vagy egy vagy más formán való változások esnek a' testben; úgy
mint

mint hirtelen dagadás, el-viselhetetlen szomjúság; mint a' pufztában régen ama' Seraphim kígyóktól megmarattatott Izraéliták próbálták: Kik a' marás miatt olly szomjúságba estek, hogy ugyan égtek belől; és sok viz ital után-is, elébb meg-puffadván meg-hasadtak, mint sem a' szomjúságok enyhülését tsak valamennyire-is érzették volna.

A' *Kígyó marás* ellen hamarjában, ugyan a' *Kígyó fejét* rontsd-meg, és azt kösd a' febre, Vagy: akarmelly *Kígyó ronttyait* (mellyet annak idejébe el kell tenni jövő-dő haszonra,) tórd apró porrá, igyék-bé ebből egy fusták nyomót a' *Kígyó-marta* ember, *meleg Borban*. Vagy: Mellyezd-meg az eleven *Tyúk-hasát*, tedd azil-lyen febre, ki-szíja a' mérgét.

A' *Varas-Béka* fuvásával és vizelletivel, mellyet kiváltképen a' veteményekre eszst, árt. Ennek mérge ellen hirtelen jó a' *Terjék*, akar magánoson, akar *Borban* vegye-bé ember. Vagy így: *Rutát Borban* főzz-meg, 's azt igyad. *Göz feredőben* izzadgy; hogy a' Méreg a' verítékkal együtt takarodgyék ki-felé.

A' *Pókot* a' ki megtalállya enni; meg-dagad a' Gyomra: könyvez a' szeme tőle: izgatty a' vizellet, és kiváltképen a' Szemérem-testén adgya-ki magát. Ez ellen mindjárt, ha lehet, *okádtató orvosságot* kell bé-venni: azután pedig *Terjékkal* kell élni mind egyre.

A' *Méh* és *Darás marásokban*, ki-kell venni a' fulákot elsőben-is: azután mossák *Sós vízzel* a' helyét: vagy pedig ugyan magát a' *Bogarat* őszve-rontván tegyék reá a' febre. Jó ez-is, ha ember a' maga *Vizelletivel* mossa: az után *meleg Tehén ganéjjal* bé-kenvén a' meg-martt helyet; vagy őszve-rontott *Méh-fűvel*, vagy *Fodor-méntával* bé-kötvén.

Leg-közfősebb a' *Vész* avagy *dühös-Eb* marása, melly-is tsudálatos változást téfzen az ember testében: és végre el-hatalmazván a' Méreg rettenetes irtózást tsinál a' Vízről; úgy hogy az ilyen ember nem-hogy ihatná, de még tsak nem-is nézheti a' Vízet; hanem irtózik és szalad előtte.

Meg-kell itt elsőben tudni, ha ugyan *dühös-Eb* marta-é meg, vagy nem. Meg-probálhatod pedig ilyen formán: Törj-meg *Dió-belet* lágyan, és flastrom formán kösd a' febre, 's állyon rajta: azután vedd a' Tyúknak meg-enni; ha meg-hal tőle, vészett volt az Eb. Hasonlóképen megprobálhatod *Kenyér* béll.

Ha *dühös-Eb* marása: mindjárt a' seb körül meg-kell vagdalni köppölyöző vassal, köppölyt kell osztán reá vetni, hadd szíja-ki a' vérrel együtt a' mérget, minek előtte tovább hatna. Ha az nem lehet: *Vékony hév* vasatkával sütőgefék-meg a' Marás helyét: azután, sültt *Veres-hagymát*, vagy magát, vagy *Terjékket* jól őszve-törvén, kössék-bé véle. Annakutánna, a' meg-martt embert erővel-is tegyék *Vízbe*, hogy feredgyék.

Azután, tartsa magát melegben, meleg helyen. Eleven *Rákot* új fazékban sütő-kementzében égess-meg egynéhányat, azt meg-törvén apró porrá, abból egy fusták nyomót igyék-bé meleg *Borban*, vagy *Pápa-sü* *Vízben* gya-korta. Jó a' *Rák-örmény-is*, hasonlóképen megtörvén és meg-iván. Vagy: A' *nyers Rákot* törd-meg, levét kifatsarván 's *Etzettel* őszve-elegyítvén add-bé innya; igen hathatóson el-öli a' Mérget.

Vagy így: *Szent László füve* gyökerét (*Gentiana major*,) és *Myrhát*, mindeniket aprón megtörvén, egy fusták nyomót mindenikből, 's *égett Rák* porát kétannyit, őszve-elegyítvén, adgyák innya mindennap egyszer meleg *Borban*. Kivül

Kivül ragaszszák *Szalamiákos Kovászfal*. Vagy: *Kőrös-fa* hamvából *Gyermek* vizelletivel sárt tsinálván, kössék véle: jó a' *Szőlő-fa* hamva-is. Vagy: Ragaszszad *Bogáts-kór* levelével; vagy *Szurkos Viaszfal*. Kilentz napig bé ne hadd gyógyulni a' sebet, hadd szivárogiion. Vagy pedig: A' *Bogáts-kór*nak ki-fatsartt levebe ruhát mártván kössed véle.

XVIII. R É S Z.

Az apró Gyermek Kélső és Belső közfősebb Nyavalyáiról.

I. F O R R O Z Á S.

Gyakorta Meg-forrózik a' kis Gyermek, és a' Feje fáj: melly miá Szeme úgy bé-ragad, hogy alig nyithattya-fel. Az ilyen állapotban igen meg-kell vigyázni, ha nem szorult-é meg a' Hafa; mert attól mind a' Forrózás, mind a' Fő-fájás meg-esik: azért a' Hafát kell elsőben-is meg-fzabadítani tsapotskával, vagy egyébbel.

Az meg-lévén, márts lágy-meleg Tájbe gyenge ruhát, 's kösd-bé az Homlokát véle: *Sáfrányt*-is tehetsz a' Tájbe. Vagy: *Cámforos Rósa vízbe* vedd *Sáfrányt*, abba márttsad a' ruhát, 's úgy kösd-bé. Vagy: A' *dísznő-Tököt* metéld vékonyon, mártsd *Rósa vízbe*, 's kössed véle. Vagy: Törd-őszve a' *Viola* levelet *Szék-fü* virággal, *Spikínárd* vízzel csefzd-fel, 's gyenge ruhára rakván kösd-bé a' Homlokát véle. Vagy: *Rósa vízbe* üts *Tyak-mony* fejérít, csefzsz egy-keves *Etzeter* belé, 's kössed véle.

II. FEJE KIOMLÁSA.

A' Feje-is ki-vész, varasodik, a' kis Gyermeknek néha:

néha: Ollyankor a' földi-Tököt meg-refzelvén főzdmeg Méh-serben, azzal moflad 's kennyed. Vagy pedig: Rósa olajat, Fenyő-mag olajat, egy-keves Büdös-követ, Gris-pánt, Galamb-ganéjt, timporálly jól őfzve, 's kennyed véle.

III. O L T - V A R.

Nintszen az apró Gyermekeken közönségefebb az Olt-varnál; mellyet hirtelen nem-is kell gyógyítani, hadd verje-ki magát az annya méhében rakodott rozf nedveffég. Azután, mikor jól ki-verte magát, jó száraztani illyenképen: Szent János nap tájban szedgy zöld Diót, őfzve-rontván 's Vízre reá-töltvén lumbikban vedd Vízét; 's azzala' zöld Dió vízzel, gyenge ruhát belé-mártván, mofogassad. Jó a' Mézes víz-is, ha véle kenegeted; szárazfztya. Vagy így: Büdös követ főzz-meg jól Borban, 's moflad véle: -a' hol ki-sebedik, hintsed igen-aprón törtt Tömjénnel. Ha felfsattogoz: Igen aprón törtt Büdös követ tégy Rósa vízbe, 's moflad véle. Annál jobb a' Büdös-kő Tej (Lac Sulphuris,) meleg Borral fel-erészvén 's véle mosván.

IV. I G É Z E T.

A' Gyermek Forrózását, mellyet köz nével I-gézetnek hínak, a' mi illeti: minthogy ez a' Feje lágyán adgya-ki magát; onnan vagyon, hogy az igen fel-vér, lúgtet. Oka pedig ennek; mert természetfzerint-is a' kis Gyermek meleg és nedves természetűek. Innen, ha valami okon, vagy a' szopató dajka mértékletlenfége; vagy pedig külső nap melege miá meg-gyúlad a' benne való tűz, lassú Hideg-lelés, vagy Forrózás, Fő-fájás, nyughatatlan alatlantlag szokott következni: melly miatt Szemek bé-esfik, könyvez és

vez és tsipázik; El-fárgúlnak, fogynak; néha Hasok-folyása-is következik.

Ezeknek belső orvoslását a' miilleti: minthogy arra nem alkalmatosok a' kisdedek, mint azt inkább a' szopató dajkán kell véghez vinni. Külsőképen pedig: Egy Tyukmony székít Rósa vízzel elegyítvén, lágy lentsepűt belé-mártván, tegyék a' Lágyára. Vagy: Tegyenek reá Tök-levelet; vagy refzeltt, avagy vékony szeletre szeltt dífnő-Tököt, vagy Görög-dinnyét; vagy Eb-fzőlő levelet; akarmelleyiket kaphatod, Rósa vízbe áztatván, meg-is fáfrányozhatni, és a' Vak-fzemeit-is békőthetni vélek.

Vagy: Nyers Tsalán leveleit ronts-meg erősen mofárban, azután törd-őfzve jól Pópiummal, kend ruhára, 's kösd a' Homlokára. Vagy: Eb-fzőlő levét fatsard-ki, márts ruhát belé, 's kösd-bé a' Homlokát. Ugyan Eb-fzőlőből Feredőt-is főzhetni, 's abban fereszthetni; tsak-hogy bé ne nyallya, kell őltalmazni.

Itt melegítőkkel-is élhetni külsőképen; mivel a' külső meleg fűzja ki-felé a' belsőt. Azért: Főzz-meg mennél erősebb Borban aszszú Rosmarintot, Spikinárdot, Majoránnát; 's azzal mofogassd-meg egéfen a' Gyermeket, még a' Fejét-is, akkor tájban, mikor le-akarod fektetni: le-fektetvén pedig, rakd-bé a' Gyermeket meleg ruhákka, aludgyék ügyel; meg-izzad és szemlátomást könnyebbedik utánna.

Ha azokat nem kaphatod: Szű-füvet, Majoránnát, Köménnyt vagy Kaprot, vagy Tsombordot, vagy Kakuk-füvet főzz-meg jó Borban; ha szegény, tölts Egett Bort hozzá, ügy mofogassd-meg véle, és fektesd-le.

Ha félsz, hogy azon Forrózásban a' Nyavalya ki ne rontsa: (mellyet eszedbe vehetsz, ha a' Gyermek retteg)

retteg:) Tégy a' meg-írt füvekhez *Castoreumot* egy arany vagy fusták nyomót; vagy (ha azt nem kaphatfz.) *Ba-fa-rósa* gyökeret; vagy *Fa-gyöngy* levelét bővön; vagy *Szent György virágát*.

A' Feje lágyára pedig, *Égett-borral*, *Sóval* és *Gyanta olajjal* gyúrjanak *savanyú poshatt Kovászt* öfzve pogátssa formán, és köffék reá. Tsak az *Égett-boros Kovász*-is jó: tsak *myers Borral* és *Sóval* gyúrod-is hamarjában, hasznal. Vagy így: Föld-meg keményen a' *Tyukmonyat*, mcsd ketté, borsfold-meg; jó-melegen, a' mint el-állhattya, kösd a' Lágýára. Ezek hathatósón szíják ki-felé a' bel-ső hévleget.

Az Afzszonyok által el-követni szokott babonák-ról, mellyekkel az Igézetben élnek, minthogy semmi természetzi erő bének né látszik, né szólok. Az egy *Szenes Víz*et tehetnök késdsbe. Leg-alább abbá a' *Szenben* vagyon belső fel-forrást el-nyomó erő, izzaszt-is: azért nem haszontalan, ha jól adnak innya benne. A' kívül véle mosás nem téfzen többet, mint ha *Rósa vízzel* mosdatnád; hivesíti, és könnyebben el-alufzik utánna.

V. IJJEDÉZÉS.

Ha a' Gyermekek ijedez álmában; minthogy az gyakrabban a' Gyomorban meg-keferegett Téjnek az Agy-velő keferü párájától vagyon: Adgy *Szín-mézet* neki, hogy jótskán nyalogasson; alá-felé hajttya e' nyavalyának okát. *Mézből 's Szappanból fött Tsapot*-is kell bé-tenni, hadd vonnya az-is alá-felé a' felső részek-ről azt a' keferü fárt.

VI. ALATLANSÁG.

Néha nagy Alatlanság vagyon és tart fok ideig az apró Gyermekeken: melly-is vagy Forrózástól, vagy

vagy Has-fájástól, és afféle keferü páráknak a' Gyomorból a' Fejekre fel-emelkedésétől, és az Agykének feszítésétől vagyon; mikor tudnillik többet fozopnak, mint sem meg-cmészthetné a' Gyomrotskájok. Néha pedig ugyan ez meg-esik a' benne való Geleztától-is.

Itt-is azért a' nyavalya okára kell vigyázni; nem kell mindjárt valami alutóval el-bódítani a' Gyermekek Fejét, melly miatt a' Nyavalya-is ki-fokta rontani. Fejét *sáfrányos Tsets téjjel* kösd-bé; a' Lábat pedig *Szarvas* vagy *Marha szára tsonitya velejével* kenegessed tűz előtt. Vagy: *Vajas Borban fött Salátával* kösd-bé Talpait. A' Fejét-is hasonlóképen köthetni *Salátával*. Vagy pedig: *Tsets téjbe* és *Tyukmony székibe* lágyan törtt *Fejér Makot* kevervén flastrom formán, a' két Vak-szemeit kell bé-kötni véle.

VII. NYAVALYATÖRÉS.

A' Nyavalya ki-törés-is hamar meg-esik a' Kisdedeken. Itt-is szükség a' nyavalyának okát fel-keresni: mert ez meg-esik az Ijjedéstől, rosz Téjtől, Geleztának benne mozgásától, Forrótságtól; és így eze-ket kell elébb orvosolni, a' mint a' szükség hozza.

Igen jó a' Nyavalya-rontás ellen a' *Nyúl óltója*; ha meg-afzalván és törvén, abból egy-egy keveset, *Violá* vagy *Ba-fa-Rósa*, vagy *Gyöngy-virág vízben* innya bé-adfz. Ísmét: *Marti-lapu vízbe*, vagy ki-fatsartt levebe, mártts melegen ruhát, 's takard belé egészen a' Gyermekeket, és fektetd úgy le. Vak-szemeit, Feje-lágýát *Gyanta olajjal* gyakran kennyék: Fejét *Gyanta-porral* fűstöllyék: a' Feje-lágýán, gyenge irhára vonván, tart-sák azt a' flastromot, mellynek neve *Emplastrum pro Bregmate*: vagy pedig: *Savanyú kavászt*, meg-refzeltt

Basa-Rósa gyökérrel *Gyanta* olajjal, *Egett-borral* öszve-gyurván, tartsák a' *Lágyán*. A' ki egyebet nem kaphat, *Egett-boros* pirított *Kenyeret* kőfsőn reá. A' *Basa-Rósa* gyökerét reszeld-meg, egy ruhában köfd a' Nyakába, dörgöld az *Orra* allyátt gyakran véle. Jó egy kis kalán *Fa-olajat*-is beadni innya, hogy hánnyon tőle. Egy-egy kevés *Hársfa* virág vizet-is kell gyakran beadni innya. Füstöllyék gyakran kis sz. *Lásló fűvével*, meg-aszalván, törvén, és szénre vetvén.

VIII. MEREVEDÉS.

Néha a' Tagok meg-merevednek a' Gyermekekben: akkor *Castoreum* olajjal, vagy *Ruta* olajjal, vagy *Borban* főtt *Rutával* és *Gyenge-gyökérrel*, vagy fejér *Lilium* olajjal, vagy sárga *Viola* olajjal, vagy *Borz* hajúat, vagy *Sálgával* öszve-törtt kövér *Lúd* sirral kell kenni a' Hátageréntzit a' Nyakától fogva alá a' Fartsokáig. Vagy: *Havasi ugorkát* (*Cucumis Sylvestris*) főzz-meg *Borban*, azzal mossad; melly-is igen hathatós. A' *Napra-forduló* virágot mindenestől főzd-meg feredőnek, abban ferefszék gyakran, és a' ferefsztés után kennyék-meg jól az említett kenetekkel, 's lefektetvén takarják jól bé utánna.

IX. FÜLE KI-JÁRÁSA.

Némelly Gyermeknek egynéhány esztendőig a' Füle kijár, és néha nagy fájdalommal-is vagyton. E' nyavalyában: Végy *Szurok-füvet*, *Fodor-mentát*, *Lenmagot*; aprón vagdalván rakjad ezeket gyenge ruha fatskóba, mennyi a' Fülét bélepi, *Borban* forrald-fel: kivévén a' fatskót és ki-fatsarván, jó-melegen a' mint el-állhattya, tedda' Fülére; úgy párollyad gyakorta. Néha-néha két-két tsepp *keserű Mondola* vagy *Baratzk-mag* olajat cressz belé. Vagy: Mossad gyakran maga vizelle-

vizelletivel. Vagy: *Szék-füvet*, *Majoránnát*, *Szurok* vagy *Szú-füvet* vizes *Borban* főzz-meg: egy darabotska spondiát márts belé, ki-fatsarván levét jó-melegen párollyad véle.

X. AJAKAT-SEREPEZÉS.

Néha az Ajaka tserepezik és hafadoz fájdalommal: melly meg-esik a' Téjnek hévfégétől, mellyet szopik a' Gyermek; vagy pedig hogy igen kemény a' tsets-bimbó. Ollyankor az *Uti-füvet* törd-meg, levét fatsard-ki, és *Irós-vajjal* vagy *Tyúk-hájjal* főzd-öszve jól, gyenge tollutskával kennyed az Ajakát véle. Azután aprón törtt *Mastixot* vagy *Tömjént* elegyíts *Tyukmony* sajéjével öszve, és tedd a' hafatt Ajakára. Jó a' *Szakát*sok főző kalánnyanak-is sirja, ha, a' mint melegen ki-út a' falánból, kened véle. Igen jó a' sárga-*Viola* olaj-is kenni véle. *Báránysaggyát*, *Fa-olajat*, egy-keves *Viaszatt* olvaszsz-öszve, öntséd *Rósa* vízbe, onnan ki-vévén tedd-el, és keneged véle.

XI. SZÁJ-FÁJÁS, ROTHADÁS.

Ha a' Szája felfő, és Inye-is veszni kezd: A' *Szederj* levét fatsard-ki, Mézzel főzd-öszve; tedd-el, mikor kívántatik, kennyed véle; aprón törtt *Salétromot*-is elegyíthetni közibe, vagy aprón törtt 's fízitált *Pómagránát* héját. Jó a' *Rósa-méz*-is, azon formában elegyítvén. Jó a' kövér *Portsin* (*Portulaca*) sirupusa-is, aprón törtt *Myrhával*, vagy a' nélkül. Vagy: *Uti-fü* vízben főzd-meg a' *Gallest*, daraboson meg-törvén mossad a' Száját véle. Ha a' Nyelve-is fel-párlott: Akar nyers, akar aszszú *Baratzk* héjával dörgöllyed; azután főzz *Gallest*, vagy *Tölgy-makkot*, vagy *Pómagránát* héját, vagy mindeniket eczetes *Vízben*, és mossad véle. A' Foga húsát kennyed *Rósa-mézzel*, mellybe igen aprón törtt

törtt *aszszú Harang-virág levelet*, vagy aprón törtt *Dió-bél héját* elegyíts, 's kennyed véle gyakorta. Vagy: A' *Viola-gyökeret (Ireos)* tört meg aprón, keverd *Méz-be*, 's kennyed véle. Ha a' Gyermekek Szájába Fene-rothadás esik: Igen aprón ráspolyozz *Szarvas szarvát*, és aprón törtt *Pómagránát héját* elegyítván közébe, minden mosás után hintsd vagy nyomd-bé véle.

XII. FOG-HASADÁS.

Gyakorta a' Gyermekek, midőn Fogok akar hasadni, nagy kint látnak miatta 's fájdalomok nagy: melly miá nem alhatnak, forróznak, hafok-megyen, rettegnek, fokszor a' Nyavalya-is ki-töri; sőt meg-is hálnak miatta.

Meg-kell azért vigyázni, melly helyen akar az ínyből a' Fog hasadni; mellyet meg-ésmérhetni abból, hogy az ilyen Gyermekek a' Szájába kapdos, a' Tsetset szoríttya ínyével: melly ott killyebb-is áll, és fejezreslik.

Azért nem kell azt várni, hogy reá érkezzék a' kín; hanem mindjárt hét holnapi korában dörgöljék az ínyét a' Gyermekeknek gyakorta; ujára egy-kis *sótalan Vaját* vévén, azzal; ez szépen lágyíttya az ínyét, 's könnyebben hasad. Mindenek felett ditsérik ezarant a' *Nyúlnek ágyvelejét*, és a' *Kakas taréjának vérét*, ha azokkal dörgöljük. Vagy pedig: A' *Nyúl-agya-velejét Mézzel* 's *Vajjal* elegyítsék-őszve, 's azzal kennyék gyakorta. Ha az nem fog rajta, a' minthogy némellynek kemény az ínye, meg-kell hasíttatni a' Borbélyal ott, a' hol fejezreslik. Ha pedig vagy így vagy amúgy meg-sebefedik az ínye, kennyék ezzel: Törjenek aprón *Tömjént*, *Mézbe* és *Vajba* keverjék, 's azzal kennyék; meg-gyógyul.

XIII. BÉ-

XIII. BÉKAJA.

Ha a' Gyermekek a' Nyelve alatt Békája indul: Dörgöllyed mindjárt aprón törtt *Szalamiákkal*, vagy *Borssal*, vagy aprón törtt *Galleffel*; azután kend-bé *Téntával*. Vagy: Egy-keves *sótalan Mézset*, *Gallest*, *Témsót* főzz-meg *Eczetben*, meg-higgadván, 's ruhát belé mártván dörgöllyed erősen véle. Vagy: *Iszopor* belé mártván dörgöllyed erősen véle. Vagy: *Iszopor* főzz-meg *Eczetben*, azzal mosd: meg-mosván, aprón törtt *Isóp aszszú virágával* hintsd; szépen el-szárazttya. Vagy pedig: *Ollóval* tsipegeffe-meg a' Békát a' *Borbély*; azután hintsd és mosd, *Sót*, *Borset*, egy-keves *égett Spondrát* őszve-törvén. Az Álla alá pedig tegyenek ilyen flastromot: *Lúd ganéját*, 's *Mézset* keverj-őszve, tégy egy-keves erős *Bort* hozzá; főzzed mind addig, míg a' *Bor* el-apad, és jó-melegen köld-bé véle.

XIV. HURUT.

Ha a' Hurut vesztegeti: *Tömjént*, *veres-Rósfát*, *Majoránnát*, *Spikimárdot* törj-őszve apró porrá, meg-kenvén *Égett-borral* a' *Lágyát*, mindenkor, mikor lefekteted, hintsd-bé véle. Vagy: Tégy egy-egy kis *Mézet* a' Nyelve gyökerére; szárazttya a' Hurut szerző bő nedvességet. Vagy: *Édes Anis olajat*, *sótalan Irós vajat*, egy-keves *Sáfrányt* elegyíts-őszve, kend-meg véle Melyét, Torkát, és Füle tövét. A' Talpait me-leg helyen kennyék *Égett borral* őszve elegyített *Ketske fagygyúval*, vagy *Gyanta olajjal*, vagy *Tsuka hájjal*, vagy *Laurus olajjal*, vagy *Fenyő-mag olajjal*. Kennyék a' Melyét *Tyúk hájjal*; hogy azt lágyítván, könnyebben vehessen lélegzetet. Jó a' Feje lágyára tenni az oda-fel említett *Patikai flastromot*, *Emplastrum pro Bregmate*; vagy

vagy Égett-borral, és (ha lehet) Gyanta vagy Fenyő-mag olajjal őszve-gyúrtt savanyú Kovászt. Ha nagyotska, estve-reggel egyék sült Fügét. Igyék Kender-mag süfát, nem eczetesen, hanem Nádmézesen, jó-melegen. Vagy: Nádmézes Kömény vizet adgy innya melegen.

XV. T O R K Á - F Á J Á S.

Ha a' Torkába erefzkedik, fáj, melyet a' tapogatósból és dagadásból eszedbe vehetsz: Kennyed Viola olajjal. vagy Mondola olajjal, vagy tsak Iros-vajjal; Szederj sirup (Diamorum) adgy nyalogatni: vagy Nádmézet olvaszsz-el Rósa vizben melegen, jó-sűrű legyen a' Nád-méztől. Ha dagad: Égefd-meg a' Gallest vagy Tölgy-makkot, tórd-meg aprón, egy kevés Ros-liszttel keverd Mézbe, főzzed egy-kevesé, ruhára kenven, jó-melegen kösd-bé véle. Vagy: Tórd és szitáld-meg a' Fetske fészket, gyúrd-meg Len mag olajjal, kösd-bé véle a' Torkát; akar Borban főzd-meg sűrűn, mint a' pépet. Akar, Tsont-évó Ebnek ganéját Mézzel főzd flastromnak, 's kössed véle.

XVI. ORRADUGULÁSA.

Haa' Gyermek Orra bé-dugul: Tssets-téjbe, Fa-olajat, vagy olvasztott Vajat erefsz belé, vagy Saláta ki-fatsartt levét: vagy Gyopárt főzz-meg Etzetben (Stachas,) 's annak párját erefd az Orra lyukába, vagy Czéklát.

XVII. OKÁDOZÁS, TSUKLÁS.

Ha fokot Okádozik és Tsuklik: Pirított Kenyeret áztals-meg Etzetben, tórd-őszve keményen sült Tyukmony székivel; tégy hozzá aprón tört Tömjént: ha nyers a' Fodor-menta, annak ki-fatsartt levével; ha aszszú, porával timporáld-őszve, 's melegen ruhára kenven, kössed a' Gyomrát véle. Vagy: Veres-Rósat és Tserfa-bé-ját főz-

ját főzz-meg Etzetben, melegen spondiát belé-mártván és ki-fatsarván tedd a' Gyomor szájára; 's szagoltats véle Citromot, vagy valami jó-szagú Almát. Fodor-menta sirupot nyalogasson gyakorta. Vizi Petreselymet (A-pium palustre) törj-őszve erősen Kenyér bélel, kössed a' Gyomrát véle. Aprón tört Tömjént keverj Tyukmony fejeiribe, Len-tsepűt belé mártván tedd a' Gyomra szájára. Űrmöt, Fodor-mentát főzz-meg Borban, 's kössed a' Gyomrát véle.

XVIII. H A S - F Á J Á S.

A' Has-fájás miatt gyakorta nagy kínokat, alatlanságokat szenved a' Gyermek; úgymint a' szél-tekerése és az évó materia rágása miatt-is: melly miá ugyan Grispán színű zöld az Emélsztése-is. Az ilyen állapotban, jó: Meleg Fodor-menta vízbe márts egy darab spondiát, fatsard-ki, 's azon melegen, a' mint el-állhat-tya, kössed a' Gyomrára. Vagy pedig: Sáfrányos Fa-olajjal melegen kennyed a' Gyomrát, úgy fektesd-le a' Gyermeket jó-melegben. Vagy: Szék-fű, Fodor-menta, vagy Űrmölajban, akar mindenikben együtt, egy-keves Camsort gyenge tűznél olvaszsz-el, 's kennyed azzal melegen. Azonkívül, mind azokkal élhetni itt-is, melyeket a' XVII. Szakaszban fellyebb le-irtam, az Okádozásról.

XIX. POTROHOSSÁG.

Némelly Gyermeknek a' Hafa igen meg-potrohofodik, és fokáig úgy tart: melly meg-efik a' hoszfas Hideg-lelés után: vagy pedig hogy a' Gyermek rendetlenül fokot eszik, 's nem bir véle a' Gyomor; hanem ott fokáig hevervén, a' Fodor-háj eretskéi-is meg-telnek: úgy hogy alig pihegnek, mikor járnak.

Az ilyen Gyermeknek mindennap adgyanak Bor-kövel sava-

kövel savanyított *Tebén-hús* levét; közbe-közbe pedig, bár tsak harmad naponként, egy-egy fusták nyomó *Viola-gyökeret* aprón megtörvén, mint a' liszt, adgyák innya vizes *Borban*, vagy *Etek* lévben: vagy pedig *Baja-Rósa* magot, azon formán. *Borza-fa* vagy földi-*Borza* levelét, virágát főzd-meg *borban*; márts lepedőt belé, fatsard-ki, és jó-melegen úgy takarják-belé, 's alugyék úgy-el. Ismét: *Fa-olajban* főzz *Rutát*, meg-szűrvé, aprón törtt *Köményt* és *Petreselyem-magot* elegyíts belé, 's kennyed a' Hasát melegen véle gyakorta.

XX. HAS-SZORULÁS.

Ha a' Hasa meg-szorúl: Adgy jó-nádméz-es forraltt *Tejet*, hadd hörpögessen bővön; meg indíttya. Ha kap-hatsz, adgy új *Mondola* olajat *Etek* lévben. Ismét, *Dió-héjat* tölts-meg *Tebén* epével elegyített *Vajjal*, borítsd és kösd a' Köldökére minden éjtszakára. Vagy: Tégy *Szappanból* és *Mézből* készített *Tsapot* bé az *Alfelébe*. Vagy; hirtelen: *Pár-hagymát* hasíts hofszára, főzd-meg és tedd-bé azonképen. Vagy: *Káposzta-torsából*, vagy *Czékklából*, vagy *Szalonnából* hasonló formát tsinalhatni, és azon haszonnal bétehetni; meg-indíttya. *Malofa-szölit* (magvát ki-hányván) és *Mondola-belet*, törjenek-őszve erősen *Nád-mézzel*, mint a' pépet; azt adgyák enni gyakorta.

XXI. HAS-MENÉS.

Néha ellenben a' Has-menés fogyattya a' Gyerme-
ket, nem-is szakaszttya semmi úgy el erejét. Azért ollyankor: Végy veres-Rófsát, *Köményt*, *Birs-álmát*, főzd-meg ezeket *Eczetben*, tórd-őszve azután erősen mint a' pépet; jó-melegen ruhára kenvén kösd-bé a' Gyomrát véle. Ismét: *Bárány* vagy *Nyúl* őltöt egy öreg borfönyt egy kalán *Vizben* el-olvasztván, add-bé-in-
nya; de

nya; de azt beadván, azután sokáig meg ne szoptas-fak; mert meg-öltaná a' Gyomorban a' bészopott Tejet: tartsák inkább akkor egy-darabig, mintegy fél nap, valami lisztből főtt híg péppel. Vagy pedig: A' *Viza* hójagban egy darabot főzz-meg *Téjben* vagy *Borban*, vagy *Vizben*, add innya aprónként. Vagy: Ha *Viza* hójagot *Vizben* főzsz, tsinálly, azzal fel-erészttvén, *Mondola* tejet, azt add innya; kedves italú, és hasznos erejű a' Has-menés meg-fogasban. Vagy: Végy akar-mi *Májat*, süsd vagy főzd-meg; azután afzald-meg, hogy apró porrá törhesied; azt a' *Máj-port* *Téjben* fel-forralván add enni. Meg-kell pedig azt itt tudni, hogy hirtelen a' Has-menést a' Gyermekekben meg nem kell állítani; mert az néha javokra vagy on.

XXII. VÉG-HURKA LEJÖVÉS.

Néha az erőltetésben a' Gyermekek vég-Hurkája, Remeséje, kijő: Ollyankor törj igen aprón *Gallest*, vagy *Aloét*, vagy *Bolus-Arménust*, vagy *Keménytör*, hintsd-meg véle, és nyomjad helyre. Ha ki-jövéa megdagad: Főzz *Gallest*, vagy *Tser-fa* héjat, vagy *veres-Rófsát*, vagy *Pomagránát* héjat, vagy mindeniket együtt, vizes *Borban*, spondiát belé-mártván 's ki-fatsarván, párold véle jó-melegen: azután hintsd-bé valamellyik porral, a' melyeket említék, és úgy nyomjad helyre. Vagy pedig: *Salétromot* igen aprón törj-meg, *Marha* epébe elegyítvén kend-meg tolluval belőle a' le-jött Hurkát; és magától fel-mégyen helyére, még az öregekben-is. Vagy: A' *Tyúk szem* nevű *füvel* (*Anagallis purpurea*) hasonlóképen kennyed, megtörvén és levét ki-fatsarván.

XXIII. ERÖLTETÉS.

Ha a' Gyermekek gyakorta Le-ülésre kívánczozik, az-onban

onban femmi nem mégyen tőle, tsak hijába erőlködik: Főzz *Feredőt Ökör-fark kóróból*, 's ferefszzed bēne. Ugyā annak *levelével* gyakorta dörgöld 's kennyed az Alfelét. Vagy: Azon *Feredő vizével*, (hév kovats-kőre öntözvén azt,) párollyad az Alfelét lyukas széken. Vagy: *Kapor nyers levelét* egy marokkal, paráfa alatt süs-meg, 's jó-melegen tedd az Alfelére.

XXIV. GELESZTA.

Haa' Gyermekek Gelesztás, igen fok nyavalyája érkezik miatta; azért így kell tselekedni: Mikor Gelesztta ellen akaríz Gyermekeknek orvosságot adni, elsőben éheztesd-meg jól, és így az léfzen, hogy annál inkább kapja az orvosságot, melly őtet elveszesse; de ha egyébbel jól lakott, aköz nem nyúl, és hijába-való a' munka. Adgy *Gelesztta port* híg *Tyukmönnyben*, vagy *forraltt Tejben*, vagy *Méh-ferben* innya. Vagy: A' *Liszt-langot* keverd *tiszta vízbe* jó-hígan, hogy olyan légyen, mint a' téj; abba egy-kis *Nád-mézet* vetvén, adgy kalánnal gyakran belőle. Vagy: A' *Perje-sünek*, vagy zöld *Búzának* vedd *vizét*, 's azt add innya. Vagy: Hámozz *Vereshagymát*, tedd egy tsupor *tiszta Vízbe*, állyon rajta a' viz, 's azt igya. mikor belső orvosságot adsz, külsővel-is kell a' Gelesztát háborgatni egyízersmind: *Baratzk-falevelét*, vagy *Vereshagyma szárait* Etzetben törj-őszve erőfen, mint a' pépet, 's köfd a' Köldökére. Kenyék-meg a' Hasát *Égett-borral*; 's hintsék-bé aprón törtt *Myrhával*, vagy *Aloéval*, vagy aprón törtt *Üröm porral*. Vagy: Kenyék-bé a' Hasát *keserü Mondola* vagy *Baratzk-mag olajjal*.

Mikor ezeket tselekefszed, azután kend-meg az Alfelét bé a' lyukig, *mézes édes Tejjet*: Vagy: *sovány Sajtot* tsap formán faragj, *mézeld-meg*, és tedd-bé: Vagy, valami *ősztvér Sódor húst* tsap formán tégy-bé. Így az léfzen, hogy

hogy ama' kedvetlenek fellyül alá-űzik a' Gelesztát, ezeket pedig meg-érezvén utánnok fiet alá, és ki-mégyen a' Gyermekből. Ha pedig fellyül erőltet a' Gelesztta; vagy (a' mint szoktak szólani) a' Gelesztta hűd-doz; jele, hogy fel-fiet: azért fel-felé kell tsalogatni, vagy *Nád-mézet*, vagy *Szín-mézet*, vagy *mézes forraltt Tejet* tévén a' Szájába: de ne nyelyle-el, hanem inkább tsak mintegy mosfák véle a' Száját; meg-érezvén utánna fiet, és a' Száján veti-ki magát a' Gelesztta. A' többit oda-fel a' IV. Könyvben meg-találod.

XXV. SZAKADÁS.

Ha esés, ugrás, vagy egyéb erőltetés miatt a' Gyermekek Meg-szakad, és Béli az Ágyékába le-jár, noha elsőben mindenkor a' Hája szokott le-jöni; mindjárt kötni kell, illendő kötöt készítvén, ilyen formán: Aprón törtt *Tömjént* keverjenek *Tyukmönny-fejéribé*, *Gyapottat* vagy lágy *Len-szösz* belé mártván, tegyék reá; elsőben mindazáltal a' le-szállott Béleket kenéssel fel-nyomván: azután fellyül, a' mártott *Gyapottat* vagy *Szösz* kösfék reá, *ruhából* vagy *irhából* készített illendő kötővel, jó-ízoroffan: állyon rajta egynéhány hólnapokig, míg jól meg-forr a' kötő alatt a' Szakadás, minden harmad naponként újítván a' kötést. Annál jobb, ha *Gallest*, *Gyántát*, *Kökényt*, *Görög-fejért*, vagy mindeniket, vagy a' mellyiket kaphatod, közibe timporálsd. Vagy így: Főzz *Leinsét* őszve *Üröfűvel* erőfen; azután törd-őszve mint a' pépet, és melegen ruhára kenvén köfd-fel véle szoroffan.

XXVI. KÖLDÖK MEG-KELES.

Hasonlóképen, a' fok firástól, és egyéb erőltetéstől, a' Köldöke ki-dagad; és néha meg-is kél, igen tűzes dagadással és nagy fájdalommal. Itt-is jó, a' *Tömjént* meg-tör-

meg-törvén, és *Tyukmony-fejérivel* jól őszve-elegyítvén, *Len-tsepüvel* reá kötni. Hasonlóképen helye vagy on itt-is a' *Lentsével* őszve-főtt és törtt *Uti-fünek*. Vagy így: Törd apró porrá a' *Spikinárdot*, keverd *Terpentinába*, és kössed véle. Vagy: *Ruhának a' hamvát*, égetett *Galles porát*, *Tyukmony-fejéribe* kevervén, flastrom formán ragaszd reá.

Ha tüzes, igypárold: Szedd-meg a' *Kökény-sa mohot*, és *Uti-füvet*, veres *Borban* vagy etzetes *Vízben* őszve-főzvéen törd-őszve, és jó-melegen kösd-reá. Ha szél (*flatus*) fütta-fel a' dagadást: (mellyet meg-ismérsz abból, hogy, ha bé-nyomod, vízfza pattan:) Aprón tört *Kömeny-magot*, és *Babirt*, *Bál-fü magot*, főzz közibe.

XXVII. K I - P Á R L Á S.

Néha a' Gyermekek Ina, Agyéka, Alfele, kipárlík, Böre el-mégyen, meg-sebefedik, a' *Vízletnek* febeffégétől, melly igen fájdalmas lévén nyughatatlanlagot izerez. Azért, a' ki-párlott részeket mosogassák *édes Tejjet*: kennyék *Fejér-ürrel*. Vagy így: Az *Uti-füvet* törd-meg, levét fatsard-ki, *Difznó-hájjal* törd és főzd-őszve; az után erős ruhán által-szűrven, kenegessed véle; Annál jobb, ha *Bort*, és igen aprón törtt *Tömjént* tézfz hozzá. Avagy: Aprón törtt *Gelétet*, *Fa-olajat*, *Tyukmony-fejérít* kúpully-őszve, 's kennyed véle. Ha a' Böre el-ment: Törd-meg igen apró lisztte az *Arpa-kását*, szitáld-meg és hintsed véle. Hintheted meg-törtt *Tömjénnel*-is; vagy apró porrá törtt *aszszú Poléval* (*Pulegium*.)

XXVIII. F O K A D É K O K.

A' Gyermekeknek pedig akarmi Fokadékokban, és Daganatokban, *Lentsét* és meg-hámozott *Almát* főzz erőfen őszve, törd által szítán, erefsz illendőképen
Fa-olaj

Fa-olajat közibe, hogy mint valami híg ír olyan legyen; kenegessed véle.

XXIX. E B - A G J A.

Vagy on olly nyavalyájok - is a' Gyermekeknek, mellyben eleget szopnak, élznek; de még-is semmi látattya rajtok nintsen, hanem el-száradnak, erőtlenedned, fogynak naponként. Ezt a' Magyarok néhol *Eb-Agiának* hívják. E' nyavalya pedig esik, a' bőr alatt termő *Ször-féregtől*; melly mint a' ször-szál ollyá vékony, különben nem-is láthatai meg, hanem a' feredőben: ha tudnillik a' Gyermekek a' feredés közben *mézes Kenyer* bellet dörgölik; vagy pedig ruhában kötött szitáltt *Hamuval*, és a' dörgölés után a' feredő vizét a' hamun által-szűrük, a' ruhán; a' kibé vagy on; megtaláloed vagy a' hamu között, vagy a' kenyér bélben.

Ez illyen Féreg, elszíván a' tápláló nedvesféget, né lehet, hogy meg-ne ősztrővéredgyék a' Gyermekek. E' Féreg pedig kíváltképen a' Vállai között, a' Hátában és a' Karjaiban teremnek-meg. Mindennapi feredés közben azért dörgölni kell az illyeneket szüntelen, a' mint mondám: és mivel a' meleg feredőben a' Ször-féreg kidugják fejeket, *pirított Kenyérrel* kell utóljára dörgölni alá a' Hátakat; mert így el-esik fejek a' Féregeknek. Vagy pedig: *Tölgy-sa hamvából* tsinállyanak *Pár-lúgot*, főzzenek belé reszeltt földi-*Tököt*; mellyben ferefszék az illyen Gyermekeket: és mikor on a' Féreg kidugja fejét, el-kell beretválni gyengén.

Akarmi okon-száradgyon pedig a' Gyermekek; igen hafznos ferefszteni *Varáds-kóroból* (*Tanacetum*) mind levelestől, 's virágostól, fött *Feredőben*, gyakorta; avagy tsak a' szárratt tagokat mosni véle. Ezeken kívül, kenegessék gyakorta *Gelejsza-olajjal*.

V É G E.

T Á B L Á J A.

E' VIII. KÖNYVEKNEK.

ELSŐ KÖNYV.

A' Főnek Nyavalyáiról.

I. Rész. A' Fő-fájásról.	levél	1
II. A' Fő-szédelgésről.		5
III. A' Részketegségről: és a' Kéz, Láb, Nyelv, 's egyéb tag El-eséséről.		9
IV. A' Kórságról vagy Nehéz-betegségről, és Nyavalya kirontásról.		15
V. A' Gutta-üresről.		23
VI. A' bolond-Hagymázról.		26
VII. A' Nátháról, és egyéb az Agy-velőről való folyásokról.		30
VIII. A' Meg-nyomásról vagy Lüdértzről.		36

MÁSODIK KÖNYV.

A' Fő némelly részeinek, Szem- nek, Fülnek, Ornak, Nyelvnek, Fogok- nak, Inynek és Toroknak Nyavalyáiról.

I. Rész. A' Szem-fájásról.		38
II. A' Szem-könyvezésről.		45
III. A' Fül-zúgásról.		47
IV. A'		

T Á B L Á J A.

IV. A' belső Fül-fájásról, melyet másképen Föben és Fülben való kelesnek-is hívják.		49
V. A' Fül-töve meg-dagadásáról.		52
VI. A' Süketsegről és nehezen-hallásról.		54
VII. Az Orr-vére járásáról.		56
VIII. Az Orrnak egyéb nyavalyáiról.		62
IX. A' Nyelvnek Békájáról és egyéb Dagadás:		64
X. A' Fog-fájásról.		65
XI. A' Száj büdösségéről.		71
XII. Az Inynek vagy Fog-búsának nyavalyáiról.		72
XIII. A' Nyelv tsapja le-eséséről.		74
XIV. A' Torok-fájásról és Torok-gyékéről.		75

HARMADIK KÖNYV.

A' Melynek, 's abban a' Tüdőnek, és Szűnek Nyavalyáiról.

I. Rész. A' Hurutról és Rekedésről.		82
II. A' Fuladozásról.		88
III. Az Oldal nyitallásról.		92
IV. A' Vér-pökésről.		99
V. A' Száraz-betegségről.		102
VI. Az El-ájulásról vagy El-halásról.		107
VII. A' Szű-dobogásról.		110

NEGYEDIK KÖNYV.

A' Gyomornak és Béleknek Nyavalyáiról.

I. Rész. A' Gyomor erőtlenségéről, Tsömöréről:		113
II. Az Étel ki-hányásról, Nem-emésztésről, és Tsuklásról.		120
III. A'		

T Á B L Á J A.

III. A' Gyomor-fájásról.	-	-	123
IV. A' Has-szorulásról és Kólykáról.	-	-	129
V. A' Has-menésről és Vér-hasról.	-	-	139
VI. A' Geleztákról közönségesen.	-	-	155
VII. A' vég-Hurkában való Sütyről.	-	-	161

Ö T Ö D I K K Ö N Y V.

A' Májnak, Lépnek, és Vese- nek Nyavalyáiról.

I. Rész. A' Májnak hévfégéről és dagadásáról.	-	-	169
II. A' Sárgaságról.	-	-	174
III. A' Viz-Kórságról.	-	-	176
IV. A' Lép-dagadásról és fájásról.	-	-	185
V. A' Hypochondriaca Melancholiáról.	-	-	188
VI. A' Vese-fájásról és Arénáról közönségesen.	-	-	194
VII. A' Vízellenek bontakozásáról.	-	-	202
VIII. A' Köfzvényről és Scyaticáról, melyet Farsábnak, Forgó és Kereszt-tsont fájdalmának-is hívnak.	-	-	208

H A T Ö D I K K Ö N Y V.

Az Afzfzonyi-nemnek Nya- valyáiról.

I. Rész. A' Hó-szám meg-rekedéséről.	-	-	219
II. A' Vér-folyásról.	-	-	222
III. A' Gyermekek-vesztéséről vagy Idétlen-szülésről.	-	-	225
IV. A' Szülés körül való dolgokról, 's azután következ- hetökről való tanács-adás.	-	-	229

HETE-

T Á B L Á J A.

H E T E D I K K Ö N Y V.

A' Hideg-lelésekről.

I. Rész. A' mindennapi Hideg-lelésről.	-	-	237
II. A' harmadnapj Hideg-lelésről.	-	-	139
III. A' negyednapj Hideg-lelésről.	-	-	244
IV. A' Hagymázról vagy Hagymázi-Hidegl:	-	-	252
V. A' Himlörül.	-	-	256
VI. A' Pestisről.	-	-	260

NYOLTZADIK KÖNYV.

A' Külső Nyavalyákról.

I. Rész. A' Dagadásokról vagy Tályogokról.	-	-	282
II. A' Haj-búllásról vagy Kopaszodásról.	-	-	287
III. A' Koszról.	-	-	288
IV. A' Gelyváról és Bőr alatt való T somózáfokról, mellyeket igaz néven Szakáknak hívunk; Deákúl Scrofula.	-	-	289
V. A' Vér-kelesről és Pokol-varról.	-	-	291
VI. A' Köröm-méregről.	-	-	294
VII. Az Orbántzról és szent Antal-tüzéről.	-	-	294
VIII. A' Rühéről.	-	-	298
IX. A' Fenéről.	-	-	299
X. A' Hideg-vött tagokról, 's a' miatt Embernek Tenyere 's Talpa Meg-hasadozásáról.	-	-	301
XI. Az Égesről.	-	-	302
XII. A' Sömöröggrül, Ember Ortzája, Orra, veres darabos Tarjagosságáról, Sümölsről.	-	-	304

XIII.

T Á B L Á J A.

XIII. Az El-száradt Tagokról.	-	-	306
XIV. A Sugorodásról.	-	-	307
XV. Magas helyről való Esésről, Rokkanásról.	-	-	309
XVI. A Túrról és Fekélyekről.	-	-	310
XVII. A Méreg italról és mérges Marásokról.	-	-	314
XVIII. Az apró Gyermekek Külső és Belső közön- ségesebb Nyavalyáiról.	-	-	319

V É G E.

